

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 1'2024

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.1>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.01.2024

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішні і зовнішні рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 1 від 17 січня 2024 р.). Повний

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2024
© "Економіка. Фінанси. Право",
2024

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 1'2024

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.1>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 1 of January 17, 2024). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 17.01.2024

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2024
© "Economics. Finances. Law",
2024

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільorme, д.е.н., доцент, п.н.с., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Науково-дослідний інститут енергоефективних технологій та матеріалознавства) (Україна)

Любомира Кіндрацька, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Євгенія Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Потішняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижевська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбаєва, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казахстан)

Олександр Бригинець, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василюк, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Константинов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент; суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповецька-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Leading Researcher, Oles Honchar Dnipro National University (Research Institute of Energy-Efficient Technologies and Materials Science) (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshchop, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodianiuk, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylynychuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yarovyi, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

ЯРЕМКО І.Й., СКОРБА О.А., КУЗЬМЕНКО О.П. Вплив цифрової трансформації на бухгалтерський облік: тенденції й виклики	6
ХОРВАТОВА О.О., РАЄВСЬКИЙ С.В. До питання про значення енергетичної безпеки України в умовах воєнного стану та її правове регулювання	11
ЛОБОДИНА З.М., КІВЕЛЮК Я.Р., ЧАЙКІВСЬКИЙ Н.О., МИКОЛАЙЧУК В.С. Тенденції та особливості функціонування місцевих бюджетів в умовах війни	16
МЕРКУЛОВ М.М., МЕТІЛЬ Т.К., ШИРЯЄВА Л.В. Моделювання ефективного управління логістичним забезпеченням промислового підприємства	22
КОВАЛИК О.А., МОРЕНЧЕНКО К.Г. Роль міжнародних партнерів у діяльності українських підприємств в умовах війни	29
ПАВЛОВ В.О. Номінативно-когнітивні особливості англосовітської юридичної термінології	33
ПОЛЬОВА Т.В., КУЗНЕЦОВА С.О. Ознайомлення з особливостями діяльності підприємства через звіт про управління: стан, перспективи розвитку, ризики	36
ШИРЯЄВА Л.В., СКАЛА Л.С. Дослідження питання зміни форм навчання у закладах вищої освіти України під час кризи	44
РАДЧЕНКО О.П. Застосування статистичного аналізу в оцінюванні розвитку транспортної галузі України	47
МАЙДАНИК Є.Г. Інтеграція європейських законодавчих практик управління ризиками та платоспроможністю у вітчизняну страхову галузь	50
ПОЛІНКЕВИЧ О.М., МАЛЬЦЕВА В.В., РУДОЙ В.М., ЗЕЛЕНИЦЯ І.М. Центри відповідальності у формуванні ефективної діяльності підприємств зернопродуктового комплексу	56
БІЛОУС В.Т., ТЕРНУЩАК М.М. Історичні ретроспективи забезпечення фінансової безпеки держави (вітчизняний та зарубіжний досвід)	61
КІРИК А.Ю., РОМАНЮК В.А. Розвиток туристичної політики Європейського Союзу	65
MARINICH V., KURYLO V., MYKLUSH M., HOLUB S. New formula for peace: the system of global non-aggressive security [Нова формула миру: система глобальної неагресивної безпеки]	71
МЕЩЕРЯКОВ А.А., БАБЕНКО-ЛЕВАДА В.Г., СХІДНИЦЬКА Г.В. Глобальні тенденції у фінансовій системі та їхній вплив на банківський сектор України: аналіз і рекомендації	77
MARINICH V., MYKLUSH M., HOLUB S. New insights into space activities regulation: ab origine to contemporary [Новий погляд на регулювання космічної діяльності: від витоків до сучасності]	83
РОМАНОВА Т.В., ДАВИДЕНКО Л.П. Альтернативні показники оцінювання структурних зрушень в економіці	99
КІСТРУГА Ю.В. Внутрішні та зовнішні загрози безпеки підприємства: сутність та їх діагностика	105
ІНТЕРВ'Ю, АНАЛІТИКА, КОНСУЛЬТАЦІЇ	
Обережно – плагіат!	109
Як автору захистити інтелектуальну власність	115

CONTENTS

I. YAREMKO, O. SKORBA, O. KUZMENKO. Impact of digital transformation on accounting: trends and challenges	6
O. KHORVATOVA, S. RAIEVSKYI. On the question of the significance of the energy security of Ukraine under the conditions of marital state and its legal regulation	11
Z. LOBODINA, Y. KIVELIUK, N. CHAIKIVSKYI, V. MYKOLAICHUK. Trends and peculiarities of local budgets functioning in the conditions of war	16
M. MERKULOV, T. METIL, L. SHYRIAIEVA. Modeling of effective management of logistics supply of an industrial enterprise	22
O. KOVALYK, K. MORENCHENKO. The role of international partners in the activities of Ukrainian enterprises in the conditions of war	29
V. PAVLOV. Nominative-cognitive features of English legal terminology	33
T. POLOVA, S. KUZNETSOVA. Familiarization with the features of the enterprise activities through the management report: condition, perspectives of development, risks	36
L. SHYRIAIEVA, L. SKALA. Research on the issue of changing the forms of education in higher education institutions of Ukraine during the crisis	44
O. RADCHENKO. The use of statistical analysis in assessing the development of the transport industry of Ukraine	47
Y. MAIDANYK. Integration of European legislative practices in risk management and solvency in the domestic insurance industry	50
O. POLINKEVYCH, V. MALTSEVA, V. RUDOI, I. ZELENYTSIA. Centers of responsibility for the formation of effective activities of enterprises of the grain product complex	56
V. BILOUS, M. TERNUSHCHAK. Historical retrospectives of ensuring financial and tax security of the state (domestic and foreign experience)	61
A. KIRYK, V. ROMANIUK. Development of tourism policy in the European Union	65
V. MARINICH, V. KURYLO, M. MYKLUSH, S. HOLUB. New formula for peace: the system of global non-aggressive security	71
A. MESHCHERIAKOV, V. BABENKO-LEVADA, H. SKHIDNYTSKA. Global trends in the financial system and their impact on the banking sector of Ukraine: analysis and recommendations	77
V. MARINICH, M. MYKLUSH, S. HOLUB. New insights into space activities regulation: ab origine to contemporary	83
T. ROMANOVA, L. DAVYDENKO. Alternative indicators for assessing structural shifts in the economy	99
Y. KISTRUHA. Internal and external threats to enterprise security: essence and diagnostics	105
INTERVIEWS, ANALYTICS, CONSULTATIONS	
Beware – plagiarism!	109
How can an author protect an intellectual property	115

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.1.1>
УДК 004.4:657.4:005.7

Ігор Йосафатович **ЯРЕМКО**

д.е.н., професор, зав. кафедри, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3556-0609>
e-mail: igor.y.yaremko@lpnu.ua

Олег Анатолійович **СКОРБА**

к.е.н., доцент, ст. викладач, Сумський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8209-0673>
e-mail: o.skorbao@gmail.com

Олена Петрівна **КУЗЬМЕНКО**

ст. викладач, Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2417-924X>
e-mail: lotusekgas@gmail.com

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК: ТЕНДЕНЦІЇ Й ВИКЛИКИ

В умовах стрімкого розвитку інформаційного потенціалу цифрового економічного простору в Україні питання цифровізації системи бухгалтерського обліку набуває першочергової актуальності. Доведено, що зростання рівня застосування цифрового інструментарію дає змогу приймати точні й ефективні рішення у складних аналітичних процесах. Результати дослідження можуть мати практичну цінність для процесу вдосконалення сучасної системи бухгалтерського обліку в контексті глобалізації впровадження технологій цифровізації й штучного інтелекту.

Ключові слова: інформаційний потенціал, цифрові платформи, штучний інтелект, хмарні технології, модернізація

ВСТУП

Однією з найважливіших проблем економіки в умовах активного розвитку ринкових відносин в Україні вважається необхідність оптимізації системи бухгалтерського обліку, пріоритетним напрямом якої є застосування можливостей цифрових технологій [1]. Сучасна практика організації бухгалтерського обліку переконливо свідчить про зміцнення впливу автоматизованих інформаційних систем. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває проблематика дослідження основних аспектів організації бухгалтерського обліку із застосуванням засобів діджиталізації й виокремлення ризиків у цій сфері.

Вивченню деяких елементів досліджуваного питання присвячено численні праці науковців, зокрема L.E. Fotoh, J.I. Lorentzon, D.M. Coman, C.A. Ionescu та ін. [2, 3], котрі характеризуються фрагментарністю й оглядовістю, розкриваючи переважно загальнотеоретичні складники проблематики оброблення інформації за допомогою інструментарію цифровізації й діджиталізації. Цьому питанню також приділено значну увагу в наукових розвідках зарубіжних вчених, серед яких M. Zhang, T. Ye, L. Jia [4], A. Taib, Y. Awang, S.M. Shuhidan, N. Rashid, M.S. Hasan [5], M.A. Mansoor, E.M. Salmanand, A. Al-Sartawi [6].

Попри вагомий науковий досягнення вчених, необхідно зазначити, що подальшої наукової аналітики вимагають проблеми нормативного регулювання процесу цифровізації бухгалтерської діяльності, позиціонування його як пріоритетної концепції симбіозу загальної діджиталізації системи управління й цифровізації бухгалтерського обліку, а також оптимізації якісних характеристик досліджуваного процесу, трансформація якого відбувається в умовах ідентифікації цифровізації як каталізатора розвитку нового економічного суспільства.

Отже, незважаючи на незаперечну значимість напра-

цювань науковців, питання цифровізації обліку бухгалтерської інформації, а також формування системи вимог і підходів до них потребує детальнішого вивчення.

МЕТА роботи – теоретичний аналіз й обґрунтування тенденцій і викликів впливу сучасної цифрової трансформації на систему бухгалтерського обліку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У науковому дослідженні застосовано сукупність загальнонаукових методів пізнання: методи абстрактно-логічного й порівняльного аналізу, абстрагування, індукції й дедукції, а також методи конкретизації й формалізації, табличної й графічної інтерпретації теоретичної інформації.

Теоретико-методологічна база роботи формувалась, зважаючи на пріоритетні принципи проведення комплексних досліджень на основі системного підходу. Водночас принцип комплексності дозволив проаналізувати об'єкт і предмет вивчення як систему з відповідною сукупністю взаємозв'язків.

Методи аналізу й синтезу застосовано для ідентифікації факторів й етапів розвитку досліджуваного об'єкта, а також його визначальних елементів. Метод порівняння у процесі дослідження застосовано для визначення специфіки розвитку й особливостей процесу цифрової оптимізації бухгалтерського обліку. Дедукцію застосовано у розробленні пропозицій для оптимізації управлінських процесів у синергії з процесами бухгалтерського обліку як взаємозв'язаних і взаємозалежних складових системи економічної діяльності. Індуктивний метод застосовано з метою прогнозування показників перспективного розвитку.

Абстрактно-логічний, діалектичний і метод наукової абстракції застосовано для формування теоретичних узагальнень, уточнення понятійного апарату, виділення основних понять і категорій, формування висновків дослідження, а також з метою окреслення поняття про

цілісний процес цифрової оптимізації процесів бухгалтерського обліку.

Метод формалізації застосовано на етапі ідентифікації пріоритетних векторів оптимізації системи, а також для отримання результатів наукових пошуків, котрі мають на меті активне практичне застосування у трансформації підходів до фінансово-економічних елементів діяльності. Отже, за допомогою вказаного методу структуровано принципи, функції, завдання й пріоритети цифровізації бухгалтерського обліку в умовах векторного спрямування діяльності до сталого фінансового розвитку.

Загальнонауковий метод конкретизації застосовано з метою визначення ефективності й доцільності підвищення ролі цифрового інструментарію у проведенні суспільно-економічних реформ, а також для ідентифікації оптимальних рішень й умов для оптимізації системи бухгалтерського обліку на засадах сталого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

З огляду на тенденцію глобальної цифрової трансформації усіх сфер суспільно-економічного життя сучасний ринок праці формує попит на фахівців-обліковців, котрі, крім професійної компетентності й володіння іноземними мовами, повинні мати навички дистанційної комунікації, креативного мислення, адаптивності й фахової відповідальності.

Облік бухгалтерської інформації, зважаючи на реалії сьогодення, повинен поступово адаптуватися до вимог цифровізації суспільного життя [2]. Концепція Індустрії 4.0 впроваджує інноваційний потенціал для модернізації бухгалтерського процесу із залученням широкого спектру цифрових інструментів.

Сучасні здобутки в галузі інформаційних технологій суттєво впливають на економічну діяльність і як необхідність визначають глобальну комп'ютеризацію й побудову інформаційних систем. Водночас формується потреба професійних навиків користування інструментарієм цифровізації. Застосування діджиталізованих облікових інформаційних систем сприяє значному підвищенню результативності й ефективній організації бухгалтерського обліку, мінімізуючи часові втрати.

Найбільш суттєвою інноваційною тенденцією в бухгалтерському обліку є впровадження «хмарних технологій» [1]. Їхнє активне застосування дає змогу зберігати й обробляти інформацію будь-якого виду на віддалених серверах і надає можливість застосовувати облікові й управлінські системи, а також електронний документообіг.

Вагому роль у сфері цифровізації бухгалтерського обліку відіграє штучний інтелект. Здебільшого його застосовують з метою оброблення й аналізу суттєвих обсягів інформації з великою швидкістю. Застосування можливостей технологій цифровізації рутинних облікових процесів допомагає компаніям перейти до практики дистанційних офісів [3]. А спеціальні інструменти створюють умови для підвищення ефективності застосування ресурсів і суттєвого зменшення витрат.

Застосування засобів цифровізації в системі бухгалтерського обліку має суттєві переваги. Цифрова оптимізація дає змогу швидко одержувати актуальну облікову інформацію в режимі реального часу, підрахунки виконуються автоматично й з абсолютною точністю, а фор-

мування звітності економить часовий ресурс. До того ж завдяки перевагам сучасних систем захисту паролів, котрими характеризуються більшість бухгалтерських програм, інформація надійно зберігається в повній конфіденційності [2,4].

Цифрова економіка суттєво розширює функціональні можливості бухгалтерів і спектр їхніх професійних можливостей. Потребою сучасних роботодавців є необхідність спрямованої підготовки бухгалтерів на реалізацію поточних облікових й аналітичних завдань за допомогою цифровізаційного інструментарію. Трансформація обліку бухгалтерської інформації згідно з інноваційними вимогами глобальної діджиталізації є необхідним етапом в його розвитку. Тенденція популяризації цифрових технологій є каталізатором економічних трансформацій і сприяє становленню засад сталого фінансового розвитку.

Форма обліку в умовах цифровізації облікових процесів у бухгалтерії зумовлюється вимогами системи оброблення облікових даних, процесу їхньої акумуляції й зберігання. Оптимальне застосування технічних засобів цифровізації й інноваційного програмного забезпечення відкриває можливості для оптимізації технологічного процесу цифровізованого бухгалтерського обліку [5].

З огляду на багатofункціональність бухгалтерських облікових процесів оптимальним рішенням для комплексної цифровізації досліджуваної галузі вбачається застосування цифровізаційних систем, які формують функціональний й забезпечувальний складники системи [6]. Функціональна частина забезпечує вирішення конкретних завдань предметної галузі. Забезпечувальна охоплює певні підсистеми, котрі містять технологію цифровізованого оброблення інформації. До них належать інформаційне, технічне, програмне, математичне, організаційне й правове забезпечення. Варіативність завдань характеризується конкретикою економічного змісту, наявністю первинних й узагальнюючих документів, взаємопов'язаними алгоритмами обчислень, а також методичним інструментарієм і нормативними документами, які стосуються конкретизованої ділянки процесу.

Застосування засобів цифровізації дає змогу фактично повністю автоматизувати процес бухгалтерського обліку. Водночас основа технології обліку складається з операцій, що дають змогу модернізувати його структуру, водночас забезпечуючи належний рівень організації функціональності [5]. Застосування інструментарію цифровізації для виконання облікових робіт спричиняє серйозні трансформації в технології, операціях, процедурах й етапах робіт без зміни загальної структури обліку.

Вочевидь цифровізація є логічним продовженням процесу трансформації підходів до бухгалтерського обліку. За переконанням окремих науковців, підприємства переважно отримують економічний ефект від застосування сучасних засобів цифровізації у вигляді інформаційних систем управління, що допомагають контролювати господарські процеси в режимі реального часу. Основний ефект від застосування інструментарію діджиталізації полягає у своєчасному запобіганні виникненню суттєвих економічних ризиків [6].

Водночас окремі вчені [7, 8] наголошують, що, зважаючи на глобалізовану актуалізацію технологій цифровізації, виникає проблема підготовки фахівців. Р. Нає, А. Arystanbaev, Z. Oralbaeva, Z. Kупenova [10] вказують

на необхідність забезпечення ефективного проведення обліково-аналітичних заходів. Вчені зазначають, що її можна досягти лише завдяки оптимізації оперативності, що дасть змогу своєчасно втручатися в хід виробничих процесів і приймати управлінські рішення.

Prote D. Agostino, I. Saliterer, I. Steccolini [11] зазначають, що проблеми цифровізації обліку здебільшого залежать від складності його процедур. Аналогічної думки дотримуються й N. Kovalevska, I. Nesterenko, O. Lutsenko, O. Nesterenko, Y. Hlushach [12], які стверджують, що цифровізація облікового процесу є складним й багатоетапним процесом, що потребує значних фінансових вкладень.

Складнощі процесу впровадження цифровізації бухгалтерського обліку зумовлено відсутністю мотивації у суб'єктів господарювання й низьким рівнем обізнаності стосовно переваг діджиталізації. Як наслідок, мету впровадження засобів цифровізації не синхронізовано зі стратегічними цілями, а сам процес цифрової трансформації недостатньо формалізовано. На таких висновках наполягає O. Tkachenko [13].

Загалом серед типових цілей, які ставить перед собою підприємство у прийнятті рішення впровадити систему цифровізації бухгалтерського обліку, можна виокремити створення єдиного інформаційного простору, можливість відстеження виробництва й постачання в режимі реального часу, оптимізацію управління фінансами, цифровізацію документообігу.

Необхідно зазначити, що спеціалізовані програми ведення обліку, розроблені з огляду на конкретні вимоги об'єкта цифровізації, позиціонуються як максимально ефективні й продуктивні, бо тоді розробляється індивідуальна модель з високим рівнем унікальності. Такий процес є досить тривалою й дороговартісною операцією, проте в разі успішного впровадження з'являється можливість автоматизувати не лише процес бухгалтерського обліку, а й одночасно цифровізувати інші процеси управління.

Ефективність впровадження інструментарію цифровізації дає сукупність наслідків, що проявляються оптимізацією систематизації обліку бухгалтерської інформації, зменшенням кількості облікових помилок, зростанням оперативності й точності процесу [13].

Варто зазначити, що сучасні виробники програмних продуктів досліджуваного профілю уважно відслідковують зміни форм звітності, своєчасно пропонуючи користувачам адаптивну корекцію, але такий нюанс створює додаткові виклики для скептично налаштованого до діджиталізації суспільства, оскільки новачі необхідно додатково індивідуально налаштовувати, зважаючи на особливості діяльності кожного суб'єкта господарювання.

До того ж застосування засобів цифровізації включно зі штучним інтелектом передбачає створення консолідованих баз інформативних даних, зокрема й конфіденційних, що спричиняє ймовірні загрози для кібербезпеки й гарантій безпеки інформації.

Зважаючи на ризики й виклики, що супроводжують процес цифровізації обліку бухгалтерської інформації, сьогодні фіксується дуалістичність підходу до досліджуваного явища. Водночас найоптимальнішим підходом можна назвати автоматизацію конкретних завдань, що здатні суттєво сприяти досягненню стратегічної мети підприємства [14]. Однак необхідно також зважати

на факт можливої відсутності грамотності персоналу стосовно застосування інформаційних технологій, а також чіткої й ефективної методики стратегічного розвитку. Викликами успішній цифровізації можуть бути неналежний рівень інформаційно-технічної інфраструктури й диференціація цілей загальної цифровізації управління й діджиталізації бухгалтерського обліку.

Отже, оптимальним підходом до цифрової трансформації обліку бухгалтерської інформації має вважатися поступовий, поетапний процес діджиталізації окремих бізнес-процесів підприємства із залученням керівництва й орієнтацією на перспективний розвиток процесу. У разі ефективного впровадження запропонованого підходу цифровізації процесів бухгалтерського обліку створить можливість для успішної автоматизації рутинних завдань, вивільнивши значний ресурс для вирішення управлінських питань.

Залучення до процесу цифрової трансформації керівництва й актуалізація принципу поетапної оптимізації дасть змогу відслідковувати зв'язок між ІТ-рішеннями й процесами управління, водночас суттєво підвищуючи рівень кваліфікації керівництва [15]. До того ж своєчасне отримання точних облікових даних дасть змогу оперативно вирішувати проблеми, що виникають у процесі діяльності.

Аналіз впливу цифровізації на систему бухгалтерського обліку показує, що є потреба ідентифікації конкретних вимог до системи. Вочевидь сучасний облік бухгалтерської інформації має відповідати низці вимог до якості, зокрема бути своєчасним, документально обґрунтованим і достовірним [16]. Також він має володіти ресурсом для задоволення вимог цифровізованої системи управління й контролю й бути відкритим для інвестицій і безперервного вдосконалення.

З огляду на глобалізацію актуальності цифровізації як вектора модернізації обліку бухгалтерської інформації, необхідно зацентрувати увагу на тому факті, що досліджувана проблематика буде актуальною тривалий час, розвиватиметься й доповнюватиметься новими ідеями й новаціями.

ВИСНОВКИ

Тенденції розвитку сучасних економічних відносин вимагають трансформації процесів організації бухгалтерського обліку за допомогою сучасного інструментарію цифровізації. Електронна оптимізація бухгалтерського обліку дає змогу автоматизувати рутинні процеси збору, акумуляції, оброблення й передачі фінансової інформації, а також звітності. Інструментарій цифровізації забезпечує швидкість, точність і надійність облікових операцій, суттєво полегшує процеси комунікативної взаємодії. Діджиталізація створює передумови для вивільнення значного ресурсного потенціалу й підвищення продуктивності праці.

В рамках дослідження вдалося проаналізувати багатофакторність впливу технологій цифровізації на систему бухгалтерського обліку, оцінити їхню роль і місце в системі цифрових перетворень сфери економічної діяльності. Встановлено, що розвиток інструментарію діджиталізації у напрямі автоматизації збору й оброблення інформативних даних відіграє суттєву роль у підвищенні якості й доступності облікових процесів, зміцненні цифрових інструментів на позиції активного

учасника в системі сучасних комунікативних й інформаційних процесів.

Дослідження встановило, що сучасний розвиток інформаційних технологій, інструментарію цифровізації й можливостей штучного інтелекту дає змогу розробляти й впроваджувати індивідуальні рішення стосовно оптимізації обліку бухгалтерської інформації.

У статті виділено ймовірні ризики й перешкоди на шляху цифрової оптимізації бухгалтерського обліку. Сформовано засади механізму адаптації наявних традиційних підходів до вимог цифровізації, обґрунтовано доцільність трансформації такого спрямування.

На основі результатів, отриманих в роботі, запропоновано пріоритетні вектори подальших досліджень з теми, аргументовано необхідність організації доступності й систематизації практичної інформації про впровадження засобів цифровізації у сферу бухгалтерського обліку.

Перспективою подальших досліджень вбачається ґрунтовна аналітика технологій інтеграції засобів цифровізації й штучного інтелекту в інші види економічної діяльності, а також розроблення системи кіберзахисту для гарантування безпеки конфіденційних фінансових даних.

Список використаних джерел

1. Руденко С., Погрібняк Д. Бухгалтерський облік в умовах цифровізації. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2021. №1. С. 265–269. URL: journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/07/2021-1-EH-46.pdf
2. Fotoh L.E., Lorentzon J.I. The impact of digitalization on future audits. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*. 2021. № 18(2). URL: <https://doi.org/10.2308/JETA-2020-063>
3. Coman D.M. et al. State V. Digitization of accounting: The premise of the paradigm shift of role of the professional accountant. *Applied Sciences*. 2022. № 12(7). URL: <https://doi.org/10.3390/app12073359>
4. Zhang M., Ye T., Jia L. Implications of the “momentum” theory of digitalization in accounting: evidence from Ash Cloud. *China Journal of Accounting Research*. 2022. № 15(4). URL: <https://doi.org/10.1016/j.cjar.2022.100274>
5. Taib A. et al. Digitalization in accounting: Technology knowledge and readiness of future accountants. *Universal Journal of Accounting and Finance*. 2022. № 10(1). pp. 348–357. URL: <https://doi.org/10.13189/ujaf.2022.100135>
6. Mansoor M.A., Salmanand E.M., Al-Sartawi A. Transformation of Managerial Accounting Trends in the Era of Digitalization. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2023. № 557. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-17746-0_57
7. Cagle M.N. Reflections of Digitalization on Accounting: The Effects of Industry 4.0 on Financial Statements and Financial Ratios. *Contributions to Management Science*. 2020. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-29739-8_23
8. Savić B., Pavlović V. Impact of Digitalization on the Accounting Profession. *Digital Transformation of the Financial Industry: Approaches and Applications*. 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-23269-5_2
9. Andreeva S.V. The Accounting System of the Company in the Context of Digitalization. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2022. № 304. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-83175-2_54
10. Haje P. et al. The role and importance of accounting information system in the context of digitalization. *Farabi Journal of Social Sciences*. 2019. №5(1). pp. 64–73. URL: <https://doi.org/10.26577/CAJSH-2019-1-s8>
11. Agostino D., Saliterer I., Steccolini I. Digitalization, accounting and accountability: A literature review and reflections on future research in public services. *Financial Accountability & Management*. 2022. № 38(2). pp.152–176. URL: <https://doi.org/10.1111/faam.12301>
12. Kovalevska N. et al. Problems of accounting digitalization in conditions of business processes digitalization. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(56). URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.14>
13. Tkachenko O. Impactful Front-end Architecture in Online Business Development. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. № 22(6). pp. 409–414. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.51>
14. Jans M., Aysolmaz B., Corten M., Joshi A., van Peteghem M. Digitalization in accounting—Warmly embraced or coldly ignored? *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2022. № 36(9). pp. 61–85. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/AAAJ-11-2020-4998/full/html>
15. Gulín D., Hladika M., Valenta I. Digitalization and the Challenges for the Accounting Profession. *ENTRENOVA-ENTERPRISE RESEARCH INNOVATION*. 2019. № 5(1). pp. 428–437. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/365065>
16. Kanimozhi V., Jacob T. Artificial Intelligence based Network Intrusion Detection with Hyper-Parameter Optimization Tuning on the Realistic Cyber Dataset CSE-CIC-IDS2018 using Cloud Computing. *2019 International Conference on Communication and Signal Processing (ICCSP), Chennai, India*. 2019. pp. 33–36. URL: <https://doi.org/10.1109/ICCSP.2019.8698029>
17. Shaukat K., Luo S., Varadharajan V., Hameed I., Xu M. A Survey on Machine Learning Techniques for Cyber Security in the Last Decade. *IEEE Access*. 2020. № 8. URL: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3041951>

References

1. Rudenko S., Pohribniak D. Accounting in conditions of digitization. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2021. № 1. pp. 265–269. URL: journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/07/2021-1-EH-46.pdf (in Ukrainian).
2. Fotoh L.E., Lorentzon J.I. The impact of digitalization on future audits. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*. 2021. № 18(2). URL: <https://doi.org/10.2308/JETA-2020-063>
3. Coman D.M. et al. State V. Digitization of accounting: The premise of the paradigm shift of role of the professional accountant. *Applied Sciences*. 2022. № 12(7). URL: <https://doi.org/10.3390/app12073359>
4. Zhang M., Ye T., Jia L. Implications of the “momentum” theory of digitalization in accounting: evidence from Ash Cloud. *China Journal of Accounting Research*. 2022. № 15(4). URL: <https://doi.org/10.1016/j.cjar.2022.100274>
5. Taib A. et al. Digitalization in accounting: Technology knowledge and readiness of future accountants. *Universal Journal of Accounting and Finance*. 2022. № 10(1). pp. 348–357. URL: <https://doi.org/10.13189/ujaf.2022.100135>
6. Mansoor M.A., Salmanand E.M., Al-Sartawi A. Transformation of Managerial Accounting Trends in the Era of Digitalization. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2023. № 557. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-17746-0_57
7. Cagle M.N. Reflections of Digitalization on Accounting: The Effects of Industry 4.0 on Financial Statements and Financial Ratios. *Contributions to Management Science*. 2020. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-29739-8_23
8. Savić B., Pavlović V. Impact of Digitalization on the Accounting Profession. *Digital Transformation of the Financial Industry:*

Approaches and Applications. 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-23269-5_2

9. Andreeva S.V. The Accounting System of the Company in the Context of Digitalization. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2022. № 304. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-83175-2_54

10. Haje P. et al. The role and importance of accounting information system in the context of digitalization. *Farabi Journal of Social Sciences*. 2019. №5(1). pp. 64–73. URL: <https://doi.org/10.26577/CAJSH-2019-1-s8>

11. Agostino D., Saliterer I., Steccolini I. Digitalization, accounting and accountability: A literature review and reflections on future research in public services. *Financial Accountability & Management*. 2022. № 38(2). pp.152–176. URL: <https://doi.org/10.1111/faam.12301>

12. Kovalevska N. et al. Problems of accounting digitalization in conditions of business processes digitalization. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(56). URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.14>

13. Tkachenko O. Impactful Front-end Architecture in Online Business Development. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. № 22(6). pp. 409–414. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.51>

14. Jans M., Aysolmaz B., Corten M., Joshi A., van Peteghem M. Digitalization in accounting–Warmly embraced or coldly ignored? *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2022. № 36(9). pp. 61–85. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/AAAJ-11-2020-4998/full/html>

15. Gulin D., Hladika M., Valenta I. Digitalization and the Challenges for the Accounting Profession. *ENTRENOVA-ENTERPRISE RESEARCH INNOVATION*. 2019. № 5(1). pp. 428–437. URL: <https://hrca.hr/clanak/365065>

16. Kanimozhi V., Jacob T. Artificial Intelligence based Network Intrusion Detection with Hyper-Parameter Optimization Tuning on the Realistic Cyber Dataset CSE-CIC-IDS2018 using Cloud Computing. *2019 International Conference on Communication and Signal Processing (ICCSP), Chennai, India*. 2019. pp. 33–36. URL: <https://doi.org/10.1109/ICCSP.2019.8698029>

17. Shaukat K., Luo S., Varadharajan V., Hameed I., Xu M. A Survey on Machine Learning Techniques for Cyber Security in the Last Decade. *IEEE Access*. 2020. № 8. URL: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3041951>

Ihor YAREMKO

Doctor of Economics, Professor, Head of department, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3556-0609>

e-mail: ihor.yaremko@lpnu.ua

Oleh SKORBA

PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer, Sumy State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8209-0673>

e-mail: o.skorbao@gmail.com

Olena KUZMENKO

Senior Lecturer, State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2417-924X>

e-mail: lotusekgas@gmail.com

IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON ACCOUNTING: TRENDS AND CHALLENGES

The rapid development of the information potential of the digital economic space in Ukraine, the issue of digitalization of the accounting system is becoming of paramount importance are given. The situation is stimulated by the rapid innovation and technological progress and digital transformation of all spheres of social life, as well as the trend of Ukraine's integration into the European economic area. The purpose of the paper is to analyze the current role of digital transformation tools on accounting and to predict the development of its impact in the future. The paper analyzes and assesses the risks caused by the active implementation of digitalization technologies in accounting. The author identifies a number of dangers that will accompany the further rooting of artificial intelligence in information systems, and proposes a number of preventive measures that should be applied within the framework of the general trend of digitalization of accounting. The study was conducted using scientific methods of cognition: abstract and logical and comparative analysis, abstraction, induction and deduction, as well as methods of specification and formalization. It is established that the digital transformation of accounting is positioned as a mandatory optimization stage in the development of the modern business environment. It is substantiated that modern information technologies make it possible to significantly simplify the collection, storage and transfer of accounting information through the introduction of special industry-specific software products. The main digital trends in the process of digitalization of accounting are analyzed, reflecting the vector of the overall development of a sustainable financial environment and the sharing economy. It is proved that the growing use of digital tools makes it possible to make accurate and effective decisions in complex analytical processes. The results of the study may be of practical value for the process of improving the modern accounting system in the context of globalization of digitalization and artificial intelligence technologies. The paper analyzes the feasibility and prospects of applying innovative AI capabilities in the accounting, as well as means and technologies to ensure an appropriate level of security and protection of personal information.

Keywords: information potential, digital platforms, artificial intelligence, cloud technologies, modernization

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.1.2>
УДК 349.6

Оксана Олегівна **ХОРВАТОВА**

к.ю.н., доцент, Київський університет права НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1467-3797>
e-mail: ksenja-mail@ukr.net

Сергій Валентинович **РАЄВСЬКИЙ**

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1549-9398>
e-mail: raevskiy_s@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗНАЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇЇ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Статтю присвячено актуальним питанням енергетичної безпеки України в умовах воєнного стану загалом та негативним наслідкам, що завдає рф об'єктам енергетичної інфраструктури зокрема. Проаналізовано норми національного законодавства у сфері правового захисту енергетичної безпеки держави. Надано стислу кримінально-правову характеристику правопорушень у сфері національної та громадської безпеки, зокрема диверсій, вибухів, терористичних актів, умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, порушення законів та правил ведення війни. Наведено статистичні дані та звіти міжнародних організацій за півтора роки дії воєнного стану стосовно постраждалих осіб та матеріальних збитків внаслідок порушення норм міжнародного гуманітарного права рф та кількість вчинених нею кримінальних правопорушень в енергетичній сфері України.

Ключові слова: національна безпека держави, енергетична безпека, воєнний стан, міжнародні організації, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, міжнародне гуманітарне право

ВСТУП

Енергетична безпека держави є складником національної безпеки сучасної цивілізованої держави та одним з важливих напрямів забезпечення національних інтересів загалом. Формування та реалізація енергетичної політики України в контексті національної безпеки є надзвичайно важливим напрямком економічної політики в контексті євроінтеграції та прагнення до світових стандартів. Проте повномасштабне вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 р. поставило під загрозу нормальне функціонування енергетичної системи не лише в Україні, а й в державах, які імпортують енергетичні ресурси з неї, оскільки саме енергетичний сектор відразу став однією з головних цілей військової агресії росії проти України.

Хронологія подій кінця лютого 2022 р. свідчить про те, що відразу з моменту повномасштабного вторгнення енергетичну систему України було від'єднано від енергосистем рф та білорусі. За даними Міністерства енергетики України [1] наступні 3 тижні українська енергосистема працювала в ізолюваному режимі, а з середини березня 2022 р. енергосистема держави її синхронізовано з об'єднаною європейською енергосистемою. Але осінь та зима першого року війни через масовані ракетні обстріли були вкрай складними як для енергосистеми України, так і для кожного громадянина.

Проблематикою правового регулювання енергетичної сфери займалися в достатній мірі такі вітчизняні вчені-юристи, як С.С. Алексєєв, І.Л. Бачило, О.М. Бандурка, О.І. Безпалова, С.М. Гусаров, С.Ф. Денисюк, В.Є. Духов, А.Т. Комзюк, Б.А. Кормич, І.М. Мазур, К.Я. Петровка, В.В. Сокурєнко, І.М. Червіков та ін. Однак праці наведених вище науковців відносяться переважно до мирних довоєнних часів. Водночас після подій осені-зими 2022-2023 рр. теоретичні погляди та практичні аспекти функціонування енергетичної системи

України в умовах воєнного стану вимагають нових наукових підходів та практичних рекомендацій.

МЕТА статті – правовий аналіз сучасного стану енергетичної безпеки держави та юридичної відповідальності за правопорушення в енергетичній сфері в умовах воєнного стану.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття ґрунтується на законодавчій базі України та нормах міжнародного права, працях вітчизняних вчених, а також на матеріалах національних та закордонних періодичних видань, статистичних збірниках, зокрема й міжнародних організацій. У дослідженні застосовано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Питання правового регулювання енергетичного сектору в Україні врегульоване численними нормативно-правовими актами, що відповідають позитивному розвитку економіки, суспільства, європейським та міжнародним нормам та принципам сьогодення. Створення безпечного середовища для власних громадян є одним з головних обов'язків сучасної демократичної та правової держави. Безпечне ж середовище у контексті енергетичної безпеки, є складником національної безпеки України. І якщо в системі національної безпеки відбуваються порушення або руйнації певних елементів, то сам її стан загалом зазнає загроз. Відповідно до ст.ст. 1, 2, 17, 18, 92 Конституції України [2] та п.п. 9-10 ч. 1 Закону України «Про Національну безпеку України» [3] національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Водночас життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а

також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян становлять національні інтереси України. З огляду на це п. 6 ст. 1 Закону визначає, що загрозами національній безпеці України є явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України.

З метою реалізації державної політики у сфері національної безпеки загалом, та в енергетичній галузі зокрема, в Україні ще у 2020 р. прийнято «Стратегію національної безпеки України» [4], де головним принципом визначено «безпека людини – безпека країни». Перелічені нормативно-правові акти також детально регламентують стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України, що безпосередньо визначає загрози національній безпеці у сферах громадської безпеки та цивільного захисту, шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів державної політики в цій сфері, напрями розвитку відповідних державних органів та їх порядок дій на випадок реальної загрози безпеки громадян (ст. 29 Закону України «Про Національну безпеку України»).

На захисті громадян України та енергетичної сфери також є норми цивільного, адміністративного, господарського права. Проте в умовах воєнного стану найбільшої уваги заслуговують норми кримінального законодавства, що містять зокрема виключний перелік правопорушень у сфері національної та громадської безпеки та встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення, зокрема, диверсій, вибухів, терористичних актів, умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, порушення законів та правил ведення війни тощо.

Не вдаючись до глибокої кримінально-правової характеристики, відмітимо такі важливі характеристики правопорушень у сфері національної та енергетичної безпеки крізь призму воєнного стану. Передусім Кримінальним кодексом України (ККУ) у ч. 1 ст. 113 під диверсією розуміється «вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій». Кваліфікованою ознакою такого кримінального правопорушення є вчинення тих самих дій в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 113 ККУ).

Основним безпосереднім об'єктом диверсії є національна безпека в економічній, екологічній чи воєнній сферах. Обов'язковим додатковим об'єктом є життя та здоров'я людини, власність, довкілля. Предметом диверсії є будівлі, споруди та інші об'єкти, що мають важливе значення для народного господарства та від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління, зокрема електростанції, водо-, нафто- та газопроводи, інші важливі підприємства незалежно від форм власності [6, с. 341-342]. Об'єктивна сторона характеризується активними діями у формі вибухів, підпалів, пошкодження дамби гідроелектростанції, яке потягло

затоплення населеного пункту, пуски ракети, спрямованої на важливий народногосподарський чи воєнний об'єкт тощо.

Також у ч.1 ст. 258 ККУ «Терористичний акт» [5] визначено, що терористичним актом є застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії вчинено з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Доктрина кримінально-правової науки, вчені-юристи та практичні спеціалісти в галузі кримінального права звичайно розуміються під тероризмом «залякування населення і органів влади з метою досягнення злочинних намірів» [6, с. 873]. Слід також відмітити, що важливою об'єктивною ознакою тероризму є застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя та здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків. Під застосуванням зброї в цьому разі розуміється її застосування за цільовим призначенням, зокрема здійснення вибухів, прицільних пострілів.

Ст. 270-1 ККУ «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» визначає, що дії, спрямовані на умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі, або вчинення тих самих дій повторно або загальнонебезпечним способом, якщо вони спричинили майнову шкоду в особливо великому розмірі або загибель людини чи інші тяжкі наслідки, – також є кримінально караними і становлять значну суспільну небезпеку. Прояв об'єктивної сторони такого кримінального правопорушення у вигляді знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства полягає у приведенні їх у стан повної або часткової непридатності для подальшого застосування, коли вони взагалі перестануть бути [6, с. 901-902; 7; 8]. Неможливість експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів житлово-комунального господарства характеризує ступінь знищення чи пошкодження таких об'єктів. А тому кримінально-караним пошкодження стає тоді, коли такі об'єкти приведені у стан, в якому не можуть бути застосовані за цільовим призначенням або стають нездатними виконувати свої функції.

Невід'ємною важливою ознакою перелічених кримінальних правопорушень є настання суспільно-небезпечного наслідку у вигляді створення небезпеки для життя та здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, що полягає у таких змінах, коли виникає реальна загроза нормаль-

ному функціонуванню транспорту, зв'язку, забезпечення споживачів водою, електроенергією [6, с. 873].

Починаючи з 10 жовтня 2022 р. РФ розпочала руйнацію енергетичної та житлово-комунальної інфраструктури України шляхом масованих ракетних ударів. Основною метою цих ударів була українська енергетика, руйнування якої могло спричинити масштабну гуманітарну катастрофу в Україні. За підрахунками спостережних місій ООН [9] з початку російських масованих обстрілів в жовтні і до кінця 2022 р. загалом п'ять тижнів громадяни України перебували без світла, а отже, в більшості й без водопостачання. В таких умовах здатність енергосистеми до виробництва електроенергії скоротилася на 61% протягом року. В Україні нараховується 75 енергоблоків, але через масоване бомбардування 6 енергоблоків повністю знищено, 16 пошкоджено, 1 перебуває під тимчасовим військовим контролем РФ, а 22 перестали працювати через матеріально-технічні проблеми з постачанням газу чи вугілля [9].

Загалом ж за два роки дії воєнного стану в Україні [10; 11], а за фактом реальної війни, українська енергетика втратила велику частину потужностей, зокрема: виведено з ладу чи окуповано понад 50 % теплової, 30 % сонячної та 90 % вітрової генерації, зупинено низку державних шахт. З березня 2022 р. знаходиться в окупації Запорізька АЕС. У лютому-березні 2022 р. окуповано і розграбовано Чорнобильську АЕС. Через постійні ракетно-бомбові атаки та бомбардування із використанням дронів-шахедів на всій території України зазнають руйнувань електромережі та підстанції, розподільні газові мережі, а тому часто сотні тисяч громадян держави позбавлені електро-, водо- та газопостачання.

Навесні 2023 р. Генеральна Асамблея ООН у Доповіді Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні [12] навели результати порушень міжнародного права та міжнародного гуманітарного права з боку РФ. У Звіті зазначено, що інтенсивність атак зросла з 10 жовтня 2022 р. до 1 лютого 2023 р., а також було принаймні 13 хвилин атак із використанням сотень ракет дальнього радіусу дії, а також безпілотників, оснащених вибухівкою. Впродовж осені 2022 р. – зими 2023 р. подібними атаками вражено 20 з 24 областей України, об'єктами ураження стали переважно електростанції та інша інфраструктура, критично важлива для передачі електроенергії та виробництва тепла по всій Україні.

Грунтуючись на вищезазначених факторах, Комісія ООН [12] встановила, що атаки на енергетичну інфраструктуру, починаючи з 10 жовтня 2022 р., були повсюдними та систематичними і, що їх метою було виведення з ладу енергетичної системи всієї країни із передбачуваними наслідками для системи тепло постачання. Цілі регіони і мільйони людей періодично залишалися без електрики або опалення, особливо взимку, і, як наслідок, з обмеженим доступом до води, санітарних умов, продуктів харчування, охорони здоров'я та освіти. На нашу думку, вищенаведена статистика та звіти міжнародних організацій, а також аналіз національного та міжнародного права, дозволяє зробити висновок про те, що такі систематичні напади на енергетичні об'єкти протягом певних періодів позбавляли значну частину цивільного населення доступу до електроенергії, води, систем санітарії, опалення і телекомунікацій, а також ускладнювали доступ до послуг у сфері охорони здо-

ров'я та освіти.

Комісія ООН також дійшла висновку, що, незважаючи на публічну інформацію про шкоду, завдану цивільному населенню після перших кількох атак, російські збройні сили продовжували наносити удари по об'єктах енергетичної інфраструктури. Наступні атаки російських збройних сил були непропорційними і що вони становлять воєнний злочин, який полягає в надмірній кількості випадкових смертей, поранень або пошкоджень [12]. Виведення з ладу електричних підстанцій, електростанцій та інших об'єктів, які виробляють енергію та тепло, необхідне для виживання населення, завдало значної шкоди цивільним особам. Комісія встановила, що атаки були повсюдними і систематичними і можуть становити злочин проти людяності, що полягає у вчиненні інших нелюдських діянь. У підсумку Комісія ООН зазначила, що для розслідування вищеповисаних атак потрібен додатковий час та ресурси, щоб з'ясувати, чи дорівнює сукупний вплив цих атак, що цілком вірогідно, враховуючи їхній масштаб, одному із перелічених злочинів проти людяності, та якою мірою цю стратегію атак спрямовано проти цивільного населення.

Окрім міжнародних злочинів в енергетичній сфері, Комісія ООН також розслідувала випадки, коли використання вибухової зброї великої зони ураження в населених пунктах стало однією з основних причин жертв серед цивільного населення. За оцінками Управління Верховного комісара ООН [13] з прав людини, майже 18 млн людей в Україні через масовані ракетні атаки на енергетичні об'єкти потребували гуманітарної допомоги, причому в особливо важких умовах вони опинилися протягом зимових місяців. Конфлікт вплинув на право людей на охорону здоров'я, освіту, належне житло, харчування та воду. Особливо постраждали деякі вразливі групи населення – люди похилого віку, діти, особи з інвалідністю та представники меншин. Понад 90,3 % жертв серед цивільного населення спричинено застосуванням вибухової зброї, зокрема, обстрілами з артилерійської зброї, крилатими та балістичними ракетами, авіаударами. Більшість із них сталися в населених районах. Внаслідок таких атак пошкоджено або зруйновано тисячі житлових будинків, понад 3000 закладів освіти і понад 600 медичних установ. Систематичні напади на енергетичні об'єкти протягом певних періодів позбавляли значну частину цивільного населення доступу до електроенергії, води, систем санітарії, опалення і телекомунікацій, а також ускладнювали доступ до послуг у сфері охорони здоров'я та освіти.

Зазначимо, що з настанням весни 2023 р. ситуація незначно покращилась. За спостереженнями Організації з безпеки та співробітництва в Європі [14], навесні та влітку 2023 р. також постійно фіксувалися порушення норм міжнародного гуманітарного права з боку РФ, зокрема, пов'язані із застосуванням зброї вибухової дії з широкою зоною ураження в густонаселених цивільних районах, прямими нападами на цивільних осіб, обстрілами цивільної інфраструктури, зокрема об'єктів, необхідних для життєзабезпечення цивільного та об'єктів культурної спадщини, а також нападами на об'єкти енергетичної інфраструктури напередодні зимового періоду.

До дослідження наслідків та збитків злочинів РФ проти України в енергетичній сфері долучилися також

Світовий банк та Організація Об'єднаних Націй [15; 16] за програмою «ПРООН»¹. Звіт про оцінку збитків в енергетичній сфері ґрунтується на даних, зібраних у період з 24 лютого до 31 грудня 2022 р. За підсумками дослідників, пошкоджень зазнали системи електро- та газо- постачання, шляхопроводи опалення, міська інфраструктура. Цілеспрямовані атаки завдали великої шкоди енергетичній інфраструктурі у всій країні, що призвело до перебоїв у газових і тепломережах та електропостачання загалом в державі. Це істотно вплинуло на надання основних послуг, таких як доступ до води у великих містах, вплинуло на телекомунікації і банківський сектор, включаючи оброблення платежів.

І зрештою, вітчизняні фахівці [17] констатують, що порівняно з довоєнними роками, потужність атомної генерації знизилася на 44 %, гідроенергетична потужність – на 29 %, а потужність відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) – на 24%. Нині основним складником є атомна генерація. Всі дев'ять енергоблоків Південноукраїнської, Рівненської та Хмельницької АЕС загальною потужністю 7 880 МВт завантажені на повну потужність у зимовий період для повноцінної роботи з листопада 2023 р. до лютого 2024 р. Водночас Запорізька АЕС потужністю 6 ГВт, захоплена рф 4 березня 2022 р., майже рік не виробляє електроенергію.

Проте Україна не здалася, вистійла. Українські енергетики після кожного обстрілу докладали й докладають максимальних зусиль, і навіть, попри ризик для життя, щодня відновлюють енергопостачання для громадян держави. Енергетичні компанії з регіонів, які менше постраждали від війни, надають допомогу та передають обладнання колегам в області, що зазнали значних руй-

нувань внаслідок бойових дій та обстрілів. Та й світова спільнота не залишилась байдужою до війни в Україні.

Практично з самого початку атаки на енергетичну систему надходить обладнання та матеріали від міжнародних партнерів з Польщі, Італії, Великої Британії, Швеції, Норвегії, Латвії, Швейцарії, Іспанії, Данії, Бельгії, Болгарії, Німеччини, Чехії, Естонії, які надсилають устаткування, запчастини, необхідні для відновлення енергетичних об'єктів. Значну роль у координації гуманітарної допомоги від європейських компаній та країн відіграє Секретаріат Енергетичного співтовариства [18], на базі якого за підтримки Єврокомісії, Європейського Банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) та USAID створено Фонд енергетичної підтримки України. Основним завданням Фонду є сприяння оперативному постачанню якісного обладнання для відновлення пошкодженої критичної інфраструктури, особливо впродовж опалювального сезону.

ВИСНОВКИ

Отже, вищенаведений аналіз правового регулювання енергетичної безпеки України на національному та міжнародному рівні в умовах воєнного стану, описана статистика постраждалих – як цивільного населення, так і об'єктів інфраструктури, житлового господарства, підприємств, сфери освіти, медичних закладів, а також наведені звіти міжнародних організацій про наслідки таких дій рф свідчать про численні міжнародні правопорушення з боку рф стосовно енергетичної системи України, значення якої неможливо переоцінити в період війни. Адже саме безпека населення в умовах воєнного стану є запорукою перемоги та відбудови повоєнної України.

Список використаних джерел

1. Галущенко Г. Енергетичний фронт. *Міністерство енергетики України*. URL: <https://www.mev.gov.ua/reforma/enerhetichnyy-front>
2. Конституція України. Прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
3. Закон України «Про Національну безпеку України» № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. ст. 241.
4. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
5. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. ст. 131.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ, 2018. 1368 с.
7. Закон України «Про житлово-комунальні послуги» № 2189-VIII від 9 листопада 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 1. ст. 1.
8. Закон України «Про теплопостачання» № 2633-IV від 2 червня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 28. ст. 373.
9. В ООН підрахували, скільки у середньому сім'я українців провела без світла через РФ. *УНІАН. Інформаційне агентство*. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/v-on-pidrahuvali-skilki-serednostatistichna-sim-ya-ukrajinciv-provela-bez-svitla-cherez-rf-12301779.html>
10. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII 12 травня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. ст. 250.
11. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-IX від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
12. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. 15 березня 2023. United Nations. General Assembly. URL: <https://www.ohchr.org/>
13. Report on the Human rights situation in Ukraine by 1 August-30 November 2023. United Nations. Human Rights. URL: [https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-12/2023-12-12 ОНЧР 37th Periodic Report.pdf](https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-12/2023-12-12%20OHCHR%2037th%20Periodic%20Report.pdf)
14. Четвертий проміжний звіт стосовно виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні. Report of the Organization for Security and Cooperation in Europe. 2023. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/561457.pdf>
15. Towards a Green Transition of the Energy Sector in Ukraine. Update on the Energy Damage Assessment, June 2023: United Nations Development Programme. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/towards-green-transition-energy-sector-ukraine?fbclid=IwAR2fiBe1UicWoNT7qmOpVZO69SfS9GB8hnr9SJFqYVCHYc2urWNG_56H_U
16. Ukraine Energy Damage Assessment. United Nations Development Programme. April 5, 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/ukraine-energy-damage-assessment>
17. Криволап К. Українська енергосистема 2023-2024: проблеми, виклики та перспективи. Центр Економічного відновлення. Видання «РУБРИКА», 08.11.2023. URL: <https://rubryka.com/blog/ukrayinska-energosistema/>
18. EBRD and Energy Community Secretariat to strengthen cooperation in support of Ukraine. European Bank. URL: <https://www.ebrd.com/news/2022/ebd-and-energy-community-secretariat-to-strengthen-cooperation-in-support-of-ukraine.html>
19. Бандурка О.М. та ін. Основи економічної безпеки. Харків, 2003. 236 с.

¹ ПРООН – агентство Організації Об'єднаних Націй, що спеціалізується на питаннях розвитку, підтримує стратегічні ініціативи, спрямовані на розвиток потенціалу, аби сприяти всебічному зростанню і сталому людському розвитку. Завдяки партнерству з національними, обласними та місцевими органами влади, громадянським суспільством і приватним сектором ПРООН прагне підтримати Україну на шляху до подолання бідності, розвитку людського потенціалу, досягнення справедливих результатів, захисту довкілля і просування демократичного врядування.

References

1. Halushchenko H. Energy front. *Ministry of Energy of Ukraine*. URL: <https://www.mev.gov.ua/reforma/enerhetychnyy-front> (in Ukrainian).
2. Constitution of Ukraine. Adopted by the Verkhovna Rada on June 28, 1996. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. № 30. art. 141. (in Ukrainian).
3. Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" No. 2469-VIII of June 21, 2018. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. № 31. art. 241. (in Ukrainian).
4. Decree of the President of Ukraine "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine" No. 392/2020 September 14, 2020 (in Ukrainian).
5. Criminal Code of Ukraine № 2341-III 5 April 2001. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2001. № 25-26. art. 131. (in Ukrainian).
6. Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine / ed. M.I. Melnyk, M.I. Khavroniuk. Kyiv, 2018. 1368 p. (in Ukrainian).
7. Law of Ukraine "On Housing and Communal Services" № 2189-VIII of November 9, 2017. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. № 1. art. 1. (in Ukrainian).
8. Law of Ukraine "On Heat Supply" № 2633-IV of June 2, 2005. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2005. № 28. art. 373 (in Ukrainian).
9. The UN calculated how long the average family of Ukrainians spent without electricity through the Russian Federation. *UNIAN. Information agency*. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/v-on-pidrahuvali-skilki-serednostatistichna-sim-ya-ukrajinciv-provela-bez-svitla-cherez-rf-12301779.html> (in Ukrainian).
10. Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" № 389-VIII of May 12, 2015. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2015. № 28. art. 250. (in Ukrainian).
11. Law of Ukraine "On Approval of the Decree of the President of Ukraine "On the Introduction of Martial Law in Ukraine" № 2102-IX of February 24, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20Text> (in Ukrainian).
12. Report of the Independent International Commission for Investigating Violations in Ukraine. March 15, 2023. United Nations. General Assembly. URL: <https://www.ohchr.org/>
13. Report on the Human rights situation in Ukraine by 1 August-30 November 2023. United Nations. Human Rights. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-12/2023-12-12_OHCHR_37th_Periodic_Report.pdf
14. The Fourth interim report on the detected violations of international humanitarian law and international human rights law in Ukraine. Report of the Organization for Security and Cooperation in Europe. 2023. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/561457.pdf> (in Ukrainian).
15. Towards a Green Transition of the Energy Sector in Ukraine. Update on the Energy Damage Assessment, June 2023: United Nations Development Programme. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/towards-green-transition-energy-sector-ukraine?fbclid=IwAR2fiBe1UicWoNT7qmOpVZO9SfS9GB8hnr9SJFqYVCHYc2urWNG_56H_U
16. Ukraine Energy Damage Assessment. United Nations Development Programme. APRIL 5, 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/ukraine-energy-damage-assessment>
17. Kryvolap K. Ukrainian energy system 2023-2024: problems, challenges and prospects. Center for Economic Recovery. Publication "RUBRYKA", 08.11.2023. URL: <https://rubryka.com/blog/ukrayinska-energosistema/> (in Ukrainian).
18. EBRD and Energy Community Secretariat to strengthen cooperation in support of Ukraine. European Bank. URL: <https://www.ebrd.com/news/2022/ebd-and-energy-community-secretariat-to-strengthen-cooperation-in-support-of-ukraine.html>
19. Bandurka O.M. et al. Basics of economic security. Kharkiv, 2003. 236 p. (in Ukrainian).

Oksana KHORVATOVA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1467-3797>

e-mail: ksenja-mail@ukr.net

Serhii RAIEVSKYI

postgraduate student, Private higher educational institution "European University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1549-9398>

e-mail: raevskiy_s@ukr.net

ON THE QUESTION OF THE SIGNIFICANCE OF THE ENERGY SECURITY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE AND ITS LEGAL REGULATION

The paper is devoted to topical issues of Ukraine's energy security in the context of martial law in general and the negative consequences that the Russian Federation is having on energy infrastructure facilities in particular. Attention is focused on the fact that the energy security of the state is a component of the national security of a modern civilized state and one of the important areas of ensuring national interests. The formation and implementation of Ukraine's energy policy in the context of national security is an extremely important direction of economic policy in the context of European integration and striving for world standards. It is emphasized that Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022 endangered the normal functioning of Ukraine's energy system. A legal analysis of the state's energy security and legal responsibility for offenses in the energy sector under martial law is provided. The paper is based on the legislative base of Ukraine and norms of international law, works of domestic scientists, as well as materials of national and foreign periodicals, statistical compilations, including those of international organizations. It was determined that the protection of citizens of Ukraine and the energy sector also includes norms of civil, administrative, and economic law. However, in the conditions of martial law, the norms of criminal legislation that encroach on the energy security of the state and establish criminal liability for committing criminal offenses in the field of national and public security, in particular, sabotage, explosions, acts of terrorism, intentional destruction or damage to residential objects deserve the greatest attention - communal economy, violation of laws and rules of warfare, etc. It is substantiated that an integral and important feature of the listed criminal offenses is the occurrence of a socially dangerous consequence in the form of creating a danger to human life and health or causing significant property damage or the occurrence of other serious consequences, which consists in such changes when there is a real threat to normal functioning transport, communication, providing consumers with water and electricity.

Keywords: national security of the state, energy security, martial law, international organizations, criminal offenses, criminal responsibility, international humanitarian law

Зоряна Миколаївна ЛОБОДІНА

д.е.н., професор, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8536-1440>

e-mail: zoryanamyk@ukr.net

Ярослав Романович КІВЕЛЮК

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0935-4781>

e-mail: ariktern@ukr.net

Назарій Орестович ЧАЙКІВСЬКИЙ

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3070-3298>

e-mail: nazarcajkivskij@gmail.com

Володимир Сергійович МИКОЛАЙЧУК

магістр, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8257-416X>

e-mail: mikolai4uk.vowa@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті узагальнено теоретико-прикладні засади функціонування місцевих бюджетів як складника публічних фінансів, інструменту забезпечення фінансової самодостатності, регулювання соціально-економічного розвитку та стимулювання інвестиційної активності регіонів і територіальних громад, виокремлено їхні ознаки. На основі застосування методологічного інструментарію діалектичного підходу до пізнання сутності місцевих бюджетів сформульовано комплексний науковий підхід до цієї дефініції. Проаналізовано реальні функціонування місцевих бюджетів в умовах війни, виявлено основні проблеми формування і використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеві бюджети, органи місцевого самоврядування, бюджетні ресурси, доходи місцевих бюджетів, видатки місцевих бюджетів

ВСТУП

Широкомасштабна війна росії проти України, яка почалася у лютому 2022 р., призвела до нових надзвичайних викликів для суспільства та національної економіки. Війна загострює економічну і демографічну кризу, спричиняє численні людські жертви, руйнацію інфраструктури, житла, майна організацій, посилює безробіття, міграцію населення, темпи зростання та обсяг бюджетного дефіциту, державного боргу, знижує рівень стійкості публічних фінансів. Це негативно відображається на процесах формування та використання бюджетних ресурсів як на державному, так і місцевому рівнях.

З одного боку, надходження до бюджетів зменшуються через зниження податкоспроможності населення та бізнесу, зниження ділової активності та застосування податкових пільг, а з іншого – актуалізується потреба у збільшенні витрат бюджетів, оскільки держава в особі органів державної влади та місцевого самоврядування повинна забезпечувати обороноздатність країни, підтримувати населення та економіку, виконувати свої боргові зобов'язання.

Публічні фінанси України опинилися в нових реаліях функціонування. Відбуваються зміни у формуванні державного та місцевих бюджетів (зокрема, збільшуються надходження до бюджетів за рахунок міжнародної допомоги, змінюється структура видатків бюджету в частині забезпечення пріоритетного фінансування обороноздатності, соціальних програм та відновлення інфраструктури, запроваджуються нові фінансові інструменти, такі як військові облігації та гранти на

відновлення, спрощуються окремі процедури бюджетного процесу), органи державної влади і місцевого самоврядування розробляють та реалізують заходи для забезпечення стійкості публічних фінансів, змінюють тактику фіскальної політики.

Проблематика функціонування місцевих бюджетів, формування і використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування порушується у наукових працях українських та зарубіжних науковців. Зокрема, це У. Ватаманюк-Зелінська, Г. Возняк, В. Глухова, В. Дем'янишин, Д. Загірняк, О. Західна, Т. Канєва, Л. Катан, С. Качула, О. Кириленко, М. Кульчицький, Л. Лисяк, І. Луїна, Б. Малиняк, П. Фрідріх, І. Цимбалюк, С. Юрій та ін.

Необхідність реагування на безпрецедентні виклики і загрози національній, зокрема й економічній, безпеці України потребує вироблення нових підходів до управління бюджетними ресурсами для забезпечення стійкості публічних фінансів та можливості належного виконання органами державної влади та місцевого самоврядування своїх повноважень.

МЕТА статті – обґрунтування теоретико-прикладних засад функціонування місцевих бюджетів як складника публічних фінансів, оцінювання практики формування та використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування в умовах війни, виявлення основних проблем у контексті необхідності протидії ризикам воєнного часу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження засад функціонування місцевих бюджетів базується на застосуванні діалектичного і сис-

темного підходів та загальнонаукових методів дослідження: індукції, дедукції, аналізу, синтезу, узагальнення, аргументації, компаративного, табличного аналізу, оцінювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з цілей Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 рр., метою якої визначено «побудову сучасної, стійкої та ефективної системи управління державними фінансами, спрямованої на забезпечення збереження фінансової стабільності держави та створення умов для сталого зростання соціально-інклюзивної економіки через підвищення результативності мобілізації та витрачання державних коштів» [1], визначено забезпечення ефективного функціонування місцевих бюджетів як важливої компоненти публічних фінансів.

«В умовах фінансової децентралізації і оновлення бюджетного механізму в контексті євроінтеграційного напрямку та війни, важлива роль надається місцевим бюджетам, оскільки вони є фінансовим підґрунтям реалізації повноважень місцевої влади, тому виконання місцевих бюджетів є актуальним питанням сьогодення» [2, с. 3–4].

Фіскальну децентралізацію, яку розпочато в Україні у 2015 р., спрямовано на вирішення багатьох проблем, зокрема, таких як низька привабливість територій для інвестора, надмірна залежність органів місцевого самоврядування від рішень центральних органів державної влади у багатьох питаннях, дублювання повноважень органів виконавчої влади різних рівнів адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування, нерозвиненість інфраструктури, фінансова залежність та значна дотаційність бюджетів громад, занепад сільської місцевості тощо.

Децентралізація не обмежується передачею повноважень, відповідальності і ресурсів. Вона також передбачає створення умов для соціально-економічного розвитку територій. Цей принцип підтверджується досвідом таких країн, як Естонія, Польща, Словаччина, Литва, Швеція, Німеччина, Франція та Велика Британія.

Позитивний досвід фіскальної децентралізації у зарубіжних країнах свідчить, що вона є ефективним способом формування фінансової автономії та стійкості місцевих бюджетів.

Внаслідок реформи в Україні розширено фінансові можливості органів місцевого самоврядування. Закріплення загальнодержавних податків за місцевими бюджетами в Україні спрямовано на покращення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та самодостатності територіальних громад. Достатній обсяг ресурсів місцевих бюджетів є запорукою їх розвитку та добробуту населення, а раціональне та цільове використання коштів сприяє економічному зростанню території.

У фінансовій літературі можна знайти різні думки стосовно трактування змісту і призначення місцевих бюджетів. На основі застосування методологічного інструментарію діалектичного підходу, який активно розвинув В. Дем'янишин [3], до пізнання сутності місцевих бюджетів сформулюємо комплексний науковий підхід до цієї дефініції (рис. 1).

Місцеві бюджети як компоненти публічних фінансів функціонують відповідно до положень бюджетного законодавства та мають такі основні ознаки:

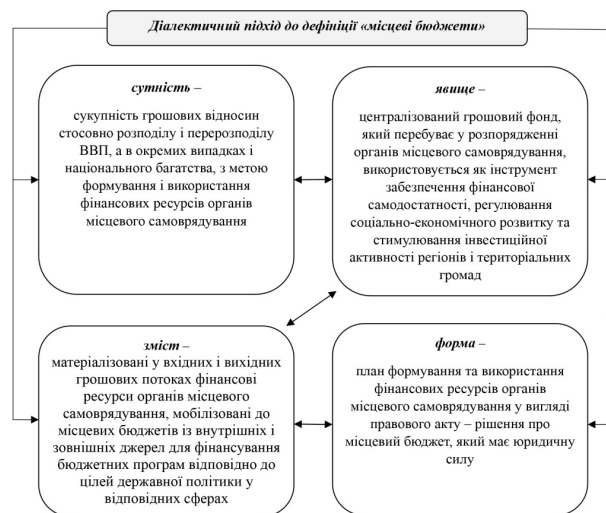

Рис. 1. Трактування поняття «місцеві бюджети» на основі використання діалектичного підходу (авторська розробка)

– **територіальна приналежність**: місцевий бюджет є фінансовим планом органу місцевого самоврядування певної територіальної громади, тобто він формується та використовується на певній території;

– **залежність обсягу коштів місцевого бюджету від економічного потенціалу території**: фінансові ресурси місцевого бюджету формуються з урахуванням економічного потенціалу території, тобто з податків, зборів, інших платежів, які сплачують фізичні та юридичні особи, які розташовані або проживають на території адміністративно-територіального утворення;

– **соціальна спрямованість**: кошти місцевих бюджетів (зокрема пріоритетні напрями витрат бюджетних ресурсів) спрямовано на задоволення потреб територіальної громади, зокрема соціальних, таких як освіта, соціальний захист, охорона здоров'я;

– **залежність від міжбюджетних трансфертів**: функціонування місцевих бюджетів залежить від особливостей системи міжбюджетних трансфертів, зокрема – побудови міжбюджетних відносин;

– **імперативна та нормативно-правова визначеність бюджетного процесу на місцевому рівні**: особливості функціонування місцевих бюджетів визначаються виключно нормативно-правовими актами;

– **залучення місцевих органів виконавчої влади, місцевих рад, населення та суб'єктів господарювання до бюджетного процесу**: у процедурах бюджетного процесу на рівні адміністративно-територіального утворення беруть участь органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади, населення та суб'єкти господарювання, які знаходяться або проживають на території територіальної громади.

Місцеві бюджети включають надходження і витрати бюджетних ресурсів у розрізі загального та спеціального фондів, необхідні для фінансового забезпечення реалізації повноважень органів місцевого самоврядування відповідно до законодавства. Саме у цьому полягає суспільне призначення місцевих бюджетів, яке в умовах воєнного стану дещо змінюється. Насамперед мова йде про можливість фінансування з місцевих бюджетів безпеки та оборони за допомогою:

– передачі субвенції з місцевих бюджетів державному бюджету;

– фінансування місцевих цільових програм, де вка-

зано відповідні цілі, завдання програми безпеки і громадського порядку та, зокрема, територіальної оборони, або ж окремих місцевих цільових програм організації заходів з територіальної оборони (забезпечення обороноздатності військових формувань).

Ефективна фінансова політика уряду, цілком якої визначено стимулювання поступального розвитку територіальних громад, є важливою умовою належного функціонування місцевих бюджетів як складника публічних фінансів та забезпечення реалізації як власних, так і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування відповідним потребі обсягом коштів.

Місцеві бюджети – це важливий інструмент, який дає змогу місцевій владі вирішувати різноманітні завдання, що мають важливе значення для економіки та суспільства України. Російське вторгнення призвело до численних проблем для місцевого самоврядування, зокрема: недоотримання запланованого обсягу доходів до місцевих бюджетів; руйнування інфраструктури; внутрішня міграція; релокація бізнесу. Ці проблеми ускладнюють виконання повноважень місцевого самоврядування та стримують економічний розвиток громад.

Для їх вирішення необхідно забезпечити належне функціонування місцевих бюджетів. З огляду на це, дослідження практики функціонування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану є важливим для розроблення ефективних заходів з підтримки місцевого самоврядування та відновлення економіки громад.

Як влучно відзначають О. Західна та К. Закорко, незважаючи на економічні виклики, саме війна показала, наскільки стійким є місцеве самоврядування, зокрема й у фінансовій частині. Забезпечення діяльності територіальної оборони, допомога ЗСУ – це ті напрями, які від початку вторгнення підтримували територіальні громади, забезпечуючи водночас безперебійне функціонування всіх сфер життєдіяльності громадян на місцевому рівні (допомога внутрішньопереміщеним особам, підтримка релокованого бізнесу, організація укриттів, продовження надання послуг на належному рівні) [4, с. 83].

Воєнний стан в Україні зумовив багато викликів, з якими зіткнулись органи місцевого самоврядування, а також необхідність ухвалювати законні й водночас швидкі рішення, які стосуються бюджетного процесу. Відповідно на законодавчому рівні ухвалено низку змін, які покликано подолати негативні наслідки воєнного стану та регламентування роботи органів місцевого самоврядування в нових умовах. Основними стали зміни до Бюджетного кодексу України (БКУ), ухвалення постанов Кабінету Міністрів України «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» № 252 від 13.03.2022 р. та «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» № 590 від 09.06.2021 р.

Серед оновлень законодавства – надання права внесення змін до місцевого бюджету виконавчими комітетами відповідних місцевих рад, місцевими державними адміністраціями, військовими адміністраціями за поданням місцевих фінансових органів без ухвалення відповідного рішення відповідними місцевими радами. У листопаді 2022 р. право затверджувати та змінювати за поданням місцевих фінансових органів бюджети громад повернули виключно місцевим радам або військовим

адміністраціям населених пунктів у разі їх створення, проте ця норма під час її дії дала змогу забезпечити безперервність бюджетного процесу, хоча деякою мірою позбавила органи місцевого самоврядування права ухвалювати рішення. Дещо спростили бюджетний процес скасування окремих вимог до публічності бюджетного процесу, що передбачено ст. 28 БКУ, спрощення процесу подання звітності, відміна застосування регуляторних процедур і норм погодження надання державної допомоги суб'єктам господарювання.

Значний вплив на бюджетний процес мали зміни до Податкового кодексу України, адже податкові надходження є основним джерелом наповнення місцевих бюджетів. Ці зміни спрямовано як на підтримку суб'єктів господарювання, так і на забезпечення надходжень до бюджетів, адже воєнний стан зумовив додаткові потреби у видатках. Наприклад, віднесення до платників третьої групи єдиного податку (ЄП) за ставкою 2% ФОП і юридичних осіб без обмеження кількості осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах з розміром доходу до 10 млрд грн (за винятком окремих видів діяльності). Ця норма забезпечила збереження бізнесу й залучила додаткові кошти до місцевих бюджетів. Зі свого боку, запровадження таких змін в оподаткуванні, як право не нараховувати й не сплачувати плату за землю, встановлення ставки акцизного податку на окремі види палива на рівні 0 євро за 1000 л, надання права ФОП – платникам ЄП I та II групи не сплачувати ЄП, навпаки призвело до втрат місцевих бюджетів [5, с. 9-10].

Крім того, на період дії воєнного стану дещо зазнав змін і порядок казначейського обслуговування бюджетів. Однією з найважливіших новацій для бюджетного процесу став поділ видатків бюджетів на 3 групи і запровадження черговості їх здійснення органами Державної казначейської служби України залежно від групи (відкриття асигнувань з бюджету та здійснення платежів за дорученням клієнтів з огляду на ресурсну забезпеченість єдиного казначейського рахунку). Ці зміни дали змогу забезпечити безперервність бюджетного процесу під час воєнного стану та забезпечити фінансування важливих видатків, таких як оборона, соціальна допомога та відновлення інфраструктури.

Початок війни призвів до значних фінансових та матеріальних втрат для місцевих громад. Крім того, уряд впровадив податкові пільги для бізнесу, що додатково ускладнило становище органів місцевого самоврядування. Однак, незважаючи на це, місцеве самоврядування змогло швидко адаптуватися до нових умов і в подальшому надало значну підтримку бізнесу.

У 2022 р. до місцевих бюджетів надійшло 555 097 млн грн доходів, що порівняно з 2021 р. на 4,41 % менше (табл. 1).

Питома вага доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті характеризується висхідним трендом: 2020 р. – 22,6 %, 2021 р. – 22,8 %, 2022 р. – 24,4 %. Таку тенденцію можна пояснити успішними результатами фінансової децентралізації.

У 2020–2022 рр. у складі місцевих бюджетів переважали податкові надходження з позитивною тенденцією до зростання від 56,04 % у 2020 р. до 69,47 % у 2022 р. (табл. 2).

Частка міжбюджетних трансфертів у 2022 р. помітно знизилася – на 11,71 % порівняно з 2021 р. до 26,18 %.

Однією з причин такої ситуації стали зміни у трансфертній політиці уряду, зокрема зменшення обсягів переданих субвенцій до місцевих бюджетів – до 114 582,5 млн грн або на 75,18 % від уточненого планового показника на 2022 р., та зміна пріоритетів видатків державного бюджету у напрямі збільшення видатків на оборону.

Питома вага інших видів доходів місцевих бюджетів була незначною. Крім того, у 2022 р. недовиконано план надходжень до місцевих бюджетів за такими видами: доходи від операцій з капіталом – на 39,62 %, надходження до цільових фондів – на 51,75 %, неподаткові надходження – на 4,5%, що негативно вплинуло на фінансову базу органів місцевого самоврядування.

У 2022 р. обсяг видатків місцевих бюджетів становив 484 295,2 млн грн, це на 14,95 % менше, ніж у 2021 р. Питома вага видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті характеризується низхідним трендом: 2020 р. – 29,97 %, 2021 р. – 30,87 %, 2022 р. – 15,91 %. Таку тенденцію можна пояснити значним зростанням видатків державного бюджету загалом (майже вдвічі порівняно з

2021 р.), зумовленим фінансуванням оборони, переважно за рахунок дефіцитного фінансування (дефіцит державного бюджету зріс у 4,6 рази).

Впродовж 2020–2022 рр. структура видатків місцевих бюджетів суттєво не змінилася (табл. 3).

Найбільше видатків місцевих бюджетів спрямовано на освіту – від 41,71 % у 2020 р. до 47,96 % (232,3 млрд грн) у 2022 р. з тенденцією до зростання. У складі видатків на освіту переважали видатки на загальну середню освіту – 62,36% та дошкільну освіту – 17,53%.

Другими за вагомістю є видатки місцевих бюджетів на економічну діяльність: у 2022 р. – 12,61% (61,1 млрд грн), серед яких 48,82 % коштів спрямовано на транспорт, 44,35 % – на іншу економічну діяльність. У 2022 р. їх питома вага у складі місцевих бюджетів знизилася на 7,12% порівняно з попереднім роком.

В умовах війни органи місцевого самоврядування зменшили непершочергові видатки, тому видатки спеціального фонду зменшилися на 63,5 % (110,9 млрд грн) порівняно з попереднім роком. Водночас обсяг видатків загального фонду зріс на 2,2 % (9,3 млрд грн).

Таблиця 1 – Динаміка основних показників місцевих бюджетів у 2020–2022 рр., млн грн (розраховано авторами на основі [6])

Показники	Роки			Темп приросту, %	
	2020	2021	2022	2021/2020	2022/2021
Доходи	471479,9	580699,1	555097,0	23,17	-4,41
Видатки	478108,0	569428,2	484295,2	19,10	-14,95
Кредитування	220,1	241,7	928,0	9,81	283,95
Дефіцит (-) / Профіцит (+)	-6848,2	11029,1	69873,8	-261,05	533,54

Таблиця 2 – Структура доходів місцевих бюджетів у 2020–2022 рр., % (розраховано авторами на основі [6])

Показники	Роки			Абсолютний приріст, %	
	2020	2021	2022	2021/2020	2022/2021
Податкові надходження	56,04	56,98	69,47	0,94	12,49
Неподаткові надходження	4,21	4,47	3,89	0,26	-0,58
Доходи від операцій з капіталом	0,68	0,57	0,40	-0,11	-0,17
Офіційні трансфери	38,94	37,89	26,18	-1,04	-11,71
Цільові фонди	0,13	0,09	0,06	-0,03	-0,03

Таблиця 3 – Структура видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією у 2020–2022 рр., % (розраховано авторами на основі [6])

Показники	Роки			Абсолютний приріст, %	
	2020	2021	2022	2021/2020	2022/2021
Загальнодержавні функції	8,57	8,07	9,6	-0,5	1,53
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,38	0,31	2,29	-0,07	1,98
Економічна діяльність	19,65	19,73	12,61	0,08	-7,12
Охорона навколишнього природного середовища	0,51	0,43	0,11	-0,08	-0,32
Житлово-комунальне господарство	6,72	9,96	8,39	3,24	-1,57
Охорона здоров'я	10,63	5,81	6,4	-4,82	0,59
Духовний та фізичний розвиток	4,58	4,81	4,66	0,23	-0,15
Освіта	41,71	43,74	47,96	2,03	4,22
Соціальний захист та соціальне забезпечення	5,02	4,93	6,03	-0,09	1,1
Міжбюджетні трансфери	2,23	2,21	1,95	-0,02	-0,26

Аналізуючи склад видатків місцевих бюджетів за видами бюджетів, можна констатувати, що у 2022 р. найбільше видатків здійснено з бюджетів місцевого самоврядування – 70,9%, з обласних бюджетів – майже у 4 рази менше – 17,03 %. Власне таке співвідношення є результатом реформи фіскальної децентралізації.

У 2022 р. місцеві бюджети виконано зі значним профіцитом, який виник переважно за рахунок перевиконання надходження ПДФО з доходів, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу до місцевих бюджетів, зокрема бюджетів тих адміністративних територій, на яких зареєстровані військові частини – 180,25%. Це дало змогу додаткові бюджетні ресурси спрямувати на вирішення соціальних проблем жителів територіальних громад і ВПО, відновити або покращити інфраструктуру.

ВИСНОВКИ

Пандемія COVID-19, війна росії проти України та інші фактори стали причиною економічної турбулентності, розвитку деструктивних процесів у соціально-економічних системах різних рівнів, загострили проблеми в системі публічних фінансів. Це, зі свого боку, негативно вплинуло на суспільний добробут, економічне зростання регіонів, фінансову самодостатність територіальних громад та обмежило їхні можливості для стійкого розвитку.

Для забезпечення відновлення поступального соціально-економічного розвитку регіонів і територій, протидії сучасним макроекономічним шокам та ризикам воєнного часу необхідно, щоб органи місцевого самоврядування були здатні адаптуватися та реагувати на зміни ув процесі прийняття управлінських рішень, зокрема й у сфері управління фінансовими ресурсами.

Реформа децентралізації в Україні принесла важливі зміни у взаємодії між центральною та місцевою владою, зміст яких у передачі з державного рівня на регіональний та місцевий рівні повноважень, відповідальності за їх реалізацію та фінансових ресурсів. У результаті цієї реформи зросла чисельність фінансово самодостатніх територіальних громад, підвищився рівень фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, покращилась якість і доступність надання публічних послуг населенню, а місцеві бюджети стали пріоритетним інструментом для забезпечення розвитку регіонів і територій та покращення фінансової самодостатності територіальних громад.

Місцеві бюджети як компонента публічних фінансів, інструмент забезпечення фінансової самодостатності, регулювання соціально-економічного розвитку та стимулювання інвестиційної активності регіонів і територіальних громад, функціонують відповідно до положень бюджетного законодавства та характеризуються такими ознаками: територіальна приналежність, залежність обсягу коштів місцевого бюджету від економічного потенціалу території, соціальна спрямованість, залежність від міжбюджетних трансфертів, імперативна та нормативно-правова визначеність бюджетного процесу на

місцевому рівні, залучення місцевих органів виконавчої влади, місцевих рад, населення та суб'єктів господарювання до бюджетного процесу.

На основі застосування методологічного інструментарію діалектичного підходу до пізнання сутності місцевих бюджетів сформульовано комплексний науковий підхід до цієї дефініції: за сутністю, як явище, за змістом та за формою.

Ефективна фіскальна політика уряду, ціллю якої визначено стимулювання поступального розвитку територіальних громад і регіонів, є важливою умовою належного функціонування місцевих бюджетів як складника публічних фінансів та забезпечення реалізації делегованих і власних повноважень органів місцевого самоврядування відповідним потреби обсягом коштів.

Функціонування місцевих бюджетів останніми роками зазнало змін. Це зумовлено значною мірою впровадженням заходів у напрямі фіскальної децентралізації та необхідністю протидії ризикам, які виникли внаслідок пандемії Covid-19, повномасштабної війни, економічного спаду тощо. З огляду на це у законодавчому порядку певною мірою змінено засади формування місцевих бюджетів, що дало змогу органам місцевого самоврядування виконувати власні і делеговані повноваження.

В умовах війни доходи місцевих бюджетів зменшилися через зниження податкоспроможності населення та бізнесу, надані державою податкові пільги для суб'єктів господарювання. Водночас потреба у фінансових ресурсах продовжує зростати, оскільки держава та місцеві органи влади повинні забезпечувати обороноздатність країни, підтримувати населення та економіку.

У 2022 р. до місцевих бюджетів надійшло 555097 млн грн доходів (93,71% від запланованого обсягу), що на 4,41 % менше порівняно з 2021 р. Відповідно, зменшився і обсяг видатків місцевих бюджетів – до 484295,2 млн грн (77,67% від запланованого обсягу) або на 14,95 % порівняно з попереднім роком. Однією з найважливіших проблем організації бюджетних відносин на місцевому рівні є невідповідність доходів місцевих бюджетів потреби органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади у фінансових ресурсах для забезпечення надання якісних і доступних публічних послуг населенню.

Результати дослідження сучасної практики функціонування місцевих бюджетів дало змогу резюмувати, що суспільне призначення місцевих бюджетів в умовах воєнного стану дещо змінилося, оскільки з місцевих бюджетів поряд з фінансуванням реалізації власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування, здійснюється фінансування безпеки та оборони. Різноманіття фінансових методів, форм та інструментів формування і використання коштів місцевих бюджетів в умовах фіскальної децентралізації та воєнного стану потребує перегляду підходів до вдосконалення їхнього функціонування з урахуванням стратегії реформування системи управління публічними фінансами України.

Список використаних джерел

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації» від 29.12.2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-p#Text>

2. Ватаманюк-Зелінська У.З., Підручняк К.П. Оцінка виконання місцевих бюджетів як основного джерела фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_12_12.

3. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль, 2008. 496 с.

4. Західна О.Р., Закорко К.К. Функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка: Науковий журнал*. 2022. Вип. 14. С. 78–84.

5. Вплив війни на бюджети територіальних громад. Аналітичне дослідження показників бюджетів за 2021–2022 роки 60 територіальних громад партнерів Програми USAID DOBRE у 10 областях України / за заг. ред. О. Шубіної. Київ, 2023. 127 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/876/WEB_Zvit_WAR_BUDG_TG_2023-1.pdf

6. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

References

1. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Strategy for Reforming the Public Finance Management System for 2022-2025 and the Action Plan for its Implementation” on December 29, 2021 № 1805-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-p#Text> (in Ukrainian).

2. Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Pidruchniak K.P. Evaluation of the implementation of local budgets as the main source of financial resources of local governments. *Public administration: improvement and development*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_12_12 (in Ukrainian).

3. Demianyshyn V.H. Theoretical conceptualization and practical implementation of the budget doctrine of Ukraine: monograph. Ternopil, 2008. 496 p. (in Ukrainian).

4. Zakhidna O.R., Zakorko K.K. Functioning of united territorial communities under martial law. *Tavrian Scientific Herald. Series: Economics: Scientific journal*. 2022. Issue 14. pp. 78-84 (in Ukrainian).

5. The impact of war on the budgets of territorial communities. An analytical study of budget indicators for 2021-2022 in 60 territorial communities of USAID DOBRE partners in 10 regions of Ukraine / ed. O. Shubina. Kyiv, 2023. 127 p. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/876/WEB_Zvit_WAR_BUDG_TG_2023-1.pdf (in Ukrainian).

6. State web portal of the budget for citizens Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (in Ukrainian).

Zoriana LOBODINA

Doctor of Economics, Professor, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8536-1440>

e-mail: zoryanamyk@ukr.net

Yaroslav KIVELIUK

postgraduate student, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0935-4781>

e-mail: ariktern@ukr.net

Nazarii CHAIKIVSKIY

postgraduate student, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3070-3298>

e-mail: nazarcajkivskij@gmail.com

Volodymyr MYKOLAICHUK

master, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8257-416X>

e-mail: mikolai4uk.vowa@gmail.com

TRENDS AND PECULIARITIES OF LOCAL BUDGETS FUNCTIONING IN THE CONDITIONS OF WAR

The paper summarizes the theoretical and applied principles of functioning of local budgets as a component of public finance, an instrument for ensuring financial self-sufficiency, regulating socio-economic development and stimulating investment activity of regions and territorial communities, and identifies their features (territorial affiliation, dependence of the volume of local budget funds on the economic potential of the territory, social orientation, dependence on interbudgetary transfers, imperative and regulatory certainty of budgetary. The paper examines the impact of fiscal decentralization on the functioning of local budgets and the ability of local governments and executive authorities at different levels of administrative and territorial structure to exercise delegated and own powers. Based on the use of methodological tools of the dialectical approach to cognition of the essence of local budgets, a comprehensive scientific approach to this definition is formulated in terms of essence, content, form and as a phenomenon. The social purpose of local budgets is clarified, the realities are analyzed and the peculiarities of their functioning in wartime are revealed. The expediency of changes in the budget process is argued, changes in budget and tax legislation are characterized. Based on the analysis of the dynamics, composition of revenues and expenditures of local budgets, the main problems of formation and use of budgetary resources of local governments are identified. It is argued that one of the most important problems in the organization of budgetary relations at the local level is the discrepancy between local budget revenues and the need of local governments and local executive authorities for financial resources to ensure the provision of quality and affordable public services to the population.

Keywords: local budgets, local governments, budgetary resources, local budget revenues, local budget expenditures

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.1.4>
УДК 568.7

Микола Миколайович МЕРКУЛОВ

д.е.н., професор, Ізмайльський державний гуманітарний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3095-189X>
e-mail: merkulov.mykola@gmail.com

Тетяна Костянтинівна МЕТИЛЬ

к.е.н., доцент, зав. кафедри, Ізмайльський державний гуманітарний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4553-4343>
e-mail: tatanametil@gmail.com

Людмила Володимирівна ШИРЯЄВА

д.е.н., професор, Одеський національний морський університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4706-2167>
e-mail: l.shyriaeva@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті подано аналіз основних моделей оперативного управління запасами високотехнологічного підприємства. Підкреслено, що управління запасами полягає у встановленні обсягів замовлення на їх заповнюваність та розподіл за ланцюгами постачально-виробничо-збутової системи, яка керована на основі комплексного логістичного підходу в межах стратегічного управління. Облік особливостей кожної підсистеми – постачальницької, виробничої, збутової, як і оптимальне управління ресурсами, засновано на мінімізації витрат та веде до якісного задоволення попиту.

Ключові слова: модель, запас, попит, система, витрати, збут, підхід, промисловість

ВСТУП

Економіка й промисловість, які демонструють тенденцію до зростання навіть у військовий час, потребуватимуть вдосконалення логістики й покращення інфраструктури передусім у сфері логістичного забезпечення потреб українських військових. Відповідно до законодавчої бази: логістичне забезпечення – комплекс заходів із планування логістичного забезпечення; визначення потреб в озброєнні, бойовій (військовій та спеціальній) техніці, спеціальних та транспортних засобах (далі – озброєння, військова та спеціальна техніка), матеріально-технічних засобах та послугах; ... [9, с. 7]. Здійснення таких заходів базується на науково обґрунтованих рішеннях в ефективному управлінні високотехнологічним (ВТ) виробництвом у межах логістичного менеджменту інтегрованих ланцюгів постачання. Так, Д. Бауерсокс і Д. Клосс наголошують: «Нехтування логістикою в еволюції маркетингу можна пояснити трьома важливими факторами. Передусім до того як комп'ютерні та кількісні методи стали широко доступними, не було жодних підстав вважати, що логістичні функції можна інтегрувати або що міжфункціональна інтеграція покращить загальну продуктивність. ... Другим важливим фактором, що сприяв зміні загального ставлення керівництва, стала нестабільність економічної ситуації. ... Третім стримувальним фактором для широкого впровадження інтегральної логістики стали труднощі з кількісним оцінюванням повернення основних інвестицій, яких можна було досягти. ... Цей основний фактор у поєднанні з природним опором змінам означав, що не всі початкові зусилля стосовно впровадження логістичних принципів були успішними» [13, с. 13-14].

Логістичний менеджмент на ВТ промисловому підприємстві визначає першочергове виконання управ-

ління такими процесами:

- отримання замовлення на виробництво ВТ готової продукції;
- закупівля у (переважно іноземних) постачальників необхідної сировини і сучасних високоякісних матеріалів для виготовлення готової ВТ продукції;
- збереження ресурсів на проміжному складі та їх транспортування для запуску у виробництво;
- логістичне супроводження безпосередньо виробництва продукції;
- збереження і доставка товарної продукції до початку етапу збуту;
- обслуговування реалізації товарної продукції споживачами;
- забезпечення післяпродажного сервісу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Вагомий внесок у дослідження проблем ефективного управління логістичним забезпеченням промислового виробництва зробили такі науковці, як А. Буяк [1], М. Гоменюк [2], В. Захарченко [3; 7], В. Колодійчук і Р. Попівняк [4], Є. Крикавський [5], Л. Кустріч [6], Р. Назаренко [8], І. Федькович [10], Н. Чухрай [11], Д. Яшкин [12], D. Bowersox та D. Closs [13]. Так, М. Гуменюк вважає, що основними передумовами формування системи логістичного обслуговування можна вважати: підвищення ринкової конкуренції, зростання рівня інтеграції бізнес-одиниць, зміна відносин між виробником і споживачем, які виступають його партнерами [2, с. 186]. В. Колодійчук і Р. Попівняк пропонують періодизацію військового та економічного етапів розвитку логістики [4, с. 29]. І. Федькович серед принципів логістичного управління виокремлює такі: системність і комплексність, які полягають в управлінні всіма поточковими процесами у взаємодії та узгодженні окремих етапів бізнес-процесів з метою оптимізації всієї

логістичної системи [10, с. 113]. В. Захарченко розглядає логістичне забезпечення ВТ виробництва у межах створення організаційно-технологічних систем [3, с. 16]. Л. Кустріч стверджує, що актуальність та ефективність інноваційного логістичного підходу відображається у підвищенні ролі єдиної організуючої основи відносно всіх видів господарської діяльності [6, с. 12].

А. Буяк сучасну логістику уявляє собі як складник інноваційного процесу [1], а Д. Яшкін визначає водночас логістичний ризик як економічну категорію для відображення невизначеності та випадковості результатів діяльності в управлінні матеріальними потоками підприємства у сферах постачання, підтримки виробництва та фізичного розподілу [12, с. 83]. Проте нинішній стан ефективного управління логістичним забезпеченням ВТ промислового виробництва потребує подальшого вивчення.

МЕТА статті – визначення ефективного підходу до управління запасами на високотехнологічному промисловому підприємстві в межах розроблення науково обґрунтованої стратегії управління запасами за допомоги аналізу наявних моделей.

РЕЗУЛЬТАТИ

Під логістико-орієнтованим управлінням ВТ промисловим підприємством розуміється управління рухом матеріальних та інформаційних потоків у просторі та часі – від їх першочергового джерела до кінцевого споживача – в цілях вирішення ВТ підприємством постав-

лених задач. Такий підхід до управління ВТ підприємством націлено на забезпечення стійкості його функціонування на ринках виробників, постачальників та споживачів. Принципова різниця цього підходу від традиційного управління рухом матеріальних ресурсів складається у потокоорієнтованому поданні постачальницько-виробничо-збутового процесу здійснюваний на ВТ підприємстві. Об'єктом управління є потік – безліч об'єктів як єдине ціле. Потік є сукупністю однорідних об'єктів, об'єднаних єдиним просторово-часовим процесом, та відміряється в абсолютних одиницях за певний період часу. Потоки умовно розділяють на матеріальні, інформаційні, фінансові тощо. Основна стратегія управління потоками в логістиці сходиться до забезпечення потоку готової продукції необхідної кількості та якості у потрібний час, у потрібному місці та відповідній ціні. Залежно від варіанта постановки логістичної задачі, вихідного стану підприємства, факторів зовнішньої середовища на підприємстві створюється логістична система, функцією якої є ефективне управління рухом потоків усіх видів.

Базова структура логістичної системи ВТ підприємства складається з декількох рівнів (постачальники сировини, обладнання, складів постачальників, готової продукції та транспортної організації) матеріальних, інформаційних і фінансових потоків (рис. 1). Усі функціональні підсистеми у сукупності утворюють єдину логістичну систему ВТ промислового підприємства.

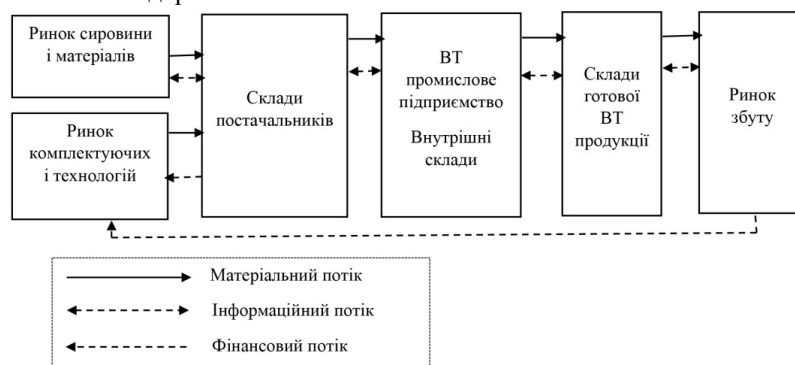

Рис. 1. Схема логістико-орієнтованого високотехнологічного промислового підприємства (організаційно-технологічна система) (розроблено авторами)

Традиційний підхід пропонує розділ операцій за функціональною ознакою, пов'язаною з рухом продукції у сферах постачання, виробництва, збуту та транспорту. Логістична концепція протиставляє цьому підходу методику управління, відповідно до якої усі операції плануються, реалізуються та контролюються у рамках єдиної логістичної організаційно-управлінської системи.

1. Перша логістична підсистема – логістика постачання – являє собою рух сировини, допоміжних матеріалів, обладнання та запасних частин з відповідних ринків через мережу проміжних складів постачальників до складів підприємства. У цій підсистемі здійснюється: планування потреб у ресурсах, вибір джерел постачання, контроль за якістю ресурсів, також визначаються умови постачання. Головна задача цього етапу – підтримка виробництва шляхом своєчасної закупівлі з найменшими загальними витратами.

2. На другому етапі відбувається переміщення сировини, матеріалів, запасних частин та обладнання зі складів

підприємства безпосередньо на виробництво, де вони проходять усі стадії виробничого процесу через мережу проміжних виробничих складів підприємства до отримання готової продукції. Далі готова продукція розміщується на оптові склади. На цьому етапі логістичний процес, котрий отримав назву логістика виробництва, завершено.

3. Третя підсистема являє собою рух готової продукції з оптових складів кінцевому споживачу як на пряму, так і через мережу роздрібних складів. Разом з матеріальним потоком готової продукції може бути місце для руху комплектуючих та запасних частин для готової продукції. Цей етап характеризується визначенням «логістика збуту», його основна задача – допомога у створенні доходу від реалізації шляхом забезпечення передбаченого стратегією рівня обслуговування споживачів з мінімальними загальними витратами.

Є також логістичні підсистеми реалізації відходів виробництва, тари та іншої продукції, а також логіс-

тичні процеси транспортування і складського господарства, які є складниками кожної з перерахованих логістичних підсистем. Кожна така підсистема характеризується натуральними та фінансовими показниками.

На усіх етапах постачально-виробничо-збутової системи важливу роль відіграє логістика формування запасів. Задача управління запасами виникає, коли необхідно створити запас матеріальних ресурсів в цілях задоволення попиту на заданому інтервалі часу. Задля забезпечення безперервного ефективного функціонування будь-якого підприємства необхідно створити різноманітні запаси. Запаси можемо умовно поділити на наступні види: гарантійний, страховий, буферні запаси та запаси у дорозі.

Страховий та гарантійний запаси необхідні для забезпечення роботи у разі перебоїв у постачанні чи значних вагань у споживанні. Буферний запас необхідний для підтримки безперебійного процесу виробництва у разі виходу того чи іншого механізму (станку) з ладу. Особовий інтерес являють запаси у дорозі, тобто ті запаси, що вже відправлено або чекають транспортування.

У будь-якій задачі управління запасами потребується визначення кількості замовленої продукції та строки розміщення заказів, тобто модель управління запасами у кінцевому розрахунку повинна дати відповідь на питання: яку кількість продукції замовляти й коли розміщувати замовлення?

Відповідь на перше питання виражається через поняття «розмір замовлення», що визначає оптимальну кількість ресурсів, які необхідно постачати кожного разу, коли відбувається розміщення замовлення. Розмір замовлення може змінюватись з часом залежно від параметрів конкретної задачі. Відповідь на друге питання залежить від типу системи управління запасами. За періодичного контролю стану запасів через рівні проміжки часу момент прибуття нового замовлення зазвичай збігається з початком кожного проміжку часу. Якщо ж у системі наявним є безперервний контроль стану запасів, «точка замовлення» (мінімальний, критичний рівень запасів) зазвичай визначається рівнем запасу, за якого необхідно розміщувати нове замовлення.

Для розв'язку задач теорії управління запасами є потреба у побудові моделі процесу (математичній, статистичній, імітаційній), заснованій на системі співвідношень визначаючих змінних величин. Ці співвідношення дають змогу виявити та виразити протиріччя у межах операції та організації, а також замінити один показник іншим. Модель Вільсона не є єдиною чи найкращою моделлю з числа наявних сьогодні, водночас вона допомагає зрозуміти поведінку запасів і у багатьох практичних випадках дає змогу ефективно регулювати та контролювати рівень запасів. Імітаційні моделі часто є майже точним аналогом процесу управління запасами. Моделі масового обслуговування є статистичними і роблять певні припущення відносно розподілу попиту, розподілу моментів поповнення запасів та відносно їх взаємодії. У деяких моделях співвідношення між показником здаються занадто спрощеними, і тим не менш ці моделі дають корисні та важливі результати. Для того щоб модель виявилась корисною, вона повинна забезпечити можливість застосування математичного апарату (безпосередньо шляхом відповідних спрощених апроксимацій чи за допомогою моделювання на обчислю-

вальній машині) та веде до вирішення або розумних висновків. Крім того, моделі, які необхідно суттєво змінити за невеликих коливань характеру процесу, мають деяку ступінь обмеженої цінності. Ще більш важливо, щоб у моделі розглядався та чисельно оцінювався процес прийняття рішень, прийнятий у реальних умовах. Модель, в якій звичайні рішення можуть прийматися лише після математичних обчислень, абсолютно не підходить для більшості торгових та промислових підприємств. З іншого боку, неприйнятна і модель, спрощена до такої міри, що вона стає слабо пов'язаною з реальною дійсністю. Так, корисні та ефективні моделі, що укладені між цими двома граничними випадками. Наявність швидкодіючих обчислювальних машин дає змогу застосовувати все більш складні моделі, а прогрес у розумінні поведінки запасів зможе розширити коло корисних моделей у бік нижньої межі.

Залежно від характеру попиту моделі управління запасами діляться на статичні та динамічні з детермінованим попитом, а також стаціонарні та нестаціонарні з ймовірнісним попитом.

Хоча характер попиту є одним з основних факторів у побудові моделі управління запасами, є й інші фактори, що впливають на вибір типу моделі, наприклад, число видів продукції, число пунктів накопичення запасів, характер поповнення тощо.

Надзвичайно важко побудувати узагальнену модель управління запасами, яка враховувала б всі різновиди умов, що спостерігаються в реальних системах. У табл. 1 наведено декілька типових моделей керування запасами.

Розглянемо деякі описані моделі детальніше.

А. Однопродуктова статистична модель з детермінованим попитом (модель Вільсона). У такій системі замовлення робляться у фіксовані моменти часу під час зменшення розміру запасів на складі до встановленого критичного рівня – «точки замовлення» (мінімальний рівень запасів, зі зниженням до якого подається замовлення на поставку чергової партії матеріальних цінностей). Водночас інтенсивність споживання запасів є постійною величиною, що не змінюється з часом. Поставки поповнюють запас до заданого максимально бажаного рівня.

Практично таку систему управління реалізувати дуже просто, наприклад, щотижнево проводити інвентаризацію складів та доводити ті чи інші матеріальні цінності до максимального рівня. Однак така ідеалізована картина управління запасами на практиці схильна до різного роду обурень у характері споживання, які в описі не враховувалися.

Крім того, будемо припускати, що усе замовлення надходить у вигляді однієї партії і може зберігатись необмежений час на складі без застаріння. Оптимальна стратегія функціонування буде визначатися з умови мінімуму середніх річних витрат (рис. 2).

Позначимо готівковий запас у системі на момент постачання поповнення змінної s . Тоді одразу ж після поставки готівковий запас буде $Q+s$. Тож, витрати утримання запасу за цикл складатимуть:

$$h \int_0^T (Q + s - \lambda t) dt = h \left[(Q + s)T - \frac{\lambda T^2}{2} \right] = hT \left(\frac{Q}{2} + s \right). \quad (1)$$

Нехай $s=0$, і якщо вартість товару не залежить від розміру замовлення, то середні річні витрати складатимуть:

$$K = \lambda A / Q + hQ/2.$$

(2)

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика моделей управління запасами на промисловому підприємстві

Модель	Алгоритм	Область застосування	Переваги	Недоліки
Однопродуктова статистична модель з детермінованим попитом	$Q^* = \sqrt{2\lambda A / h};$ $T^* = \sqrt{2A / \lambda h};$ $K^* = \sqrt{2\lambda A h};$ $Q^* = \lambda \tau - Q^* \tau / T;$ Середньорічні витрати $= \frac{\lambda A}{Q} + \frac{Q}{2}$	За незмінної у часі інтенсивності споживання для одного продукту, за відсутності дефіциту.	Дає змогу зрозуміти поведінку запасів, а також ефективно управляти ними.	Досить багато припущень, найпростіша модель, яка зустрічається дуже рідко
Модель оперативного управління запасами за детермінованого попиту (у разі обліку незадовільних вимог)	$Q^* = \sqrt{\frac{2\lambda[A + \pi\eta(r)]}{h}};$ $H(r^*) = Qh / \lambda\pi;$ $\eta(r) = \int_r^\infty xh(x) dx - rH(r)$ Сума середніх річних витрат $= \frac{\lambda A}{Q} + h \left[\frac{Q}{2} + r - \mu \right] + \frac{\lambda\pi}{Q} \left[\int_r^\infty xh(x) dx - rH(r) \right]$	На одному складі з оперативним обліком інформації про запаси, коли попит – величина невизначена. Крім того враховуються заявки, коли запаси на складі відсутні.	Клієнти залишаються у компанії (не зникають), попит задовольняється повністю.	Якщо супровід оперативної інформації вартує дорого, то застосовувати невідповідно. Необхідно постійно аналізувати залишки запасів на складі
Модель оперативного управління запасами за випадкового попиту (у разі втрати незадовільних вимог)	$Q^* = \sqrt{\frac{2\lambda[A + \pi\eta(r)]}{h}};$ $H(r) = Qh / (\lambda\pi + Qh);$ $\eta(r) = \int_r^\infty xh(x) dx - rH(r);$ Сума середніх річних витрат $= \lambda A / Q + h[Q/2 + r - \mu] + (h + \pi\lambda/Q)[(\mu - r)\Phi(r - \mu)/\sigma + \sigma\phi(r - \mu)/\sigma]$	На одному складі з оперативним обліком інформації о запасах, коли попит – величина невизначена. Не враховуються заявки клієнтів, коли запаси на складі відсутні.	Дає змогу оперативно вести моніторинг запасів на складі та своєчасно розміщувати замовлення на поповнення.	Клієнти йдуть до конкурентів, попит не задовольняється повністю.
Модель управління запасами у системі з періодичними перевірками за випадкового попиту (у разі обліку незадовільних вимог)	R^* – розв'язок рівняння $H(R; T) = hT/\pi$ T^* знаходиться графічно за заданим значенням R . Сума річних витрат $= (A + J)/T + h[R - \lambda\tau - \lambda T/2] + \pi E(R; T)$, Де $E(R; T) = 1/T \int_R^\infty (x - R)\bar{h}(x; T)dx$	Цей тип системи застосовується частіше ніж 2-ий чи 3-ій. Замовлення на поповнення запасів подається в момент перевірки через T до величини R .	Більш економічна, ніж друга чи третя модель.	З ростом технологічного прогресу з'являється тенденція до переходу на 2-гу чи 3-тю системи
Модель управління запасами у системі з періодичними перевірками за випадкового попиту (у разі втрати незадовільних вимог)	R^* – розв'язок рівняння; $H(R; T) = hT/\pi;$ T^* знаходиться графічно за заданим значенням R . Сума річних витрат $= (J)/T + h[R - \lambda\tau - \lambda T/2] + (h + \pi T^*) \int_R^\infty (x - R)\bar{h}(x; T)dx$	Цей тип системи застосовується частіше ніж 2-ий чи 3-ій. Замовлення на поповнення запасів подається в момент перевірки через T до величини R .	Дає змогу оперативно вести моніторинг запасів на складі та своєчасно розміщати замовлення на поповнення.	Клієнти йдуть до конкурентів, попит не задовольняється повністю.

Примітка: Q^* - оптимальний розмір замовлення (економічний розмір замовлення Вілсона); T^* - оптимальний час циклу; K^* - оптимальні витрати в одиницю часу; q^* - «точка замовлення»; t - час доставки; λ - інтенсивність попиту на одиницю часу; h - витрати на зберігання одиниці замовлення в одиницю часу; A - витрати на оформлення замовлення; $\eta(r)$ - середня кількість врахованих вимог за період; π - витрати з обліку незадоволених вимог; $H(r)$ - інтегральний розподіл обсягу попиту за час постачання; r - рівень подачі замовлень; μ - попит за час поставки; R - рівень запасів, до якого йде їх поповнення; J - вартість перевірки; σ - середньоквадратичне відхилення.

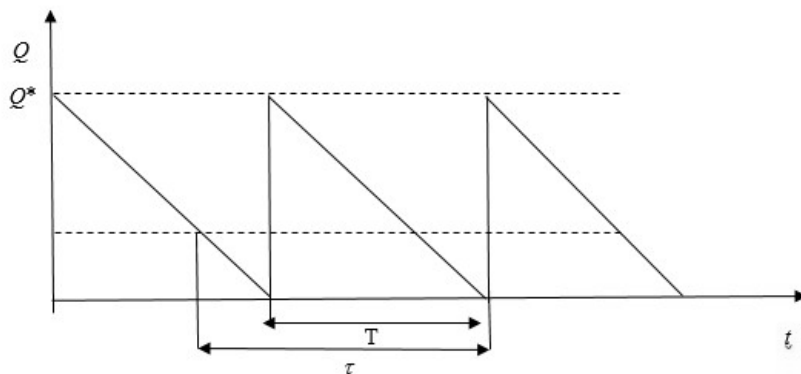

Рис. 2. Однопродуктова статистична модель з детермінованим попитом (складено авторами на основі [5; 11])

Звідки оптимальний розмір замовлення:

$$Q^* = \sqrt{2A\lambda/h}. \quad (3)$$

Оптимальний час між подачами замовлення –

$$T^* = \frac{Q^*}{\lambda}. \quad (4)$$

Попит за час постачання:

$$\mu = \lambda\tau. \quad (5)$$

Середні річні витрати:

$$K = \lambda A/Q + hQ/2. \quad (6)$$

Мінімальні середні річні витрати на замовлення та утримання запасів:

$$K^* = \sqrt{2A\lambda}. \quad (7)$$

Модель Вілсона є найпростішою моделлю управління запасами і описує ситуацію закупівлі продукції у зовнішнього постачальника. Модель застосовується переважно для того, щоб управління запасами в логістичній системі оптимізувати за максимумом [8, с. 64], та характеризується такими припущеннями:

- інтенсивність споживання є апіорно відомою і постійною величиною;
- замовлення доставляється зі складу, на якому зберігається раніше вироблений товар;
- час постачання замовлення є відомою і постійною величиною;
- кожне замовлення поставляється у вигляді однієї партії і миттєво;
- витрати на здійснення замовлення не залежать від розміру запасу;
- витрати на зберігання запасу пропорційні його розміру;

Детерміновані моделі становлять інтерес, оскільки дають змогу ознайомитися з методами аналізу, що застосовується у більш складних системах.

Б. Модель оперативного управління запасами за детермінованого попиту (у разі обліку незадоволених вимог). У попередній моделі всі вимоги задовольняються миттєво, тобто система ніколи не відчуває дефіциту запасів. Розглянемо загальний випадок, коли вимоги задовольняються, але з допущенням, що немає запасу з надходженням замовлення. У цьому разі відбувається облік вимоги, у системі є дефіцит запасів до моменту чергового постачання.

Витрати з утримання запасів за цикл:

$$h \int_0^{T_1} (Q - s - \lambda t) dt = h/2\lambda(Q - s)^2, \quad (8)$$

де $T_1 = (Q - s)/\lambda$ – час надходження вимог на $(Q-s)$ одиниць товару; $(Q-s)$ – готівковий запас після задоволення усіх вимог.

Поведінку такої системи у разі врахування незадоволених вимог показано графічно на рис. 3.

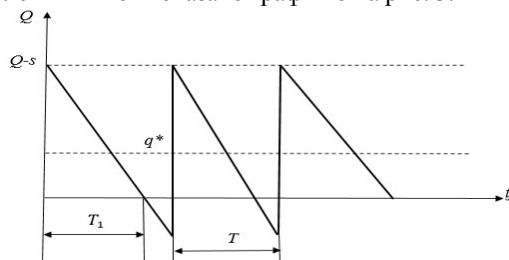

Рис. 3. Модель оперативного управління запасами за детермінованим попиту (складено авторами на основі [5; 11])

У цій моделі оптимальні значення s^* і Q^* у загальному вигляді запишуться:

$$s^* = \left[\frac{2\lambda Ah}{K_{\text{var}}(K_{\text{var}} + h)} \right]^{1/2}; \quad (9)$$

$$Q^* = \left[\frac{K_{\text{var}} + h}{K_{\text{var}}} \right]^{1/2} \sqrt{\frac{2\lambda A}{h}},$$

де K_{var} – витрати обліку.

Позначимо як $r^* > 0$ чистий запас, який визначається як різниця між готівковим запасом та обсягом врахованих вимог:

$$r^* = \mu - \tau/T[Q^* - s^*], \quad (10)$$

В. Модель оперативного управління запасами за випадкового попиту (у разі врахування незадоволених вимог). На практиці попит майже ніколи не можна вказати з визначеністю, замість цього його необхідно описувати в ймовірнісних термінах. Стан системи у кожен момент часу може стати відомим, якщо тільки всі операції та угоди негайно реєструються і повідомляються. У деяких випадках застосування автоматизованих систем обліку інформації про запаси можуть вимагати капітальних вкладень на їх розроблення та впровадження. В комп'ютер надходять всі відомості про угоди, операції, реєструються дані, а потім він видає замовлення на поповнення запасів (рис. 4).

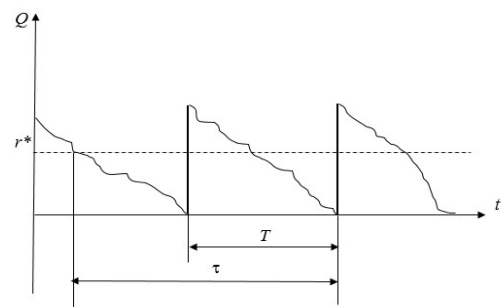

Рис. 4. Однопродуктова модель з ймовірним попитом (складено авторами на основі [5; 11])

У такій моделі щоразу зі зниженням рівня запасів до певної величини r^* подається чергове замовлення. Все завдання аналізу подібних систем зводиться до визначення оптимального розміру замовлення і моменту подачі замовлень на поповнення.

Середньорічні витрати з утримання запасів:

$$h [Q/2 + r - \mu],$$

де μ – середній обсяг попиту за час постачання:

$$\mu = \int_0^\infty x h(x) dx. \quad (11)$$

Безумовна щільність розподілу обсягу попиту за час постачання $h(x)$:

$$h(x) = \begin{cases} h(x) = \int_0^\infty f(x; \tau) g(\tau) d\tau; \\ f(x; \tau). \end{cases} \quad (12)$$

У разі, якщо час постачання постійний і дорівнює τ , $h(x)$ визначається за формулою (12), а якщо час постачання випадковий і має щільність ймовірності $g(\tau)$, $h(x)$ визначається за інтегральним рівнянням формули (12).

Середня кількість врахованих вимог за рік дорівнює утворенню від множення середньої кількості врахованих вимог за цикл на середнє число циклів за рік, тобто

$$\lambda Q \times \eta(X, r).$$

Якщо попит за час постачання дорівнює X , то число

врахованих вимог за $(X - r) < 0$ дорівнюватиме 0, а за $(X - r) > 0$ дорівнює $(X - r)$.

Тоді середньорічні витрати на врахування вимог:

$$\frac{\pi\lambda}{Q} = \left[\int_r^\infty xh(x) - rH(r) \right]. \quad (13)$$

Так, загальна кількість середньорічних витрат:

$$\lambda A / Q + h[Q/2 + r - \mu] + \frac{\lambda\pi}{Q} \left[\int_r^\infty xh(x)dx - rH(r) \right]. \quad (14)$$

Визначимо Q^* і r^* , які мінімізують цю функцію:

$$Q^* = \sqrt{\frac{2\lambda[A + \pi\eta(r)]}{h}}; H(r^*) = Qh/\lambda\pi. \quad (15)$$

Г. Модель оперативного управління запасами за випадкового попиту (у разі втрати незадоволених вимог). У цьому разі модель системи управління запасами буде мало відрізнятися від попередньої. У процесі функціонування системи можуть виникати незадоволені заявки, втрати яких впливають на фінансовий результат. У загальному вигляді середні річні витрати:

$$K = \lambda A / Q + h[Q/2 + r - \mu] + (h + \pi\lambda/Q)[\mu - r]\Phi(r - \mu) / \sigma + \sigma\phi(r - \mu) / \sigma]. \quad (16)$$

Значення, що мінімізують цю функцію, Q^* і r^* визначатимуться зі співвідношень:

$$Q^* = \sqrt{\frac{2\lambda[A + \pi\eta(r)]}{h}},$$

де $\eta(r) = \int_r^\infty xh(x) dx - rH(r)$; $H(r) = Qh/(\lambda\pi + Qh)$. (17)

Д. Модель управління запасами у системі з періодичними перевірками за випадкового попиту (у разі врахування незадоволених вимог). У системах з періодичними перевірками моменти перевірки можуть варіюватися. Іноді можна реєструвати повідомлення про операції в міру їх виконання або ж потрібно безпосередньо перевірити рівень готівкових запасів та порівняти з тим, що було зареєстровано.

У подібних системах часто застосовується стратегія

функціонування, згідно з якою замовлення на поповнення запасів подається в момент перевірки тільки тоді, якщо попит за попередній період функціонування відмінний від нуля. Тут розмір замовлення змінюється від перевірки до перевірки до деякого рівня R . Сума річних витрат становитиме:

$$K = (A + J)/T + h[R - \lambda\tau - \lambda T/2] + \pi E(R; T), \quad (18)$$

де

$$E(R; T) = 1/T \int_R^\infty (x - R)h(x; T)dx$$

(кількість врахованих вимог за рік у середньому).

ВИСНОВКИ

Отже, управління запасами полягає у встановленні моментів та обсягів замовлення на їх заповнення і розподіл за ланками постачальницької підсистеми. Рішення, що приймаються для виконання поставлених завдань, називаються стратегією управління запасами. У нашому випадку оптимальною буде та стратегія, яка мінімізує витрати.

Деякі перелічені моделі управління запасами призначено для практичного застосування, інші через значні припущення застосувань не мають. Але й ті й інші становлять інтерес, оскільки дають змогу зрозуміти сутність і виявити основні властивості системи управління запасами.

Однак управління запасами загалом є складником постачальницько-виробничої збутової системи, ефективне управління якої неможливе без комплексного системного логістичного підходу. Облік особливостей кожної підсистеми (постачальницької, виробничої, збутової), а також грамотне управління їх ресурсами, потоками (фінансовими, матеріальними, інформаційними), засноване на мінімізації витрат, веде в кінцевому підсумку до головної мети ВТ промислового підприємства – якісному задоволенню попиту на готову продукцію з максимальним економічним ефектом.

Список використаних джерел

1. Буяк А. Сучасна логістика та методи управління ланцюгами поставок. *Економічний вісник НГУ*. 2013. № 1 (41). С. 133-144.
2. Гоменюк М.О. Розвиток системи логістичного обслуговування на засадах клієнтоорієнтованості. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 182-186.
3. Захарченко В.І., Єрмак С.О., Онешко С.В. Теорія створення і функціонування організаційно-технологічних систем у високотехнологічному виробництві: монографія. Одеса, 2022. 324 с.
4. Колодійчук В.А., Попівняк Р.Б. Еволюція управління логістичною діяльністю. *Підприємництво та інновації*. 2017. №3. С. 25-30.
5. Крикавський С. Логістичне обслуговування: підручник. Львів, 2006. 292 с.
6. Кустріч Л.О. Логістичні інновації як основа управління підприємством. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 10-14.
7. Логістичне забезпечення безпекоорієнтованого розвитку інноваційно-активних суб'єктів господарювання: колективна монографія / за ред. М.М. Меркулова; відп. ред. В.І. Захарченко. Одеса, 2021. 152 с.
8. Назаренко Р.В. Про практичне використання моделі економічного розміру замовлення. *Економіка України*, 2013. №7 (612). С. 59-65.
9. Порядок логістичного забезпечення сил оборони під час виконання завдань з оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Затверджено постановою КМ України від 27.12.2018 р. №1208. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 21. С. 7.
10. Федькович І.В. Удосконалення логістичної діяльності на підприємстві. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 111-113.
11. Чухрай Н. Логістичне обслуговування. Львів, 2006. 292 с.
12. Яшкін Д.С. Сутність та зміст логістичних ризиків промислових підприємств. *Науковий вісник ХДУ*, 2016. Вип. 17. Ч. 4. С. 81-84.
13. Bowersox D.J., Closs D.J. Logistical management: the integrated supply chain process. New York, 1996. 730 p.

References

1. Buiak A. Modern logistics and supply chain management methods. *Economic Bulletin of NSU*. 2013. No. 1 (41). pp. 133-144. (in Ukrainian).
2. Homeniuk M.O. Development of the logistics service system based on customer orientation. *Economy and the state*. 2020. No. 4. pp. 182-186. (in Ukrainian).
3. Zakharchenko V.I., Yermak S.O., Oneshko S.V. The theory of creation and functioning of organizational and technological systems in

high-tech production: monograph. Odesa, 2022. 324 p. (in Ukrainian).

4. Kolodiichuk V.A., Popivniak R.B. Evolution of logistics management. *Entrepreneurship and innovation*. 2017. No. 3. pp. 25-30. (in Ukrainian).

5. Krykavskiy Ye. Logistics service: textbook. Lviv: Lviv Polytechnic, 2006. 292 p. (in Ukrainian).

6. Kustrich L.O. Logistics innovations as the basis of enterprise management. *Economy and the state*, 2020. No. 2. pp. 10-14. (in Ukrainian).

7. Logistic support of security-oriented development of innovative and active business entities: collective monograph / ed. M.M. Merkulov; V.I. Zakharchenko. Odesa, 2021. 152 p. (in Ukrainian).

8. Nazarenko R.V. About the practical use of the economic order size model. *Economy of Ukraine*, 2013. No. 7 (612). pp. 59-65. (in Ukrainian).

9. The procedure for logistical support of the defense forces during the execution of tasks for the defense of the state, protection of its sovereignty, territorial integrity and inviolability. Approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 27, 2018. No. 1208. *Government courier*. 2019. No. 21. P. 7. (in Ukrainian).

10. Fedkovych I.V. Improvement of logistics activities at the enterprise. *Economy and the state*. 2018. No. 1. pp. 111-113. (in Ukrainian).

11. Chukhrai N. Logistics service. Lviv, 2006. 292 p. (in Ukrainian).

12. Yashkin D.S. The essence and content of logistics risks of industrial enterprises. *Scientific Bulletin of KhSU*, 2016. Vol. 17. Part 4. pp. 81-84. (in Ukrainian).

13. Bowersox D.J., Closs D.J. Logistical management: the integrated supply chain process. New York, 1996. 730 p.

Mykola MERKULOV

Doctor of Economics, Professor, Izmail State University of Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3095-189X>

e-mail: merkulov.mykola@gmail.com

Tetiana METIL

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department, Izmail State University of Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4553-4343>

e-mail: tatanametil@gmail.com

Liudmyla SHYRIAIEVA

Doctor of Economics, Professor, Odesa National Maritime University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4706-2167>

e-mail: l.shyriaieva@gmail.com

MODELING OF EFFECTIVE MANAGEMENT OF LOGISTICS SUPPLY OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Introduction. The economy and industry, which show a tendency to grow even in wartime, will require improved logistics and improved infrastructure. The implementation of such measures is based on scientifically based solutions in the effective management of high-tech (HT) production within the logistics management of integrated supply chains.

The purpose of the paper is to determine an effective approach to inventory management at a high-tech industrial enterprise within the framework of developing a scientifically based inventory management strategy using the analysis of existing models.

Results. The paper presents an analysis of the main models of operational inventory management of a high-tech enterprise: a single-product statistical model with deterministic demand, a model in the case of accounting for unsatisfied requirements, a model of inventory management based on random demand, a model in the case of loss of unsatisfied requirements, a model of a production system with periodic checks in case of random demand. It is emphasized that inventory management consists in establishing the moments and volumes of the order for their occupancy and distribution along the chains of the supply subsystem within the framework of strategic management. There is an orientation towards cost minimization. The whole inventory management process is imagined as a component of the supply-production-marketing system, which is managed on the basis of a complex logistics approach. Accounting for the features of each subsystem - supply, production, sales, as well as optimal management of resources, is based on cost minimization and leads to high-quality satisfaction of demand for ready-made innovative products with sufficient economic effect.

Conclusion. Inventory management consists in establishing the moments and volumes of the order for their filling and distribution among the links of the supply subsystem. The listed inventory management models are intended for practical use, others are of interest because they allow you to understand the essence and identify the main properties of the inventory management system. Accounting for the specifics of each subsystem (supply, production, sales), as well as competent management of their resources, flows (financial, material, information), based on cost minimization, ultimately leads to the main goal of the IT of an industrial enterprise - high-quality satisfaction of demand for finished products with maximum economic effect.

Keywords: model, inventory, demand, system, costs, sales, approach, industry

Оксана Анатоліївна **КОВАЛИК**

к.е.н., доцент, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6936-6778>

e-mail: o.a.kovalik@mzeid.in

Катерина Геннадіївна **МОРЕНЧЕНКО**

студентка, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6842-3320>

e-mail: katerina.morenchenko@mzeid.in

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ПАРТНЕРІВ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Статтю присвячено основним напрямом співпраці українських підприємств з міжнародними партнерами в умовах війни. Розкрито роль міжнародної співпраці для забезпечення стабільності та розвитку вітчизняного бізнесу в умовах, що вимагають підтримки на міжнародному рівні. Визначено ролі міжнародних партнерів у діяльності українських підприємств в умовах війни, а саме формати фінансової підтримки, доступу до нових ринків і ресурсів, експертних консультацій, політичної й технологічної підтримки, технологічного й інноваційного обміну, підтримки логістичних мереж.

Ключові слова: міжнародні партнери, стабільність бізнесу, воєнний стан, українські підприємства, партнерство, міжнародна діяльність

ВСТУП

В умовах війни українські підприємства стикаються з низкою проблем та випробувань, які значно впливають на ведення діяльності та звичного функціонування.

Нестабільність у країні, активні воєнні дії, складності економічного й політичного середовища – усе це створює серйозні перешкоди в звичний ритм ділової активності. Вітчизняні підприємства постають перед різноманітними проблемами: зростання цін на сировину, перебої з доступом до світла та інших критичних комунікацій, логістичні складності, часткова або повна втрата клієнтів та споживачів, дефіцит кадрів, пошкодження виробництва й критичної інфраструктури, брак обігових коштів [1].

Зростання цін на сировину створює тиск на фінансові ресурси, а обмеження доступу до енергії та комунікацій може перервати виробництво. Логістичні труднощі породжують складнощі у постачаннях, що негативно впливає на всі бізнес-процеси підприємства. Втрата клієнтів та споживачів через непевність та ризики також є серйозним викликом, особливо коли доводиться конкурувати на міжнародних ринках.

У такому контексті важливо мати сильних міжнародних партнерів, які можуть забезпечити не лише фінансову підтримку, а й доступ до нових ринків, ресурсів та технологій тощо. Тому дослідження цієї теми має велике значення для розуміння та підтримки українського бізнесу під час війни та забезпечення загальної життєздатності підприємств.

МЕТА роботи полягає у дослідженні ролі міжнародних партнерів у функціонуванні українських підприємств і визначенні напрямів їх впливу на стабілізацію та розширення діяльності вітчизняного бізнесу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано методи аналізу та синтезу інформації з авторитетних джерел, а також узагальнення отриманих результатів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Міжнародні партнери мають важливе значення для українських підприємств у час війни. Ролі, які вони відіграють: фінансова підтримка; доступ до ринків і ресурсів; експертна підтримка та консультації; політична й дипломатична підтримка; підтримка логістичних мереж; економічна інтеграція; культурний обмін та співпраця; технологічний обмін та інновації [5].

Фінансова підтримка як одна з ролей міжнародних партнерів у діяльності українських підприємств передбачає надання коштів, кредитів та інших форм фінансової допомоги для підтримки роботи підприємства. Фінансову підтримку може бути надано у вигляді безповоротних дотацій, кредитів за пільговими умовами, інвестицій, грантів тощо. Проте основним інструментом постає інвестування в діяльність українських підприємств. Інвестиції є не лише фінансовою допомогою, а й стимулювання розвитку шляхом передачі технологій, знань і навичок, що сприяють підвищенню ефективності та конкурентоспроможності, а також створення довгострокової вигоди [3].

Під час війни українські підприємства стикаються з низкою складнощів, пов'язаних з економічними труднощами, обмеженим доступом до ресурсів, збитками через руйнування інфраструктури та змінами на ринках, а тому шляхами забезпечення фінансової підтримки міжнародними партнерами в рамках інвестування постають:

- реконструкція та відновлення зруйнованих потужностей підприємств, інфраструктури та обладнання;
- міжнародні інвестиції для створення резервних фондів та забезпечення фінансової стійкості;
- розвиток нових галузей та диверсифікування виробництва для адаптації українських підприємств до змін у внутрішньому та зовнішньому становищах.

Отже, фінансова підтримка як роль міжнародних партнерів у діяльності українських підприємств в умовах війни надає можливість активного продовження діяльності та налагодження стабільності.

Міжнародна торгівля є важливим фактором для українських підприємств під час війни, оскільки воєнні дії

призводять до втрати доступу до ринків, обмежень торговельних шляхів та зміну попиту на продукцію. Тому роль міжнародних партнерів у доступі до ринків та ресурсів стає критично важливою.

Міжнародні партнери відкривають доступ до нових ринків, які раніше були недоступними для українських підприємств. Це дає змогу компенсувати втрату споживачів і клієнтів через війну, розширювати географію збуту та залучати ресурси. Міжнародні партнери також можуть надати підтримку в розробленні нових товарів або адаптації наявних до вимог закордонних ринків.

У співпраці встановлюються торговельні угоди, які сприяють полегшенню торгівлі між країнами, зниженню мит та інших бар'єрів. Це стимулює експорт та сприяє збільшенню обсягів торгівлі. Міжнародні партнери можуть надавати консультації з питань міжнародної торгівлі, що допоможе українським підприємствам краще розуміти потреби та вимоги зовнішніх ринків.

Загалом міжнародні партнери відіграють головну роль у наданні доступу до нових платформ реалізації продукції та залучення ресурсів для українських підприємств, що є важливим аспектом в умовах нестабільності на вітчизняному ринку, спричинених війною.

Експертна підтримка та консультації з боку міжнародних партнерів – це цінний ресурс для українських підприємств у військових умовах, що передбачає доступ до досвіду та знань від лідерів у галузі з наданням цінних порад у сферах [6]:

- управління й стратегічного планування у кризових умовах шляхом оптимізування процесів, управління ризиками й фінансовими стратегіями для забезпечення стійкості;
- стратегій виходу на нові ринки на основі власного досвіду;
- адаптації до нових умов шляхом змін у виробничих процесах й операційних підходах;
- навчання та тренінгів персоналу.

Експертна підтримка міжнародних партнерів в умовах війни відкриває нові можливості для українських компаній, допомагаючи їм впроваджувати передові практики та інновації. Вона також допомагає уникнути типових помилок та забезпечує краще розуміння вимог міжнародного ринку в нестабільних обставинах.

Міжнародні партнерства грають свою роль у політичній і дипломатичній підтримці, допомагаючи встановлювати контакти на високому рівні для подолання проблем і лобювання інтересів.

У цій сфері міжнародні партнери можуть:

- допомагати у встановленні контактів із високопосадовцями та представниками уряду інших країн, що є важливим елементом у забезпеченні підтримки на державному рівні, отриманні необхідних ліцензій чи дозволів;
- лобювати інтереси у вирішенні торговельних, економічних або безпекових питань у міжнародних організаціях та спільнотах, де обговорюються питання, важливі для українських підприємств;
- виступати як посередники або допомагати у розв'язанні дипломатичних конфліктів, що можуть впливати на бізнес-середовище.

Отже, політична й дипломатична підтримка від міжнародних партнерів є важливим чинником у забезпеченні захисту інтересів та підтримки українських підпри-

ємств у складних політичних умовах, зумовлених війною.

Наступною роллю міжнародних партнерів є підтримка логістичних мереж. Умови війни створюють значні перешкоди для логістичних операцій українських підприємств.

Підтримка логістичних мереж у таких умовах полягає у створенні та підтримці інфраструктури та послуг, які допомагають підприємствам забезпечувати стабільність поставок та ефективного транспортування продукції. Це охоплює такі аспекти:

- допомога в оцінюванні ризиків та забезпеченні надійності маршрутів постачань, уникнення затримок або втрат в умовах ведення воєнних дій;
- допомога у забезпеченні доступу до різних видів транспорту (автомобільний, залізничний, морський, повітряний) для ефективних та надійних способів доставки товарів;
- створення або надання доступу до складських приміщень для зберігання товарів та матеріалів у безпечних умовах;
- впровадження перевірених технологічних рішень (наприклад, систем відстеження та управління запасами) для оптимізування логістичних процесів та розроблення альтернативних маршрутів;
- допомога у розв'язанні питань, пов'язаних з митними процедурами та перетином кордонів.

Така підтримка міжнародних партнерів дасть змогу українським підприємствам мінімізувати вплив війни на логістику, ведення діяльності та забезпеченні стабільності.

Економічна інтеграція як роль міжнародних партнерів відбувається через участь у міжнародних економічних блоках та асоціаціях для українських підприємств в умовах війни та має кілька аспектів [4].

По-перше, участь у торговельних асоціаціях чи блоках дає змогу українським підприємствам отримувати переваги під час зовнішньоекономічних операцій, таких як зниження мит та інших торговельних обмежень.

По-друге, інтеграція у міжнародні економічні блоки стимулює підвищення конкурентоспроможності українських підприємств через доступ до нових технологій, кращих практик управління та стандартів. Вступ до таких асоціацій зазвичай вимагає відповідності міжнародним стандартам та вимогам, що також сприяє покращенню якості продукції та послуг українських підприємств.

Загалом економічна інтеграція завдяки міжнародним партнерам дає українським підприємствам можливість зменшення впливу внутрішніх та зовнішніх конфліктів на їхню діяльність та забезпечення основи для стабілізації функціонування й розвитку.

Розвиток культурного обміну для зближення країн та сприяння розумінню потреб і можливостей українських підприємств є ще однією можливістю, яку надають міжнародні партнери. Напрямами розвитку та перевагами культурного обміну й співпраці є:

- позитивне сприйняття українських підприємств на міжнародному рівні та підвищення їхньої привабливості для співпраці;
- затвердження на нових ринках, де розуміння місцевої культури та споживачьких уподобань є одним з головних факторів успіху;
- побудова довгострокових партнерств на основі спільних цінностей та взаємного розуміння.

Взаємодія у межах культурного обміну може охоплювати не лише культурні аспекти, а й сприяти розвитку бізнес-контактів, обміну ноу-хау та інноваціями. Загалом культурний обмін та співпраця створюють для українських підприємств передумову покращення відносин з міжнародними партнерами та зменшення впливу війни на діяльність.

Заклучним варіантом ролей міжнародних партнерів у діяльності українських підприємств є технологічний обмін та інновації.

Міжнародні партнери є допоміжною силою для вітчизняного бізнесу у напрямі впровадження передових технологій у виробництві, управлінні, маркетингу та інших аспектів для підвищення продуктивності діяльності, якості продукції та конкурентоспроможності як на внутрішньому, так й іноземних ринках [2].

Міжнародне партнерство сприяє обміну досвідом та знаннями між українськими підприємствами та закордонними компаніями у відповідних галузях, що сприяє швидкому впровадженню новітніх практик та рішень. Впровадження нових технологій, зі свого боку, оптимізує процеси виробництва, скорочує витрати, підвищує точність та швидкість виготовлення товарів та надання послуг.

Загалом застосування новітніх технологій допомагає вітчизняним підприємствам швидше адаптуватися до змін у вимогах ринку та умовах війни. Ця роль підкреслює важливість постійного оновлення технологій та обміну інноваціями для забезпечення конкурентоздатності та стабільності українських підприємств у нестабільних умовах.

ВИСНОВКИ

Умови війни створюють виклики для бізнесу, тож

міжнародні партнери є важливими союзниками для українських компаній у протистоянні з викликами воєнного стану. Співпраця з міжнародними партнерами постає невід'ємною складовою стратегії протистояння цим викликам, а ролі співпраці охоплюють різні напрями.

Фінансове сприяння є важливим для допомоги українським компаніям у подоланні економічних труднощів, пов'язаних з воєнним станом. Експертна підтримка та консультації надають необхідний професійний орієнтир у складних умовах. Культурний обмін сприяє побудові міцного взаєморозуміння та співпраці для зближення на рівні різних країн та регіонів. Отримання доступу до міжнародних ринків та ресурсів відкриває нові можливості для українських компаній, даючи їм змогу дивитися за межі власного ринку. Підтримка та розвиток логістичних мереж сприяють забезпеченню ефективного постачання та перевезення товарів, що є критичним під час воєнних дій. Економічна співпраця сприяє відновленню економіки та розвитку нових перспективних напрямів. Підтримка на дипломатичному та політичному рівнях має важливе значення для встановлення і підтримки сприятливого законодавчого середовища для бізнесу. Обмін технологіями та інноваціями вносять нові підходи, що можуть допомогти розв'язати сучасні виклики. Такий комплексний підхід до співпраці з міжнародними партнерами є ключовим елементом стратегії українських компаній у воєнний період.

Наступними напрямками розвитку міжнародної діяльності можуть бути забезпечення та організація безпосереднього пошуку міжнародних партнерів вітчизняних підприємств та налагодження шляхів співпраці.

Список використаних джерел

1. Проблеми та потреби українських підприємства малого та середнього бізнесу в умовах війни. URL: <https://rpr.org.ua/news/problemy-ta-potreby-ukrainskykh-pidpriemstv-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-umovakh-viyny/>
2. Продиус Ю.І., Венгеренко А.В. Менеджмент міжнародного бізнесу як інструмент економіки відновлення. Київ, 2023. С. 137-130. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/01c0a52e-943c-4094-b95e-f366c1e192e9/content>
3. Сидорова А. Кількісна оцінка узгодженості інтересів суб'єктів іноземного інвестування. *Економіка України*. 2012. № 3. С. 49-59.
4. Impact of Economic Integration on Firm Performance of Listed Companies in East Africa: Theory and Review of Evidence. *Journal of Business and African Economy*. Vol. 2 No.2. 2016. P. 15-21. URL: <https://unik.ac.ug/wp-content/uploads/2020/11/IMPACT-OF-ECONOMIC.pdf>
5. Michalski A. Diplomacy in a Changing World Order: The Role of Strategic Partnerships. Stockholm, 2019. 22 p. URL: <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2019/ui-paper-no.-10-2019.pdf>
6. Rafidah N., Yusof N., Hussain W. Expert System in Supporting Business: The Challenge and Future Prospect. 2004. pp. 279-286. URL: https://www.researchgate.net/publication/229022025_Expert_System_in_Supporting_Business_The_Challenge_and_Future_Prospect

References

1. Problems and needs of Ukrainian small and medium-sized businesses in wartime conditions. URL: <https://rpr.org.ua/news/problemy-ta-potreby-ukrainskykh-pidpriemstv-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-umovakh-viyny/> (In Ukrainian).
2. Prodius Y.I., Vengerenko A.V. Management of international business as a tool of recovery economy. Kyiv, 2023. pp. 137-130. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/01c0a52e-943c-4094-b95e-f366c1e192e9/content> (In Ukrainian).
3. Sydorova A. Quantitative evaluation of the consistency of interests of subjects of foreign investment. *Ukraine economy*. 2012. № 3. pp. 49-59 (In Ukrainian).
4. Impact of Economic Integration on Firm Performance of Listed Companies in East Africa: Theory and Review of Evidence. *Journal of Business and African Economy*. Vol. 2 No.2. 2016. pp. 15-21. URL: <https://unik.ac.ug/wp-content/uploads/2020/11/IMPACT-OF-ECONOMIC.pdf>
5. Michalski A. Diplomacy in a Changing World Order: The Role of Strategic Partnerships. Stockholm, 2019. 22 p. URL: <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2019/ui-paper-no.-10-2019.pdf>
6. Rafidah N., Yusof N., Hussain W., Expert System in Supporting Business: The Challenge and Future Prospect. 2004. pp. 279-286. URL: https://www.researchgate.net/publication/229022025_Expert_System_in_Supporting_Business_The_Challenge_and_Future_Prospect

Oksana KOVALYK

PhD in Economics, Associate Professor, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6936-6778>

e-mail: o.a.kovalik@mzeid.in

Kateryna MORENCHENKO

student, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6842-3320>

e-mail: katerina.morenchenko@mzeid.in

THE ROLE OF INTERNATIONAL PARTNERS IN THE ACTIVITIES OF UKRAINIAN ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF WAR

Introduction. Instability in the country, active military operations, complexities of the economic and political environment – all this creates serious obstacles to the usual rhythm of business activity. Domestic enterprises face a variety of problems: rising prices for raw materials, interruptions in access to light and other critical communications, logistical difficulties, partial or complete loss of customers and consumers, shortage of personnel, damage to production and critical infrastructure, lack of working capital. In this context, it is important to have strong international partners.

The purpose of the paper is to study the role of international partners in the functioning of Ukrainian enterprises and to identify the directions of their influence on the stabilization and expansion of domestic business.

Results. International partners are important for Ukrainian enterprises in times of war. The roles they play are financial support, access to markets and resources, expert support and advice, political and diplomatic support, support for logistics networks, economic integration, cultural exchange and cooperation, technological exchange and innovation. Financial assistance is essential to overcome the economic difficulties associated with martial law. Expert support and consultations provide the necessary professional guidance. Cultural exchange contributes to building strong mutual understanding and cooperation for rapprochement at the level of different countries. Gaining access to international markets and resources opens up new opportunities for Ukrainian companies outside the domestic market. The maintenance and development of logistics networks contribute to the efficient supply and transportation of goods, which is critical during military operations. Economic cooperation promotes the development of new promising directions. Support at the diplomatic and political levels is essential for establishing and maintaining an enabling legislative environment. The exchange of technologies and innovations bring new approaches to solving modern challenges.

Conclusions. The conditions of war create challenges for business, so international partners are important allies for Ukrainian companies in confronting the challenges of martial law. Cooperation with international partners appears to be an integral part of the strategy to face these challenges, and the roles of cooperation cover different directions.

Keywords: international partners, business stability, martial law, Ukrainian enterprises, partnership, international activity

Володимир Олександрович **ПАВЛОВ**

старший викладач, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3319-9015>

e-mail: pavlovvova333@gmail.com

НОМІНАТИВНО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проведено діахронний огляд формування номінативно-когнітивних особливостей англomовної юридичної термінології, що є основою сучасного функціонування полісемії та варіативності юридичної термінології. Афоризми та запозичені юридичні терміни з французької, кельтської та латинської мов сформували сучасний термінологічний пласт англійської юридичної терміносистеми, який потребує зміни полісемії однозначністю.

Ключові слова: термін, терміносистема, походження дефініцій, варіативність, полісемія

ВСТУП

Лінгвістичні дослідження XX-XXI ст. зосереджено на загальній та спеціальній лексиці, яка складає обширний пласт лексичного запасу мови. З розвитком науки та техніки, а також з появою нових понять у професійній діяльності людини кількість спеціальних лексичних одиниць постійно зростає. У зв'язку з інтенсивним поповненням пласту спеціальної юридичної лексики помітно зростає інтерес дослідників.

Актуальність дослідження зумовлена активним застосуванням іншомовних текстів, що слугують для спеціальних цілей. Практика їхнього викладання відстає від теоретичних досягнень у цій галузі. До того ж функціонування спеціальних текстів англійською мовою підвищується через те, що вони часто застосовуються в науковому дискурсі, наприклад, в анотаціях до статей.

Нині немає єдиної концепції перекладу термінів гуманітарних наук, що зумовило наявність кількох тенденцій у перекладі, головні з яких – це вільна та буквально інтерпретації.

Юридичні терміни відносяться до гуманітарної парадигми знань, їхня специфіка відмінна від термінів технічних наук. Сьогодні саме в гуманітарних науках відзначають тенденцію до їх інтеграції, що не може не вплинути на склад юридичної термінології. Термін однієї науки може вживатися в іншій, і це спричиняє багатозначність одного і того ж терміна, що, суперечить суті цього поняття: термін повинен бути однозначний, точний і зрозумілий. У цьому виникають проблеми й у передачі багатозначних термінів.

Лінгвісти називають ще одну причину полісемії в юридичній термінології – неправомірне запозичення іншомовних термінів. Отже, виявлення адекватних способів перекладу термінів гуманітарних дисциплін стає особливо актуальним, оскільки дасть змогу знизити ступінь переважаності мови іншомовними термінами.

МЕТА статті – виявити та описати номінативно-когнітивні особливості англomовної юридичної термінології через призму становлення та розвитку юридичної лексики.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Робота базується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених, а також застосовано такі методи дослідження:

описовий метод, що включає спостереження, інтерпретацію і класифікацію мовного матеріалу, який застосовується у викладенні процесу і результатів дослідження, метод дефініційного аналізу, семантичний аналіз, компаративний аналіз, а також прийоми узагальнення та типологізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розвиток англійської юридичної термінології здійснювався під впливом багатьох екстралінгвістичних факторів: особливі моральні критерії та цінності англійської лінгвокультури, релігійні переконання, психологічні настанови.

Право британських кельтів передбачало поєднання поетичних максимум, пов'язаних між собою алітерацією. Це зумовлено усною традицією побутування багатьох суспільно-політичних положень того часу, що уможливило легше відтворити правовий афоризм.

Завоювання кельтів Римською імперією не вплинуло на раніше встановлені закони. Приблизно до 450 р. на Британських островах з'явилися племена саксів, англів та інших німецьких племен, що особливо позначилося на юридичному праві. В цю епоху формується староанглійська мова, яка поширюється на таких королівствах, як Кент, Ессекс, Сассекс, Уессекс, Іст Англія, Мерсія та Нортумбрія, тому виникає необхідність у створенні письмової юридичної системи регулювання суспільством. У 600 р. виходить перший збір законів, створений у королівстві Кент під час правління короля Адальберта.

В англо-саксонську добу з'являються перші юридичні терміни, які досі функціонують в юридичній терміносистемі Великої Британії: bequeath (заповідати), guilt (вина), manslaughter (позбавлення життя без попереднього наміру), murder (вбивство), right (право), swear (давати свідчення під присягою), ward (опікунство).

Т.П. Третьякова називає стилістичні особливості юридичної мови англо-саксонського періоду [1]:

1. Поява та активне функціонування юридичних термінів, що власне формують терміносистему англійської юриспруденції;

2. Вживання мовних формул, як особливого роду необхідних виразів, що надають мовленню переконливість і виразність: In the name of the living God, as I money demand...

За словами дослідниці, у середні віки вербальні формули також мали майже магичне значення. До того ж відступ від формули, навіть невиразне її відтворення, міг виявитися фатальним у вирішенні справи [1].

3. Застосування алітерації, що уможливорюють легше запам'ятати юридичні формули. Так, у дарчих на землю англо-саксонського періоду зустрічається фраза з алітерацією: *mid mete and mid manne i sake and sokne*.

Фрази з прийомом алітерації є і в сучасних англійських юридичних документах: *Any and all Clear and, convincing House and*. Подібні висловлювання застосовуються наприкінці судового мовлення як мнемонічний прийом [3].

4. Паралелізм застосовувався для надання риторичної сили висловлюванням, особливо у клятвенному мовленні: *with my eyes saw and with my ears heard* (я бачив на власні очі і чув на власні вуха).

У сучасній юридичній мові спостерігається функціонування вище зазначених мовних одиниць, наприклад, у показаннях свідків відзначають наявність схожих елементів клятви: *to tell the truth, whole truth and nothing but the truth* (говорити правду, тільки правду і нічого, крім правди).

Після скандинавського завоювання юридична мова Британських островів поповнилася словом *law* (закон). Також з цих часів збереглася англо-саксонська лексична одиниця *riht*, у сучасній англійській – *right* (право).

Скандинави принесли в юридичну термінологію бритів слова ісландського походження: *gift* (дар), *loan* (позика), *sale* (продаж), *trust* (довірчі відносини) та багато інших, проте, більша їх частина зникла внаслідок нормандського вторгнення на Британські острови [9].

У VII ст. в Англії широко поширилося християнство, яке мало вплив на юридичну термінологію країни. Особливо посилилася роль латині як мови освічених людей. В юридичну мову увійшли латинізми: *client* (клієнт), *conviction* (осудження), *admit* (визнавати), *mediate* (бути посередником), *legitimate* (законний). Однак латинська мова поступово витісняється французькою [9]. Вплив французької мови почався з нормандського завоювання, оскільки мова «північних воїнів» була однією з її діалектів.

На початку VII ст. французька мова стала мовою права (*Law French*). Втім, розмовна мова серед юристів є поєднанням англійської, французької та частково латини. М. Харвей зазначає, що багато судових розглядів велися переважно англійською мовою, навіть в епоху нормандського завоювання [11].

Варто зазначити, що до XVIII ст. багато юридичних документів склалися латинською мовою. Авторитет латині був настільки великий, що багато англословних

термінів перекладалися латиною: *murdrum* – murder (вбивство). Французькі терміни-запозичення також латинізувалися: *juratores* (присяжні), *seisitus* (заарештований).

Нині в дифамації (наклепи) досі застосовуються латинські терміни-запозичення: *colloquium* (співбесіда), *defamation* (наклепи), *innuendo* (інсинуація), *libel* (наклепи).

Повертаючись до ролі французької мови в англійській термінологічній системі юриспруденції, відзначимо, що навіть з втратою її значимості в Англії, юристи використовують чимало термінів-галіцизмів: *assault* (образ), *crime* (злочин), *damage* (збитки), *easement* (сервітут), *felony* (тяжкий злочин), *heir* (спадкоємець), *larceny* (крадіжка), *marriage* (шлюб), *party* (сторона у процесі), *process* (процес), *sentence* (вирок), *verdict* (вердикт) тощо.

Тільки з XIV ст. здійснюються спроби розширити вплив англійської юридичної термінології Англії. З появою у XV ст. друкарства це стало особливо можливим. З цього часу активно розвивається письмова мова судових документів Англії.

Англійська юридична термінологія формувалася ще за часів британських кельтів. Сучасна юридична мова є складним змішанням трьох мов. Попри консерватизм юридичної системи Великої Британії, він поповнюється лексичними інноваціями. Юридична терміносистема англійської мови, як і будь-яка інша терміносистема, має певні характеристики.

ВИСНОВКИ

Англійська юридична термінологія має довгу історію формування складу її компонентів. Частково її складають слова законів епохи Британських кельтів, англо-саксонські терміни права, питома вага яких належить латинським та французьким запозиченням.

Як показують численні дослідження, англословна юридична термінологія містить велику кількість лексичних одиниць, які вживаються у мові повсякденного спілкування взагалі, або вживаються, але з іншим смисловим наповненням.

Багато термінів юриспруденції застаріли, що свідчить про потребу певної мовної модернізації цієї професійної мови. Понад те, деякі лексичні одиниці застосовуються у кількох галузях права, проте у кожному мають різні значення, що порушує принцип точності і однозначності терміна. У зв'язку з цим в англійській юридичній термінології зустрічається омонімія, яка може стати причиною непорозуміння у процесі комунікації загалом і професійної комунікації, зокрема. Позитивною тенденцією сучасної юридичної термінології англійської є прагнення позбутися мовної варіативності.

Список використаних джерел

1. Ачкасов А.В., Третьякова Т.П. Динамический потенциал контекста в определении устойчивости терминов. *Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета*. 2012. С. 41-44.
2. Безуглова О.А., Кузнецова А.А., Юридическая лексика на занятиях по английскому языку в языковом ВУЗе. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2016. № 4(58): в 3-х ч. Ч. 1. С. 177-179.
3. Бондарева Н.А. Способы перевода терминов уголовного права в русском и английском языках. *Известия РГПУ им. А.И.Герцена*. 2014. № 172. С. 74-80.
4. Нестерович В.М. Проблемы перевода юридических терминов. *Право и управление. XXI век*. 2011. № 2. С. 77-79.
5. Шуменко О.А., Кашенко П. Формування компетенції в аудіюванні англійської мови / матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «PERSPECTIVES OF WORLD SCIENCE AND EDUCATION»: 2020. С. 1034-1043.
6. Bhatia V.K. Analyzing Genre: Language Use In Professional Settings. London, 2009. 246 p.

7. Cao D. Legal Translation. Handbook of Translation Studies / eds. Yves Gambier, Luc van Doorslaer. John Benjamins Publishing Company, 2010. Vol. 1. 200 p.
8. Cao D. Translating law, Clevedon. Multilingual Matters Ltd., 2007. 137 p.
9. Criminal Justice Act 2003. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents>
10. Haigh R. Legal English. Abington: Routledge-Cavendish, 2009. 120 p.
11. Harvey M. What's so Special about Legal Translation? Meta, 2002. 185 p.
12. Hassan B.A. Literary Translation: Aspects of Pragmatic Meaning. Cambridge, 2011. 211 p.
13. Künnecke M. Translation in the EU: Language and Law in the EU's Judicial. 2017. 212 p.
14. Binkowski R., Brinkerhoff C. The Good Wife. United States of America, 2009 – 2016. 347 p.
15. Tiersma P.M. Legal Language Chicago and London. The University of Chicago Press, 2009. 314 p.

References

1. Achkasov A.V., Tretyakova T.P. The dynamic potential of the context in determining the stability of terms / News of the St. Petersburg State Economic University. 2012. pp. 41-44. (in Russian).
2. Bezuglova O. A., Kuznetsova A. A., Legal vocabulary for English classes at a linguistic university, Philological Sciences. Questions of theory and practice. Tambov, 2016. № 4(58): in 3 parts. Part. 1. pp. 177-179. (in Russian).
3. Bondareva N.A. Methods of translating terms of criminal law in Russian and English. *News of RGPU named after A.I. Gertsen*. 2014. No. 172. pp. 74-80. (in Russian).
4. Nesterovich V.M. Problems of translation of legal terms. *Law and management. 21st century*: 2011. № 2. pp. 77-79. (in Russian).
5. Shumenko O.A., Kashenko P. Formation of competence in English listening / materials of the 10th international scientific and practical conference "PERSPECTIVES OF WORLD SCIENCE AND EDUCATION": 2020. pp. 1034-1043. (in Ukrainian).
6. Bhatia V.K. Analyzing Genre: Language Use In Professional Settings. London, 2009. 246 p.
7. Cao D. Legal Translation. Handbook of Translation Studies / eds. Yves Gambier, Luc van Doorslaer. John Benjamins Publishing Company, 2010. Vol. 1. 200 p.
8. Cao D. Translating law, Clevedon. Multilingual Matters Ltd., 2007. 137 p.
9. Criminal Justice Act 2003. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents>
10. Haigh R. Legal English. Abington: Routledge-Cavendish, 2009. 120 p.
11. Harvey M. What's so Special about Legal Translation? Meta, 2002. 185 p.
12. Hassan B.A. Literary Translation: Aspects of Pragmatic Meaning. Cambridge, 2011. 211 p.
13. Künnecke M. Translation in the EU: Language and Law in the EU's Judicial. 2017. 212 p.
14. Binkowski R., Brinkerhoff C. The Good Wife. United States of America, 2009 – 2016. 347 p.
15. Tiersma P.M. Legal Language Chicago and London. The University of Chicago Press, 2009. 314 p.

Volodymyr PAVLOV

Senior Lecturer, Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3319-9015>

e-mail: pavlovvova333@gmail.com

NOMINATIVE-COGNITIVE FEATURES OF ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY

The relevance of the research is determined by the active use of foreign language texts that serve special purposes. The practice of their teaching lags behind the theoretical achievements in this field. Moreover, the functioning of special texts in English is enhanced by the fact that they are often used in scientific discourse, for example, in abstracts of papers. At the moment, there is no single concept of translation of humanities terms, which led to the presence of several trends in translation, the main of which are free and literal interpretations. Legal terms refer to the humanitarian paradigm of knowledge, their specificity is different from the terms of technical sciences. Today, it is in the humanities that there is a trend towards their integration, which cannot but affect the composition of legal terminology. The term of one science can be used in another, this causes ambiguity of the same term, which contradicts the essence of this concept: the term must be unambiguous, precise and understandable. In this, problems also arise in the transmission of multi-valued terms. Linguists cite another reason for polysemy in legal terminology - illegal borrowing of foreign language terms. Therefore, the identification of adequate ways of translating the terms of humanitarian disciplines becomes especially relevant, as it will allow to reduce the degree of language overload with foreign language terms. The work is based on the works of domestic and foreign scientists, and the following research methods were also used: descriptive method, which includes observation, interpretation and classification of linguistic material used in the presentation of the process and results of the study, the method of definitional analysis, semantic analysis, comparative analysis, and as well as methods of generalization and typology.

Keywords: term, term system, origin of definitions, variability, polysemy

Тетяна Володимирівна **ПОЛЬОВА**

к.е.н., доцент, Українська інженерно-педагогічна академія

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2198-7396>

e-mail: tpolova35@gmail.com

Світлана Олександрівна **КУЗНЕЦОВА**

к.е.н., доцент, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1567-4791>

e-mail: svitlana.kuznetsova@khpi.edu.ua

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЧЕРЕЗ ЗВІТ ПРО УПРАВЛІННЯ: СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ, РИЗИКИ

У статті обґрунтовано оптимальність наповнення розділів Звіту про управління за окремими характеристиками діяльності підприємства, спираючись на практичний досвід не лише українських, але й європейських компаній, які з 2014 р. звітують із зазначеного питання. Наведено низку витягів з відповідної форми різних суб'єктів бізнесу, які для наочності візуалізують свої дані. Зроблено висновок, що запропоновані підходи до інформаційного розкриття напрямів діяльності та річних результатів з акцентом на нефінансових складників Звіту про управління сприятимуть економії часу виконавців і виробленню цілісного підходу до презентації даних.

Ключові слова: звіт про управління, результати діяльності, ліквідність і зобов'язання, фактори ризику, перспективи розвитку

ВСТУП

Сучасні тенденції євроінтеграційного шляху України обумовили головну вимогу сьогодення до суб'єктів підприємницької діяльності – вчасна підготовка та оприлюднення Звіту про управління. У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» є пункти стосовно вимог до Звіту, а отже, виникає уявлення, що складати його має бухгалтерський підрозділ, проте у ньому передбачено багато інформації, яка не належить до компетенції цієї служби. Зважаючи на це, власникам (керівникам) компаній необхідно подбати про належну організацію підготовки Звіту про управління і визначити джерела інформації для окремих його напрямів. Доцільно створити робочу групу, залучивши до неї представників виробничого підрозділу, відділу кадрів, маркетингові тощо. Процес підготовки Звіту буде поетапним. Передусім необхідно розробити концепцію Звіту про управління, тобто визначити, з яких розділів він складатиметься. Відповідно до цього визначити джерела інформації та організувати її збір, оброблення і узагальнення. Доцільно, щоб ця форма була не лише корисною, але й зовнішньо привабливою, особливо з перспективою залучення нових партнерів, інвесторів, зокрема зарубіжних, після ознайомлення з її змістом за результатами роботи компанії за рік.

Звіт про управління суттєво відрізняється від решти фінансових звітів. Він не має уніфікованої форми. Методичні рекомендації зі складання Звіту про управління, що затверджено наказом Мінфіну України № 982 від 07.12.2018 р., також не носять нормативного характеру для комерційних підприємств, проте будуть допомогою для управлінського персоналу великих компаній, Звіт яких найбільш розширений за змістом.

Відповідно до практичних завдань цієї форми звітності, **МЕТА** статті – обґрунтування оптимальності наповнення розділів Звіту про управління за окремими

характеристиками діяльності підприємства, спираючись на досвід європейських компаній, які на п'ять років раніше за українські звітують із зазначеного напрямку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: для вирішення поставлених у роботі завдань застосовано методи аналізу і синтезу, індукції, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Метою Звіту про управління є оприлюднення для зацікавлених користувачів узагальнених характеристик і результатів діяльності підприємства (соціальних, наукових, екологічних), які не може бути отримано з його фінансової звітності. Також цей Звіт повинен містити вірогідну фінансову і нефінансову інформацію про стан, перспективи розвитку компанії, розкривати основні ризики і невизначеності діяльності [1]. У зазначений документ можна додати інформацію про зовнішні аудиторські перевірки, які мали місце у звітному році, і констатувати зафіксований у аудиторському висновку результат: чи успішно пройдено перевірку фінансової звітності, чи складена фінансова звітність відповідає стандартам.

У річний Звіт про управління доцільно включити такі основні складники: відомості про організаційну структуру підприємства і опис особливостей його діяльності; результати діяльності за звітний період (включаючи опис динаміки основних показників ефективності); характеристика ліквідності та зобов'язань; екологічні аспекти (особливо для підприємств з виробничим складником); соціальні аспекти, кадрова політика, опис заходів з безпеки праці; притаманні бізнесу ризики; наявність служби внутрішнього контролю на підприємстві та ефективність її функціонування; перспективи розвитку підприємства тощо. Можна додати за необхідності розділи «Фінансові інвестиції», «Дослідження і розробки».

Вважаємо, що у розділі «Організаційна структура та

опис діяльності підприємства» (рис. 1) увагу необхідно приділити таким пунктам: ключові аспекти місії компанії, основні напрями діяльності, обсяг статутного капіталу, стратегія та цілі кожного бізнес-підрозділу (із зазначенням основної продукції, послуг).

У розділі «Результати діяльності підприємства», крім опису обсягу доходу звітного періоду та отриманого прибутку, необхідно акцентувати увагу на тому, як військові дії вплинули на операційну діяльність, які наслідки для бізнесу мало військове вторгнення російської федерації в Україну та впровадження Указом Президента України воєнного стану [2], з відповідним введенням тимчасових обмежень.

Результати діяльності доцільно подати у табличній формі (показники за звітний і минулий рік – рис. 2). Навести дохід від реалізації товарів (послуг) та собівартість реалізації, валовий прибуток, витрати від основної діяльності, доходи та витрати іншої діяльності, збиток від зменшення корисності відповідно до МСФЗ, прибуток операційний, загальний фінансовий результат усіх видів діяльності. Для наочності окремо можна надати дані про доходи від продажу за підрозділами підприємства, за певними напрямками за поточний та минулий періоди і графу з темпом змін. Зазначену інформацію рекомендується відображати з урахуванням суттєвих факторів, що вплинули на зміни у загальному товарообороті та отриманні прибутку [3].

Акцентувати увагу на тому, чи вдалося в умовах бойових дій та відсутності розвитку економіки досягти позитивного рівня показника EBITDA [4, с. 158] (рис. 3). Вказати наскільки відсотків за результатами року вдалося виконати планове завдання з доходів від реалізації продукції (послуг). Завдяки яким заходам під час воєнного стану стало можливим виконати план.

Якщо мали місце процедури оптимізації обсягу та структури персоналу і фонду оплати праці під сучасні зменшені обсяги діяльності, то необхідно вказати це у Звіті про управління. Зазначити чи у звітному році реалізовано нові види продукції, послуги. У другому розділі можна зазначити напрями використання капітальних інвестицій за період (навести заходи, структуру інвестицій та отриманий ефект), додати допоміжну інформацію про проведену комп'ютеризацію сегментів чи автоматизацію процесів, ступінь придатності інфраструктури підприємства (автопарк, програмні підсистеми).

У розділі «Ліквідність та зобов'язання» Звіту про управління доцільно зазначити якими активами забезпечувалася ліквідність підприємства протягом року (обсяг, склад), які наявні види зобов'язань за строками погашення (рис. 4). Для відстеження зміни показників, навести відповідні дані не лише на початок звітного періоду, але й на кінець (запаси, поточна дебіторська заборгованість, поточні фінансові ресурси, поточна заборгованість за залученими коштами, частка чистого капіталу у чистих продажах тощо). Надати узагальнену інформацію про залучення та повернення коштів можна у табличній формі: заборгованість за зобов'язаннями на початок звітного періоду, отримано залучених коштів за звітний період, сплачено за залученими коштами протягом звітного періоду, інші зміни (збільшення, зменшення), заборгованість на кінець звітного року. Вказати, чи має компанія відкриті кредитні лінії. Доцільно наводити

фактори, які впливають або в подальшому можуть вплинути на ліквідність.

Одним з критеріїв оцінювання фінансового стану компанії є її ліквідність і платоспроможність. Актуальним буде зазначити, які найбільш ліквідні активи, з чого складається левова частка дебіторської заборгованості та довгострокових зобов'язань, що є пріоритетним у структурі поточних зобов'язань. Для визначення достатності рівня ліквідності необхідно розрахувати коефіцієнт покриття (поточної ліквідності). Також обчислити коефіцієнт фінансової стійкості компанії, за допомогою якого визначити можливість погасити борги у короткостроковій та довгостроковій перспективі за рахунок наявного власного капіталу.

Розділ «Екологічні аспекти» (рис. 5) містить заходи, які впроваджено для зменшення навантаження наслідків ведення бізнесу на довкілля (збір макулатури та її перероблення, використання енергозберігаючих ламп і сучасної сантехніки з рішеннями екологічних витрат води, впровадження «режиму очікування» для техніки). Зазначити про поводження з відходами (які договори на утилізацію укладено), як підприємство здійснює збір та сортування відходів, відповідно до прийнятої корпоративної політики.

Напрямок «Соціальні аспекти та кадрова політика» слід розділити на підрозділи: управління персоналом, дотримання правових і етичних норм, соціальна відповідальність, визначення корпоративної культури через цінності, безпечність умов праці тощо.

У цій частині обов'язково вказати облікову кількість штатних працівників. Середній вік працівників підприємства, середній стаж роботи в компанії. Описати як підприємство сприяє працевлаштуванню людей з обмеженими можливостями, кількість таких людей в компанії. Частка адміністративно-управлінського персоналу у загальній кількості штатних працівників (рис. 6). Можна навести гендерну структуру. Описати яких принципів корпоративної культури та ділової поведінки дотримуються на підприємстві (рис. 7). Орієнтація на ключові компетенції: націленість на результат, орієнтація на клієнта, управління в умовах невизначеності, планування і узгодженість.

Зазначити аспекти соціально відповідального ведення бізнесу, реалізовані благодійні проєкти (рис. 8). Вказати, чи здійснюється збір інформації про задоволеність співробітників підприємства, наприклад, за допомогою опитування працівників. Приділити увагу розробленим на підприємстві положенням про мотивацію для різних груп персоналу за результатами роботи. Згадати премії за досягнення показників компанії, заохочувальні одноразові виплати за успішне виконання проєктів і додаткових завдань. Описати кількість працівників, які пройшли підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації. Які за звітний період відбулися внутрішні тренінги та майстер-класи, зовнішні заходи зі стандартів обслуговування, управління конфліктами, набуття управлінських навичок, проведення ефективної співбесіди, дій співробітників в умовах надзвичайних ситуацій під час воєнного стану, курсу пожежної безпеки тощо (табл. 1). Можна вказати, чи надавалася від підприємства матеріальна допомога, пов'язана з наслідками бойових дій.

Індивідуальність

пріоритетним принципом роботи нашої компанії є принцип індивідуального підходу до клієнта. Ми дбаємо про те, щоб кожен наш клієнт залишився задоволений виконаною нами роботою і отриманим результатом, який є нашим спільним успіхом.

Принципи роботи Компанії:

Ефективність
наше вміння знаходити ефективні рішення для клієнтів. Спільно розширювати, ділові можливості, масштаби і сфери діяльності для досягнення ділових цілей, ініціативність і безперервне прагнення до розвитку і новаторства.

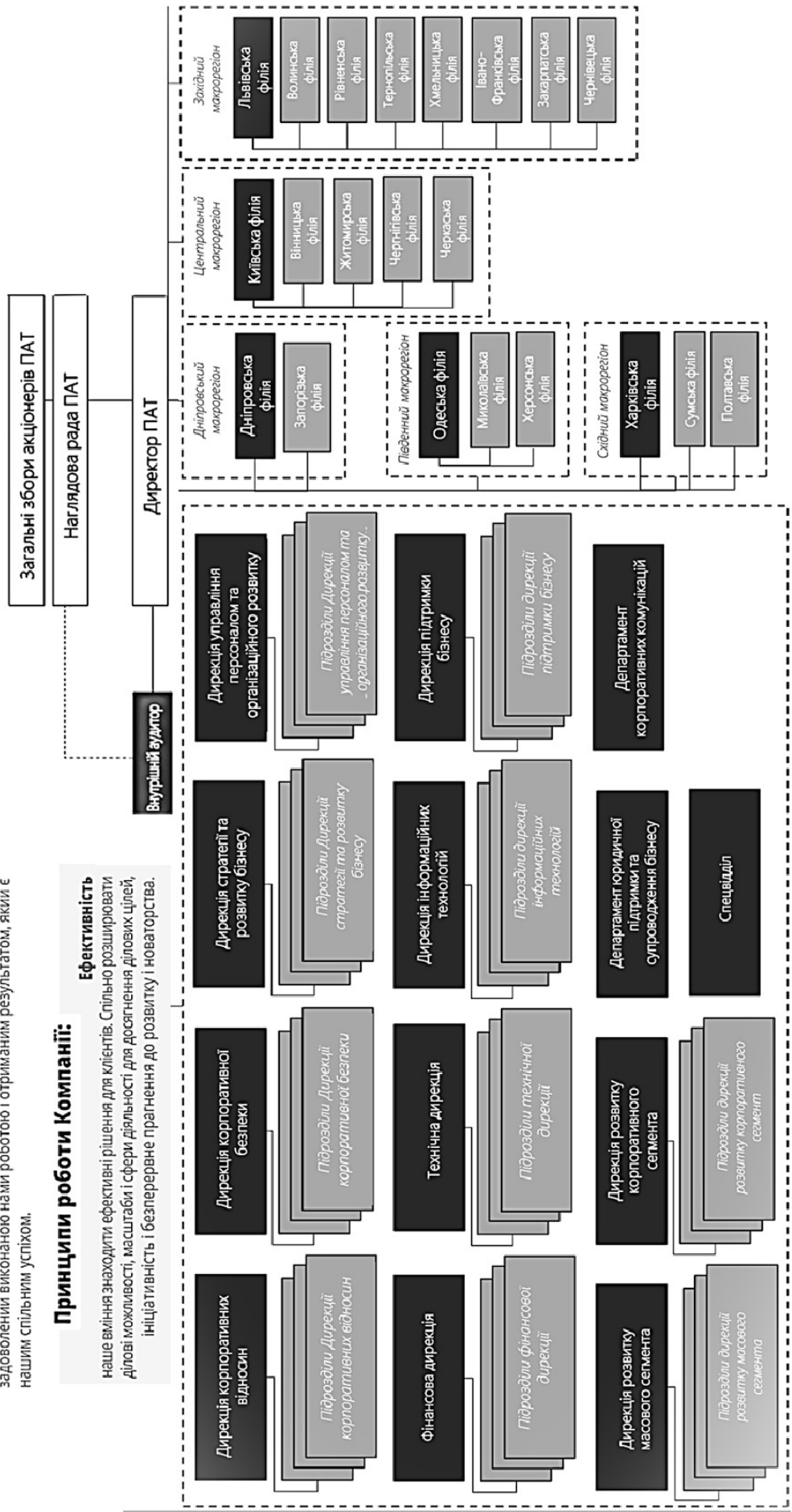

Рис. 1. Приклад зі Звіту про управління з візуалізацією організаційної структури компанії

Результати діяльності

у тисячах українських гривень	2020	2021
Дохід від звичайної діяльності	6.353.131	7.595.492
Собівартість реалізації	(5.066.212)	(6.338.754)
Валовий прибуток	1.286.919	1.256.738
Інші доходи	59.106	33.012
Витрати на збут	(805.968)	(896.310)
Адміністративні витрати	(135.580)	(141.599)
Інша витрата	(72.093)	(71.410)
Збиток від зменшення корисності (прибуток від зменшення корисності і сторнування збитку від зменшення корисності), визначений згідно з МСФЗ 9	(132.478)	(28.134)
Прибуток (збиток) від операційної діяльності	199.906	152.297
Фінансові доходи	1.410.077	985.580
Фінансові витрати	(97.383)	(31.879)
Прибуток (збиток) до оподаткування	1.512.600	1.105.998
Витрати на сплату податку (доходи від повернення податку)	(22.162)	(30.151)
Прибуток (збиток) від діяльності, що триває	1.490.438	1.075.847
Прибуток (збиток)	1.490.438	1.075.847

Продажі за підрозділами	2020	2021	Зміни
у тисячах українських гривень			%
Дохід від звичайної діяльності	6.353.131	7.595.492	19,6%
Захист рослин	3.564.143	4.267.155	19,7%
Фармацевтичний бізнес	1.595.388	2.374.440	48,8%
Безрецептурні препарати	989.449	943.005	-4,7%
Здоров'я тварин	187.484		-100,0%
Послуги адміністративні	16.667	10.892	-34,6%

Рис. 2. Приклад розділу «Результати діяльності» Звіту про управління підприємства з візуалізацією динаміки доходів, витрат та прибутків

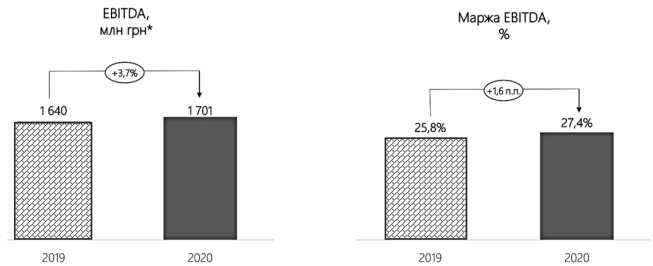

Рис. 3. Приклад частини Звіту про управління компанії з візуалізацією динаміки показника ЕБІТДА

Зобов'язання	Заборгованість на початок звітного періоду	Отримано залучених коштів за звітний період	Виплачено за залученими коштами за звітний період	Інші зміни (+ "збільш."; - "зменш.")	Заборгованість на кінець звітного періоду
1	2	3	4	5	6
Довгострокові зобов'язання, усього	931 393	498 766	118 456	-182 377	1 129 327
У тому числі:					
оренда нерухомості	193 202	219 578	118 416	-112 962	181 403
фінансування придбання автотранспорту	124 157	86 577		-127 042	83 693
інші	1 155		40		1 116
облігації	3 379			-3 379	0
кредити банків	609 499	192 611		61 005	863 115
Короткострокові зобов'язання, усього	344 511	0	357 658	448 111	434 964
У тому числі:					
оренда нерухомості	101 969			47 590	149 559
фінансування придбання автотранспорту	115 319		187 112	185 606	113 812
фінансування під комплекти комп'ютерної техніки					
облігації	70 011		74 301	7 671	3 381
кредити банків	57 212		96 244	207 243	168 211
Усього	1 275 904	498 766	476 113	265 733	1 564 291

Рис. 4. Приклад візуалізації розділу «Ліквідність та зобов'язання» Звіту про управління

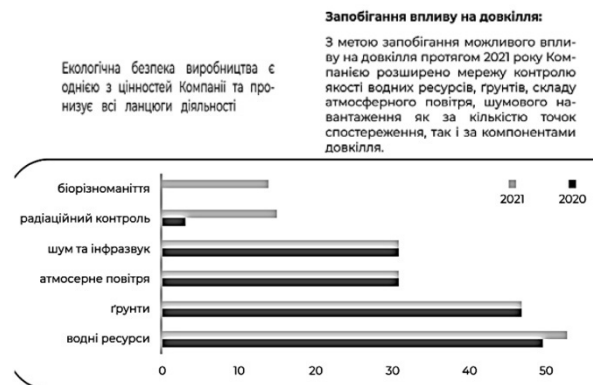
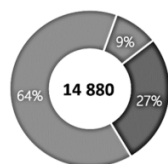

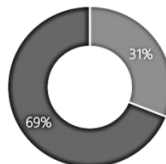
Рис. 5. Приклад розділу «Екологічні аспекти» Звіту про управління компанії

Структура персоналу компанії на кінець 2020 р.

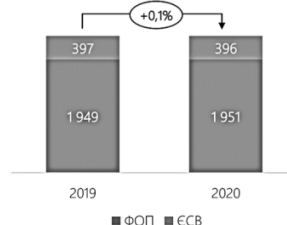
■ Робітники ■ Спеціалісти ■ Керівники

Гендерна структура керівників на кінець 2020 р.

■ Жінки ■ Чоловіки

Фонд оплати праці та відрахування, млн грн

■ ФОП ■ ЄСВ

Підходи та принципи, якими керуються працівники компанії:

- професійність по відношенню до нашої роботи
- системність в подачі інформації та виконанні завдань
- перспективність в довгострокових відносинах з клієнтами

- актуальність даних і обізнаність в світових тенденціях
- унікальність рішень Ваших завдань
- достовірність і надійність інформації
- індивідуальний підхід до кожного клієнта
- твердість у прийнятті рішень.

Рис. 6. Приклад частини Звіту з візуалізацією напряму «Управління персоналом»

Рис. 7. Приклад частини Звіту про управління компанії з візуалізацією корпоративної культури, яка побудована на системі цінностей

Це соціальний освітній проект для студентів 3-6 курсів ВНЗ зі всієї України, спрямований на розширення знань учасників про специфіку телекомунікаційної галузі та загальні принципи управління. Тривалість 7 тижнів: 6 тижнів навчання на вебінарах та знайомства з бізнес-напрямами, 1 тиждень на розробку командних проектів.

Найуспішнішим учасникам проекту пропонується стажування в Компанії з перспективою працевлаштування.

Освітній проект є частиною УКРАЇНСЬКОГО ПАКТУ ЗАРАДИ МОЛОДІ-2025 під егідою ООН, що сприяє розвитку та зміцненню співробітництва між бізнес-спільнотою та сферою освіти

Переваги

- Студенти різних спеціальностей отримують досвід у найбільшій телекомунікаційній компанії
- Студенти отримують знання безпосередньо від практиків, які щоденно вирішують бізнес-завдання;
- Запучення активних, талановитих, цілеспрямованих молодих спеціалістів.

Досягнення за 2020 рік

- 1 команда учасників за результатами проекту була запрошена у повному складі на стажування в компанію та зараз працює над розробкою та просуванням сторінки в соціальній мережі
- 26 стажерів, які здобули свій перший досвід роботи у великій національній компанії
- 69 учасників, які здобули знання та навички для побудови власної кар'єри

Рис. 8. Витяг зі Звіту про управління з візуалізацією соціальної відповідальності бізнесу

Таблиця 1 – Приклад витягу зі Звіту про управління компанії з напрямку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації

Проекти з навчання та розвитку	
Сутність заходу	Фактів навчання за рік
Розвиток управлінських компетенцій у керівників вищої ланки	164
Розвиток управлінських компетенцій у керівників середньої ланки	215
Розвиток навичок з продажів	603
Навчання професійним навичкам за запитом бізнесу	158
Розвиток корпоративних компетенцій	309
Разом онлайн навчання	1449

Опис безпечності умов праці повинен містити інформацію про кількість нещасних випадків на виробництві у звітному періоді, а також динаміку порівняно з минулим роком; керування процесами на підприємстві, щоб знизити ризики для працівників, навколишнього середовища та громад; опис безпеки технологічних процесів. Інструктаж з охорони праці для працівників підприємства, які задіяні у виконанні робіт підвищеної небезпеки. Наприклад, звернути увагу на наявні тренінги з безпечного керування автомобілем тощо. Додільно вказати на проведені підприємством заходи для працівників у період пандемії з метою мінімізації ризиків інфікування вірусом COVID-19.

У розділі «Ризики бізнесу» зазначається, як керівництво підприємства здійснює ідентифікацію операційних та фінансових ризиків, їх оцінювання та управління ними. Які застосовують заходи з метою запобігання або зменшення негативного впливу характерних ризиків на досягнення результатів. Управління можливостями і ризиками є невід'ємною частиною корпоративного управління підприємством (рис. 9). Якщо на підприємстві є інтегрована система управління, то вона також сприяє ефективному управлінню ризиками.

Організаційна структура з управління ризиками передбачає розподіл обов'язків між структурними підрозділами, визначення відповідальності працівників в ме-

жах функціональних повноважень. Ідентифікацію ризиків здійснюють керівники структурних підрозділів. Розподіл на підприємстві може базуватися на застосуванні моделі трьох ліній захисту: перша лінія захисту – на рівні власників бізнесу; друга лінія – на рівні структурних підрозділів, основною сферою діяльності яких є процедури внутрішнього контролю; третя лінія захисту – на рівні структурного підрозділу внутрішнього контролю, який здійснює незалежне оцінювання ефективності діяльності першої та другої ліній. Затверджені керівником внутрішні документи (накази, розпорядження, правила, регламенти, положення, посадові інструкції) забезпечують організацію управління ризиками на підприємстві.

Керівника інформують про сфери діяльності з «високою» ймовірністю виникнення ризиків для вживання заходів з попередження чи обмеження певних чинників. Прийняття рішення стосовно способу реагування на ризик базується на оцінці ймовірності та впливу ризику, а також витратах, пов'язаних з реагуванням на ризик, порівняно з отриманою вигодою від його зменшення. У перегляді ризиків враховують зміни в економічному та нормативно-правовому середовищі, у внутрішніх та зовнішніх умовах функціонування підприємства, а також пріоритетні або переглянуті завдання його діяльності.

Управління ризиками в Компанії базується на комплексній системі внутрішнього аналізу та контролю

Для ефективного управління ризиками здійснюються:

1	Регулярне виявлення та оцінка ризиків, які впливають на досягнення стратегічних та операційних цілей;
2	Прийняття рішень з урахуванням існуючих, а також потенційних ризиків та можливостей;
3	Вибір оптимальної стратегії управління ризиками, враховуючи ступінь впливу та вартість заходів з управління;
4	Регулярний моніторинг ефективності заходів з управління ризиками.

На більшість цих ризиків Керівництво Компанії не може вплинути, проте було запроваджено ряд заходів для мінімізації впливу вище вказаних факторів ризику, зокрема:

- ✓ Відбулась оптимізація персоналу на виробничій базі та винесено управління виробничими процесами дистанційно і на достатньо віддаленій території від виробництва;
- ✓ Проводяться регулярні навчання працівників щодо поведінки та захисту в воєнний період;
- ✓ Всі розрахунки із покупцями продовжують проводитись за умови 100% передплати;
- ✓ Компанія перевела активи із ліквідністю більше 3 місяців в високоліквідні в вигляді розірвання депозиту;
- ✓ Впровадженні додаткові заходи щодо захисту даних та розроблені детальні плани для реагування в разі можливих кібератак.

Рис. 9. Приклад частини Звіту про управління з корпоративного управління ризиками

Основні специфічні фактори ризику за сучасних умов ведення бізнесу включають:

- безпеку основних засобів, яка залежить від військових подій (фізичне знищення, пошкодження власності, списання через неможливість доступу або контролю майна);
- скорочення обсягів діяльності через зменшення покриття мережі, операційні збої, зниження попиту на окремі види продукції (послуг);
- відсутність або втрата працівників, що може призвести до порушення бізнес-процесів;
- порушення логістичних маршрутів та нездатність здійснювати відвантаження готової продукції;
- потенційна кібератака, втрата даних та подальше порушення бізнес-процесів;
- слабкий приріст або скорочення реальних доходів населення, яке є споживачем продукції (послуг);
- експансія конкурентів у нижніх цінових сегментах;
- вплив пандемії на діяльність підприємства;
- кредитний ризик торговельної дебіторської заборгованості та грошових коштів (система кредитних рейтингів для управління кредитним ризиком, створення забезпечень очікуваних кредитних збитків);
- можливість залучення запозичень для фінансування операційної діяльності;
- ризик ліквідності (здатність підприємства вчасно і повністю виконувати власні зобов'язання). Один із ключових показників моніторингу – це вільний грошовий потік, який свідчить про генерування вільно доступних фінансових ресурсів, а також відображає фінансову стійкість і прибуток підприємства;
- порушення прав інтелектуальної власності тощо.

Наприклад, для багатьох суб'єктів торговельного бізнесу чинники, що допомагають мінімізувати ризики, – це активна робота із забезпечення безперебійної діяльності (закупка генераторів, Starlink), заходи з економії та оптимізації процесів, ринкове ціноутворення, підви-

щення лояльності покупців, розширення мережі магазинів, розвиток онлайн магазинів та сервісів доставки, якісна комунікація та розгорнута аналітика роботи.

Актуальним для певних суб'єктів господарювання у структурі Звіту про управління є розділ «Дослідження, розробки та інновації», в якому буде зазначено основні напрями інноваційної діяльності і обсяг досліджень у звітному році, з якими контрагентами у цьому аспекті ведеться співробітництво, який обсяг витрат на такі заходи та їх вплив на діяльність суб'єкта господарювання. Також актуальним є напрям «Фінансові інвестиції» з переліком компаній і частки володіння інвестиціями, датами набуття контролю і вартостями інвестицій на початок і кінець звітного періоду. Можна описати усі фінансові вкладення компанії у цінні папери інших підприємств.

У розділі «Система внутрішнього контролю» зазначається наявність такого самостійного структурного підрозділу підприємства. Описується спрямування його діяльності на упередження, виявлення та впровадження заходів із виправлення суттєвих помилок, забезпечення захисту і збереження активів, дотримання чинного законодавства, повноти і точності облікової документації. Система внутрішнього контролю забезпечується дотриманням учасниками операційних процесів чинного законодавства України, регламентів, процедур, положень, наказів, протокольних рішень, якими регулюється виконання та відповідальність працівників структурних підрозділів усіх рівнів. Для забезпечення ефективності та об'єктивності діяльності працівників цього підрозділу вони повинні бути повністю незалежними від тих, кого перевіряють. Виключається втручання з боку інших відділів і посадових осіб підприємства, зокрема з питань вибору об'єкта, обсягу, частоти перевірок та контрольних процедур. Зазвичай місяця служби внутрішнього контролю – підтримувати збереження вартості цілісного майнового комплексу, перевіряти і оцінювати адекватність та ефективність корпоративного управ-

лінія, а також якість виконання працівниками покладених на них обов'язків з досягнення завдань бізнесу.

У завершальному розділі «Перспективи розвитку» основний акцент робиться на очікуваних результатах діяльності підприємства, планах оновлення стратегії розвитку тощо (рис. 10). Опис запланованих до впровадження стратегічних проєктів (наприклад, модернізація логістичної мережі, модернізація IT-інфраструктури, ефективне управління майном – продаж непрофільних активів, підвищення енергоефективності будівель). Наприклад, у цій частині звіту можна зазначити про таке:

– застосування кваліфікованого електронного підпису у всіх процесах електронного документообігу для скорочення термінів підготовки і погодження документів та мінімізації використання паперу;

– впровадження сканера вразливостей, який є потужним інструментом контролю та усунення недоліків інформаційної безпеки, для автоматичного моніторингу та аналізу IT-середовища компанії і виявлення потенційних шляхів зловмисного втручання (хакерських атак, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення).

Компанія визначає можливості на підставі аналізу ринку, а також внутрішніх і зовнішніх факторів, які можуть вплинути на бізнес (економічні, соціальні, екологічні). Окреслюються плани зі створення сприятливого

середовища для співпраці та взаємодії між ринками, зовнішніми і внутрішніми партнерами. Якщо є перспективи впровадження і реалізації нових видів продукції (послуг), то у Звіті про управління доцільно це вказати. Перспективи розвитку компаній за сучасних умов невизначеності та ризику передбачають застосування певних математичних моделей розрахунку короткострокового прогнозу показників ефективності та витрат.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що запропоновані у статті підходи до інформаційного розкриття напрямів діяльності та річних результатів з акцентом на нефінансових складниках Звіту про управління, сприятимуть економії часу виконавців (робочої групи) і виробленню цілісного підходу до презентації даних. Перспективи подальших досліджень визначатимуться накопиченням досвіду вітчизняними суб'єктами господарювання з розроблення найоптимальнішої структури та наповнення Звіту про управління, щоб не лише виконати законодавчі вимоги, але й застосувати цей сучасний креативний формат для найкращого оприлюднення власних досягнень (за умов невизначеності, ризику діяльності) та майбутніх можливостей бізнесу.

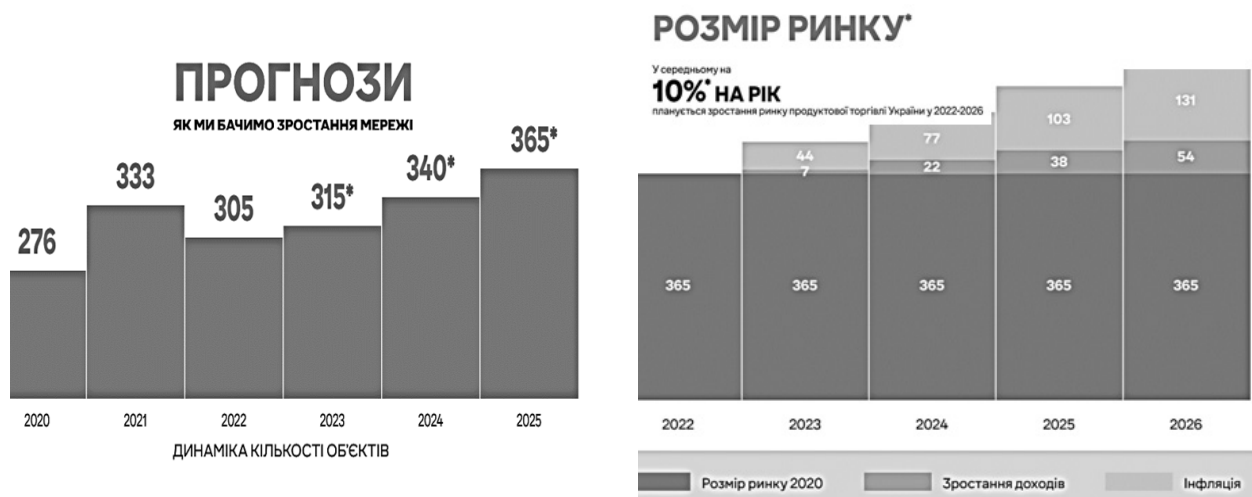

Рис. 10. Приклад фінального розділу Звіту про управління компанії з акцентом на перспективи розвитку бізнесу

Список використаних джерел

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : указ Президента України від 17.08.2023 № 451/2023. Дата оновлення: 17.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451/2023#Text>
3. Про затвердження Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління: наказ Міністерства фінансів України від 07.12.2018 р. № 982. Дата оновлення: 18.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18#Text>.
4. Добровольська О.В., Дуброва Н.П. Показники EBIT та EBITDA в аналізі фінансової звітності: методичний підхід. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 52. С. 157–161.

References

1. On accounting and financial reporting in Ukraine : Law of Ukraine dated 16.07.1999 № 996. Date of update: 01.01.2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (in Ukrainian).
2. On the extension of martial law in Ukraine : decree of the President of Ukraine dated 17.08.2023 № 451/2023. Date of update: 17.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451/2023#Text> (in Ukrainian).
3. On the approval of Methodological recommendations for drawing up a management report : order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 07.12.2018 No. 982. Date of update: 18.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18#Text> (in Ukrainian).
4. Dobrovolska O.V., Dubrova N.P. EBIT and EBITDA indicators in the analysis of financial statements: a methodical approach. *Market infrastructure*. 2021. Issue 52. pp. 157–161. (in Ukrainian).

Tetiana POLOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2198-7396>

e-mail: tpolova35@gmail.com

Svitlana KUZNETSOVA

PhD in Economics, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1567-4791>

e-mail: svitlana.kuznetsova@khpi.edu.ua

FAMILIARIZATION WITH THE FEATURES OF THE ENTERPRISE ACTIVITIES THROUGH THE MANAGEMENT REPORT: CONDITION, PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT, RISKS

Introduction. The modern trends of Ukraine's European integration path determined today's demand for enterprises – the timely publication of the Management Report. The process of preparing the report should be phased. It is reasonable to create a working group, involving representatives of the production unit, the HR department, and marketers. The Law «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» contains clauses with requirements for reporting, therefore, it is observed that it should be compiled by the accounting department, but it provides a lot of information that does not belong to the competence of this service. Considering this, management of the company has to take care of the proper organization of the preparation of the Management Report and the software of information sources for its individual areas.

The purpose of the paper is a justification of the optimality of filling the sections of the Management Report according to individual characteristics of the company's activity, based on the experience of European companies, which report on certain issue five years earlier than Ukrainian ones.

Results. Each company, depending on the specifics of the business, needs to develop the concept of the Management Report and determine which sections it will consist of. Accordingly, determine sources of information and organize its collection, processing and generalization. It is advisable that this form is not only useful, but also visually attractive, especially with the prospect of attracting new partners. The management report is significantly different from other financial reports. The paper substantiates the optimality of filling the sections of the Management Report according to individual characteristics of the company's activity, based on the practical experience of Ukrainian and European companies. A number of excerpts from relevant reports of various business entities are provided, which visualize their data.

Conclusion. It was concluded that the proposed approaches to the informational disclosure of activities and annual results, with an emphasis on non-financial components of the Management Report, contribute to saving time of the performers and the development of a holistic approach to the presentation of data. Perspectives for further research are determined by the accumulation of experience by domestic enterprises on the development of the most optimal structure and content of the Management Report, in order not only to comply with legal requirements, but also to use this creative format to best promote their own achievements and future business opportunities.

Keywords: management report, results of activities, liquidity and liabilities, risk factors, perspectives of development

Людмила Володимирівна **ШИРЯЄВА**

д.е.н., професор кафедри, Одеський національний морський університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4706-2167>

e-mail: l.shyriaieva@gmail.com

Лариса Сергіївна **СКАЛА**

студентка, Одеський національний морський університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8116-9117>

e-mail: laraskala14@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ЗМІНИ ФОРМ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС КРИЗИ

Статтю спрямовано на аналіз форм навчання у закладах вищої освіти України (ЗВО) та їх змін під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Прослідковано як криза вплинула на систему освіти у ЗВО України. На основі різноманітних джерел, наукових робіт та опитувань проаналізовано переваги окремих форм навчання та принцип вжитих заходів в Україні для покращення якості освіти в умовах складних викликів. Висвітлено роль освіти як ключового фактора вирішення сучасних викликів, підготовки кваліфікованих фахівців для відновлення економічних процесів в Україні навіть в умовах кризових явищ.

Ключові слова: ЗВО, вища освіта, очна (денна, вечірня) форма навчання, заочна форма навчання, дистанційна (онлайн) форма навчання, змішана форма навчання

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні в останні роки спостерігаються різкі зміни в усіх сферах життя через кризові явища, такі як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна. У таких умовах вища освіта в Україні зазнає значних змін. У зв'язку з цим важливо розуміти оптимальні підходи до організації освіти з метою досягнення максимальної ефективності в підготовці конкурентоспроможних фахівців для забезпечення економічного розвитку України навіть в умовах кризи та після її подолання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проаналізовано останні дослідження і публікації стосовно форм навчання та переваг їх застосування в умовах кризи для покращення освітнього процесу, що опубліковано такими українськими та іноземними науковцями, як О.В. Кричківська, Н.І. Лазаренко, О.М. Левченко, А.В. Шевчук, І.І. Білоус., А.В. Дем'янюк, Marlia Puteh, A.G. Ricciano. В їхніх роботах розглянуто особливості окремих форм навчання та їх застосування в надзвичайних умовах та кризових ситуаціях. У статті наведено доповнення, що проявляються в таких аспектах: дослідження причин змін в системі вищої освіти України та обрання найоптимальнішого варіанту організації освітнього процесу за надзвичайних умов в Україні.

МЕТА роботи – дослідження динаміки форм та особливості їх застосування в закладах вищої освіти України у кризових ситуаціях.

Питання організації вищої освіти є актуальним протягом тривалого часу. Нині є багато різних тлумачень цього поняття, але в цій роботі розглянемо його значення стосовно Закону України «Про вищу освіту» [1]. В законі визначено, що вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (ЗВО) (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною

кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [1]. Треба відзначити, що цінність вищої освіти полягає в тому, що вона відіграє важливу роль у створенні освіченого та кваліфікованого населення, що є ключовим чинником для сталого розвитку суспільства та економіки країни. У ст. 49 Закону [1] встановлено такі форми здобуття освіти в ЗВО України, що зображено на рис. 1.

РЕЗУЛЬТАТИ

Протягом тривалого часу серед науковців ведуться постійні дискусії з питання обрання найкращих форм освітнього процесу. Одні схиляються до вибору традиційної форми навчання, інші ж пропонують застосовувати тільки дистанційну форму, виходячи з реалій часу. Але зовнішні умови, що вплинули на суспільство, самі вирішили це питання, і в 2020 р., коли почалася пандемія коронавірусу, всі заклади освіти перейшли на дистанційну форму навчання задля сприяння безпеці учасникам навчального процесу та для запобігання поширення вірусу серед всього населення. Така форма навчання тривала в Україні протягом двох років, але 24 лютого 2022 р. все знову змінилося через початок повномасштабної війни в країні.

Рис. 1. Форми здобуття вищої освіти (на підставі [1])

На короткий період часу ЗВО припинили свою діяльність, але усві-домивши всю масштабність проблеми, вирішено, що час діяти. Неможна позбавляти населення освіти в будь-яких умовах. Адже країні завжди потрібні освічені люди для відновлення всіх процесів в економіці держави та підтримки її повноцінного функціонування навіть в умовах кризи, тому навчання продовжено в дистанційній формі. Але з часом стало зрозуміло, що в таких умовах система вищої освіти стає слабкою. Тому перед Мініс-терством освіти і науки України (МОНУ) постало нове завдання – забезпечити здобувачів освіти високим рівнем навчання, врахувавши впровадження безпечних умов для всіх учасників навчального процесу. Тоді прийнято рішення про впровадження змішаної форми навчання у вітчизняних ЗВО. Заразом треба відзначити, що змішана форма навчання включає в себе поєднання очної та дистанційної форм: здобувачі можуть працювати з частиною основного матеріалу онлайн, і водночас мають можливість відвідувати заняття в ЗВО. Завдяки такому підходу здобувачі можуть отримати більш якісну освіту навіть в умовах війни.

Проаналізувавши різноманітні джерела [2-6] та провівши анкетування серед здобувачів вищої освіти в Одеському національному морському університеті (ОНМУ) [2] стосовно переваг змішаного навчання і його складників у ЗВО, можна констатувати, що дистанційна форма навчання дає змогу студентам отримувати доступ до навчального матеріалу з будь-якого місця і в будь-який час, що особливо важливо в умовах військових конфліктів, коли фізичний доступ до ЗВО може бути обмеженим або небезпечним. Здобувачі можуть вчитися онлайн із застосуванням комп'ютерів або мобільних пристроїв, зберігаючи гнучкість в навчанні.

До переваг дистанційної форми навчання можна віднести такі, що зображено на рис. 2.

Денна форма навчання передбачає проведення практичних й лабораторних робіт в аудиторіях, майстер класів, наявність безпосередньої комунікації між здобувачами освіти та викладачами. Такі інтерактивні форми навчання сприяють розвитку критичного мислення, творчих навичок та роблять процес навчання більш цікавим і захоплюючим. Також заняття в аудиторії покращує концентрацію та увагу здобувачів, оскільки взаємодія з викладачами та однолітками на заняттях сприяє активному залученню студентів до навчального процесу та позитивно впливає на їхнє навчання.

До основних переваг денної форми навчання можна віднести такі, що зображено на рис. 3.

З урахуванням вищезазначеного та згідно з опитуванням стосовно змішаного навчання, проведеним в анкетній системі Google [7], можна зробити висновки стосовно основних переваг змішаної форми навчання. До них можна віднести такі, що зображено на рис. 4.

Зважаючи на те, що Україна з червня 2022 р. є кандидатом на членство до ЄС, необхідно щоб вища освіта України відповідала всім критеріям, що властиві європейській системі вищої освіти стосовно вимог до членства в ЄС, зокрема критеріям стосовно вищої освіти. Тому МОНУ запропонувала з 1 вересня 2024 р. вжити нову реформу навчання і перейти усім ЗВО на денну і дистанційну форми.

Рис. 2. Основні переваги дистанційної форми навчання

Рис. 3. Основні переваги денної форми

Рис. 4. Основні переваги змішаної форми

Нова реформа включає такі складники:

1. Скасування вечірньої та заочної форм навчання.
 2. Можливість здобувачам самостійно обирати термін навчання.
 3. Зменшення кількості бюджетних місць. Поява грантового навчання.
 4. Обрання спеціальності в ході навчання в ЗВО [8].
- Отже, в роботі прослідковано зміни форм навчання та причини цих перетворень.

ВИСНОВКИ

З урахуванням вищезазначеного матеріалу можна зробити висновок про те, що освіта – це надзвичайно динамічний процес, оскільки на неї впливають зовнішні та внутрішні чинники. Серед зовнішніх чинників можна відзначити економічну кризу, пандемію, повномасштабну війну тощо, а серед внутрішніх – прагнення України набути членство в ЄС. Саме тому для інтегрування української освіти в європейську уряд України проводить різні реформи стосовно форм навчання у закладах вищої освіти, для того щоб підвищити конкурентоздатність національних освітніх послуг. У зв'язку з цим перспектива подальших досліджень полягає у розробленні максимально ефективної організації освіти та розподілу складників і різних аспектів освіти, впровадження інноваційних структур для досягнення ефективної моделі навчання, що зможе забезпечити підготовку висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України Про вищу освіту (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004, стаття 49).
2. Опитування ОНМУ. Анкетна система Google. (in Ukrainian)
3. Кричківська О.В., Білоус. І.І., Дем'янюк А.В. Дистанційна освіта в надзвичайних умовах та кризових ситуаціях. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 8(13). С. 104.
4. Tayebinik M., Puteh M. Blended Learning or E-learning. *International Magazine on Advances in Computer Science and Telecommunications*. 2012. № 3(1). pp. 103-110.
5. Коровий Д., Лазаренко Н. Змішане навчання в закладах вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Вип. 63. С. 164-171.
6. Picciano A.G., Dziuban C.D., Graham C.R. Blended learning. Research perspectives. Routledge, 2013. Vol. 2. 376 p.
7. Практики застосування змішаного навчання у вищій школі: аналітичний звіт за результатами опитування / Центр навчальних та інноваційних технологій Українського католицького університету; уклад. О. Пасічник. Львів, 2017. 21 с.
8. Реформа щодо вищої освіти у ЗВО України. *Новини Корреспондент.net*. 7 листопада 2023.

References

1. Law of Ukraine On Higher Education (Information of Verkhovna Rada (VVR), 2014, No. 37-38, Article 2004, Article 49 (in Ukrainian).
2. ONMU survey. Questionnaire system Google. (in Ukrainian).
3. Krychivska O.V., Bilous. I.I., Demianiuk A.V. Distance education in emergency and crisis situations. Perspectives and Innovations of Science. 2022. No. 8(13). P. 104. (in Ukrainian).
4. Tayebinik M., Puteh M. Blended Learning or E-learning. *International Magazine on Advances in Computer Science and Telecommunications*. 2012. № 3(1). pp. 103-110.
5. Korovii D., Lazarenko N. Mixed learning in institutions of higher education. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*. 2022. Issue 63. pp. 164-171. (in Ukrainian).
6. Picciano A.G., Dziuban C.D., Graham C.R. Blended learning. Research perspectives. Routledge, 2013. Vol. 2. 376 p.
7. Practices of using blended learning in higher education: an analytical report based on survey results / Center for Educational and Innovative Technologies of the Ukrainian Catholic University; ed O. Pasichnik. Lviv, 2017. 21 p. (in Ukrainian).
8. Reform of higher education in higher education institutions of Ukraine. *Korrespondent.net news*, November 7th, 2023. (in Ukrainian).

Liudmyla SHYRIAIEVA

Doctor of Economics, Professor of department, Odesa National Maritime University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4706-2167>

e-mail: l.shyriaieva@gmail.com

Larysa SKALA

student, Odesa National Maritime University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8116-9117>

e-mail: laraskala14@gmail.com

RESEARCH ON THE ISSUE OF CHANGING THE FORMS OF EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE DURING THE CRISIS

This paper dives into examining how education in Ukrainian Higher Education Institutions (HEIs) is evolving in response to various factors, external and internal influences. We take a closer look at the significant impact of the crisis on the educational setup of Ukraine's HEIs. Gathering insights and facts from diverse educational sources, scientific studies, and research findings, we investigate and thoroughly explore the strengths and the main advantages of specific education models in higher education institutions of Ukraine, and the advantages of their application under certain circumstances in crisis conditions. Additionally, the abstract sheds light on the collaborative efforts and partnerships between HEIs, industries, and governmental initiatives that contribute to the ongoing educational transformation. In addition to this, we break down the core principles guiding initiatives in Ukraine to enhance educational quality amid numerous challenges. It is also worth noting that all these changes require the development of technologies and their integration into the educational process. Evidently, despite such rapid changes, Ukraine was able to quickly adapt Internet technologies to the educational process. We highlight the essential role of education as a driving force in effectively tackling modern challenges. In addition, we emphasize the importance of training qualified, competitive specialists in their field, capable of contributing to the recovery of economic processes in Ukraine even in a crisis period. This discussion aims to offer a comprehensive understanding of the changing educational landscape, shedding light on the strategies used to navigate and improve educational outcomes in the country. As a newcomer in this field, this exploration is an attempt to unravel the complexities of educational shifts during crisis periods in Ukrainian HEIs.

Keywords: HEI, higher education, traditional education, full-time (day, evening) form of education, correspondence form of education, distance (online) form of education, blended learning

Олександр Петрович РАДЧЕНКО

д.е.н., доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6311-0045>

e-mail: rap_1@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ В ОЦІНЮВАННІ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено застосуванню статистичного аналізу для оцінювання розвитку транспортної галузі в Україні. У контексті глобальних тенденцій глобалізації та технологічного прогресу роль транспорту в економіці стає визначальною, а ефективність цього сектору має важливе значення для конкурентоспроможності країни. Проаналізовано останні дослідження та публікації стосовно транспортної галузі в Україні, зокрема звернено увагу на новітні методології та підходи в галузі статистики. Аналітичний огляд не лише визначає прогалини у науковому дискурсі, але й виявляє актуальні проблеми, які стають об'єктом уваги цієї статті. Стаття має на меті розвинути науковий діалог стосовно транспортної галузі в Україні, враховуючи передові дослідження та методології. Висвітлення невирішених аспектів загальної проблеми слугує основою для подальших досліджень, а отримані результати можуть сприяти розумінню та покращенню розвитку транспортного сектору в Україні.

Ключові слова: транспорт, транспортна галузь, логістика, статистичний аналіз

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого технологічного розвитку транспортна галузь стає невід'ємним складником економічного простору країни. Її розвиток визначає ефективність та конкурентоспроможність національної економіки. Однак з урахуванням важливості цього сектору стає очевидною необхідність високоточного наукового аналізу та оцінювання його динаміки і проблем.

Постановка проблеми в загальному вигляді полягає в тому, щоб розглянути ключові аспекти розвитку транспортної галузі в Україні, а також здійснити структурний та функціональний аналіз наявних проблем. Зв'язок з останніми дослідженнями та публікаціями стає важливим, оскільки він визначає контекст сучасного наукового дискурсу та дає змогу врахувати найновіші підходи та методології в галузі транспортної статистики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій стосовно розвитку транспортної галузі в Україні не тільки визначає наявність прогалин у знаннях, але й допоможе виокремити актуальні проблеми, на які слід звернути увагу в цій статті. Такий аналіз стане фундаментом для формулювання мети, завдань та методології проведення дослідження.

У цій статті висвітлено спробу розглянути та вирішити проблеми, пов'язані з розвитком транспортної галузі в Україні, що засновано на попередніх наукових працях, враховуючи найновіші та дослідницькі підходи. Приділення уваги невирішеним аспектам загальної проблеми стане ключовим аспектом у розкритті актуальності цього дослідження.

МЕТА статті полягає в застосуванні статистичного аналізу для оцінювання розвитку транспортної галузі в Україні. У статті висвітлено ключові аспекти розвитку сектору, аналізуючи останні дослідження та публікації. Автором статті визначено невирішені аспекти проблеми та їх вагому роль у наукових та практичних викликах.

У статті поставлено завдання провести статистичний аналіз для розкриття основних тенденцій у розвитку транспортної галузі. Застосування статистичних методів слугує основою для об'єктивного оцінювання динаміки

сектору та виявлення факторів, що впливають на його розвиток. У статті розглянуто сучасний стан транспортної інфраструктури в Україні та визначено основні виклики, які стоять перед галуззю. Застосування статистичного аналізу дає змогу глибше розуміти проблеми та шляхи їх вирішення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідження застосовано різноманітні методи для аналізу розвитку транспортної галузі в Україні. Зокрема, проаналізовано статистичні дані, здійснено збір і оброблення інформації з різних джерел стосовно транспортного сектору. Цей підхід уможливив визначити ключові тенденції та особливості в розвитку галузі. Крім того, застосовано статистичні методи для оцінювання динаміки та зв'язків у транспортній галузі. Це включало в себе порівняння статистичних показників з метою виявлення основних факторів, що впливають на розвиток галузі. Застосування цих методів дало змогу провести обґрунтований аналіз сучасного стану та перспектив розвитку транспортної галузі в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Результати проведеного дослідження вказують на кілька ключових висновків стосовно розвитку транспортної галузі в Україні.

По-перше, аналіз статистичних даних виявив певні позитивні тенденції у розвитку галузі за період 2022-2023 рр., зокрема зростання обсягів перевезень та розвиток транспортної інфраструктури, відновлення морських перевезень. Однак виявлені також певні виклики, такі як нестабільність в роботі деяких транспортних систем.

Дослідження питання розвитку транспортної галузі уможливило ідентифікацію невирішених аспектів та проблем, що залишаються актуальними у контексті глобального та локального розвитку. Серед них можуть бути питання політичні (військові дії на території України, блокування автошляхів на західному кордоні), екологічної сталі, ефективності логістичних рішень та розроблення інноваційних технологій в транспорті.

Статистичний аналіз виявив ключові фактори, що

впливають на розвиток галузі. Це включає ефективне використання ресурсів, відновлення та вдосконалення логістичних процесів та впровадження нових технологій для підвищення продуктивності.

Транспортна галузь в Україні є ключовою частиною інфраструктурного комплексу та невід'ємним фактором для підтримки суспільного виробництва.

Важливість та актуальність розвитку цієї галузі обумовлюється її особливим значенням для забезпечення безпеки України, особливо в сучасних умовах, коли Україна знаходиться у стані війни. А отже, транспортний сектор напряму впливає на всі аспекти національної безпеки, охоплюючи зовнішньоекономічну, внутрішньополітичну, економічну, продовольчу, екологічну, антитерористичну, інформаційну, науково-технічну та інші сфери. Транспортна галузь була і залишається однією з ключових галузей економіки, відіграючи важливу роль в розвитку країни. Наприклад, в Україні в довоєнний період внесок транспортного сектору у ВВП становив приблизно 9,3 %, а частка працівників, зайнятих у цій сфері, складала близько 7 % від загальної кількості працюючого населення [3].

Особливо слід відзначити добре розвинену залізничну інфраструктуру в Україні, яка за довжиною магістралей посідає друге місце в Європі, налічуючи близько 21,7 тис. км залізниць. Такий розвиток дає змогу залізничній галузі відігравати ключову роль у суспільному виробництві України, забезпечуючи різноманітні потреби виробництва, послуг та населення в усіх сферах перевезень [2].

У 2021 р. вантажообіг залізничного транспорту становив понад 51 % від загального вантажообігу всіх видів транспорту, засвідчуючи важливість цієї галузі в економічній системі країни. Сьогодні, враховуючи нові реалії, а саме військові дії на території України, у 2023 р. на ринку міжнародних вантажних перевезень в Україні визначається повна невизначеність. З відлунням війни виникли негативні впливи на економіку країни, спричинивши зменшення обсягів вантажних перевезень.

З іншого боку, Україна займає важливу позицію як

транзитна держава, через її територію пролягають ключові логістичні маршрути, що об'єднують Європу й Азію. Це відкриває можливості для розвитку міжнародних вантажних перевезень в Україні, але водночас вимагає від учасників ринку гнучкості й адаптації до турбулентних умов.

Згідно з інформацією міжнародної транспортної біржі Degruz.ua, на початку 2022-2023 рр. в Україні функціонувало понад 17 тис. компаній, що займалися міжнародними перевезеннями [4].

Підписання угоди про транспортне безвізове співробітництво між Україною та ЄС у 2022 р. відкрило нові перспективи для двосторонніх міжнародних автоперевезень. Це рішення звільнило українських перевізників від необхідності отримання дозволів на рейси до країн ЄС. Однією з помітних конкурентних переваг українських водіїв стала відсутність потреби дотримуватися Пакету мобільності, що впроваджено на ринку транспортних послуг ЄС і що регулював умов роботи водіїв. За зростання попиту та відмови західних перевізників перетинати кордони України через воєнний конфлікт, весь обсяг товарообігів між Україною та ЄС зараз здійснюється за участю українських компаній. Це створює чудові можливості для розвитку транспортної галузі в країні [3].

Щоправда, ця угода набула чинності лише на один рік, але Міністерство інфраструктури України виражає намір розпочати переговори на продовження терміну дії угоди, що свідчить про схильність до встановлення довгострокового партнерства з ЄС.

Проте, на превеликий жаль, є й негативні тенденції, які впливають на розвиток транспортної галузі, і, власне, зниження конкурентоспроможності транспортних компаній.

У сфері транспортних перевезень ідентифіковано Топ-3 найбільших викликів 2023 р.: збільшення витрат, дефіцит кваліфікованих кадрів та обмеження судноплавства та блокування західних кордонів.

Збільшення витрат викликано передусім зростанням ціни на паливо в цей період (рис. 1).

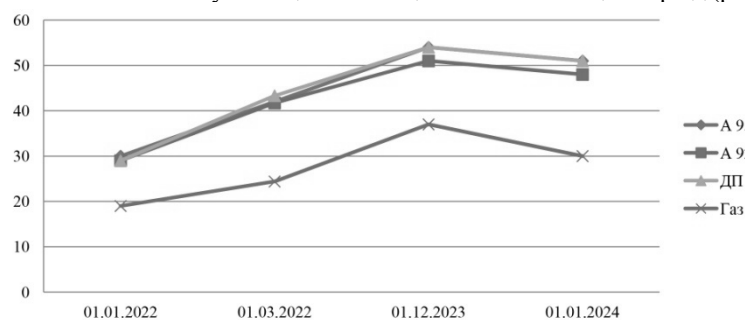

Рис. 1. Динаміка цін на паливо в Україні в період 2022-24 рр. [2]

Вартість палива в Україні за період 2022-2024 рр. піддавалася різким коливанням і фактично зрівнялася з ціною найближчих європейських сусідів.

Крім того, внаслідок військових дій Україна зіштовхнулася з кадровою проблемою. Велику частину чоловічого населення мобілізовано до війська і особливо це позначилося на кваліфікованих спеціалістах транспортної галузі.

І остання критична перешкода у розвитку галузі – це системне блокування західних кордонів та обмеження

судноплавства. Зрозуміло, що питання якнайшвидшого відновлення логістичної системи стоїть на першому плані. Військовий конфлікт та блокада портів призвели до повної зупинки морських та частково річкових перевезень, які за мирних обставин становили приблизно 65 % від усього обсягу експорту, а стосовно аграрної продукції (зерно та соняшник), ця цифра сягала навіть 95% [4].

Отже, відповідно до останніх розрахунків, вартість логістики у гривневому еквіваленті зросла принаймні в 2-3 рази. Це стало результатом підвищення тарифів на

залізничні перевезення, збільшення маршрутів доставки та інфляції національної валюти. Наприклад, на сьогодні вартість логістики зерна складає приблизно 60-70% від ціни цієї культури, зробивши її виробництво в окремих регіонах невігідним для українських аграріїв [1].

Всі ці проблеми потребують негайного вирішення. Криза транспортної галузі призводить до кризи національної економіки, а це в умовах війни може мати катастрофічні наслідки.

ВИСНОВКИ

У статті обговорено важливі аспекти розвитку транспортної галузі в Україні, зосереджуючись на застосуванні статистичного аналізу для оцінювання сучасного стану

галузі. У контексті непередбачуваності, викликаній воєнним конфліктом та блокадою портів, виявлено ключові труднощі, які постають перед транспортним бізнесом. Акцентовано на тому, що підписання угоди про транспортне безвізове співробітництво з ЄС відкриває нові можливості для українських перевізників, виключаючи обов'язок отримувати дозволи на рейси в країни ЄС. Це визначає нові перспективи для міжнародних автоперевезень та розвитку транспортної галузі загалом. Зазначено, що незважаючи на труднощі, транспортна галузь є стратегічно важливою для національної безпеки та підтримки суспільного виробництва.

Список використаних джерел

1. Економічна статистика. Економічна діяльність. Діяльність підприємств. 2022. Державна служба статистики України. 2023. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Мінфін. Ціни на бензин, дизпаливо, газ на АЗС України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/fuel/2024-01/>
3. Митні правила 2024. Виклики транспортного бізнесу у 2023 році: результати дослідження ЄБА. URL: https://biz.ligazakon.net/news/223656_vikliki-transportnogo-bznesu-u-2023-rots-rezultati-doslzhennya-ba
4. Факти. Міжнародні вантажні перевезення України: тенденції ринку. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/ekonomika/20230803-mizhnarodni-vantazhni-perevezennya-ukrayiny-tendenciyi-rynku/>

References

1. Economic statistics. Economic activity. Activities of enterprises. 2022. State Statistics Service of Ukraine. 2023. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/\(in Ukrainian\)](http://www.ukrstat.gov.ua/(in Ukrainian)).
2. Ministry of Finance. Prices for gasoline, diesel, gas at gas stations in Ukraine. URL: [https://index.minfin.com.ua/ua/markets/fuel/2024-01/\(in Ukrainian\)](https://index.minfin.com.ua/ua/markets/fuel/2024-01/(in Ukrainian)).
3. Customs regulations 2024. Challenges of the transport business in 2023: results of the EBA study. URL: [https://biz.ligazakon.net/news/223656_vikliki-transportnogo-bznesu-u-2023-rots-rezultati-doslzhennya-ba\(in Ukrainian\)](https://biz.ligazakon.net/news/223656_vikliki-transportnogo-bznesu-u-2023-rots-rezultati-doslzhennya-ba(in Ukrainian)).
4. Facts. International freight transportation of Ukraine: market trends. URL: [https://fakty.com.ua/ua/ukraine/ekonomika/20230803-mizhnarodni-vantazhni-perevezennya-ukrayiny-tendenciyi-rynku/ \(in Ukrainian\)](https://fakty.com.ua/ua/ukraine/ekonomika/20230803-mizhnarodni-vantazhni-perevezennya-ukrayiny-tendenciyi-rynku/(in Ukrainian)).

Oleksandr RADCHENKO

Doctor of Economics, Associate Professor, Odesa I.I. Mechnikov National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6311-0045>

e-mail: rap_1@ukr.net

THE USE OF STATISTICAL ANALYSIS IN ASSESSING THE DEVELOPMENT OF THE TRANSPORT INDUSTRY OF UKRAINE

The paper is devoted to the use of statistical analysis to assess the development of the transport industry in Ukraine. In the context of global trends of globalization and technological progress, the role of transport in the economy is becoming decisive, and the efficiency of this sector is important for the competitiveness of the country. The paper begins with the statement of the problem, defining the key aspects of the development of the transport industry and the structural analysis of existing problems. In the process of research, the latest research and publications related to the transport industry in Ukraine are analyzed, in particular, attention is paid to the latest methodologies and approaches in the field of statistics. Analytical review not only identifies gaps in the scientific discourse, but also reveals actual problems that become the focus of this paper. The paper aims to develop a scientific dialogue regarding the transport industry in Ukraine, taking into account advanced research and methodologies. The paper also considers the potential of introducing innovative technologies in the transport industry, particularly in the context of innovative management systems and other modern solutions. Opportunities for cooperation with international partners to promote the transformation of the Ukrainian transport sector in accordance with the latest global trends are also analyzed. Highlighting the unresolved aspects of the general problem serves as a basis for further research, and the obtained results can contribute to the understanding and improvement of the development of the transport sector in Ukraine.

Keywords: transport, transport industry, logistics, statistical analysis

Єгор Геннадійович **МАЙДАНИК**

аспірант, Державний торговельно-економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7008-4256>

e-mail: y.maydanyk@knute.edu.ua

ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ПРАКТИК УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ У ВІТЧИЗНЯНУ СТРАХОВУ ГАЛУЗЬ

Страхова галузь України знаходиться на порозі значних змін, пов'язаних з інтеграційними процесами в європейське правове поле. Визначено, що адаптація вітчизняного страхового законодавства до Директив ЄС потребує від страховиків формування капіталу платоспроможності з урахуванням мінімального розміру капіталу та впровадження ризик-орієнтованого підходу в управлінні своєю діяльністю. У статті досліджено основні законодавчі вимоги до управління ризиками та капіталу страховиків, виявлено відмінності у розмірах мінімально необхідного капіталу вітчизняних та зарубіжних компаній, надано рекомендації зі зменшення термінів перегляду його абсолютних нормативних значень визначених українським законодавством, враховуючи нові ризики. Обґрунтовано необхідність поступового впровадження європейських законодавчих новацій, враховуючи особливості вітчизняного страхового ринку.

Ключові слова: страхова компанія, страховий ринок, інтеграція, ризики, капітал платоспроможності, мінімальний капітал, управління ризиками

ВСТУП

Перспектива виходу страхових компаній України на європейський ринок фінансових послуг потребує впровадження у вітчизняне законодавство норм ЄС, діючих у галузі страхування.

Діяльність страховиків пов'язана з ризиками та потребує превентивного реагування на них з метою забезпечення балансу між прийняттям ризиків для регенерації прибутку та забезпечення фінансової стійкості через управління цими ризиками. Саме тому гармонізація з європейським законодавством передусім потребує інтегрування системи управління ризиками в діяльність страхових компаній України.

Врахування європейського досвіду дасть змогу оновити відносини у сфері страхування України та забезпечити її ефективний розвиток.

МЕТА дослідження – проблеми інтеграційних процесів страхової галузі України у контексті адаптації вітчизняної законодавчої бази до Директив ЄС та впровадженні ризик-орієнтованого підходу в управлінні страховими компаніями.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано методи аналізу, порівняння, формування логічного висновку, узагальнення на основі матеріалів досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців та законодавчих нормативів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблематика впливу інтеграційних процесів на вітчизняну страхову галузь досліджувалась українськими науковцями у різному фокусі, з урахуванням зарубіжного досвіду. Л.О. Позднякова [1], розглянувши етапи інтеграційних процесів в галузі страхування країн ЄС, зробила висновок, що адекватна імплементація європейського досвіду в національну практику буде сприяти ефективному розвитку комерційного страхування, з чим ми погоджуємось, проте вважаємо, що вкрай важливе врахування особливостей та потреб власного страхового ринку. Н.М. Внукова [2] проаналізувала *європейську систему регулювання страхового ринку та систему його*

нагляду. В.В. Виговська [3] дослідила наявні теоретичні підходи до регулювання страхової діяльності в ЄС та виявила, що проблемам забезпечення платоспроможності страховиків приділено особливу увагу в європейському законодавстві, а вітчизняне законодавство не відповідає вимогам ЄС, чим ускладнюється процес інтеграції в єдиний європейський страховий ринок. Такий погляд ми розділяємо, та вважаємо за необхідність проведення подальшого дослідження процесів адаптації національного законодавства до європейських практик.

Особливості інтеграційних процесів у страховій сфері висвітлено у статті О.В. Марценюк [4] та надано рекомендації з посилення контролю держави над процесом входження іноземного капіталу в український страховий ринок. О.М. Віленчук [5] дослідила вітчизняні законодавчі новації та запропонувала формувати сучасну модель страхових відносин з урахуванням зарубіжного досвіду, сформулювала пропозиції, пов'язані із застосуванням державно-приватного партнерства. На нашу думку, вказані дослідження спонукають до пошуку шляхів подальшого розвитку страхової галузі України.

Зарубіжними науковцями досліджується вплив, проводиться постійний аналіз діючих в ЄС Директив та інших законодавчих актів страхування. Це дає змогу проводити поступовий перегляд діючих норм та встановити їх відповідність меті, яка полягає у забезпеченні стійкості та фінансової безпеки страхового сектора Європи.

Теоретичне обґрунтування регулювання платоспроможності страхування, загальні основи рівноваги, необхідні для розроблення оцінки платоспроможності, розглядає у своїй статті Д. Ван [6], підкреслюючи, що пристосування регуляторної політики до сукупного рівня ризику є важливим для аналізу того, як регулювання впливає на ціни страхування і капіталізацію страховика, та наголошуючи на необхідності переоцінки, оновлення Дослідження проблем у розробленні внутрішніх моделей для Solvency II проводились В. Ронкайнен [7]. У своїй статті Л. Бут [8] розкриває зазначені у звітності ключові проблеми, з якими стикаються європейські страховики: від зміни клімату до регулювання. Г. Калланан,

Е. Шенлі [9] розглядають звіти ЕІОРА про розповсюдження страхування та роблять висновок, що є потреба у гармонізації законодавства на рівні ЄС з посиланням на посилення цифровізації страхової галузі.

На нашу думку, страхова галузь гостро відчуває динамічні зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі та потребує постійного оновлення засад для здійснення своєї діяльності, як на рівні ЄС, так і на рівні країн-членів. Перспектива членства України в ЄС передбачає врахування кращих європейських законодавчих практик та їх інтеграцію у страховий сектор держави.

Страховий ринок України очікує перезавантаження внаслідок впровадження з 1 січня 2024 р. положень оновленого Закону України «Про страхування», що передбачають зміну підходів до регулювання та нагляду у страховому секторі, які сприятимуть його розвитку, оздоровленню та проведенню процесів євроінтеграції українських страховиків.

Зазначимо основні новації, що впроваджуються відповідно до цього законодавчого акту:

- вдосконалюється термінологія сфери страхування; оновлюються види діяльності на ринку страхування; види страхування змінюються на 23 класи страхування;
- підхід до ліцензування страховиків оновлюється;
- вимоги до власників істотної участі у страховику посилюються;
- запроваджується новий підхід у регулюванні діяльності осіб, що мають право реалізовувати страхові, перестрахові продукти;
- у страховиків вдосконалюються системи управління ризиками та внутрішнього контролю, питання корпоративного управління;
- запроваджуються нові вимоги до платоспроможності страхових компаній та підходи до необхідного мінімального капіталу;
- оновлюються процедури нагляду та виходу страховика з ринку [10].

Так, вдосконалення системи управління ризиками

страховиків, вимог до платоспроможності та капіталу страхових компаній є одними із пріоритетних напрямів у запропонованих законодавчих змінах.

Слід зазначити, що, починаючи з 2016 р., страховики ЄС здійснюють свою діяльність відповідно до регуляторного режиму Solvency II [11], який встановлює стандарти та вимоги до капіталовкладень, оцінювання ризиків та системи управління ними, фінансової звітності для страхових та перестрахових компаній у ЄС.

Проведене дослідження нових законодавчих вимог до управління ризиками страхових компаній в Україні та стандартів ЄС дало змогу виявити деякі особливості (табл. 1).

Враховуючи наведені дані, слід зазначити, що загальною системою управління ризиками, яку подано у новому Законі «Про страхування», відповідає положенням Solvency II, однак має деякі відмінності.

По-перше, виявлені певні розбіжності у трактуванні основних завдань системи управління ризиками страхової галузі та її впливу, але вони не змінюють сутності процесу управління ризиками страховиків визначеному у цих законодавчих актах.

По-друге, у Директиві ЄС додаються вимоги до виконання додаткових завдань, які передбачають створення страховиками системи власного оцінювання ризиків та платоспроможності (ORSA). Впровадження такої системи є складним завданням, оскільки потребує моделювання всіх можливих ризиків та систематичного оновлення. Крім того, вона передбачає застосування в реалізації поставлених завдань сучасних технічних інструментів, складних моделей, об'єктивних даних, фінансових ресурсів, зокрема за рахунок інвестицій та проведення змін культури страхової компанії.

Зауважимо, що законодавчі новації Solvency II стосовно створення системи власного оцінювання ризиків та платоспроможності очікують свого впровадження у вітчизняне законодавство.

Таблиця 1 – Законодавчі підходи до управління ризиками вітчизняних та європейських страхових компаній (складено автором на основі [10, 11])

Законодавчі акти	
Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 №1909-IX	Директива 2009/138/ЄС Solvency II
Система управління ризиками	
має забезпечувати виявлення, вимірювання, моніторинг, контроль, звітування та мінімізацію всіх суттєвих ризиків	включає стратегії, процеси, процедури звітності, необхідні для визначення, вимірювання, моніторингу, управління та звітування на безперервній основі про ризики
охоплює напрями: – андерайтинг та формування технічних резервів; – управління активами та зобов'язаннями; – інвестування; – управління ризиком ліквідності; – управління ризиком концентрацій; – управління операційним ризиком; – перестраховування та інші інструменти зниження ризику; – інші напрями, визначені нормативно-правовими актами Регулятора.	охоплює сфери: – андерайтинг і резервування; – управління активами-пасивами; – інвестиції, зокрема подібні та похідні зобов'язання; – управління ризиком ліквідності та концентрації; – управління операційним ризиком; – перестраховування та інші методи зменшення ризику. Додаткові завдання до функцій управління ризиками: – розроблення та реалізація внутрішньої моделі; – тестування її та перевірка; – документація моделі та подальших змін; – проведення аналізу ефективності внутрішньої моделі та звітування; – інформування адміністративних, управлінських, наглядових органів про ефективність використаної моделі, надання пропозицій з усунення виявлених недоліків.

Важливим вектором змін, що відбуваються у вітчизняному законодавстві на виконання заходів з інтеграції в європейське страхове законодавство, є запровадження нових вимог до платоспроможності компаній та необхідного мінімального капіталу страховиків.

Відповідно до дорожньої карти Національного банку України (НБУ) та положень нового Закону України «Про страхування» передбачається поетапний підхід до впровадження нових вимог до оцінювання платоспроможності страхових компаній України.

На першому етапі, починаючи з січня 2024 р., застосуватиметься спрощений підхід до оцінювання платоспроможності на основі Solvency I, потім триватиме перехідний період, а починаючи з 1 січня 2027 р., діятиме базовий підхід до оцінювання платоспроможності на основі Solvency II [11, 12].

Слід зазначити, що специфічність страхового бізнесу впливає на склад фінансових ресурсів страхових компаній та їх регулювання. Водночас функцію гарантування фінансового виконання зобов'язань за договорами перед страхувальниками виконує власний капітал страховика. Саме тому на законодавчому рівні регулюється порядок формування та дотримання встановлених розмірів капіталу страхових компаній.

Дослідимо основні кількісні вимоги до капіталу платоспроможності та мінімального капіталу страхових компаній, що впроваджуються в Україні та діють в ЄС

(табл. 2).

На основі проведеного дослідження виявлено, що є певні розбіжності у європейських та вітчизняних законодавчих вимогах до капіталу страховиків.

По-перше, розміри мінімального необхідного капіталу, що запроваджується в Україні з 1 січня 2024 р., значно нижчі за діючі зараз в Україні та ЄС згідно з нормативами Solvency II. Наприклад, для life-страхування: в еквіваленті до євро станом на 1 грудня 2023 р. такий розмір становить 1,208 млн євро, що в 2,6 рази менше показника MCR для європейських страхових компаній, а для вітчизняних компаній non-life-страхування цей показник менший у 7,8 рази. Так, можна зробити висновок, що рівень капіталізації страхового ринку України зменшується.

По-друге, зазначимо, що новим Законом «Про страхування» передбачається перегляд затверджених абсолютних величин нормативів мінімального необхідного капіталу кожні п'ять років відповідно до зміни індексу споживчих цін за відповідний період, а також надається до 6 місяців для приведення у відповідність діяльності страховиків до переглянутих значень [10]. Згідно з Директивою Solvency II відповідність капіталу встановленому мінімальному рівню забезпечується щоденно, інакше страховик може втратити ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Таблиця 2 – Основні законодавчі вимоги до капіталу платоспроможності та мінімального капіталу страхових компаній (складено автором на основі [10, 11])

Законодавчі акти		
Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 №1909-IX		Директива 2009/138/ЄС Solvency II
Етапи впровадження в Україні		
I. 3 01.01.2024 р. (спрощений підхід)	II. 3 01.01.2027 р. (базовий підхід)	Впроваджено в ЄС з 1 січня 2016 р. (базовий підхід)
Вимоги до мінімального необхідного капіталу(MCR)		
Розмір: третина від розміру капіталу платоспроможності	Розмір має забезпечити покриття неочікуваних збитків від ризиків, які бере на себе страховик у процесі діяльності зі страхування, протягом наступних 12 місяців з рівнем довіри, що не перевищує 85 %, визначеним нормативно-правовим актом Регулятора.	Частка MCR не повинна падати нижче 25% та перевищувати 45 % необхідного платоспроможного капіталу, включати додатковий капітал. Розраховується із застосуванням вартісної міри ризику (VaR) основних власних фондів страховика, та з 85% рівнем довіри на період одного року. Повинен відповідати розміру основних власних фондів, що дозволяє страховикам проводити діяльність, нижче якого власники полісів та бенефіціари зазнаватимуть неприпустимий рівень ризику.
Страхування життя (life- страхування)		
48 млн грн (еквів. 1,208 млн євро станом на 01.12.2023)		3,2 млн євро (включаючи підконтрольні страхові організації)
Страхування не життя (non-life- страхування)		
32 млн грн (еквів. 0,806 млн євро станом на 01.12.2023 р.) 48 млн грн на здійснення діяльності за окремими класами страхування відповідальності; кредитів, поруки (гарантії) (еквів. 1,208 млн євро станом на 01.12.2023 р.)		2,2 млн євро (включаючи кептивні страхові організації); 3.2 млн євро на окремі види
Вимоги до капіталу платоспроможності (SCR)		
Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 № 1909-IX (спрощений підхід, базовий підхід)		Директива 2009/138/ЄС Solvency II
Розраховується страховиком на основі обсягів страхових (перестрахових) премій, виплат, технічних резервів та капіталу під ризиком із застосуванням коефіцієнтів, встановлених нормативно-правовими актами Регулятора та встановленого ним порядку.	Забезпечує покриття неочікуваних збитків від ризиків, які бере на себе страховик у діяльності, протягом наступних 12 місяців з рівнем довіри, визначеним нормативно-правовим актом Регулятора, але який не перевищує 99,5 %.	Покриває усі непередбачувані втрати від діючих видів діяльності та нових, реєстрація яких очікується протягом наступних 12 місяців. Відповідає вартісній мірі ризику основних власних фондів страхової організації, з 99,5 % рівнем впевненості на період одного року та гарантує, що усі кількісно визначені ризики, страховика брались до уваги.

На нашу думку, нові виклики та ризики, викликані військовими діями, посилюють актуальність врахування зміни курсу гривні до євро у розрахунках мінімального необхідного капіталу та потребують зменшення терміну перегляду його нормативних розмірів. Слід зауважити, що відповідно до нових законодавчих змін, обов'язковою умовою діяльності страховика стає планування діяльності на три роки. Прогнозні показники індексу споживчих цін також розраховуються на три роки. Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне зменшення строку перегляду граничних розмірів MCR страховиків в Україні до 3 років.

Зазначимо, що зменшення рівня капіталізації страхового ринку України позитивно вплине на розвиток страхової галузі, однак є й негативні наслідки цього явища, що можуть проявитись у меншій стійкості страхових компаній до непередбачуваних ризиків, особливо тепер, в умовах війни, коли страховики підпадають під дію військових ризиків та неспроможні сформувати статутні фонди відповідно до європейських стандартів.

На нашу думку, функцію капіталу можна розглядати як джерело покриття очікуваних збитків від ризиків, за результатами оцінювання ймовірностей настання несприятливих подій.

Слід відмітити, що за останні три роки кількість страхових компаній в Україні зменшилась з 155 діючих у 2021 р. до 111 станом на 30 вересня 2023 р. Ймовірні причини таких змін – невиконання нормативів НБУ стосовно платоспроможності, неподання звітності або вихід з ринку за власною ініціативою. Згідно з даними регулятора більшість компаній, що залишили ринок, були неактивними або не працювали з громадянами [13]. Страхова галузь України, попри вплив війни, залишається прибутковою. Зазначимо, що за 9 місяців поточного року ризикові страховики отримали прибуток у розмірі 1,8 млрд грн, страховики життя 0,7 млрд грн, а рентабельність їх капіталу складала відповідно 9 % та 25 %.

Ризикові страховики були операційно прибутковими, а страховики життя, попри збиткову операційну діяльність, забезпечили рекордний прибуток за рахунок інвестиційних доходів. Обсяг активів страхових компаній України в останні роки значно збільшився: у 2021 р. склав 64,7 млрд грн, у 2022 р. збільшився на 8,6 % й досягнув суми 70,3 млрд грн, за 9 місяців 2023 р. зріс ще на 4,4 %, та становить 73,4 млрд грн [14]. Така тенденція сприяє підвищенню платоспроможності страховиків,

проте значною мірою пов'язана з переоцінкою активів в іноземній валюті.

Порівняльний аналіз нормативів платоспроможності показав, що перший етап впровадження нового вітчизняного закону передбачає застосування спрощеного підходу до визначення капіталу платоспроможності страховиків та базується на параметрах, взятих з Директиви ЄС Solvency I.

Слід зазначити, що на другому етапі впровадження законодавчих новацій, враховуючи підходи Solvency II, для забезпечення платоспроможності страховик буде зобов'язаний на постійній основі мати регулятивний капітал, який поділяється на три рівні, з урахуванням критеріїв, що враховують доступність складників капіталу для поглинання збитків та їх субординації. Умовою платоспроможності є $SCR > MCR$, $BK > SCR$ [15].

Зі свого боку, оцінювання платоспроможності страхових компаній передбачає проведення таких етапів, що зображено на рис. 1.

Ключовою вимогою до платоспроможності страховика стає наявність необхідного платоспроможного капіталу, що ґрунтується на оцінюванні таких ризиків, як ринковий, кредитний, операційний та андеррайтинговий ризик стосовно страхування життя, здоров'я, а також іншого ніж страхування життя і здоров'я. У розрахунку розмірів вказаних ризиків враховуються актуальні дані та обґрунтовані припущення стосовно показників діяльності страхових компаній. Зазначимо, що за даними НБУ на сьогодні переважаючим ризиком у діяльності страхових компаній визнано андеррайтинговий ризик.

Слід зауважити, що європейськими законодавчими органами проводиться постійний моніторинг функціонування страхового ринку Європи та відбувається перегляд положень Директиви Solvency II з метою спрощення її вимог. Вже зараз експерти багатьох міжнародних організацій та страхової галузі Європи пропонують збільшити порогові показники діяльності страховиків, наприклад, річного збору премій страховика у 5 разів, до 25 млн євро, щоб не застосовувати до невеликих страхових компаній вимоги Solvency II. На нашу думку, повний перехід до положень Solvency II може нести певні труднощі для вітчизняного страхового сектору, оскільки вони містять підвищені вимоги до капіталізації страховиків задля покриття ризиків.

Рис. 1. Етапи оцінювання платоспроможності страхових компаній (складено автором на основі [12])

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що є необхідність поступового впровадження законодавчих нормативів Євросоюзу, представлених в Директиві Solvency II у вітчизняне законодавство, оскільки український страховий сектор знаходиться у турбулентному стані, пов'язаному з військовими ризиками, а ключова невизначеність на сьогодні полягає у пасивах страховиків.

Посилення вимог до мінімального капіталу та капіталу платоспроможності забезпечуватимуть здійснення страхових виплат та сприятимуть посиленню привабливості та довіри до українських страховиків.

Попри виявлені відмінності у вимогах до розміру мінімально необхідного капіталу, застосування спрощеного підходу до оцінювання платоспроможного капіталу, що залишається на першому етапі реалізації

нового закону «Про страхування», запровадження ризик-орієнтованого підходу дасть змогу оперативно реагувати на виявлені ризики та забезпечувати зобов'язання перед клієнтами, посилить фінансову стійкість страхових компаній.

На нашу думку, достатність мінімального капіталу та платоспроможності страхових компаній України передусім мають підкріплюватись за рахунок впровадження ними у свою діяльність інтегрованої системи управління ризиками.

Трансформація українського страхового законодавства в європейське законодавче поле надає багато позитивних аспектів вітчизняним страховикам для проведення своєї діяльності на ефективному, безризиковому, справедливому та стабільному страховому ринку.

Список використаних джерел

1. Познякова Л.О. Європейський досвід інтеграційних процесів в галузі комерційного соціального страхування. *Молодий вчений. Економічні науки* 2019. № 6 (70). С. 198-204.
2. Внукова Н.М. Адаптація до права ЄС регулювання страхового ринку України. *Правове забезпечення адаптації інвестиційної моделі розвитку економіки України та ринків фінансових послуг до права Європейського Союзу*: матеріали конф., ХНЕУ (Харків, 26 травня 2015р.). Харків, 2015. С. 124-130.
3. Виговська В.В. Специфіка підходів до управління безпекою страхового ринку в країнах Європейського союзу. *Причорноморські економічні студії. Страхування та інвестування*. 2016. № 11. С. 256-263.
4. Марценюк О.В. Інтеграційні процеси як чинник розвитку страхового ринку України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1563>
5. Віленчук О.М. Проблеми та перспективи адаптації та інтеграції України у глобальний страховий простір. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 42. С. 20-25.
6. Wang J. Solvency Regulation of Insurance Companies. *Expanding Horizons*. 2021. URL: <https://www.soa.org/sections/education-research/educ-research-newsletter/2021/august/ehn-2021-08-wang>
7. Ronkainen V. Challenges in developing internal models for Solvency II. *Scandinavian Insurance Quarterly*. 2008. URL: <https://nft.nu/en/challenges-developing-internal-models-solvency-ii>
8. Booth L. Myriad challenges facing Europe's insurers. *Journal the voice of your profession*. 14 July 2023 URL: <https://thejournal.cii.co.uk/2023/07/14/myriad-challenges-facing-europes-insurers>
9. Callanan G., Shanley A. EIOPA considers the application of the EU Insurance Distribution Directive. *International Bar Association*. 2022. URL: <https://www.ibanet.org/EIOPA-considers-the-application-of-EU-Insurance-Distribution-Directive>
10. Про страхування. Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>
11. Директива ЄС 2009/138/EC/Європейський парламент та рада: офіційний сайт. URL: <https://nasu.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/>
12. Нові вимоги до платоспроможності страховиків. *Національний банк України*. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/stand-finsovogo-sektoru-ukrayini-ta-yogo-gotovnist-do-vprovadjennya-novih-regulyatornih-vimog-16-listopada-2023-roku>
13. Поточний стан та тенденції страхового ринку. *Національний банк України*. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/stand-finsovogo-sektoru-ukrayini-ta-yogo-gotovnist-do-vprovadjennya-novih-regulyatornih-vimog-16-listopada-2023-roku>
14. Огляд небанківського фінансового сектору. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_2023-11
- 15/ Лондар С.Л., Шірінян Л.В. Європейський досвід фінансового регулювання страхового ринку. *Наукові праці НДФІ: фінансова політика та економічне регулювання*. 2011. № 1(54). С. 89-102.

References

1. Pozniakova L.O. European Experience of Integration Processes in the Field of Commercial Social Insurance. *Young Scientist. Economic Sciences* 2019. No. 6 (70). pp. 198-204. (in Ukrainian).
2. Vnuкова N.M. Adaptation to EU Law of Regulation of the Insurance Market in Ukraine. *Legal Support for the Adaptation of the Investment Model for the Development of the Economy of Ukraine and Financial Markets to EU Law*: Conference Materials, KhNEU (Kharkiv, May 26, 2015). Kharkiv, 2015. pp. 124-130. (in Ukrainian).
3. Vyhovska V.V. Specifics of Approaches to Security Management in the Insurance Market of the European Union Countries. *Black Sea Economic Studies. Insurance and Investment*. 2016. No. 11. pp. 256-263. (in Ukrainian).
4. Marzenyuk O.V. Integration Processes as a Factor in the Development of the Insurance Market in Ukraine. *Public Administration: Improvement and Development*. 2020. No. 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1563> (in Ukrainian).
5. Vilenchuk O.M. Problems and Prospects of Adaptation and Integration of Ukraine into the Global Insurance Space. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2022. No. 42. pp. 20-25. (in Ukrainian).
6. Wang J. Solvency Regulation of Insurance Companies. *Expanding Horizons*. 2021. URL: <https://www.soa.org/sections/education-research/educ-research-newsletter/2021/august/ehn-2021-08-wang>
7. Ronkainen V. Challenges in developing internal models for Solvency II. *Scandinavian Insurance Quarterly*. 2008. URL: <https://nft.nu/en/challenges-developing-internal-models-solvency-ii>
8. Booth L. Myriad challenges facing Europe's insurers. *Journal the voice of your profession*. 14 July 2023

URL: <https://thejournal.cii.co.uk/2023/07/14/myriad-challenges-facing-europes-insurers>

9. Callanan G., Shanley A. EIOPA considers the application of the EU Insurance Distribution Directive. International Bar Association. 2022. URL: <https://www.ibanet.org/EIOPA-considers-the-application-of-EU-Insurance-Distribution-Directive>

10. On Insurance. Law of Ukraine dated November 18, 2021 № 1909-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (in Ukrainian).

11. EU Directive 2009/138/EC/European Parliament and Council: official website. URL: <https://nasu.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/> (in Ukrainian).

12. New Requirements for Solvency of Insurers. National Bank of Ukraine. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/stan-finsovogo-sektoru-ukrayini-ta-yogo-gotovnist-do-vprovadjennya-novih-regulyatornih-vimog-16-listopada-2023-roku> (in Ukrainian).

13. Current State and Trends of the Insurance Market. National Bank of Ukraine. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/stan-finsovogo-sektoru-ukrayini-ta-yogo-gotovnist-do-vprovadjennya-novih-regulyatornih-vimog-16-listopada-2023-roku> (in Ukrainian).

14. Overview of the Non-Banking Financial Sector. National Bank of Ukraine. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_2023-11 (in Ukrainian).

15. Londar S.L., Shirinian L.V. European Experience of Financial Regulation of the Insurance Market. *Scientific Works of NDFI: Financial Policy and Economic Regulation*. 2011. No. 1(54). pp. 89-102. (in Ukrainian).

Yehor MAIDANYK

postgraduate student, State University Of Trade And Economics

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7008-4256>

e-mail: y.maydanyk@knute.edu.ua

INTEGRATION OF EUROPEAN LEGISLATIVE PRACTICES IN RISK MANAGEMENT AND SOLVENCY IN THE DOMESTIC INSURANCE INDUSTRY

The insurance industry of Ukraine is on the verge of significant changes associated with the integration processes into the European legal framework. It has been identified that the adaptation of domestic insurance legislation to EU Directives requires insurers to form solvency capital, taking into account the minimum capital requirements, and implement a risk-oriented approach in managing their activities.

It is noted that there is a need for a gradual implementation of the legislative norms of the European Union presented in the Solvency II Directive into the domestic legislation. This is because the Ukrainian insurance sector is in a turbulent state, primarily associated with military risks, and the key uncertainty currently lies in the liabilities of insurers.

The paper employs methods such as analysis, comparison, logical inference formation, and generalization based on the materials of studies by domestic and foreign scholars, as well as legislative norms. These methods are used to investigate the main legislative requirements for risk and capital management in insurance companies. Differences in the sizes of the minimum required capital for domestic and foreign companies are identified, and recommendations are provided to reduce the review periods of its absolute regulatory values defined by Ukrainian legislation, taking into account new risks.

The necessity of gradually introducing European legislative innovations is substantiated, considering the peculiarities of the domestic insurance market. This is because the provisions of the Solvency II Directive impose heightened requirements on the capitalization of insurers to cover risks. A conclusion is drawn that the implementation of a risk-oriented approach will not only allow for a prompt response to identified risks but also ensure commitments to clients and enhance the financial stability of insurance companies in Ukraine.

The transformation of Ukrainian insurance legislation into the European legislative field provides many positive aspects for domestic insurers to conduct their activities on an efficient, risk-free, fair and stable insurance market.

Keywords: insurance company, insurance market, integration, risks, solvency capital, minimum capital, risk management

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.1.11>

УДК 658.17: 338.515: 330.322

Оксана Миколаївна ПОЛІНКЕВИЧ

д.е.н., професор, зав. кафедри, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-7296>

e-mail: kravomp@gmail.com

Вікторія Володимирівна МАЛЬЦЕВА

к.е.н., доцент кафедри, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1704-5064>

e-mail: vikamalcevalg@gmail.com

Володимир Михайлович РУДОЙ

к.е.н., доцент кафедри, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6104-0240>

e-mail: volodymyrrudo@gmail.com

Ірина Михайлівна ЗЕЛЕНИЦЯ

незалежний науковець

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4281>

e-mail: zelenitsa@ukr.net

ЦЕНТРИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО КОМПЛЕКСУ

Для забезпечення ефективності діяльності підприємств важливо сформувати центри відповідальності. Вони вирішують завдання координації, розподілу обов'язків і стимулювання всіх підрозділів для досягнення стратегічних цілей підприємства. Дослідження проведено на прикладі ТОВ «Волинь-Зерно-Продукт». На цій основі зроблено висновки стосовно позитивних або негативних тенденцій, які впливають на ефективність діяльності підприємств. Використання центрів відповідальності дасть змогу розмежувати основні функції, повноваження, права та обов'язки.

Ключові слова: ефективність, підприємство, зернопродуктовий комплекс, центр інвестицій, центр прибутку, центр витрат, центр доходів

ВСТУП

У сучасних умовах важливого значення для забезпечення ефективної діяльності підприємств набуває теорія формування центрів відповідальності. Центри відповідальності є важливим елементом, завдяки яким можна визначити проблеми у діяльності підприємств, а також розробити заходи щодо їх подолання. Глобальні зміни, які відбулися в зовнішньому середовищі, вимагають перегляду підходів до формування ефективності діяльності підприємств загалом, а також їх структурних підрозділів. Керівники, які приймають рішення, повинні приділяти увагу витратам та можливостям, які вони отримують від понесених витрат. Для цього потрібно всебічно вивчати та аналізувати як поточні, так і стратегічні цілі. Це вимагає багато часу, через що сформовані рішення можуть бути неефективними. Вирішити цю проблему уможливорює делегування повноважень стосовно прийняття деяких рішень. Завдяки цьому скорочується час на прийняття рішень. Забезпечити зв'язок між результатами діяльності і відповідальністю керівників підрозділів можна за допомогою виділення в організації т.зв. центрів відповідальності.

На сучасному етапі багато дослідників вирішували питання підвищення ефективності за допомогою формування центрів відповідальності. Оскільки за об'єкт дослідження вибрано зернопродуктовий комплекс, то варто охопити дослідження авторів, які ним займаються.

О.В. Мірошніченко, Н.В. Винниченко, Н.Л. Андреева

визначають центри відповідальності як частину організації, що найчастіше всього представлена відокремленим структурним підрозділом, що управляється менеджером, який відповідає за певний бізнес-процес чи господарську діяльність підприємства, а також генеровані цією діяльністю доходи, витрати, ресурси та фінансові результати. Вони обґрунтовують, що центри відповідальності дають змогу отримувати релевантну інформацію про доходи, витрати, фінансові результати з відповідною деталізацією за підрозділами підприємства. Водночас виникають нові внутрішньо-організаційні відносини. Підрозділи не тільки реалізують спільну стратегію організації, але й безпосередньо беруть участь в її формуванні, посилюючи її об'єктивність [2].

О.В. Шедловський зазначає, що ефективність виробництва зернових культур недостатня через низку невирішених проблем, пов'язаних з: матеріально-технічним та технологічним забезпеченням галузі; розбалансованістю внутрішнього продовольчого ринку; недосконалістю законодавством; відсутністю дієвої політики держави; непрозоре ціноутворення [1].

І.М. Лепеган досліджував формування центрів відповідальності за витратами у сільськогосподарських підприємствах. Він зазначає, що управління за центрами відповідальності є системою управління, яка забезпечує планування, моніторинг, оцінювання, контроль і регулювання діяльності кожного центру відповідальності [3].

Дж. Хігінс визначив необхідність призначення особистої відповідальності керівників на різних рівнях уп-

равління за показники діяльності їх підлеглих підрозділів як засобу ефективного контролю за витратами. Його теорія ґрунтується на принципі закріплення витрат і доходів за структурними одиницями підприємства, де керівництво здатне забезпечувати систематичний контроль за їх формуванням, використанням та розподілом, а також несе відповідальність за відповідність планованим показникам [4].

О.М. Полінкевич відстоює тезу, що підвищити ефективність діяльності підприємств можна за допомогою формування центрів відповідальності. Під впливом війни та наслідків пандемії COVID-19 змінилася парадигма ведення бізнесу. І тому формування центрів відповідальності буде сприяти покращенню показників діяльності підприємств [5-7].

Різні дослідники визначають окремі аспекти, які є важливими для підвищення ефективності діяльності підприємств. Вони зазначають, що центри відповідальності на великих, середніх та малих вітчизняних підприємствах є необхідністю, завдяки якій формуються основні стратегічні перспективи та приймаються наважливіші для майбутнього розвитку підприємства рішення. Поєднання такого дослідження для підприємств зернопродуктового комплексу є новим та малодослідженим явищем.

МЕТА статті – дослідження центрів відповідальності в системі управління підприємством зернопродуктового комплексу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано такі методи, як: абстрагування, узагальнення, аналіз, індукція, порівняння, а також систематичний підхід. Також застосовано дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених.

РЕЗУЛЬТАТИ

Центри відповідальності вирішують завдання координації, розподілу обов'язків і стимулювання всіх підрозділів для досягнення стратегічних цілей підприємства, що робить концепцію основою для ефективної організації забезпечення його діяльності. У цьому контексті центр відповідальності може вважатися структурним підрозділом підприємства, який повністю контролює різні аспекти діяльності, і його керівник несе повну відповідальність за досягнення планових показників, що йому підконтрольні. Ефективна організація діяльності за центрами відповідальності передбачає відповідну трансформацію організаційної структури підприємства з метою створення умов для відтворення схеми розподілу функціональних завдань між окремими підрозділами.

Вивчення концепції «центрів відповідальності» дає змогу зробити висновок, що це організаційні підрозділи, створені в межах децентралізованої моделі управління діяльністю підприємства. Керівники цих центрів отримують делеговані повноваження з реалізації обліково-аналітичних та контрольних функцій управління, а також несуть відповідальність за фінансові показники діяльності.

Визначення міри повноважень та обов'язків, які передаються на рівень структурних підрозділів, вимагає визначення різних типів центрів відповідальності у складі підприємства. У науковій літературі з цього пи-

тання можна отримати різні види розподілу функцій центрів відповідальності. Розбіжність думок стосовно визначення складу центрів відповідальності ускладнює нормативне визначення обсягу повноважень та обов'язків їхніх керівників. Це, зі свого боку, ускладнює встановлення планових показників діяльності для цих центрів і утруднює можливість повноцінної та ефективної реалізації цілей та завдань забезпечення діяльності.

Варто розглядати центри відповідальності як структурні підрозділи підприємства, оскільки трансформації організаційної системи підприємства є постійною. Тобто виділення центрів відповідальності відбувається в межах спеціально створеної структури, яка не збігається з організаційною структурою підприємства.

Ключовим принципом формування структури є ієрархічна підпорядкованість структурного підрозділу підприємства центру відповідальності. З урахуванням цього принципу будь-які зміни в організаційній структурі є обґрунтовані стосовно їх впливу на фінансову структуру підприємства.

Основні види центрів відповідальності, які виділяються більшістю дослідників, включають центри витрат, центри доходів, центри прибутку та центри інвестицій. Проте аналіз наявних поглядів на сутності цих типів центрів відповідальності, принципів та ознак їх визначення вказує на необхідність подальшого розвитку й вдосконалення цих підходів, їх систематизації та узгодження за всіма можливими характеристиками.

Для узагальнення опису типів центрів відповідальності за основними ознаками та для конкретизації особливостей організації підприємств доцільно розглядати такі аспекти: вид та джерела забезпечення діяльності підприємства; клас та характеристику центру відповідальності; об'єкт; показники, які обліковуються, аналізуються та контролюються під час фінансування; функціонально-технологічні та організаційні особливості реалізації процесу фінансування.

Наведемо на конкретному прикладі показники результативності підприємства зернопродуктового комплексу. Для цього обираємо для аналізу ТОВ «Волинь-Зерно-Продукт».

На ТОВ «Волинь-зерно-продукт» можна простежити такі основні тенденції:

- 1) собівартість продукції, оборотні та необоротні активи, дебіторська і кредиторська заборгованість зросла в 2022 р. порівняно з 2020 р.;
- 2) грошові кошти в 2022 р. порівняно з 2020 р. зменшилися;
- 3) показники ліквідності, фінансової стійкості на ТОВ «Волинь-зерно-продукт» не задовольняють нормативні значення;
- 4) оборотність активів сповільнилася.

Все це негативно позначається на результативності діяльності ТОВ «Волинь-зерно-продукт», що потребує розроблення заходів із підвищення результативності. Одним з напрямів підвищення результативності ТОВ «Волинь-зерно-продукт» є формування центрів відповідальності. Такими центрами відповідальності є:

Центр витрат – зниження прямих витрат. Керівники окремих підрозділів повинні нести відповідальність за результати діяльності окремих бізнес-процесів. Центром прийняття рішень є всі структурні підрозділи ТОВ «Волинь-зерно-продукт».

Таблиця 1 – Основні показники діяльності ТОВ «Волинь-зерно-продукт» у 2020–2022 рр. (побудовано за даними фінансової звітності)

Показник	Рік			Відхилення тис. грн		
	2020	2021	2022	2022/ 2020	2022/ 2021	2021/ 2020
Запаси	230724	322161,5	562216	331492	240054,5	91437,5
Собівартість продукції	3836020	7077307	5766951	1930931	-1310356	3241287
Оборотні активи	1084306,5	1518731	1897396	813089,5	378665	434424,5
Необоротні активи	1340913	1680295	2134850,5	793937,5	454555,5	339382
Гроші та їх еквіваленти	698	192	141,5	-556,5	-50,5	-506
Дебіторська заборгованість	773338	1148865	1287765	514427	138900	375527
Кредиторська заборгованість	552595,5	664832	636647	84051,5	-28185	112236,5
Поточної ліквідності	0,76	0,72	0,69	-0,07	-0,04	-0,03
Швидкої ліквідності	0,60	0,57	0,49	-0,11	-0,03	-0,08
Абсолютної ліквідності	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Коефіцієнт оборотності активів, к-сть оборотів	3,89	4,94	3,45	-0,44	-1,49	1,05
Тривалість обороту активів, днів	93,87	73,83	105,73	11,86	31,9	-20,04
Рентабельність продукції, %	5,9	4,7	2,4	-3,5	-2,3	-1,2
Рентабельність активів, %	9,3	10,4	3,4	-5,9	-7	1,1
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	225215	333190	138443	-86772	-194747	107975
Коефіцієнт фінансової автономії	0,35	0,32	0,28	-0,07	-0,04	-0,03
Коефіцієнт фінансування	1,87	2,13	2,53	0,66	0,4	0,26
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0,40	-0,57	-0,73	-0,33	-0,16	-0,17

Центр доходів – нарощення виручки за всіма бізнес-процесами, які є на ТОВ «Волинь-зерно-продукт». Зокрема, виробничі (елеватор, переробка зернових, будівництво, надання транспортних послуг) та торгівельні (торгівля засобами захисту, продуктами переробки зернових, зерновими, олійними та бобовими культурами, мінеральними добривами, дизельним паливом, насінням) підрозділи підприємства. Центром прийняття рішень є всі структурні підрозділи ТОВ «Волинь-зерно-продукт».

Центр прибутку – нарощення обсягу прибутку за допомогою зниження витрат. Центром прийняття рішень є всі структурні підрозділи ТОВ «Волинь-зерно-продукт».

Центр інвестицій – вимірювання і контроль витрат і доходів, формування стратегічних планів залучення інвестиційних ресурсів. Основним показником для оцінювання ефективності діяльності за всіма бізнес-процесами має стати норма прибутку на інвестиції. Центром прийняття рішень є вище керівництво ТОВ «Волинь-зерно-продукт».

З урахуванням обсягу повноважень, які наділяються керівникам, всі центри відповідальності можна класифікувати за двома основними класами:

– стратегічні центри відповідальності, які є підрозділами (або групами підрозділів), керівник якого має повноваження не лише здійснювати поточну виробничо-

господарську діяльність, а й керувати розвитком. Це включає реалізацію інвестиційних проєктів і програм, які передбачають збалансоване управління ресурсами у всіх сферах діяльності підприємства, таких як виробництво, постачання та реалізація, з метою досягнення довгострокових стратегічних цілей;

– операційні господарські центри відповідальності, які є підрозділами (або групами підрозділів), керівник якого має повноваження керувати поточною виробничо-господарською діяльністю, спрямовуючи ресурси виключно у межах однієї сфери: виробництва, постачання або збуту.

В межах операційних центрів відповідальності можна розрізнити різні типи: центри витрат, центри доходів і центри прибутку. Зі свого боку, стратегічні центри відповідальності включають два основних типи центрів – прибутку та інвестицій. Цей поділ центрів відповідальності на категорії базується переважно на характеристиках показників, які аналізуються та контролюються.

Важливо відзначити, що у фінансуванні діяльності підприємства центри витрат є основними витратними структурами, які спрямовують сформовані фінансові ресурси. Головна фокусована область витрат – це забезпечення поточної діяльності, пов'язаної з виробництвом та реалізацією продукції (виконанням робіт, наданням пос-

луг). Однак для забезпечення фінансування діяльності підприємства важливу роль відіграють центри доходів та інвестицій.

Центр доходів у фінансовому забезпеченні діяльності підприємства відповідає за генерацію прибутку від реалізації продукції, виконання робіт або надання послуг відповідно до запланованого обсягу.

Оскільки прибуток визначається як ключове джерело фінансового забезпечення діяльності підприємства і має вплив на досягнення короткострокових і довгострокових цілей, організація центрів прибутку на підприємствах повинна сприяти як оперативному, так і стратегічному плануванню фінансового забезпечення. Розумно розглянути два види центрів прибутку, враховуючи, що діяльність допоміжного та основного виробництва, створення проміжного продукту для внутрішнього використання генерує прихований прибуток, контроль якого є обов'язковим для ефективного функціонування підприємства.

«Центр інвестицій» відповідає за оцінювання ефективності інвестиційних рішень та формування ринкової вартості підприємства. Основне завдання цього центру полягає в аналізі процесів використання сформованих фінансових ресурсів та грошових потоків, що пов'язані з інвестиційними рішеннями.

Ефективне операційне управління центрами відповідальності у системі фінансового забезпечення підприємства можна забезпечити, дотримуючись таких основних принципів:

- відповідність між цілями, завданнями та плановими показниками всіх центрів відповідальності загальній фінансовій стратегії розвитку підприємства та параметрами її реалізації в поточному короткостроковому періоді;
- зв'язок центрів відповідальності з організаційною структурою підприємства;
- розроблення і впровадження системи матеріального стимулювання центрів відповідальності з урахуванням

оцінок їх ефективності.

Центри відповідальності виконують завдання з планування, контролю, звітності та мотивації. Створення таких центрів надає керівникам можливість нести відповідальність за прийняття управлінських рішень та застосовувати матеріальне стимулювання на підставі результатів роботи центрів відповідальності. Об'єктивне та достовірне оцінювання результатів їхньої діяльності стає ключовим елементом ефективного фінансового забезпечення суб'єкта господарювання, особливо в умовах кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ

Отже, запровадження центрів відповідальності є своєчасним та необхідним кроком до підвищення ефективності діяльності підприємств зернопродуктового комплексу. Центри відповідальності дають змогу отримувати релевантну інформацію про доходи, витрати, фінансові результати з відповідною деталізацією за підрозділами підприємства, а також обсяг інвестицій, який потрібно залучити для виконання стратегічних завдань у діяльності. Водночас виникають нові внутрішньо-організаційні відносини. Окремі підрозділи реалізують спільну стратегію підприємства, сприяють формуванню ефективної діяльності. Застосування центрів відповідальності уможливить розмежувати основні функції, повноваження, права та обов'язки, завдяки яким здійснюється діяльність підприємств зернопродуктового комплексу. Підрозділи або бізнес-процеси в цій ситуації є самостійними одиницями процесу, а керівники відповідають за виконання планових показників. За допомогою делегування повноважень від центрів відповідальності нижчого рівня до вищих визначають відхилення фактичних результатів діяльності підрозділів та підприємства загалом за видами продукції (робіт, послуг), місяцями виникнення доходів, витрат і відповідальними особами.

Список використаних джерел

1. Шедловський О.В. Інноваційне забезпечення як складова ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.204>
2. Мірошніченко О.В., Винниченко Н.В., Андрєєва Н.Л. Розвиток обліку за центрами відповідальності в системі управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-17>
3. Лепетан І.М. Організація управлінського обліку за центрами витрат у сільськогосподарських підприємствах. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 19–24.
4. Higgins J.M. Organizational Policy and Strategic Management: Text and Cases. Chicago, 1983. 237 p.
5. Polinkevych O. Ocena zaawansowania rozwoju przedsiębiorstw na Ukrainie z uwzględnieniem ekonomicznych, ekologicznych i społeczno-psychologicznych aspektów ich funkcjonowania. *Przedsiębiorstwo, gospodarka i społeczeństwo e kręgu zainteresowania ekonomistów*. Poznań, 2020. S. 175–187.
6. Polinkevych O. Innowacyjny paradygmat filozofii biznesu w okresie COVID-19. *Kryzys jako determinanta innowacji gospodarczych*. Poznań, 2020. S. 79–89.
7. Полінкевич О.М. Адаптивний механізм управління змінами у бізнес-структурах в умовах COVID-19. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2021. Вип. 2 (26). URL: <http://doi.org/10.32750/2020-0216>

References

1. Shedlovskyi O.V. Innovative support as a component of the effective functioning of the grain product sub-complex. *Efficient economy*. 2021. No. 4. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.204> (in Ukrainian).
2. Miroshnychenko O.V., Vynnychenko N.V., Andriieva N.L. Development of accounting by responsibility centers in the enterprise management system. *Economy and society*. 2021. Issue 27. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-17> (in Ukrainian).
3. Lepetan I.M. Organization of management accounting by cost centers in agricultural enterprises. *Agrosvit*. 2019. No. 3. pp. 19-24 (in Ukrainian).
4. Higgins J.M. Organizational Policy and Strategic Management: Text and Cases. Chicago: The Dryden Press. 1983. 237 p.
5. Polinkevych O. Ocena zaawansowania rozwoju przedsiębiorstw na Ukrainie z uwzględnieniem ekonomicznych, ekologicznych i społeczno-psychologicznych aspektów ich funkcjonowania. *Przedsiębiorstwo, gospodarka i społeczeństwo e kręgu zainteresowania*

ekonomistów. Poznań, 2020. S. 175–187. (in Polish).

6. Polinkevych O. Innowacyjny paradygmat filozofii biznesu w okresie COVID-19. *Kryzys jako determinanta innowacji gospodarczych*. Poznań, 2020. S. 79–89. (in Polish).

7. Polinkevich O.M. An adaptive mechanism for managing changes in business structures under the conditions of COVID-19. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*. 2021. Issue 2 (26). URL: <http://doi.org/10.32750/2020-0216> (in Ukrainian).

Oksana POLINKEVYCH

Doctor of Economics, Professor, Head of department, Luhansk Taras Shevchenko National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-7296>

e-mail: kravomp@gmail.com

Viktoriiia MALTSEVA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Luhansk Taras Shevchenko National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1704-5064>

e-mail: vikamalcevalg@gmail.com

Volodymyr RUDOI

PhD in Economics, Associate Professor of department, Luhansk Taras Shevchenko National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6104-0240>

e-mail: volodymyrrudoi@gmail.com

Iryna ZELENYTSIA

independent scientist

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4281>

e-mail: zelenitsa@ukr.net

CENTERS OF RESPONSIBILITY FOR THE FORMATION OF EFFECTIVE ACTIVITIES OF ENTERPRISES OF THE GRAIN PRODUCT COMPLEX

Introduction. To ensure the efficiency of enterprises, it is important to form responsibility centers. They will be responsible for the performance of enterprises. These processes are intensified under the influence of the war in Ukraine and due to the negative consequences of the Covid-19 pandemic. Global changes that have occurred in the external environment require a revision of approaches to the formation of efficiency of enterprises in general, as well as their structural divisions.

The purpose of the paper is to research the centers of responsibility in the enterprise management system of the grain production complex.

Results. The authors defend the thesis that responsibility centers solve the tasks of coordinating, distributing responsibilities and stimulating all units to achieve the strategic goals of the enterprise. It is necessary to consider the centers of responsibility as structural divisions of the enterprise, since the transformation of the organizational system of the enterprise is constant. That is, the allocation of responsibility centers occurs within a specially created structure that does not coincide with the organizational structure of the enterprise. The authors will give on a concrete example the performance indicators of the enterprise of the grain production complex for Volyn-Zerno-Product LLC. On this basis, conclusions are drawn about positive or negative trends that affect the efficiency of enterprises. In particular, positive changes are the growth of current and non-current assets, receivables, and negative ones are the increase in production costs, payables, a decrease in cash, a slowdown in asset turnover, low liquidity indicators, and financial stability. To overcome negative trends, it is necessary to develop measures to improve performance. One of the areas of increasing the effectiveness of Volyn-Grain-Product LLC is the formation of responsibility centers: costs, revenues, profits, investments.

Conclusion. The use of responsibility centers will distinguish between the main functions, powers, rights and responsibilities through which the activities of enterprises of the grain production complex are carried out. Departments or business processes in this situation are independent units of the process, and managers are responsible for the implementation of planned indicators.

Keywords: efficiency, enterprise, grain product complex, investment center, profit center, cost center, income center

Віктор Тарасович БЛОУС

д.ю.н., професор, Державний податковий університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1390-1065>

e-mail: bvt05@ukr.net

Михайло Михайлович ТЕРНУЩАК

д.ю.н., доцент, Ужгородський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3370-400X>

e-mail: mykhailoternushchak@uzhnu.edu.ua

ІСТОРИЧНІ РЕТРОСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ (ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

У статті констатовано, що в Україні немає кодифікованого законодавства, яке б регулювало правові відносини у сфері фінансової безпеки держави. Наявні нормативні акти регулюють лише окремі аспекти забезпечення безпекового простору. Проаналізовано сучасну конверсію чинного законодавства у безпековій сфері, яке й донині залишається недосконалим. Від того, наскільки юридично професійно і ефективно буде сформовано правові механізми забезпечення фінансової безпеки держави, залежить її майбутнє.

Ключові слова: фінансова безпека, економічна безпека, національна безпека, фінансова система, фінансова безпека держави

ВСТУП

За кілька місяців до початку активних бойових дій в Україні введено в дію Указом Президента України № 347/2021 від 11 серпня 2021 р. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» від 11 серпня 2021 р. (далі – «Стратегія»). У цьому документі визначено шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки. Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами. Визначено, що забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, що спрямовано як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Як бачимо, нарешті стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями: напрям розвитку та безпековий напрям. Але після початку 2022 р. вкрай необхідним стає коригування способів та засобів, що забезпечують вітчизняну фінансову безпеку.

МЕТА статті – визначення історичних ретроспектив позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду із забезпечення фінансової безпеки держави.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансова безпека є критерієм ефективного функціонування держави. Без належного забезпечення фінансової безпеки на практиці неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою. Приділяти увагу фінансовій безпеці держави необхідно завжди, але особливо за часів реструктуризації економіки, переходу до нової економічної та фінансової стратегії розвитку, коли потрібно формувати та використовувати величезні обсяги фінансових ресурсів. Відмітимо, що наявні підходи до трактування безпекових процесів у фінансовій сфері, на нашу думку, потребують системності, комплексності наукових знань, віддзеркалення фінансової безпеки в її багатовимірності [1].

Події, що відбуваються у світі в останні роки особливо гостро показують, що діяльність потужних міжнародних корпорацій руйнує зв'язок між економікою і певною державою, що історично склався, змінюючи саме поняття національної економіки. Виробництво корпорацій орієнтоване на глобальний ринок, а не на задоволення економічних потреб окремої національної держави. Двигуном діяльності корпорацій є насамперед їхній власний комерційний інтерес, але ніяк не національні інтереси. Потужність та вплив сучасних міжнародних корпорацій змушують держави враховувати їхні вимоги. Оскільки транснаціональні корпорації не прив'язані до жодної національної держави, держави практично втрачають можливість контролювати їхню діяльність. Це стосується як правового регулювання трудових відносин та захисту прав найманих працівників, так й інших вимог – правових, податкових тощо. Трансформація фінансового сектору України є об'єктивною реальністю сучасності, що пов'язано з глобалізаційними процесами, новими потребами держави (особливо після лютого 2022 р.), викликами та загрозами у світовому

фінансовому просторі. Виокремлення першопричин та ймовірних наслідків такої трансформації фінансового сектору може стати базисом для подальшої розбудови України.

Водночас фінансова безпека держави безумовно є основним елементом економічної безпеки держави, на забезпечення якої нині буде спрямовано зусилля держави. Важлива роль у реалізації фінансової безпеки держави відводиться фінансовому праву, особливо стосовно реалізації Розд. 7 «Стратегії» – «Фінансова безпека: стан, виклики та загрози». Зокрема, за статистичними даними протягом останніх 10 років стан фінансової безпеки (за середнього значення оцінки стану фінансової безпеки за цей період на рівні 42 % від оптимального значення) оцінювався як незадовільний, причиною чого стали постійний дефіцит державного бюджету та пов'язане з цим значне боргове навантаження, недостатній розвиток довгострокового інвестиційного кредитування економіки та фондового ринку. Внаслідок наявності структурних проблем фінансова система України виявилася неспроможною належно витримати виклики, збройні виклики, і на декілька років опинилася у кризовому стані. Проте результати, наведені у звіті про фінансову стабільність, що підготовлено Національним банком України (НБУ), засвідчили, що рівень фінансової безпеки був достатнім для належного забезпечення виконання фінансовим сектором його функцій та успішного проходження кризи, викликаной внаслідок збройної агресії [2]. Як бачимо, керівництво держави вважає достатнім рівень підготовки держави до фінансових потрясінь минулих років, і роботу НБУ вважає загалом ефективною. Але водночас Україна продовжує запозичувати значні ресурси під великі відсотки, рівень життя постійно знижується, Україна залишається однією з найбідніших держав в Європі, значна частина українців живуть за межею бідності, мільйони українців вимушені працювати за кордоном, бо не можуть знайти собі гідного робочого місця, а у демографічному плані в Україні щороку вмирає ледь не ціле місто. Тому результати роботи керівництва держави можна однозначно визнати «достатніми». Такі результати має покращити «Стратегія», в якій серед стратегічних цілей забезпечення національної безпеки перераховані розвиток економіки країни, забезпечення економічної безпеки та створення умов для розвитку особистості, переходу економіки на новий рівень технологічного розвитку, підвищення рівня розвитку нашої держави за обсягом ВВП та успішного протистояння впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Серед головних стратегічних загроз національній безпеці в галузі економіки відзначено незахищеність національної фінансової системи від дій нерезидентів та спекулятивного іноземного капіталу, вразливість її інформаційної інфраструктури, незбалансованість національної бюджетної системи, збереження значної частки тіньової економіки, умов для корупції та криміналізації господарсько-фінансових відносин [2]. Так, можна констатувати, що важливість наявних проблем у фінансовій сфері створює реальні загрози економічній та національній безпеці держави.

Водночас вважаємо дискусійною позицію окремих авторів стосовно доцільності розуміння «фінансової безпеки держави» як системи, а не умов її функціонування. Так, система фактично є сукупністю її об'єктів

та компонентів, властивості якої обумовлюються комплексом виконуваних функцій. Відповідно умови функціонування системи (економічної або фінансової) є результатом реалізації її функцій та характеризують рівень безпеки цієї системи. Зокрема, під час 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН затверджено низку важливих документів у сфері економічної та фінансової безпеки: резолюція A/RES/40/69 «Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства», A/RES/40/94E «Всеосяжне дослідження концепцій безпеки», A/RES/40/173 «Міжнародна економічна безпека», в якій фактично затверджено поняття «економічна безпека» [3].

В умовах світових суперечностей, кризових явищ в економіці України, збройної агресії, різних поглядів суспільства на розвиток соціально-економічної системи держави забезпечити комплексне якісне, точне та всебічно обгрунтоване дослідження фінансової безпеки досить складно. Відповідно до «Стратегії» на сьогодні основними викликами та загрозами у сфері фінансової безпеки залишаються такі: низький рівень бюджетної дисципліни, низька інституційна спроможність розпорядників бюджетних коштів розробляти плани діяльності більш як на один рік, обмежені зв'язки між бюджетним плануванням та пріоритетними напрямками розвитку держави; значний обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначені Бюджетним кодексом України 3 % прогнозного номінального обсягу ВВП України на відповідний рік, що за фактичної відсутності неборгових джерел його фінансування спричиняє зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет; недостатній рівень фінансової інклюзії; невирішені питання стосовно активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях України; високий рівень тінізації економіки; втрата доходів бюджету внаслідок поширених явищ «сірого» імпорту та контрабанди, схем ухилення від оподаткування, розмивання бази оподаткування шляхом застосування «низькоподаткових» юрисдикцій; нерослидовість правового регулювання відносин у податковій сфері; недостатній розвиток довгострокового кредитування; значна частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків, зокрема державного сектору; функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах високого демографічного навантаження; низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд з недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку; поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [2].

Фінансову безпеку будь-якої держави багато в чому визначає її фінансова незалежність, але водночас важливе значення мають зовнішні фінансові джерела, такі як: фінансові організації, уряди країн-кредиторів, транснаціональні корпорації, корпоративні та приватні іноземні інвестиції. Багато в чому фінансова безпека держави визначається характером фінансово-кредитної політики, яку вона проводить, причому як внутрішньої, і зовнішньої. Як й інші сфери держави, на фінансову безпеку держави впливають політичні процеси у державі. Тобто ситуація політичної нестабільності, що має місце в Україні є основним дестабілізуючим фактором, незважаючи на намагання влади залучати іноземні інвестиції [4].

Водночас розуміння безпекової проблеми виключно у контексті протистояння, захисту від загроз відбиває сутність «безпеки» неповною мірою. Також фінансову безпеку недоречно розглядати як певну якість чи характеристику системи (її стан), – такі визначення є характерними для статичних систем і не враховують динамічність процесів внутрішньої та зовнішньої взаємодії [5]. Відзначимо, що значна частина відповідних викликів та загроз не завжди повно піддаються прогнозуванню та обліку не тільки у довгостроковій перспективі, а й у перспективі кількох місяців. Відзначимо, що розрив зв'язку між транснаціональним капіталом та національною спільнотою, державою з її територією та населенням, знищує соціальні зобов'язання капіталу. Навіть у найбільш економічно розвинених державах світу розвивається така тенденція, але міць західних економік та збереження певних ціннісно-ідеологічних засад дає змогу поки що зберігати і прагнути зберігати далі соціальну гармонію в рамках своїх національних спільнот.

Як бачимо, якщо комплексно розглядати фінансову безпеку як систему, то вона включає відповідні задачі з усунення конфлікту інтересів між суб'єктами інфраструктури фінансового ринку на рівні держави та підприємствами компанії на рівні корпорації. Окремо вирішується завдання безпеки у передачі даних локальними, розподіленими або глобальними мережами від випадкової або навмисної зміни, знищення, розголошення, а також несанкціонованого застосування. Наявність фінансової безпеки держави – це діяльність держави загалом та її частин, вона має бути спрямована на всебічний

розвиток фінансової сфери.

ВИСНОВКИ

Отже, в наявних умовах усім ланкам фінансової системи держави притаманні не тільки потенційні, а й реальні загрози безпеці такої системи. Подолання загроз фінансової безпеки і приведення фінансової системи держави у прийнятний стан набувають нині ключового значення як для економіки держави, так і для її національної безпеки загалом. Безсумнівно, що підвищені системні та політичні ризики накладатимуть відбиток і на фінансову складову безпеки держави, проте досягнення незалежності фінансової системи від зовнішніх структур може сприяти її стабільності та знизити рівень загроз. Варто відмітити, що в аналізі діючого законодавства відзначаємо, що воно у безпековій сфері й донині залишається далеким від досконалості (відсутність законодавчо затвердженого поняття «фінансової безпеки», не приділено необхідної уваги фінансовій безпеці як важливому складнику системи національної безпеки, відсутність сформованого механізму забезпечення фінансової безпеки. Тому повне забезпечення фінансової безпеки можливе не лише на шляху протистояння зовнішнім викликам, а й за умови комплексного рішення соціально значущих внутрішніх проблем, пов'язаних з удосконаленням державного управління, подолання дефіциту довіри як на інституційному, так і міжособистісному рівні, формування соціально відповідального бізнесу та сприятливих умов для розвитку національної економіки.

Список використаних джерел

1. Правове забезпечення фінансової безпеки України: монографія / Білоус В.Т. та ін. Ірпін, 2021. 428 с.
2. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Рішення РНБО від 11.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>
3. General Assembly Resolutions. UNITED NATIONS. URL: <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions>
4. Фінансове право України (загальна частина): навчальний посібник / Л.М. Касьяненко та ін. Ірпін, 2021. 234 с.
5. Гетьманець О. Фінансова безпека як об'єкт правового регулювання. *Фінансове право*. 2020. № 3. С. 218-223. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/38.pdf>

References

1. Legal provision of financial security of Ukraine: monograph / Bilous V.T. et al. Irpin, 2021. 428 p. (in Ukrainian).
2. On the Economic Security Strategy of Ukraine for the period up to 2025: Decision of the National Security Council of Ukraine dated August 11, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>. (in Ukrainian).
3. General Assembly Resolutions. UNITED NATIONS. URL: <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions>
4. Financial law of Ukraine (general part): study guide / L.M. Kasianenko et al. Irpin, 2021. 234 p. (in Ukrainian).
5. Hetmanets O. Financial security as an object of legal regulation. *Finance law*. 2020. No. 3. P. 218-223. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/38.pdf>. (in Ukrainian).

Viktor BILOUS

Doctor of Legal Sciences, Professor, State Tax University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1390-1065>

e-mail: bvt05@ukr.net

Mykhailo TERNUSHCHAK

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Uzhgorod National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3370-400X>

e-mail: mykhailoternushchak@uzhnu.edu.ua

**HISTORICAL RETROSPECTIVES OF ENSURING FINANCIAL AND TAX SECURITY OF THE STATE
(DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE)**

The paper states that there is no codified legislation in our country that would regulate legal relations in the field of financial security of the state. Existing regulations regulate only certain aspects of providing a safe space. The modern conversion of current legislation in the security sphere, which remains imperfect to this day, is analyzed. Its future depends on how legally, professionally and effectively the legal mechanisms for ensuring the financial security of the state will be formed. Financial security is a criterion for the effective functioning of the state. Without proper provision of financial security, in practice, it is impossible to solve any of the tasks facing the state. It is always necessary to pay attention to the financial security of the state, but especially in times of economic restructuring, the transition to a new economic and financial development strategy, when it is necessary to form and use huge amounts of financial resources. Note that the disconnection between transnational capital and the national community, the state with its territory and population, destroys the social obligations of capital. Even in the most economically developed states of the world, this trend is developing, but the power of Western economies and the preservation of certain value-ideological foundations allow for the time being to maintain and strive to maintain social harmony within the framework of their national communities. Having analyzed the genesis of regulatory and legal provision of financial security, it was concluded that in the given conditions for the development of science it is necessary to apply a synthesis of definitions of "financial security of the state", a systematic approach to understanding the essence of such a difficult structured phenomenon as security in its various manifestations: financial, economic, national, to transfer creative scientific potential to the legal field with the aim of forming a balanced systemic legal basis, which will provide an opportunity to form an effective mechanism for ensuring the financial security of the state. The task of security during data transmission through local, distributed or global networks against accidental or intentional change, destruction, disclosure, as well as unauthorized use is solved separately. The existence of financial security of the state is the activity of the state as a whole and its parts, it should be aimed at comprehensive development of the financial sphere.

Keywords: financial security, economic security, national security, financial system, financial security of the state

Алла Юріївна **КІРИК**

доктор філософії з права, доцент кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0729-5986>

e-mail: Kirykalla@gmail.com

Віталія Анатоліївна **РОМАНЮК**

к.ю.н., доцент, старший викладач, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5297-5235>

e-mail: r.vitalia.a@gmail.com

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджено розвиток туристичної політики Європейського Союзу. Встановлено, що ЄС має повноваження підтримувати, координувати та доповнювати дії держав-членів в туристичній сфері. Визначено, що через недостатню компетенцію в ЄС немає органу, який би безпосередньо займався питаннями розвитку туризму в державах-членах, але деякі питання, пов'язані з туризмом, знаходяться в компетенції інституцій. Запропоновано для більш ефективного досягнення цілей ЄС в галузі туризму запровадити спільну туристичну політику та створити орган, який би відповідав за туристичний сектор.

Ключові слова: туризм, Європейський Союз, туристична політика, Лісабонська угода, компетенція Союзу

ВСТУП

Туризм є одним із найбільших і швидкозростаючих секторів у світі, що приносить економічні, соціальні та екологічні вигоди мільйонам людей. Він є важливою економічною діяльністю, яка позитивно впливає на економічне зростання та зайнятість в Європі. Туризм також стає все більш важливим аспектом у житті європейських громадян, дедалі більше з яких подорожують як для відпочинку, так і для бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченню питань регулювання туристичної політики Європейського Союзу (ЄС) присвячено роботи таких науковців: М. Camilleri, J. Estol, X. Font, B. Zigu-nova, I. Zigu-nova, О. Краєвської, Д. Мозгової, С. Павлюк. Варто зазначити, що питання розвитку туристичної політики в ЄС є недостатньо вивченим, а тому потребує досліджень.

МЕТА статті – дослідження еволюції туристичної політики ЄС та з'ясування особливостей сучасного розвитку його туристичної політики.

Відповідно до поставленої мети **завданням** є: проаналізувати розвиток туристичної політики з моменту створення ЄС; окреслити засади формування туристичної політики ЄС; визначити сучасний стан і перспективи розвитку туристичної політики ЄС.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на законодавстві зарубіжних країн, працях зарубіжних вчених. У дослідженні застосовано методи аналізу, синтезу та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для країн ЄС туризм залишається галуззю, що розвивається з погляду ВВП та зайнятості. Так, туризм є одним із найважливіших видів діяльності в ЄС, і той факт, що туристичний сектор є таким важливим, вимагає його ефективного управління.

Як наднаціональний політичний та економічний союз, ЄС засновано Маастрихтським договором, що набув

чинності в 1993 р. Відтоді правова база, передбачена цим Договором, неодноразово змінювалася. Остання версія договорів, відома як Лісабонська угода, набула чинності в 2009 р. Установчі договори, а саме Договір про ЄС і Договір про функціонування ЄС (ДФЄС), є основою для функціонування ЄС [1].

З моменту заснування ЄС питання туризму розглядалося частково на європейському рівні, а вжиті заходи вживалися в контексті інших політичних сфер і лише тією мірою, в якій це вважалося необхідним для досягнення цілей інших політик. На практиці це стало перешкодою для втручання ЄС в туристичний сектор.

Слід зазначити, що повноваження ЄС обмежені, оскільки діє лише в межах повноважень, наданих йому державами-членами установчими договорами. Повноваження, непередані ЄС, залишаються за державами-членами. У такому разі застосовується принцип пропорційності: зміст і форма дій ЄС не повинні перевищувати того, що необхідно для досягнення цілей Договорів [1].

Крім того, відповідно до принципу субсидіарності ЄС діятиме лише тоді і настільки, наскільки цілі запропонованих заходів не може бути достатньою мірою досягнуто державами-членами, але може бути краще досягнуто на рівні ЄС [1]. Метою принципу субсидіарності є забезпечення прийняття рішень в інтересах громадян і шляхом постійних перевірок, забезпечення того, щоб заходи на рівні ЄС було виправдано у світлі можливостей на національному, регіональному чи місцевому рівнях. Цей принцип нерозривно пов'язано з принципом пропорційності.

Дотримуючись цих принципів, Договори розрізняють три типи компетенції у сферах політики ЄС: виключну, спільну та допоміжну.

Відповідно до виключної компетенції лише ЄС може видавати закони та ухвалювати юридично обов'язкові акти, тоді як роль держав-членів обмежено застосуванням закону. До виключної компетенції належать: митний союз; правила конкуренції на внутрішньому ринку; монетарна політика єврозони; торгові та міжнародні угоди; морські рослини та тварини відповідно до спільної рибальської політики [1].

У рамках спільної компетенції як ЄС, так і держави-члени можуть видавати закони та ухвалювати юридично обов'язкові акти, однак держави-члени здійснюють свою компетенцію тісно мірою, в якій ЄС не виконав свою компетенцію або вирішив припинити її здійснення. До спільної компетенції належить найбільша кількість питань: внутрішній ринок; працевлаштування та соціальні питання; економічна, соціальна та територіальна єдність; сільське господарство; рибальство; навколишнє середовище; захист прав споживачів; транспорт; транс'європейські мережі; енергія; питання безпеки та справедливості; громадське здоров'я [1].

Стосовно допоміжної компетенції, ЄС має компетенцію здійснювати дії для підтримки, координації або доповнення дій держав-членів, не замінюючи тим самим їхню компетенцію в цих сферах. До допоміжної компетенції належить: охорона здоров'я; промисловість; культура; туризм; освіта, молодь і спорт; цивільний захист та адміністративне співробітництво [1].

Варто відзначити, що саме Лісабонський договір уповноважив ЄС підтримувати, координувати та доповнювати дії держав-членів. У сфері туризму той факт, що ЄС отримав компетенцію підтримувати, координувати та доповнювати, означає, що ЄС не може вживати СА-мостійних заходів у сфері туризму, але заходи повинні мати допоміжний, координаційний або доповнювальний характер для будь-яких національних правил. Компетенція ЄС в галузі туризму стала новацією Лісабонського договору. Зокрема, з п. 1 ст. 195 ДФЕС впливають рамки та загальні цілі діяльності Союзу у сфері туризму. Діяльність ЄС включає на першому рівні створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, а на другому – зміцнення співпраці між державами-членами, зокрема шляхом обміну належною практикою. Співпраця між державами-членами шляхом обміну досвідом у справах туризму здійснюється на їхній розсуд, і від держав-членів залежить, чи співпрацюватимуть вони та в якому обсязі вони співпрацюватимуть та обмінюватимуться інформацією стосовно належної практики [1].

Так, втручання ЄС є обмеженим, оскільки він може надати підтримку, лише якщо держави-члени взяли на себе ініціативу стосовно застосування належної практики. Допоміжна регуляторна компетенція, передана ЄС, вимагає наявності та підтримки відповідної національної компетенції, принаймні до певної міри. Держави-члени залишають за собою право виступати з ініціативами стосовно розроблення національної туристичної політики, залишаючи ЄС конкретну сферу діяльності, яка діє на підтримку та вживає заходів, які доповнюють туристичну політику, вже встановлену державою-членом.

Через недостатню компетенцію ЄС в його туристичному секторі немає жодного офіційного органу, який би спеціально займався питаннями розвитку туризму в державах-членах. На рівні ЄС туризм належить до компетенції Європейського парламенту та Європейської комісії.

В Європейському парламенті діє Комітет з транспорту і туризму, який відповідає за координацію політики окремих країн-учасниць у сфері туризму. Європейський парламент бере участь у діяльності Співтовариства у сфері туризму з вісімдесятих років, і завдяки його зусиллям статтю про туризм включено до консолі-

дованої версії Договору про ЄС [2].

В Європейській комісії ситуація також поступово розвивалася. До 1989 р. присвячений транспорту генеральний директорат відповідав за туризм. Після цього створено декілька генеральних директоратів, які займаються туристичною політикою та фінансуванням ЄС для туризму: Генеральний директорат внутрішнього ринку, промисловості, підприємництва та малого та середнього бізнесу, що відповідає за туристичну політику і Генеральний директорат регіональної та міської політики, який разом з державами-членами керує Європейським фондом регіонального розвитку, який забезпечує основну частину фінансування ЄС для туризму [3]. Важливим органом, що працює під егідою Комісії, є Консультативний комітет зі співробітництва у сфері туризму, який створено на основі Рішення Ради ЄС, є форумом для консультацій та координації, де представники держав-членів і Комісії обмінюються інформацією та обговорюють питання, пов'язані з туристичною політикою та наданням послуг для туристів. Його можна розглядати насамперед як орган консультацій та співпраці, але він також займається, наприклад, закупівлею послуг для туристів [4].

Слід зазначити, що з моменту створення ЄС можна прослідкувати все більший інтерес до внеску туризму в зайнятість в Європі. В одному зі своїх повідомлень Європейська комісія запропонувала рамки для дій і заходів для стимулювання європейського туристичного сектора та отримала підтримку від Ради ЄС [5]. Спираючись на це, Комісія розпочала низку заходів та дій. Як прямий наслідок цієї стратегії варто згадати: запуск порталу для просування Європи як туристичного напрямку та щорічне святкування Європейського туристичного форуму з 2002 р., організоване спільно з країною, яка головує в Раді ЄС.

Крім того, з 2001 р. Комісія опублікувала кілька повідомлень, в яких вона встановлювала свої керівні принципи політики стосовно розвитку туристичного сектору. У Повідомленні від 19 жовтня 2007 р. «Порядок денний для європейського сталого та конкурентоспроможного туризму» описується, як сталий розвиток може забезпечити довгострокову конкурентоспроможність туризму та розписано трирічні підготовчі дії [6]. Повідомлення від 30 червня 2010 р. «Європа – перше місце призначення світового туризму: нова політична основа для європейського туризму» аналізує фактори, що визначають конкурентоспроможність європейського туристичного сектору та перешкоди на шляху його сталого розвитку [7]. Повідомлення від 7 листопада 2012 р. «Впровадження та розвиток спільної візової політики для стимулювання зростання в ЄС» спрямоване на збільшення потоків туристів із третіх країн через спільну візову політику [8]. Питання сприяння сталому зростанню та конкурентоспроможності прибережного та морського туризму висвітлено у Повідомленні від 20 лютого 2014 р. «Європейська стратегія для більшого зростання та зайнятості в прибережному та морському туризмі» [9].

Своєю туристичною політикою Комісія прагне підтримати позицію Європи як провідного напрямку, водночас максимізуючи внесок галузі у зростання та зайнятість та сприяння співпраці між країнами ЄС, зокрема шляхом обміну передовою практикою [10]. Крім того, вона через діяльність структурних фондів здійснює

діяльність щодо розвитку туризму у державах-членах ЄС. До основних структурних фондів ЄС, що надають активну допомогу в розвитку туризму, слід віднести Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, Європейський фонд управління сільським господарством, Європейська комісія подорожей, Європейський інвестиційний банк та інші [11, с. 208].

Можна відзначити, що усвідомлення важливості туристичного сектору та бажання гарантувати лідерство Європи як найкращого світового туристичного напрямку спонукали європейські інституції розробити політичний підхід та нормативну базу, щоб спрямувати держави-члени до спільних цілей і принципів і заохочувати до скоординованих дій.

Фактично, за час існування ЄС розроблено багато програм та ініціатив для розвитку туристичного сектору. Кожна з таких програм чи ініціатив стосується окремої проблематики в туризмі, наприклад однією з найвідоміших є ініціатива «EDEN – European Destinations of Excellence», яку зосереджено на просуванні передових європейських туристичних напрямів, нових або ще маловідомих напрямків, які поважають принципи стійкості [12]. EDEN – це давня ініціатива в туристичному секторі, яку започатковано в 2007 р. Основною метою ініціативи є підвищення обізнаності та підтримка менш популярних напрямів, які хочуть стати зразком для залучення сталого туризму на міжнародному рівні.

Ще однією важливою ініціативою є «Calypso», яку спрямовано на соціальний туризм і зосереджено на туризмі для людей похилого віку, молоді, малозабезпечених сімей та людей з обмеженою мобільністю. Завдяки цій ініціативі ЄС підтримує створення платформи *e-Calypso*, яка об'єднує попит і пропозицію для соціально інклюзивного туризму [13].

Наразі два документи від 2022 р. складають основу туристичної політики ЄС: Європейський порядок денний для туризму до 2030 р. (ухвалено Радою ЄС у вигляді висновків у грудні) та Шлях переходу до туризму (опубліковано Європейською Комісією в лютому) [14, 15].

Європейський порядок денний для туризму до 2030 р. є баченням розвитку туризму в ЄС. Він містить багаторічний робочий план, який підтримує Європейську комісію, країни-члени та зацікавлені сторони в тому, щоб зробити туризм більш стійким, екологічно чистим і цифровим. Порядок денний базується на «Шляху переходу для туризму», який включає заходи в 27 тематичних сферах від стратегічного управління до екологічної та цифрової трансформації до стійкості та інвестицій.

Документ містить бачення майбутнього, яке включає впровадження зеленої та цифрової трансформації туризму, яка має базуватися на співпраці між зацікавленими сторонами з різних секторів та державними та приватними організаціями на місцевому, національному та союзному рівнях; підвищення професійних навичок та підвищення гнучкості бізнесу, що призведе до покращення стійкості та збалансованості туристичного сектору.

З огляду на велику кількість туристичних програм та ініціатив, які розроблено в ЄС, можна відзначити, що туризм є важливим джерелом розвитку в Європі, як і в багатьох інших країнах світу, завдяки його позитивному впливу на економіку, суспільство та культуру.

Сучасна туристична індустрія ЄС переживає потужне відновлення після наслідків пандемії. Однак саме тоді,

коли туристична галузь почала оговтуватися від пандемії, війна в Україні завдала нового удару по відновленню. Хоча наслідки пандемії ще неподолані, війна сповільнює зростання і створює додатковий тиск на економіку. Туристичний бізнес стикається зі зростанням цін на енергоносії, продукти харчування та інші ресурси, а висока вартість життя тисне на купівельну спроможність людей.

Проте, якщо аналізувати дані Євростату, можна відзначити, що у першій половині 2023 р. кількість ночей, проведених у туристичних закладах держав-членів ЄС, досягла найвищого рівня за останнє десятиліття, що свідчить про помітне відновлення показників галузі в багатьох країнах-членах [16]. Туризм становить майже 10 % ВВП ЄС та забезпечує роботою близько 23 млн осіб [17]. Незважаючи на те, що туризм є одним із найважливіших європейських економічних секторів, інституції ЄС серйозно не розглядають туризм як такий, оскільки зараз є лише обмежена туристична політика ЄС, передбачена ст. 195 ДФЄС, коли інституції тільки мають третій рівень компетенції у цій сфері [18, с. 47].

Включення туризму до повноважень стосовно підтримки та доповнення діяльності держав-членів означає, що ЄС не може вжити жодних рішучих дій, оскільки ініціатива належить державам-членам. ДФЄС навіть прямо забороняє гармонізацію законодавства, пов'язаного з туризмом, на рівні ЄС. Для регулювання окремих питань туризму, наприклад захисту туристів-споживачів, застосовуються інші правові основи, наприклад ст. 169 ДФЄС про зближення законодавства у сфері захисту прав споживачів [1].

Так, для більш ефективного досягнення цілей ЄС в галузі туризму, які полягають у створенні сприятливого середовища для розвитку туристичного бізнесу та сприянні співпраці між державами-членами, є необхідність перенесення туризму до спільної компетенції. Такі зміни дадуть можливість здійснити законодавчу уніфікацію, яка зменшить розбіжності, що спостерігаються в аспектах контролю якості, поведінки з туристами та класифікації засобів розміщення.

Незважаючи на те, що ЄС є одним із найкращих туристичних напрямків у світі, інші ринки продовжують розвиватися. Тому туризм в ЄС, як і будь-який інший важливий економічний сектор, слід розглядати більш інтегровано [18, с. 21]. Зараз туризм не є основним політичним пріоритетом для ЄС, і хоча різні його фонди може бути застосовано для підтримки діяльності, пов'язаної з туризмом, немає ні єдиного джерела фінансування, присвяченого виключно туризму, ні єдиного органу.

Варто підтримати пропозицію європейських політиків, які з огляду на безпрецедентні виклики, з якими стикається ЄС, зокрема у сфері туризму, пропонують створити Європейське агентство з туризму, яке буде відповідальне за туристичний сектор [19]. Агентство надаватиме ЄС та його державам-членам інформацію та конкретні дані про поточну ситуацію в туристичному секторі та відіграватиме вирішальну роль у врегулюванні криз. Такі дані дадуть змогу сформулювати більш комплексні стратегії на основі аналізу інформації, пов'язаної з туризмом. Крім того, агентство також виступатиме каталізатором для просування Європи як туристичного напрямку. Відповідно можна говорити про два можливих напрями діяльності агентства, а саме євро-

пейський та міжнародний. Варто відмітити, що в межах ЄС агентство сприятиме обміну найкращим досвідом та підтримуватиме зацікавлені сторони у прийнятті обґрунтованих рішень зі зміцнення їхньої туристичної політики. Крім того, агентство зможе надавати технічну та адміністративну підтримку малим і середнім підприємствам, покращуючи їхній доступ до фінансових інструментів ЄС. З міжнародного погляду завданням агентства буде просування європейського бренду в третіх країнах.

ВИСНОВКИ

Виходячи з проведених досліджень, розвиток туристичної політики в ЄС можна умовно поділити на три етапи:

I етап: 1993-2000 рр. Туристична політика не розглядається як самостійна в ЄС, а розглядається в контексті інших політик.

II етап: 2001-2019 рр. Становлення туристичної політики ЄС та віднесення її до допоміжної компетенції. Туристична політика все ще є відповідальністю держав-членів, але ЄС доповнює та підтримує заходи держав-членів. Загалом діяльність ЄС включає сприяння конкурентоспроможності та розвитку компаній у секторі, а також сприяє співпраці між державами-членами. На цьому етапі інституції ЄС розробляли дії і заходи для стимулювання європейського туристичного сектора. Усі туристичні політики та ініціативи, розроблені ЄС, можуть добровільно впроваджуватися державами-членами. Після набуття чинності Лісабонської угоди Європейська комісія створила туристичну стратегію ЄС, яка визначає основні цілі туристичної політики ЄС. Крім того, Комісія запустила різні проекти та ініціативи для фінансової підтримки туризму в ЄС. Інші інституції також вирішували низку питань, пов'язаних із туризмом, та приймали різноманітні нормативно-правові акти у сфері туризму.

III етап: з 2020 р. і дотепер. На третьому етапі туризм розглядається у контексті взаємозв'язку між екологічною стійкістю та економічним розвитком. Туристична політика все більше розглядається як діяльності, яка здатна сприяти глобальному зростанню економіки завдяки його взаємодоповнюваності з іншими видами економічної діяльності, тобто його внесок у ВВП, створення робочих місць тощо. Однак справжня важливість туризму, окрім сприяння зростанню економіки, полягає у здатності спричиненого туризмом економічного зростання впливати на економічний і соціокультурний прогрес суспільства, покращуючи якість життя населення. Ризики з якими стикнувся туристичний сектор ЄС змушує його йти у напрямі перенесення туристичної політики до спільної компетенції. Розробляються багаторічні робочі плани, такі як «Європейський порядок денний для туризму до 2030 року» та «Шлях переходу до туризму», які мають за мету зробити туризм більш стійким, екологічно чистим і цифровим.

Отже, через виклики, з якими стикається ЄС у туристичному секторі, є потреба у розробленні спільної туристичної політики та створенні Європейського агентства з туризму. Проведення таких дій є не лише амбітною пропозицією, але й гострою необхідністю, оскільки таким способом буде функціонувати стабільне середовище для діяльності галузі загалом. Спільна туристична політика, яка уніфікує імідж сектору загалом, є необхідним кроком у процесі європейської інтеграції, беручи до уваги не лише поточну важливість туризму в багатьох європейських країнах, а також його потенціал розвитку в інших країнах, де він може стати одним з економічних двигунів зростання. Крім того, спільна туристична політика ЄС відіграватиме ключову роль в економічній стабільності ЄС і підвищенні загальної конкурентоспроможності ЄС на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями від 25.03.1957 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06W
2. Committee on Transport and Tourism. *Committees European Parliament* URL: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/tran/home/highlights>
3. Departments and executive agencies. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies_en
4. Council Decision of 22 December 1986 establishing a consultation and cooperation procedure in the field of tourism. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31986D0664>
5. Commission Communication to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Working together for the future of European tourism. COM/2001/0665 final. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52001DC0665>
6. Communication from the Commission Agenda for a sustainable and competitive European tourism, Brussels, 19.10.2007. COM(2007) 621 final. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0621>
7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe. Brussels, 30.6.2010. COM(2010) 352 final. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0352>
8. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Implementation and development of the common visa policy to spur growth in the EU. Brussels, 7.11.2012. COM(2012) 649 final. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0649>
9. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A European Strategy for more Growth and Jobs in Coastal and Maritime Tourism. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0086>
10. Special Report 27/2021: EU Support to tourism - Need for a fresh strategic orientation and a better funding approach. *European Court of Auditors*. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_27/SR_EU-invest-tourism_EN.pdf
11. Мозгова Д.Р., Зігунова І.С., Зігунов В.М. Досвід країн ЄС в організації регулювання туристичною діяльністю. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 1(7).

12. The EDEN initiative. *European Commission*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/awards-and-outreach-activities/eden_en
13. Calypso means tourism for all. *Publications Office of the European Union*. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a1887a07-91be-4ac5-b190-6360523180bc>
14. Council conclusions on European Agenda for Tourism 2030. Council conclusions (adopted on 01/12/2022). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15441-2022-INIT/en/pdf>
15. Tourism transition pathway – Co-creation and co-implementation process. *European Commission*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-tourism-transition/tourism-transition-pathway_en
16. EU tourism at a decade high in the first half of 2023. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230915-1>
17. En Europe, le tourisme retrouve son niveau d'avant-Covid (pour le meilleur et pour le pire). *France 24*. URL: <https://www.france24.com/fr/europe/20230823-en-europe-le-tourisme-retrouve-son-niveau-d-avant-covid-pour-le-meilleur-et-pour-le-pire>
18. Andrés, J.P.; Ladeiras, A.L.; Culic, D.; Gini, M. For a New Eu Integrated Tourism Policy: Europe – 27 Countries, One Destination. EPICAH – Effectiveness of Policy Instruments for Cross-Border Advancement in Heritage. 2019. URL: https://projects2014-2020.interreg.europa.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1556119954.pdf
19. Fostering European Tourism by creating a EU Tourism Agency. *Cláudia Monteiro de Aguiar*. URL: <https://claudiamonteirodeaguiar.eu/fostering-european-tourism-by-creating-a-eu-tourism-agency/>

References

1. Consolidated versions of the Treaty on the European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union with protocols and declarations dated March 25, 1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06W (in Ukrainian).
2. Committee on Transport and Tourism. *Committees European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/tran/home/highlights>
3. Departments and executive agencies. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies_en
4. Council Decision of 22 December 1986 establishing a consultation and cooperation procedure in the field of tourism. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31986D0664>
5. Commission Communication to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Working together for the future of European tourism. COM/2001/0665 final. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52001DC0665>
6. Communication from the Commission Agenda for a sustainable and competitive European tourism, Brussels, 19.10.2007. COM(2007) 621 final. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0621>
7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe. Brussels, 30.6.2010. COM(2010) 352 final. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0352>
8. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Implementation and development of the common visa policy to spur growth in the EU. Brussels, 7.11.2012. COM(2012) 649 final. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0649>
9. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A European Strategy for more Growth and Jobs in Coastal and Maritime Tourism. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0086>
10. Special Report 27/2021: EU Support to tourism - Need for a fresh strategic orientation and a better funding approach. *European Court of Auditors*. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_27/SR_EU-invest-tourism_EN.pdf
11. Mozhova D.R., Zihunova I.S., Zihunov V.M. Experience of EU countries in the organization of regulation of tourist activities. *Current issues in modern science*. № 1(7) 2023. (in Ukrainian).
12. The EDEN initiative. *European Commission*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/awards-and-outreach-activities/eden_en
13. Calypso means tourism for all. *Publications Office of the European Union*. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a1887a07-91be-4ac5-b190-6360523180bc>
14. Council conclusions on European Agenda for Tourism 2030. Council conclusions (adopted on 01/12/2022). URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15441-2022-INIT/en/pdf>
15. Tourism transition pathway – Co-creation and co-implementation process. *European Commission*. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-tourism-transition/tourism-transition-pathway_en
16. EU tourism at a decade high in the first half of 2023. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230915-1>
17. En Europe, le tourisme retrouve son niveau d'avant-Covid (pour le meilleur et pour le pire). *France 24*. URL: <https://www.france24.com/fr/europe/20230823-en-europe-le-tourisme-retrouve-son-niveau-d-avant-covid-pour-le-meilleur-et-pour-le-pire>
18. Andrés, J.P.; Ladeiras, A.L.; Culic, D.; Gini, M. For a New Eu Integrated Tourism Policy: Europe – 27 Countries, One Destination. EPICAH – Effectiveness of Policy Instruments for Cross-Border Advancement in Heritage. 2019. URL: https://projects2014-2020.interreg.europa.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1556119954.pdf
19. Fostering European Tourism by creating a EU Tourism Agency. *Cláudia Monteiro de Aguiar*. URL: <https://claudiamonteirodeaguiar.eu/fostering-european-tourism-by-creating-a-eu-tourism-agency/>

Alla KIRYK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0729-5986>

e-mail: Kirykalla@gmail.com

Vitaliia ROMANIUK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5297-5235>

e-mail: r.vitalia.a@gmail.com

DEVELOPMENT OF TOURISM POLICY IN THE EUROPEAN UNION

The development of the European Union's tourism policy is studied. The types of the Union's competence (exclusive, joint and auxiliary) are considered. It is noted that the Union's competence in the field of tourism is an innovation of the Lisbon Treaty, which states that the EU has been empowered to support, coordinate and complement the actions of Member States in the tourism sector, i.e. the Union will not take independent action in this area. It is established that, due to the lack of competence in the tourism sector, the European Union does not have any official body that would directly deal with the development of tourism in the Member States, but some issues related to tourism are within the competence of the European Parliament and the European Commission. It is noted that recent years have confirmed the interest of the Union institutions in tourism policy. The main messages and programs of the European Commission, which set policy guidelines for the development of the tourism sector, are considered. Two documents from 2022, which form the basis of the EU tourism policy, are analyzed: Council conclusions on European Agenda for Tourism 2030 and the Tourism transition pathway – Co-creation and co-implementation process. It is noted that tourism accounts for almost 10% of the Union's GDP and employs about 23 million people, but despite being one of the most important sectors of the European economy, tourism is not seriously considered. At present, the European Union has only auxiliary powers, i.e., the ability to supplement, support and coordinate the actions of the Member States, without the possibility of harmonizing the legislation of the Member States in the field of tourism. It is proposed that in order to achieve more effectively the Union's objectives in the field of tourism, which are to create a favorable environment for the development of tourism business and to promote cooperation between Member States, in particular in the exchange of goods and practices, a common tourism policy should be introduced and a body responsible for the tourism sector should be established. It has been proven that a thriving tourism industry will increase the overall competitiveness of the European Union on the world stage.

Keywords: tourism, European Union, tourism policy, Lisbon Agreement, competence of the Union

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.1.14>

UDC 327.5: 327.7:341.1/8

Volodymyr MARINICH

applicant, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; lawyer in Law Firm “FOX” of Marina Myklush”; member of NGO “Cosmic Law Portal”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3206-1436>

e-mail: marinich@cosmiclawportal.org

Volodymyr KURYLO

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of department, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; Honored Lawyer of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1268-801X>

e-mail: volodymyr.kurylo@gmail.com

Maryna MYKLUSH

CEO in Law Firm “FOX” of Marina Myklush”; CEO in NGO “Cosmic Law Portal”

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2202-9482>

e-mail: myklush@cosmiclawportal.org

Svitlana HOLUB

Senior lecturer, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2365-064X>

e-mail: holub@cosmiclawportal.org

NEW FORMULA FOR PEACE: THE SYSTEM OF GLOBAL NON-AGGRESSIVE SECURITY

The research sets out a formula for creating a new security system, which can be called the Global Non-Aggressive Security System (or GNASS). According to this formula, states, private companies, non-governmental organizations, and individuals can join the GNASS regardless of their location or place of business. At the same time, at the initial stage, the GNASS would consist of only three main elements. The first element is the Transit Territorial Security Policy, which is based on the following principles: an effective structure (based on an interstate corporation), effective transport security corridors (the SATTRON), and effective legal solutions. The second element implies the Non-Provocative Defense Policy, which is achieved by fulfilling the following conditions: the renunciation of all states from national military legislation and their accession to the UN Unified International Military Charter (which shall be developed); the reduction of the armed forces of all states through their refusal of military and other types of mobilization of people; the protection from prosecution and punishment of any individuals, private companies or non-governmental organizations that refuse to take part in hostilities. The third element is the Food Security Policy, which is based on the construction of the Underground Greenhouse-Bomb Shelter System (the SUGREBOS) to guarantee food for people both in peacetime and during military conflicts and natural disasters. According to the author, the development of a global security system based on the GNASS principle would eliminate military conflicts within several years, since the economic and security attractiveness of this system is so extreme that most states would agree to fulfill all the conditions for joining the GNASS.

Keywords: global security, non-aggressive security, non-provocative defense policy, national security, security system, security principles, security policy, international law

INTRODUCTION

The noted strategic thinker Basil Liddel Hart once said regarding the effectiveness of a global security strategy and system that can prevent or end a military conflict, “*The ideal outcome is to obtain your ends without firing a bullet or loss of lives*” [3, p. 213].

However, military conflicts on planet Earth over the past 100 years have shown the inconsistency and even provocativeness of the existing world order. As history shows, neither bipolar nor unipolar world order systems are capable of protecting the world from military conflicts, since these systems use such conflicts to maintain the existing world order.

Moreover, the Ukrainian-russian [5] and Israeli-Palestinian [6] military conflicts of 2022-2024, as well as earlier military conflicts in Afghanistan, Iraq, Syria, Libya, and other earlier conflicts, showed the inconsistency of the existing global security system built on the competition of military blocs and military strategies.

At the same time, such competition does not save the world from military conflicts but on the contrary creates a springboard for them, since each military bloc tries to build

up and show military power that would be greater than that of its competitor. In turn, the military policy created by military blocs is initially the most losing, since with the increase in power and the renewal of weapons within the blocs all old weapons are resold to Third World countries and thus provoke even more conflicts [4, p.152]. In addition, “demonstration performances” of each of the military blocs (to demonstrate power in front of a competitor) are sometimes carried out directly but usually in disguise, in the form of the use of their weapons, technologies, and specialists in deliberately provoked conflicts under the slogan “Military force is necessary to keep us secure”. “However, a military intervention will always make the overall situation worse and the prospects for constructive conflict transformation will shrink. Moreover, while lives might be saved somewhere, additional lives will be taken. And we have to face the reality. A military intervention will always take innocent lives” [1, p. 94]. Moreover, it is necessary to understand that the effectiveness of military blocs is determined by the final result that they can achieve. However, confrontation between or among such military blocs with the maximum use of weapons would not

bring victory to any of these blocs but would only lead to the last war on the planet. In addition, it would not be World War III or even World War IV, but it would be the World War of the Dead (since as a result of the use of all existing weapons, the entire population of the planet would just die). Thus, no matter what purpose these military blocs are created for, the result of their activities would always be negative.

Furthermore, the strategies developed by such military blocs for resolving existing military conflicts and preventing new conflicts based on the complete defeat of the enemy also do not support peace but only aggravate the current conflict situation. History has shown that even if one achieves victory on the battlefield, “a humiliated enemy will regroup and return to battle, with the burning memory of defeat fueling renewed efforts” [3, p. 168]. Moreover, military victories over an enemy in a specific conflict most often lead to a loss in the global aspect of peaceful existence, because “losers can almost always find creative ways to inflict pain on perceived winners, even at the cost of additional pain incurred by themselves, especially in the modern era of terror and when fearsome weapons can be obtained by almost anyone with relative ease” [3, p. 168].

Thus, we can conclude that existing global security systems are often not guarantees of peace but provocateurs of military conflicts, and all attempts to further develop them are a dead end.

As Robert L. Dilworth and Shlomo Maital correctly noted in their book “Fogs of War and Peace: A Midstream Analysis of World War III”, the World has already entered the zone of a major global conflict and our task is to turn the world away from war and in the direction of peace [3, p. 195].

The **PURPOSE** of the paper is to develop a new formula for global security, which would offer new security formats taking into account all the above strategies while offering actual steps towards their implementation.

MATERIALS AND METHODS

It is necessary to remember that the aspirations of most people for peace led to the creation of the United Nations, which can be called the first global security system. The basis for this system was the UN Charter [2], which was signed on June 26, 1945, in San Francisco after the United Nations Conference on International Organization and came into force on October 24, 1945.

However, this system turned out to be ineffective and imperfect due to the “non-binding” and ambiguity of its legal acts (Resolutions, Declarations, Conventions, Treaties, and other acts). Moreover, major political players directly used the UN legal acts for their interests. Repeatedly the same provisions of the UN legal acts were used by such players simultaneously for different purposes, both for their military invasion of a foreign country and for condemning the military invasion of their competitor (Afghanistan, Syria, Libya, and so on) in the same country. Also, in some cases the desire of specific groups of people for independence was declared separatism, and in other cases – the right of the nation to self-determination. Moreover, in most cases, all such “*Fraus legi fit*” led to endless military conflicts.

Ultimately, the understanding of the weakness of the UN and the ideological confrontation between and among world leaders resulted in the creation and subsequent expansion of military-political blocs (the North Atlantic Treaty Organization, the Council for Mutual Economic Assistance et al.)

that tried to assimilate to new elements of the global security system. However, as stated earlier, this system led to the emergence of even more military conflicts.

Since the 1990s, realizing the ineffectiveness of existing global security systems, many lawyers and political scientists have studied global security issues.

However, unfortunately, it should be noted that most of them did not offer new security formats but only proposed to eliminate shortcomings in existing systems not realizing that it is no longer possible to improve existing systems that can only be replaced.

For example, some researchers, such as Robert Lex Dilworth and Shlomo Maital, did not propose changing the format of the global security system but proposed replacing its old “a win-lose strategy” with a new and more effective “a win-win strategy” [3, p. 168].

The proposed strategy consisted of three important elements:

- the constant communication of enemy countries’ representatives (discussion, dialogue, and negotiation) to reveal timely true (rather than formal) intentions and claims and have time to take steps towards peace to avoid the terrifying alternative of complete mutual destruction [3, p. 199];

- the fight against corruption in opposing countries, because as Dwight Ink said, “To believe that a country emerging from chaos can develop democratic processes and institutions without establishing a viable government with the capacity to serve its people is an oxymoron” [3, p. 199] – after all, no matter how much a country fights, if its government is corrupt, then the conflict will never end;

- a more equal distribution of wealth in the world, i.e. creating a “Social Business Model” focused on improving the standard of living in the world (following the example of the Grameen Bank, which was created by Muhammad Yunus) [3, p. 213].

In turn, the American public organization “World BEYOND War” (whose founders and participants are scientists, researchers, journalists, and famous public figures) proposed radically changing the existing global security system. At the same time, they declare that only the achievement of the following goals can lead humanity to peace [1, pp. 93–94]:

- all countries should move to “a non-provocative that requires the immediate phasing out of foreign military bases; dismantling military alliances; and ending all invasions and occupations”;

- encourage full compliance, from all countries to existing disarmament treaties;

- make transition steps toward General and Complete Disarmament a fundamental requirement of all future disarmament treaties and agreements;

- develop comprehensive strategies for economic conversion to aid the shift from a military economy to a pro-peace, sustainable economy;

- democratize international monetary institutions;

- require a nonviolent first response, rooted in the rule of law, to all acts of terrorism (whether it be state-sponsored terrorism or terrorism from below).

In fact, according to the logic of the members of the “World BEYOND War” organization, all world leaders who strive for opposing goals only provoke and prolong military conflicts rather than resolve them.

At the same time, they believe that peaceful goals can be

achieved by other methods [1, pp. 95–97]:

- Nonviolent Alternatives to Military Intervention;
- Arms embargoes;
- End all military aid;
- Work through supranational bodies (e.g. UN, ICC);
- Ceasefires;
- Aid to refugees (relocate/improve proximal camps / repatriate);
- Pledge no use of violence;
- Withdrawal of military;
- Meaningful diplomacy;
- Conflict resolution framework;
- Accurate information on facts;
- Ban war profiteering;
- Peacebuilding engagement; reframe the either/orus/their choices;
- Effective policing;
- Nonviolent civil resistance;
- Conciliation, arbitration, and judicial settlement;
- Human rights mechanisms;
- International law.

However, even though the proposals of the “World BEYOND War” organization are by far the most structural, consistent, and effective in achieving peace and ending wars on the planet, they are still not specific enough in describing the methods for their implementation in practice.

Nevertheless, the “Shift to a Non-Provocative Defense Posture” is very important. The essence of this proposal is as follows:

“A first step toward demilitarizing security could be non-provocative defense, which is to reconceive and reconfigure training, logistics, doctrine, and weaponry so that a nation’s military is seen by its neighbors to be unsuitable for offense but able to mount a credible defense of its borders. It is a form of defense that rules out armed attacks against other states. Non-provocative defense implies a truly defensive military posture. It includes radically reducing or eliminating long-range weapons such as Intercontinental Ballistic Missiles, long-range attack aircraft, carrier fleets and heavy ships, militarized drones, nuclear submarine fleets, overseas bases, and possibly tank armies. In a mature Alternative Global Security System, a militarized non-provocative defense posture would be gradually phased out as it became unnecessary” [1, pp. 95–97].

However, as mentioned earlier, representatives of this organization did not indicate specific and feasible methods and criteria for creating such a Worldwide “Non-Provocative Defense Policy”.

In turn, as the noted strategic thinker Basil Liddel Hart said regarding the possibility of implementing such strategies (which he called the “indirect approach”), “However, such strategies require fortitude and the ability to see beyond the obvious” [3, p. 213], hinting that modern political leaders lack the courage and willpower to abandon bloody wars to the bitter end and begin to use an “indirect approach”.

To change the global security situation for the better, it is necessary to develop new formats and approaches to regulating interstate relations. The paper aims to form a new vision and understanding of global security based on alternative approaches to solving the problem and changing the status of international law and the United Nations.

To obtain the most effective scientific results of the research, general scientific methods (analysis and synthesis,

deduction and induction, and system-structural), general philosophical methods (dialectical and hermeneutics), and special methods (historical and legal, formal legal, comparative legal) were applied.

RESULTS

Basic principles. According to the author, the formula for creating a new security system, which can be conditionally called the “Global Non-Aggressive Security System” (or GNASS), could be organized under the auspices of the UN and separately within unions such as the European Union.

According to this formula, states, private companies, non-governmental organizations, and individuals can join the GNASS regardless of their location or activity. At the same time, it is the possibility of joining this system not only of states but also of non-state actors that would make this system incredibly strong and effective, because the opinions of the majority of people, private companies, and non-governmental organizations on many issues can differ radically from government policy lobbied by a small group of politicians.

At the initial stage, the GNASS can consist of only three main elements: the Transit Territorial Security Policy, the Non-Provocative Defense Policy, and the Food Security Policy.

The Transit Territorial Security Policy is based on the creation of a unified Safety Transit Transport Road Network (or SATTRON) crossing the territories of all the GNASS participating states. At the same time, the SATTRON would be in the common possession of all GNASS participants (including in the possession of non-state actors).

The SATTRON is a network of transport transit corridors on the territory of all GNASS member states, which would become a natural barrier to any military invasion. No one would ever risk attacking a GNASS member state because such actions would require troops of the attacking state to cross the SATTRON’s transport corridors (on the ground, underground, or above ground). In turn, any violation of the terms of the SATTRON use (including the unauthorized crossing of roads by military units or their use for military purposes anywhere and on the territory of any state) would be considered an unauthorized military incursion into the territory of all GNASS participating states and a violation of the rights and interests of all GNASS and SATTRON participants (including non-state actors). I.e. such a military invasion would oppose the attacking state against not only the GNASS participating states but would also counter it against all non-state GNASS participating entities in different parts of our planet, who would voluntarily create pressure on the attacking state.

At the same time, in addition to ensuring safety, the SATTRON would create a strong economic effect.

To date, the transport component in the cost of goods very often reaches up to 50% of its price and up to 90% of the time it takes to overcome the way from the state of raw materials to finished products in the store.

Today, there are public and private carriers in the world. However, on the one hand, the state transport system is clumsy and not interested in solving promising tasks. On the other hand, private transport companies, against the background of mutual competition, are only interested in personal enrichment and are not ready to participate in creating

a common perspective. This situation makes any country vulnerable.

In turn, an efficient transport system has been the basis for the independence and power of the state for a long time. Ancient Egypt was able to become a powerful state, primarily because it was able to create an efficient and cheap transport and transit system for cargo delivery along the Nile connecting central Africa with the Mediterranean coast. Ancient Rome became a powerful state not only because it knew how to fight well (in those days many states fought well) – but it created the most efficient, safe, and cheap transport and transit system. Many city-states joined the Roman Empire without a fight only because Rome offered businesses and small rulers more favorable economic conditions, and, first of all, related to the delivery of goods. I.e. already in ancient times, states were able to understand the importance of the transport system and were able to create a business-oriented transport and transit system.

Thus, creating an effective transit transport system would significantly reduce the cost of the final product allowing faster and cheaper delivery of technologies, raw materials, and products to the final recipient.

At the same time, this task can be implemented based on three principles: an effective structure, effective transport corridors, and effective legal solutions.

An *Effective structure* involves the establishment of an interstate corporation (the SATTRON). It shall be an interstate joint-stock transport and transit corporation, in which the distribution of shares would be as follows – 51% is held by the participating states, and 49% by private investors-shareholders.

Effective transport corridors require the physical construction of a group of direct, controlled, and closed transport (road and rail) corridors. These corridor systems shall be of different vectors and link states' most important transport and cargo hubs. It does not cancel the existing road system but creates an alternative one.

Each such transport corridor would have to meet the following basic conditions:

- the most direct transport highway (automobile as well as railway);
- such a highway shall not intersect other transport highways (neither automobile nor railway);
- it would be intended only for freight transport;
- the mentioned highway would be completely isolated from external transport systems, except for its entry points (i.e. it would be completely closed from the outside world);
- the entry points to the corridor would be located in certain places along the entire path of the corridor (the entrance of transport to the corridor would be under the control of the interstate control group);
- the corridor would be under constant external surveillance (satellites or cameras on the road);
- for each cargo, there would be only one control point (at the entrance to the corridor) and only one planned exit point;
- transport shall move non-stop at a minimum speed of 120-140 km/h (the only stops are for changing drivers);
- in the perspective of 10-15 years, only electric vehicles shall move in the corridor, and in the perspective of 30-50 years – only transport without drivers.

The essence of the corridor is straightforward:

- cargo transport that entered this corridor is gaining

high speed and moving to its destination non-stop under the supervision of government agencies;

- cargo control and accrual of customs or other payments is carried out only once at the point of entry, and payment of customs payments – at the destination;

- in the directions that such corridors would occupy, smuggling would eventually disappear as a type of business.

Effective legal solutions require the signing of an open agreement on the establishment of an interstate joint-stock transport and transit corporation (the SATTRON). This agreement would not be about the unification of state transport systems but about the development of a new alternative transport and transit system, within which the participating states and private investors invest funds (money, land, transport terminals, technologies, and so on) in the creation of a transport system and share income.

Based on this SATTRON Treaty, participating states shall amend their national legal acts to meet the following conditions:

- the establishment of uniform rules for the organization of transportation and control of carriers for all carriers that would use transit corridors;

- the development of a single preferential tariff system for all carriers and uniform rules for customs and border control.

The SATTRON prospects for the near future:

- the creation of an effective security system for the participating states;

- the mutual business integration of the participating States;

- a significant reduction in the cost and acceleration of cargo delivery, an increase in transportation safety as well as the reduction in atmospheric pollution on the territory of the participating states;

- the development of many alternative transport corridors, the effectiveness of which would not be affected by either the war or the economic crisis;

- the creation of a support system for carriers of partner states in conditions of economic crises (preferential access to the corridor);

- the environmental improvement.

In the future, it can be applied to sea and air transport – the principles would be the same but the control system would be different (the role of corridors would be performed by ships moving under the satellite control of the corporation).

The Non-Provocative Defense Policy is based on the complete rejection of states from all systems that compel the killing of people (legally, physically, or socially).

The Non-Provocative Defense Policy requires states wishing to join the GNASS to meet three main conditions.

The first condition is the complete renunciation of the state from the military mobilization of the population and from other types of mobilization of people that force or may force people to take part (of any kind) in the killing of other people (regardless of what purpose is pursued). At the same time, the state shall recognize the fact that military mobilization of a person (like any other coercion of a person to kill or participate in the killing, regardless of what purpose is pursued) is violence against a person, the torture as well as cruel, inhuman disrespectful treatment, i.e. a relic of a medieval totalitarian, uncivilized, undemocratic and aggressive

form of government and organization of society.

The second condition is the state's refusal of national military legislation and its accession to the UN Unified International Military Charter (that shall be developed). According to and based on this Charter, any state would have the right to create on its territory contractual voluntary armed forces for its defense or the protection of the GNASS participants but it would be required to register these armed forces in the UN General Register (structure, weapons, and strength). The maximum number of such armed forces may not exceed more than 0.01 % of the total population of such a state. At the same time, the provisions of the UN Unified International Military Charter, based on which contract voluntary armed forces of the state would be created, shall establish a prohibition for such armed forces to cross the borders of any state and use weapons or other force concerning the civilian population of any state (including its own).

The third condition is the establishment of a prohibition on the prosecution and punishment of any individuals, private companies, or non-governmental organizations that refuse to take part in hostilities (or take part in any other actions that lead or may lead to the killing of other people regardless of the purpose). At the same time, all GNASS participants acknowledge and confirm the fact that any non-state entity (individual, private company, or non-governmental organization) that has joined or has declared a desire to join the GNASS regardless of its nationality and territorial affiliation cannot be subject to military mobilization (or other type of coercion to take part in the killing of other people) in any state on Earth (including outside of the GNASS) and is protected by all GNASS participants.

Most military conflicts have shown that the decisive role in these conflicts is played by the process of military mobilization, i.e. the ability of the state through legislative threats or social condemnation to force a large number of people to take part in a military conflict against their will. The refusal of states to military mobilization would make it possible to radically change the conflict situation in the world since the number of people willing to voluntarily fight and kill is significantly less than the number of people who were forced to do this against their will. I.e. after the abandonment of military mobilization, the number of people willing to fight would always be insufficient to wage a war of conquest against other states.

In turn, the release of human and material resources due to the abandonment of military mobilization would allow each state to direct them to improve its economy and the well-being of the population.

The Food Security Policy is based on the creation of a System of Underground Greenhouses-Bomb Shelters or SUGREBOS under each Megalopolis, in which the required amount of critically important agricultural products would be grown. The activity and harvest of such greenhouses would not depend on the earth, sunlight, rain, snow, wind, hurricanes, and other external factors. The technology for growing agricultural products in such conditions has already

been developed by "Safe Planet: Quality Revolution" Limited Liability Company ("SPQR", LLC) and is beginning to be implemented by private businesses in Ukraine. In a safe time, the SUGREBOS would enable to growth of agricultural products for state or international orders to provide food to vulnerable populations in the state of registration or to provide relief to the starving population of other states. During periods of pandemics, wars, or natural disasters, the SUGREBOS would provide the minimum required number of agricultural products to the population that would take refuge in these greenhouses for protection.

CONCLUSION

The result of the research is the formula for creating a new security system, which can be called the "Global Non-Aggressive Security System" (Global Non-Aggressive Security System or GNASS).

According to this formula, states, private companies, non-governmental organizations, and individuals can join the GNASS regardless of their location or activity.

At the same time, at the initial stage, the GNASS would consist of only three main elements.

The first element is the Transit Territorial Security Policy, which is based on the following principles: an effective structure (based on an interstate corporation), effective transport security corridors (the SATTRON), and effective legal solutions.

The second element implies the Non-Provocative Defense Policy, which is achieved by fulfilling the following conditions:

- the refusal of all states from military and other types of mobilization of people that force or may force people to take part in the killing of other people regardless of the purpose being pursued;

- the refusal of all states from national military legislation and their accession to the UN Unified International Military Charter (which shall be developed);

- the prohibition of prosecution and punishment as well as protection from such prosecution and punishment of any individuals, private companies, or non-governmental organizations that refuse to take part in hostilities.

The third element is the Food Security Policy, which is based on the construction of the Underground Greenhouse-Bomb Shelter System (the SUGREBOS), which guarantees to provide food to people both in peacetime and during military conflicts and natural disasters.

According to the author, the creation of a global security system based on the GNASS principle would eliminate military conflicts within a few years, since the economic and security attractiveness of this system is so extreme that most states would agree to fulfill all the above conditions for joining the GNASS.

At the same time, it is necessary to understand that the main condition for states to join the GNASS is that these states fulfill all the conditions established by the GNASS Policies.

References

1. Jenkins T. A global security system: an alternative to war (2018-19 edition). Charlottesville, Virginia :, 2018.
2. Charter of the United Nations and statute of the international court of justice. New York, 2015.
3. Dilworth R.L., Maital S. Fogs of war and peace: a midstream analysis of World War III. Westport, Conn, 2008. 240 p.
4. Weiss T.G., Kessler M.A. Third World security in the post-cold war era. Boulder, 1991. 183 p.

5. UN General Assembly (Eleventh emergency special session). Aggression against Ukraine (02.03.2022).

6. UN General Assembly (Tenth emergency special session). Protection of civilians and upholding legal and humanitarian obligations (26.10.2023).

Список використаних джерел

1. Jenkins T. A global security system: an alternative to war (2018-19 edition). Charlottesville, Virginia :, 2018.

2. Charter of the United Nations and statute of the international court of justice. New York, 2015.

3. Dilworth R.L., Maital S. Fogs of war and peace: a midstream analysis of World War III. Westport, Conn, 2008. 240 p.

4. Weiss T.G., Kessler M.A. Third World security in the post-cold war era. Boulder, 1991. 183 p.

5. UN General Assembly (Eleventh emergency special session). Aggression against Ukraine (02.03.2022).

6. UN General Assembly (Tenth emergency special session). Protection of civilians and upholding legal and humanitarian obligations (26.10.2023).

Володимир Костянтинович МАРИНІЧ

здобувач, Національний університет біоресурсів і природокористування України; адвокат, Адвокатське бюро «ФОКС» Марини Миклуш»; учасник, ГО «Портал космічного права»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3206-1436>

e-mail: marinich@cosmiclawportal.org

Володимир Іванович КУРИЛО

д.ю.н., професор, зав. кафедри, Національний університет біоресурсів і природокористування України; заслужений юрист України, чл.-кор. НААН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1268-801X>

e-mail: volodymyr.kurylo@gmail.com

Марина Ігорівна МИКЛУШ

керуючий, Адвокатське бюро «ФОКС» Марини Миклуш», керівник, ГО «Портал космічного права»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2202-9482>

e-mail: myklush@cosmiclawportal.org

Світлана Миколаївна ГОЛУБ

старший викладач, Академія праці, соціальних відносин і туризму

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2365-064X>

e-mail: holub@cosmiclawportal.org

НОВА ФОРМУЛА МИРУ: СИСТЕМА ГЛОБАЛЬНОЇ НЕАГРЕСИВНОЇ БЕЗПЕКИ

У дослідженні виведено формулу створення нової системи безпеки, яку можна назвати «Система глобальної неагресивної безпеки» (Global Non-Aggressive Security System or GNASS). Згідно з цією формулою до GNASS можуть приєднуватись держави, приватні компанії, недержавні організації та фізичні особи незалежно від місця свого знаходження або ведення діяльності. Водночас на початковому етапі GNASS складатиметься лише з трьох основних елементів. Першим елементом є Політика транзитної територіальної безпеки, яка будується на таких принципах: ефективна структура (на базі міждержавної корпорації), ефективні транспортні коридори безпеки SATTRON та ефективні правові рішення. Другим елементом є Non-Provocative Defense Policy, що досягається виконанням таких умов: відмова всіх держав від національного військового законодавства та приєднання до Єдиного Міжнародного Військового Статуту ООН (який необхідно розробити); зменшення збройних сил усіх держав шляхом їхньої відмови від військового та іншого виду мобілізації людей; захист від переслідування та покарання будь-яких фізичних осіб, приватних компаній чи недержавних організацій, які відмовилися брати участь у військових діях. Третім елементом є Політика продовольчої безпеки, яка ґрунтується на побудові Системи Підземних Теплиць-Бомбосховищ SUGREBOS, які гарантовано забезпечують продовольством людей як у мирний час, так і під час військових конфліктів та природних катаклізмів. На думку автора статті, створення системи глобальної безпеки за принципом GNASS дасть змогу усунути військові конфлікти протягом кількох років, оскільки економічна та безпекова привабливість цієї системи настільки значна, що більшість держав погодиться виконати умови для приєднання до GNASS.

Ключові слова: глобальна безпека, неагресивна безпека, непророкаційна оборонна політика, національна безпека, система безпеки, принципи безпеки, політика безпеки, міжнародне право

Андрій Адольфович **МЕЩЕРЯКОВ**

д.е.н., професор кафедри, Університет митної справи та фінансів

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6643-2418>

e-mail: andrei-andrei-70@ukr.net

Вікторія Геннадіївна **БАБЕНКО-ЛЕВАДА**

к.е.н., доцент кафедри, Національний університет "Запорізька політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4249-5369>

e-mail: blyg@ukr.net

Галина Володимирівна **СХІДНИЦЬКА**

к.е.н., доцент кафедри, Львівський національний університет природокористування

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0333-1721>

e-mail: galina_shid@ukr.net

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ: АНАЛІЗ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

У статті охоплено сучасні глобальні тенденції у фінансовій сфері та їхній вплив на банківський сектор України. Дослідження здійснено на основі комплексного аналізу світових фінансових змін, динаміки технологічних інновацій та унікальних викликів, що стоять перед банківською системою України. У цій науковій розвідці розкрито ключові тенденції розвитку банківського сектору, фокусуючись на глобальних викликах і перспективах. Зосереджуючись на важливих аспектах трансформації, наукова робота містить не тільки ґрунтовний аналіз сучасних тенденцій, але й конкретні рекомендації з ефективної адаптації українських банків до світових фінансових трендів.

Ключові слова: банківський сектор, фінансові тренди, сучасні технології, діджиталізація, адаптація до змін

ВСТУП

Сучасна фінансова система неперервно еволюціонує під впливом різноманітних економічних, технологічних і геополітичних чинників. Статтю присвячено дослідженню глобальних тенденцій у фінансовій сфері, що базується на аналізі новітніх технологічних рішень і викликів, які стоять перед банківською системою України.

Фінансова система стає ареною постійних змін, де високотехнологічні рішення та міжнародні тенденції визначають нові стандарти й вимоги. У цьому контексті дослідження спрямоване на визначення та аналіз головних векторів розвитку, які формують сучасну банківську сферу України. Зокрема, акцент зроблено на глобальних тенденціях, що визначають напрями розвитку світової фінансової системи. Такий аналіз дасть можливість з'ясувати, як українські банки адаптуються нині й адаптуватимуться надалі до нових викликів.

У статті розкрито перспективні аспекти, враховуючи не лише виклики, а й можливості, які з'являються перед банківською системою України в умовах глобалізації та інновацій. Висвітлення цих аспектів важливе не лише для фахівців галузі, але і для широкого кола громадян. Зміни у фінансовому секторі відіграють визначальну роль у формуванні економічного середовища та впливають на матеріальне забезпечення нації. Отже, вивчення глобальних тенденцій у фінансовій системі та їхнього впливу на банківський сектор має величезне значення для розуміння й вирішення сучасних економічних викликів і можливостей.

МЕТА дослідження – аналіз глобальних тенденцій у фінансовій системі та їхнього впливу на банківський сектор України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

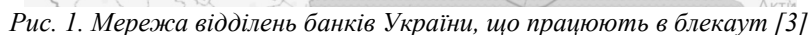
Дослідження ґрунтується на комплексному підході із застосуванням таких методів, як аналіз і синтез, узагальнення, індукція та дедукція.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фінансова система банківського сектору піддавалася значним змінам під впливом глобальних тенденцій, обумовлених широкомасштабними соціальними, технологічними й екологічними трансформаціями. Останнім часом банківський сектор України демонструє суттєві покращення, зокрема зміцнення фінансової стійкості, активне впровадження цифрових технологій та онлайн-банкінгу, а також зменшення кількості неплатоспроможних банків внаслідок реформ Національного банку України (НБУ) [1]. Ці зміни сприяють збільшенню конкуренції, покращенню кредитної дисципліни та вдосконаленню регуляторного середовища в банківській сфері.

У період війни в Україні банківський сектор постав перед значними викликами, пов'язаними з кризою підприємницької сфери, розбалансуванням фінансово-кредитної системи та зниженням фінансової стійкості населення [2]. Проте НБУ і ключові банки виявили високий рівень відповідальності, створивши мережу POWER BANKING (рис. 1), що забезпечило незалежність від енергопостачання та надало можливість реалізувати банківські послуги навіть під час блекауту.

Крім того, забезпечувалось безперебійне підкріплення банків готівкою, вільний доступ до сейфів, необмеженість безготівкових операцій тощо [4]. Результати діяльності банків свідчать про їхню стійкість і здатність до отримання прибутку в умовах військового конфлікту, а НБУ, відслідковуючи ризики, підтримує стабільність і сприяє залученню коштів у банки, готуючи їх до післявоєнного періоду.

Керування перевіркою геолокації клієнта й отримув-

Більшість з цих функціональних digital-можливостей вже притаманні сучасним банкам (табл. 1), що свідчить про поступовий розвиток банківської сфери, її адаптацію до вимог глобальних тенденцій фінансового середовища й орієнтацію на сучасного споживача. Такі функції стають стандартом якості в цифровому середовищі, сприяючи конкурентоспроможності та забезпечуючи високий рівень обслуговування клієнтів.

Функціонал	Відкриття валютного депозиту у додатку	3D-secure-можливість вимикати посилену аутентифікацію	Керування перевіркою геолокації клієнта й отримувача платежу	Вибір власного CVV у додатку	Управління токенозованими картами	Google Pay та Apple Pay у додатку
Банки						
Monobank	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Sense Bank	✓	✗	✓	✗	✓	✓
А-Банк	✓	✓	✗	✗	✗	✓
Приватбанк	✓	✗	✗	✗	✗	✗
ПУМБ	✓	✗	✓	✗	✗	✓
Укргазбанк	✓	✗	✗	✗	✗	✓
Укрсиббанк	✗	✓	✗	✗	✗	✗
Отрбанк	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Райффайзен	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Ощадбанк	✗	✓	✗	✗	✗	✗

Отже, поступовий розвиток банківської сфери України та її активна адаптація до вимог глобальних тенденцій фінансового середовища й сучасного споживача є енергійним процесом, що визначає новий стандарт якості у цифровому світі. Українські діджитал-банки постійно вдосконалюються під впливом глобальних тенденцій, реагуючи на зміни в потребах та очікуваннях сучасного споживача.

Все більша увага до сталого фінансування визначає ще одну важливу тенденцію. Банки активно сприяють проєктам, спрямованим на соціальну відповідальність і збереження навколишнього середовища. Розвиток таких ініціатив сприяє не лише соціальній стійкості, але й створенню сталої економічної системи.

За останні десятиріччя спостерігається експоненційне збільшення різноманіття фінансових технологій. Компанії Fintech конкурують з традиційними банками, пропонуючи інноваційні та зручні фінансові рішення. Ця конкуренція спонукає банки до активного впровадження технологічних ініціатив і вдосконалення якості своїх послуг. Водночас зростає інтерес клієнтів до різноманітних форм електронного банківського обслуговування [6].

За високим рівнем цифровізації стоїть загроза кібератак. Банки намагаються удосконалити свої системи кібербезпеки, враховуючи зростання кількості онлайн-транзакцій та використання цифрових сервісів. Заходи протидії кіберзагрозам стають ключовим аспектом функціонування банківської системи. Кібербезпека набуває особливого значення, у зв'язку з чим фінансові установи вкладають значні ресурси у захист своїх систем і мереж від кібератак [7].

Однією з важливих глобальних тенденцій є активний інтерес центральних банків до впровадження цифрових валют. Заміна традиційних грошей цифровими може вплинути на монетарну політику та структуру фінансової системи. Це також породжує нові питання стосовно приватності та кібербезпеки.

Розвиток блокчейн-технологій спричинив зростання популярності децентралізованих фінансів (DeFi). Системи, які базуються на смарт-контрактах, надають можливість обходу традиційних фінансових посередників. Це може змінити уявлення про банківські послуги та створити нові можливості для учасників ринку. Такі технології, як блокчейн, дають змогу виконувати транзакції з меншими обмеженнями та витратами [8].

Дедалі більший обсяг технологічних інновацій у банківській сфері супроводжується підвищенням регуляторної вимогливості. Уряд та Регулятор активно пристосовують свої підходи для регулювання нових технологій та забезпечення фінансової стабільності.

На фоні швидкого технологічного розвитку і конкуренції виникає тенденція до активації співпраці та партнерства між банками й іншими гравцями ринку. Створення екосистем і об'єднання ресурсів дають змогу банкам розширювати свої можливості й ефективно відповідати на виклики ринкового середовища. Нині спостерігається низький рівень інтеграції банківської системи у міжнародні фінансові центри, тому необхідно її посилювати за умови забезпечення ефективної системи управління фінансовими ризиками як на сучасному етапі розвитку, так і в майбутньому [9].

Впровадження штучного інтелекту й аналітичних

технологій має значний вплив на процеси прийняття рішень у банківському секторі. Застосування алгоритмів машинного навчання для ризик-аналізу, кредитного скорингу та запобігання шахрайству підвищує точність і швидкість прийняття фінансових рішень. Відповідно до трансформації банківської системи, відходу від застарілих бізнес-моделей та активного впровадження діджитал-інструментів і штучного інтелекту, банки оптимізують власну організаційну структуру [10].

Глобальна тенденція до забезпечення фінансової інклюзії відображає необхідність розширення доступу до банківських послуг для всіх прошарків населення. Банки активно розробляють інноваційні рішення і мобільні сервіси, спрямовані на підвищення фінансової освіченості та полегшення доступу до банківських продуктів. Зі зростанням ролі технологій і віддалених робочих моделей виникають нові вимоги до робочого середовища. Банки переосмислюють свої офісні структури та впроваджують технології для підтримки віддалених робочих груп, що відкриває нові можливості для гнучкості й ефективності.

Необхідно враховувати також глобальні виклики, такі як економічні кризи, пандемії та військові конфлікти, які можуть впливати на стійкість банківської системи. Забезпечення фінансової стійкості та готовності до непередбачуваних ситуацій стає важливою частиною стратегій банків.

Сучасна динаміка фінансової системи створює необхідність для українських банків адаптуватися до широкого спектру глобальних тенденцій. На фоні швидкого технологічного розвитку та геополітичних змін українські банки опинилися в ситуації, коли адаптація стала необхідністю для збереження конкурентоспроможності. Інтеграція цифрових технологій є ключовою частиною нових стратегій адаптації для досягнення успішних результатів [11]. Банки активно впроваджують онлайн-сервіси, мобільні додатки й технології штучного інтелекту для покращення ефективності та задоволення всіх бажань клієнтів. Розширення партнерств з FinTech-компаніями спричинило новий етап у розвитку фінансового сектору. Співпраця з інноваційними гравцями дає банкам можливість швидше впроваджувати технологічні рішення та створює майданчик для спільних проєктів у сфері цифрових послуг.

Однією з ключових стратегій адаптації є вдосконалення цифрових платформ і онлайн-сервісів. Зростання популярності онлайн-банкінгу потребує від банків надійних та інтуїтивно зрозумілих інтерфейсів, а також забезпечення високого рівня кібербезпеки. Крім того, банки активно взаємодіють з регуляторами, щоб відповідати новим законодавчим вимогам і стандартам у сфері фінансових технологій. Забезпечення відповідності регуляторним нормам стає стратегічним завданням в умовах дедалі більшої комплексності фінансового регулювання.

Адаптація українських банків стикається з численними викликами, як-от потреба у забезпеченні фахівцями з компетентністю у сфері цифрових технологій, збільшення витрат на кібербезпеку й необхідність змін у корпоративній культурі для сприйняття інновацій. Зараз зростає потреба у кваліфікованих спеціалістах банківської сфери, які є професіоналами у цифрових трендах, адже розвиток діджитал-сервісів створює запит на фа-

хівців з фінансових технологій [12].

Проте вищезазначені виклики також відкривають перспективи на вдосконалення та створення більш гнучких і ефективних структур. Активні банки можуть застосовувати ці тенденції як можливості для збільшення своєї ринкової частки та розширення спектру фінансових послуг.

Роль банків у фінансовій системі країни надто важлива, але вимагає постійного вдосконалення й адаптації до глобальних фінансових тенденцій. Українські банки перебувають на перехідному етапі адаптації до глобальних тенденцій. Важливим складником успіху є вміння банківських установ вчасно реагувати на зміни, інвестувати в інновації та встановлювати стратегічні партнерства. Це дасть змогу їм не тільки забезпечити власну конкурентоспроможність, але й сприяти розвитку фінансової системи на загальнодержавному рівні. З метою створення стратегічного напрямку для українських банків і забезпечення їхнього успішного майбутнього, пропонуємо низку рекомендаційних заходів, що охоплюють

ключові аспекти фінансової діяльності (табл. 2).

Сучасний фінансовий ландшафт диктує українським банкам необхідність постійного розвитку й адаптації до глобальних тенденцій. Наведені рекомендації взаємодіють для створення стратегічного курсу, спрямованого на оптимізацію діяльності банків, підвищення їхньої конкурентоспроможності та забезпечення високого рівня обслуговування клієнтів.

Цифрова трансформація, як визначено в рекомендаціях, стає ключовим фактором для покращення якості обслуговування та створення нових цифрових продуктів. Це дає можливість банкам не лише залишатися в курсі інновацій, але й побудувати довгострокові відносини з клієнтами, які цінують зручність і швидкість.

Розширення співпраці з FinTech-компаніями відкриває доступ до новаторських рішень і допомагає розв'язувати завдання швидкого впровадження технологій. Це підсилює інноваційні потужності банків і дає їм змогу активно конкурувати на ринку.

Таблиця 2 – Адаптація українських банків до глобальних тенденцій: рекомендаційні заходи та їхня практична цінність [власна розробка авторів]

	Рекомендаційні заходи	Мета впровадження
1	Інтеграція цифрових технологій	Збільшити інвестиції у розроблення і впровадження цифрових платформ, мобільних додатків й інтелектуальних технологій для покращення якості обслуговування та забезпечення конкурентоспроможності.
2	Розвиток співпраці з FinTech	Активувати зусилля з укладання стратегічних партнерств і співпраці з FinTech-компаніями для ефективного впровадження інновацій та швидкого реагування на зміни у фінансовому просторі.
3	Розширення сервісів децентралізованих фінансів	Вивчення можливостей інтеграції децентралізованих фінансових послуг, які базуються на блокчейні, для розширення асортименту продуктів і залучення інноваційних клієнтів.
4	Розвиток технологій "Інтернету Речей" (IoT)	Дослідження можливостей застосування IoT для забезпечення безпеки та зручності платіжних і банківських операцій, а також розроблення нових фінансових продуктів.
5	Покращення онлайн-обслуговування	Перегляд та оптимізація онлайн-процесів з метою забезпечення користувачам простого та зручного доступу до фінансових послуг
6	Розвиток цифрових продуктів	Активна співпраця над розширенням асортименту цифрових продуктів і послуг, враховуючи очікування сучасних клієнтів та конкурентний тиск.
7	Створення інноваційних рішень для мікропідприємств	Вивчення потреб мікропідприємств і розробка інноваційних фінансових продуктів, спрямованих на полегшення фінансового управління та розвитку бізнесу.
8	Посилення роботи з даними й аналітикою	Збільшення вкладень в аналітичні технології для ефективного застосування даних у прийнятті рішень, виявленні трендів і персоналізації фінансових послуг.
9	Створення інноваційних моделей кредитування	Розроблення нових моделей кредитування, базованих на аналізі альтернативних даних і штучного інтелекту, для полегшення доступу до кредитів і зменшення ризиків.
10	Забезпечення високого рівня безпеки	Впровадження систем і технологій, спрямованих на запобігання кібератакам, та проведення регулярних тренувань для персоналу з реагування на потенційні загрози. Запровадження технологій біометричної ідентифікації та подвійної автентифікації для підвищення безпеки клієнтських рахунків і транзакцій.
11	Активізація маркетингу та брендингу	Збільшення витрат на маркетинг і розвиток ефективних стратегій брендингу для підвищення свідомості клієнтів і створення позитивного іміджу банку.
12	Залучення молодіжного сегмента	Розроблення спеціальних фінансових продуктів і програм для залучення й обслуговування молодіжного сегмента, включаючи навчальні ініціативи та персональні фінансові консультації.
13	Освітні програми для персоналу	Впровадження програм підвищення кваліфікації для персоналу з метою забезпечення їхньої готовності до роботи із сучасними цифровими технологіями та вирішення нових завдань.
14	Сталість і соціальна відповідальність	Зосередження зусиль на реалізації проєктів соціальної відповідальності та сталого розвитку, що дасть змогу посилити позитивний імідж банку й залучити нових клієнтів.
15	Взаємодія з Регулятором	Активна співпраця з Регулятором для відповідності новим законодавчим вимогам, а також для формування прозорих і стабільних фінансових умов.
16	Створення гнучких робочих моделей	Аналіз перспективи впровадження більш гнучких робочих моделей, включаючи роботу з віддалених місць і стимулювання активної роботи працівників.
17	Фокус на фінансовій інклюзії	Активний розвиток програм і продуктів, спрямованих на забезпечення доступу до фінансових послуг для всіх верств населення, зокрема для тих, хто перебуває у віддалених й економічно вразливих регіонах.

Концентрація на кібербезпеці відкриває можливості забезпечення безпеки клієнтських даних і запобігання фінансовому шахрайству, створюючи надійність і довіру.

Впровадження інноваційних моделей кредитування й розвиток продуктів для мікропідприємців підсилюють роль банків у стимулюванні розвитку бізнесу та забезпеченні фінансової доступності.

Високий рівень персональної безпеки, новаторські підходи до роботи з даними й активна участь у соціальних та екологічних ініціативах формують стійкість і відповідальність банківських установ у сучасному світі.

Розширення сервісів DeFi та застосування технологій IoT дають змогу банкам не тільки підтримувати традиційні функції, але й створювати нові, динамічні можливості для клієнтів.

За умови успішної реалізації цих рекомендацій УК-раїнські банки можуть стати фундаментом стабільної та інноваційної фінансової системи, що відповідає викликам глобального ринку і сприяє сталому розвитку економіки країни.

ВИСНОВКИ

Глобальні тенденції у фінансовій системі банківського сектору є складною системою взаємопов'язаних факторів. Виклики й можливості, що виникають з цих тенденцій, створюють необхідність для банків адаптуватися, розвивати інноваційні стратегії та знаходити баланс між традиційними цінностями і новітніми технологічними вимогами. Зміни в технологічному просторі, зростання ролі сталого фінансування, динаміка розвитку FinTech і кібербезпеки формують новий контекст для функціонування банків, вимагаючи від них стратегічної реакції та вдосконалення бізнес-моделей. Глобальні тенденції у фінансовій системі банківського сектору нині визначаються не лише технологічними інноваціями, але й економічними, соціальними та політичними факторами. Розвиток цифрових технологій, важливі зміни в монетарній політиці та відкриття нових ринків ставлять перед банками виклики, які вимагають стратегічного мислення та гнучкості для досягнення успішного майбутнього.

Список використаних джерел

1. Прокоф'єва О. Розвиток банківського сектору України в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 8. С. 108–112. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.8.108>
2. Котік Б., Смолинська С. Функціонування банківського сектору України в період воєнного стану. *Молодий вчений*. 2023. № 10 (122). С. 2013–217. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-42>
3. Об'єднана банківська мережа POWER BANKING. URL: <https://power.bank.gov.ua/>
4. Чернишова О., Чорновол А., Мирончук В. Функціонування фінансового сектору України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-49> (дата звернення: 11.01.2024).
5. Бегаль І. Рейтинг банківських додатків. Чи є конкуренти у моно? Чи зміг «Ощад» обійти «Райф» та OTP? Яке місце у ТОП-10 посідає «Приват»? Дослідження асоціації ЄМА – Forbes.ua. *Forbes.ua. Бізнес, мільярди, новини, фінанси, інвестиції, компанії*. URL: <https://forbes.ua/money/rejting-bankivskikh-dodatkov-chi-e-konkurenti-u-mono-chi-zmig-oshchad-obyiti-rayf-ta-otp-yake-mistse-u-top-10-posidae-privat-doslidzhennya-asotsiatsii-ema-10052023-13576>
6. Владика Ю., Турова Л. Роль сучасних digital-технологій у функціонуванні банківської системи. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-21>
7. Теслюк С., Михальчук Б. Вплив трансформаційних тенденцій та стратегічних викликів у сфері фінтех-інновацій на фінансовий сектор України. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 3(35). С. 61–67. URL: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-03-61-67>
8. Левандівський О., Криховецька З., Кохан І. Сучасні тенденції функціонування банківської системи України. *Агросвіт*. 2023. №3-4. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.3-4.97>
9. Коваль Н., Пілявоз Т. Управління фінансовими ризиками в умовах інтеграції України у світовий фінансовий простір. *Modern Economics*. 2023. № 41. С. 54–58. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-08](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-08)
10. Копилова О., Пічугіна Ю., Гончар К. Діджиталізація банківського сектору України – виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-47>
11. Tkachenko O. Impactful Front-end Architecture in Online Business Development. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. № 22(6). pp. 409–414. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202206/20220651.pdf
12. Болдова А., Болдов А. Діджиталізація банківських сервісів як передумова подальшого розвитку фінансового простору України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-8>

References

1. Prokofieva O. Development of the banking sector of Ukraine under martial law. *Investments: practice and experience*. 2023. No. 8 (04). pp. 108–112. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.8.108> (In Ukrainian).
2. Kotik B., Smolinska S. Functioning of the banking sector of Ukraine during the period of marital status. *Molodyi vchenyi*. 2023. No. 10 (122). pp. 2013–217. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-42> (In Ukrainian).
3. United banking network POWER BANKING. URL: <https://power.bank.gov.ua/> (In Ukrainian).
4. Chernyshova O., Chornovol A., Myronchuk V. Functioning of the financial sector of Ukraine under conditions of maritime. *Economy and society*. 2022. No. 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-49> (In Ukrainian).
5. Behal I. Rating of banking applications. Does mono have any competitors? Was Oshad able to bypass Raif and OTP? What is the place of Privat in the TOP-10? Research by the EMA Association - Forbes.ua. *Forbes.ua. Business, billionaires, news, finance, investments, companies*. URL: <https://forbes.ua/money/rejting-bankivskikh-dodatkov-chi-e-konkurenti-u-mono-chi-zmig-oshchad-obyiti-rayf-ta-otp-yake-mistse-u-top-10-posidae-privat-doslidzhennya-asotsiatsii-ema-10052023-13576> (In Ukrainian).
6. Vladika Yu., Turova L. The role of modern digital-technologies in the functioning of the banking system. *Economy and society*. 2021. No. 25. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-21> (In Ukrainian).
7. Tesliuk S., Mykhalchuk B. Impact of transformation trends and strategic challenges in the field of fintech innovations on the financial sector of Ukraine. *Economic journal of Volyn National University named after Lesya Ukrainka*. 2023. No. 3(35). pp. 61–67. URL: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-03-61-67> (In Ukrainian).
8. Levandivskyi O., Krykhovetska Z., Kokhan I. Modern trends in the functioning of the banking system of Ukraine. *Ahrosvit*.

2023. No. 3-4. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.3-4.97> (In Ukrainian).

9. Koval N., Piliavoz T. Financial Risk Management in the Context of Ukraine's Integration Into the Global Financial Space. *Modern Economics*. 2023. No. 41, pp. 54-58. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-08](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-08) (In Ukrainian).

10. Kopylova O., Pichuhina Yu., Honchar K. Digitization of the banking sector of Ukraine – challenges and prospects. *Economy and society*. 2023. No. 50. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-47> (In Ukrainian).

11. Tkachenko O. Impactful Front-end Architecture in Online Business Development. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. No.6, pp. 409-414. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.51>

12. Boldova A., Boldov A. Digitalization of banking services as a prerequisite for further development of the financial sphere of Ukraine. *Economy and society*. 2022. No. 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-8> (In Ukrainian).

Andrii MESHCHERIAKOV

Doctor of Economics, Professor of department, University of customs and finance

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6643-2418>

e-mail: andrei-andrei-70@ukr.net

Viktoriia BABENKO-LEVADA

PhD in Economics, Associate Professor of department, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4249-5369>

e-mail: blyg@ukr.net

Halyna SKHIDNYTSKA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Lviv National Environmental University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0333-1721>

e-mail: galina_shid@ukr.net

GLOBAL TRENDS IN THE FINANCIAL SYSTEM AND THEIR IMPACT ON THE BANKING SECTOR OF UKRAINE: ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS

The paper covers the modern global trends in the financial sphere and their impact on the banking sector of Ukraine. The research was carried out on the basis of a comprehensive analysis of global financial changes, the dynamics of technological innovations and unique challenges facing the banking system of Ukraine. The study reveals key trends in the development of the banking sector, focusing on global challenges and prospects. The modern banking system of Ukraine is in an era of significant technological changes adapted to meet the needs of customers and optimize banking processes. Ukrainian banks must respond to global trends in the financial sphere to ensure competitiveness and meet the growing demands of customers. This requires innovation, digitization and flexibility to respond to rapid changes in technology and consumer behavior. Competition for customers and leadership in innovation are among the key points. Focusing on important aspects of transformation, the scientific work contains not only a thorough analysis of modern trends, but also specific recommendations for Ukrainian banks regarding their effective adaptation to global financial trends. In order to create a strategic direction for Ukrainian banks and ensure their successful future, the authors proposed a comprehensive set of recommended measures covering key aspects of financial activity. If these recommendations are successfully implemented, Ukrainian banks can become the foundation of a stable and innovative financial system that meets the challenges of the global market and contributes to the sustainable development of the country's economy. The paper is distinguished by highlighting not only the problems, but also the opportunities that global financial trends generate. This approach contributes to the uniqueness and value of the work from among the scientific developments in this area for specialists in the financial industry, scientists and everyone who is interested in the future development of the Ukrainian banking system.

Keywords: banking sector, financial trends, modern technologies, digitalization, adaptation to changes

Volodymyr MARINICH

applicant, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; lawyer in Law Firm "FOX" of Marina Myklush"; member of NGO "Cosmic Law Portal"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3206-1436>

e-mail: marinich@cosmiclawportal.org

Maryna MYKLUSH

CEO in Law Firm "FOX" of Marina Myklush"; CEO in NGO "Cosmic Law Portal"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2202-9482>

e-mail: myklush@cosmiclawportal.org

Svitlana HOLUB

Senior lecturer, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2365-064X>

e-mail: holub@cosmiclawportal.org

NEW INSIGHTS INTO SPACE ACTIVITIES REGULATION: AB ORIGINE TO CONTEMPORARY

The research presents new perceptions on the process of regulating space activities based on a synthesis of innovative approaches to regulating such activities and analysis of documents adopted by the international community in this area over the entire period of development of space activities. First of all, the research raises the issue of the format of the existing Space Law (including the form of Conventionalis stipulatio) as well as the question of the possibility of the emergence in the future of several new legal systems to regulate space activities. In this regard, the list of subjects and objects of space activities and space law is revised, and options for their classification and new interpretations are proposed. In addition, at this stage of the research, a proposal is presented for applying a new approach to organizing the legal space of the Universe taking into account the principles of "domestic room" and "alien room". At the same time, this proposal also includes the use of new methods to determine the spatial-territorial jurisdiction of States. Thus, instead of searching for the border between airspace and outer space (which has not yet been successful), the question of the possibility of dividing the entire aerospace into several special layers is considered, namely a layer of spatial security of States, a layer of spatial security of humanity, and open space. Additionally, the research emphasizes the gradual formation in 1958 – 1963 of the first four most important General Principles for Space Activities, which in the future may become the basis for the development of Outer Space Public Law aimed at the benefit of all humanity. According to the author, the findings of this research can be useful to form a new insight into the process of regulating space activities and develop new forms and types of Space Law that will change the international situation in this area for the better.

Keywords: space, space law, space activities, principles, subjects, objects, jurisdictions

INTRODUCTION

Compared to the 20th century, in the 21st century space activities have shifted to a new technological and political level of development. The orbits of the Earth are massively occupied by artificial satellites of States and private companies, research stations are sent to the Moon and Mars, plans are being made for the exploration of asteroids and the colonization of the Moon and Mars, and outer space is massively saturated with military satellites and weapons. Moreover, on November 07-08, 2023, at the COSMIC Kickoff Meeting, representatives of NASA and the US White House stated the existence of space armed forces, preparation for celestial bodies colonization, and war in outer space and on celestial bodies.

It is possible to say that the era of global space confrontation has begun. If the process of regulating space activities does not move to a new, qualitatively higher level, then such confrontation threatens all mankind with an orbital satellite war, which can develop into a large-scale space war. At the same time, the mentioned war could lead to the destruction of all mankind. There will be no winners in this war, and the loser will be humanity.

In turn, such an unfortunate state of affairs in space law indicates that existing international law has ceased to regulate space activities and is gradually turning into atavism. At the same time, even a superficial glance is enough to understand that today the process of regulating

relations in outer space and on celestial bodies resembles frozen volcanic lava. This lava previously flowed in different directions, bypassing uncomfortable areas, and is now frozen in different places resembling a patchwork and leaky blanket with a lot of patches.

Thus, we can conclude that international law in its present form cannot solve current problems in regulating space activities.

To make a positive difference in Space Law, it is necessary to find new formats and approaches to regulating space activities. First and foremost, it is necessary to reanalyze the process of development of Space Law from its origins to the present.

The **PURPOSE** of the paper is to develop a new vision and understanding of Space Law based on the results of previous research on this topic.

MATERIALS AND METHODS

To date, many scientists, diplomats, and honored lawyers have studied the evolution of the process of regulating space activities, e.g., N.R. Malysheva, V.V. Galunko, O.S. Stelmakh, Marcia S. Smith, B. Cheng, Albert K. Lai, I.A. Csabafi, O.Y. Asamoah, Ogunbanwo O. Ogunisola, Everett C. Dolman, I.H.P. Diederiks-Verschoor, V. Kopal, Jonathan F. Galloway, M.N. Shaw, F. Tronchetti, O.J. Lissitzyan et al.

However, it should be noted that all of them mainly

provide deep analysis only of global international documents on the regulation of space activities, such as international treaties or UN conventions. At the same time, other international documents, such as Resolutions and Declarations adopted by the United Nations General Assembly (the UN GA or the UN General Assembly) were subjected to only superficial analysis concerning their insignificance. In turn, it was precisely this position that led to the emergence of a “patchwork” and “leaky” quilt, which today consists of the so-called Space Law, where most of the processes have remained unsettled or are irresponsibly violated.

In addition, it is necessary to pay attention to the fact that, in general, scientists considered the process of regulation of space law only from the point of view of states or international organizations bypassing the point of view of such participants in space activities as people, non-governmental, and commercial organizations. This has led to the fact that such studies have become one-sided and have missed other important elements of the process of regulation of space activities.

In this regard, during 2021-2023, the authors of the paper conducted the first cycle of studies based on a deep analysis of all international documents in the field of space activities regulation adopted by the international community in 1958 – 1963.

The results of these studies were published in the papers “Regulation of space activities during the 1958-1963 period» [10], “Space Law, Subjects and Jurisdictions: pre-1963 period” [11], «Outer space public law: the 1958-1963 period. Part 1» [8], and «Outer space public law: the 1958-1963 period. Part 2» [9], “Fundamental principles of outer space (cosmic) law development” [13], “The Outer Space (Cosmic) Law Portal” [12].

To obtain the most effective scientific results of the research, general scientific methods (analysis and synthesis, deduction and induction, and system-structural), general philosophical methods (dialectical and hermeneutics), and special methods (historical and legal, formal legal, comparative legal) were applied.

To date, the mentioned research cycle is the first thorough study of all international documents in the field of regulation of space activities adopted by the international community in 1958-1963.

The results of the above studies made it possible to form a new insight into the process of regulating space activities and propose new forms and types of Space Law that will change the international situation in this area for the better.

RESULTS

1. Outer Space Law. General concepts

Any researcher who studies the processes of regulation of space activities understands that Outer Space Law is a unique type of law.

I.e., why it cannot be compared with other types of law, such as maritime or air law because these types of law regulate relations within Earth. In turn, the planet Earth is the natural habitat of a human, where one is born, grows old, and lives, and where all natural environments are interconnected with each other and with a human.

However, the environment for the application of Outer Space Law is the Cosmos: open outer space, celestial bodies, stars, and other natural objects beyond Earth that are not the natural habitat of humans and do not belong to anyone. I.e.,

outer space and celestial bodies are alien environments for a human, where one is only a guest.

In this regard, we should not expect from Outer Space Law the classical form of law due to the exclusivity of the environment concerning which this new law is developed. This also applies to States for which Outer Space Law can be formed both based on international treaties and unilateral obligations of States set out as joint public promises (*Conventionalis stipulatio*), which can be considered Resolutions and Declarations of the General Assembly of the United Nations (the UN General Assembly or UNGA) or other similar official documents [11, p. 575].

Moreover, Outer Space Law would not always rely on hard international acts, and in the future, it may be based on new principles and conditions beyond State agreements, especially in the part that concerns human relations. No one deprives the United Nations of the capacity to develop a unified Outer Space Law for States, but this does not mean that people (in person, or through private companies, or non-governmental organizations) cannot elaborate their agreements on relations in outer space and on celestial bodies outside the United Nations. On the contrary, this means that there may be a large number of such agreements, depending on the number of space communities established on the basis of such agreements.

In turn, given the possibility of creating an unlimited number of different space communities, Outer Space Law may also consist of an infinite number of treaties, declarations, or other documents regulating relations in such communities that can have different subject compositions and be based on different principles and ideologies, which in turn can form different legal systems.

At the same time, already at the initial stage, it can be assumed that these legal systems may be worlds apart from each other.

E.g., there may be legal systems designed for “Animal Rationale” individuals who can understand and voluntarily adhere to equitable principles [11, p. 574]. In this case, such legal systems would not be based on strict coercion to comply with norms of behavior but on voluntary compliance with any general principles, showing how to act correctly (fairly) and incorrectly (unfairly) without responsibility for incorrect actions.

There may also be classical legal systems that assume that all individuals are only “*Animal capax Rationis*”, i.e., they could comply with rules (norms) only under the pressure of fear and responsibility [11, p. 574]. Such legal systems would establish (impose) mandatory compliance with specific rules of behavior (norms) despite doubts about their fairness with the mandatory establishment of responsibility for their violation.

There can be an infinite number of such legal systems. I.e., it follows that Outer Space Law in a global projection may consist of diverse and fundamentally different legal systems. At the same time, some of these systems may already exist, and some may only be developed in the future.

Such diversity can exist until all cosmic communities decide to act based on a single generally accepted document (but only by voluntary agreement) or until they all move to a new level of spiritual relations.

Taking into account the above, as well as given previous studies, **Outer Space Law** can be described as a set of legal systems regulating space activities, implying different legal

ideologies and various subject composition, and also an environment of application that extends to outer space and celestial bodies beyond Earth [11, p. 576].

2. Legal systems of Outer Space Law

Based on previous studies from this cycle, today we can assume the formation over time of at least three legal systems of Space Law: Outer Space Law of Principles (or *Animal rationale ius*), Outer Space Private Law (or Cosmic Private Law), Outer Space Public Law (or Cosmic Public Law) [11, p. 576].

At the same time, taking into account the previously stated legal aspects [11, pp. 574–576], these systems can be described as follows.

2.1. Outer Space Public Law

Outer Space Public Law is a legal system that is a part of the *Corpus juris gentium* but has distinctive features associated with the conditions of its application in a space that is alien to both people and States.

At the same time, as practice has proved, public international law lacks mechanisms to ensure its implementation. I.e., neither the State, the union of states, nor the international community as a whole has a generally recognized executive apparatus capable of legally forcing any State to fulfill its international obligations (except for unlawful force or economic coercion). Moreover, this is impossible in outer space beyond the jurisdiction of all States. Thus, it shall be recognized that in public international law, it is impossible to establish binding rules for all States but only to agree on negotiated obligations.

In this regard, Outer Space Public Law would also consist only of the legal obligations of States (and then only until the relevant States renounce them) and may be described as follows.

Outer Space Public Law (or Cosmic Public Law) is a legal system of permanent obligations assumed by public subjects of space activities (various forms of political-territorial organization of society such as States and similar organizations as well as their unions and associations) regulating the activities of such subjects and the relationships between or among them in Cosmos.

At the same time, such obligations of public actors can be of several types, e.g. contractual (mutual) obligations (the fulfillment of which is carried out only if they are fulfilled by all parties to the relevant international treaty), unilateral obligations (*stipulatio*), joint unilateral obligations (*Conventionalis stipulatio*), and others types of obligations.

These obligations, in formal terms, can be assumed by public subjects together with responsibility for the failure to fulfill such obligations or without such responsibility. However, given the absence of a mechanism for holding public subjects and entire nations accountable, such responsibility would be only a formal element of this law.

2.2. Outer Space Private Law

In turn, Outer Space Private Law is a classic type of law, i.e., it is similar to the law that is common in modern society. Its only differences would be the conditions of its application (alien environment) and the conditions of control (civic non-public bodies). Thus, Outer Space Private Law can be described as follows.

Outer Space Private Law (or Cosmic Private Law) is a legal system of permanent norms (rules of behavior) that are

formed, controlled, and enforced by non-public subjects of space activities (organizations and/or individuals unable or unwilling to voluntarily comply with equitable principles) within the society or communities they created, and which regulate the behavior and relationships of such subjects in Cosmos.

In a sense, Outer Space Private Law can be compared to the INCOTERMS (enforcement of which is carried out by arbitration courts and Chambers of Commerce and Industry) but only on a larger scale and in a different environment of application.

Accordingly, there is a high probability that the development and control of the implementation of Outer Space Private Law would also be carried out by similar bodies and organizations, e.g., Space Arbitration Courts and Space Chambers.

2.3. Outer Space Law of Principles

The peculiarity of this legal system is that the Outer Space Law of Principles is the exclusive right of individuals, and only they could be its authors (creators). I.e., neither States, private companies, unions of States, nor their representatives could be the authors (creators) of the Outer Space Law of Principles since this right is not and cannot be another element of the *Corpus iuris gentium*.

At the same time, any system of principles of space activities created within the framework of the Outer Space Law of Principles may only be based on voluntary compliance with such principles within a voluntary society (or community) that accepts these principles as a basis or was established based on such principles. I.e., to say, no one can ever force anyone to perform or oblige to comply with any system of permanent principles of space activities within the framework of the Outer Space Law of Principles.

Proponents of classical legal systems may call this system utopian because they do not believe in the ability of people to create equitable principles and voluntarily comply with them. However, this system is a viable option and can be described as follows.

Outer Space Law of Principles (or Animal rationale ius) is a legal system that may consist of one or many systems of permanent principles of space activity formed by individuals within the voluntary society or community they have created and describing fair forms of relationships and behavior of individuals (*Animal rationale*) in Cosmos.

At the same time, due to the lack of security for the Outer Space Law of Principles (in the form of enforcement of the principles or establishment of punishment for their non-compliance), control of compliance with the principles of space activity can be carried out either by each individual or by a group of individuals or by the entire society (or community). Such control may also be exercised by permanent or temporary non-public bodies or organizations established within the relevant society (or community) that have the right to make decisions regarding compliance with the principles of space activities. At the same time, such decisions can be acts of a purely advisory and/or informational nature.

The prototype of such a legal system as the Outer Space Law of Principles can be oral or written agreements between two or more crew members of spaceships or space stations based on which they voluntarily regulate their relationships in space.

However, when it comes to such a permanent community, today it is unknown about the existence or attempts to create at least one system of permanent principles of space activity within the framework of the Outer Space Law of Principles. Most likely, this is the type of “law” that has yet to be introduced, and which over time would go beyond dogmatic models and become a new type of law for the entire Universe – “*Universum ius*”.

3. Subjects of Space Activities and Outer Space Law

3.1. Subjects of space activities

The subject of any activity usually implies an initiator and active participant in such activity, who has a goal and moves towards it and also makes decisions and controls such activity [15, p. 39]. In this regard, subjects of space activities include all participants in space activities – i.e., those who carry out activities related to the exploration and/or use of outer space and celestial bodies on Earth and/or beyond it [11, pp. 576, 577].

Therefore, *the subjects of space activities can be considered all types of individuals, non-state societies and communities as well as all types of public actors (various forms of political-territorial organization of society such as States and similar organizations as well as their unions and associations) who carry out activities on Earth and/or beyond it related to the exploration and/or use of outer space and celestial bodies.*

3.2. Subjects of Outer Space Law

In turn, subjects of law are commonly understood as participants in legal relations (actual or potential) who have **legal capacity** (formal legal capacity and dispositive legal capacity) in specific legal relations and can perform subjective rights and legal duty in such legal relations [1, pp. 394, 395].

Moreover, under the classical canons of law, at birth, any individual on Earth enjoys **legal capacity** that is recognized by public subjects of international law and public subjects of national law (States) by the place of national registration of such person and regardless of the participation or desire to participate in legal relations [1, p. 395].

For this very reason, subjects of law on Earth can be of two types as follows: a person who participates or declares a desire to participate in legal relations (an actual participant in legal relations) and a person who does not participate in such relations and does not declare the relevant desire (a potential participant in legal relations).

However, these rules cannot apply beyond Earth, since Cosmos is an alien environment for all legal actors on Earth (including States) and lies beyond their jurisdiction and national registration. Accordingly, classical **Earthly legal capacity** established by subjects of international law and subjects of national law on Earth does not apply to subjects of legal relations in the Cosmos.

In this regard, and given the fact that no one can establish a **legal capacity** for anyone in the Cosmos (since no one has jurisdiction in the Cosmos), the implication is that the **Cosmic legal capacity** is not the original attribute for all subjects of legal relations on Earth (i.e., it is not implied at birth). Accordingly, the **Cosmic legal capacity** cannot exist for a potential participant in legal relations – i.e., it cannot exist for a person who does not participate and does not declare a desire to participate in legal relations. In this case, it can be shown that the **Cosmic legal capacity** may be

attributed to an actual participant in specific legal relations related to space activities – i.e. the person who participates or has expressed a desire to participate in such legal relations with subsequent adherence to the provisions of the relevant legal systems of Outer Space Law.

Thus, **the subject of Outer Space Law** can only be an actual participant (who participates or is willing to participate) in specific legal relations related to space activities and is capable of exercising subjective rights and legal obligations in such legal relations.

In turn, according to existing dogmas, which are based on the canonical interpretation of the concept of a subject of law, it is generally accepted that only States and international organizations, on the similarity of the United Nations, can be subjects of Outer Space Law [15, p. 39]. This is justified by the fact that only States and international organizations are participants in international legal relations that arise in connection with space activities carried out under their jurisdiction and control [15, p. 39].

Certainly, in matters that concern Outer Space Public Law, this point of view may be partly correct, since States and international organizations can indeed be subjects of such law. However, the above list of subjects of Outer Space Public Law can be considered complete only for the present, provided this point of view does not take into account the possibility of the emergence in the future of new political-territorial organizations of societies (the form of which may differ from the form of the State) on celestial bodies and even in outer space beyond Earth.

I.e. it would be more correct to regard *the subjects of Outer Space Public Law as all types of public actors (various forms of political-territorial organization of society, including States and similar organizations, as well as their unions and associations) who take part in legal relations related to space activities by officially acceding to any provisions of Outer Space Public Law.*

At the same time, it is necessary to understand that in the process of space activities, new legal systems may be formed that differ from Outer Space Public Law, which have been discussed in this paper (e.g. Outer Space Law of Principles or Outer Space Private Law). Accordingly, for new legal systems, the interpretation of the concept of a subject of law would differ from the previous formulation.

For instance, taking into account the features of Outer Space Private Law described in this paper, it can be concluded that *the subjects of Outer Space Private Law can be all types of individuals, non-state societies, and communities that take part or want to participate in certain legal relationships related to space activities by adherence to the relevant provisions of Outer Space Private Law.*

In turn, *only Animal rationale individuals who openly declare recognition and explicitly comply with the relevant provisions of the Outer Space Law of Principles can be subjects of the Outer Space Law of Principles.*

4. Objects of Space Activities and Outer Space Law

4.1. Objects of space activities

Under the object of any activity is usually understood the passive and initiated aspect of such activity concerning which the subject's activity is directed [15, p. 39].

Accordingly, *objects of space activity can be all objects and goals of space activity claimed by subjects of space activity* [11, p. 577].

However, regarding objects of space activities declared in international documents during 1958-1963, first of all, it is necessary to pay attention to “an object launched into outer space”, since under the provisions of Paragraph 7 of the Declaration of Legal Principles, it is these objects to which there were proposed to extend the jurisdiction of States beyond Earth [18].

At the same time, the extension of such jurisdiction was conventional and formal, whereas, at the end of 1963, there was no precise definition of the concept “an object launched into outer space” in the Outer Space Law. Additional confusion was also created by the fact that during this period other names for such objects were repeatedly mentioned in United Nations documents: “satellite” (the UN GA Resolution 1721), “rocket launching facilities” (the UN GA Resolution 1802), “space vehicle” (the UN GA Resolution 1802) [11, p. 577]. Thus, the term “spacecraft” gradually became common in scientific literature. Further, the mentioned term began to be used in Outer Space Law [6, p. 7].

However, at this point, there was no specific and generally accepted definition and description for any of the above objects. By the way, at that time, there was an urgent need for a legal and/or technical description of such “the space objects”. Over the long period of development of Outer Space Law, various names and descriptions were proposed for such objects.

As a result of lengthy debates, some experts proposed to create a classification of “the space objects” according to technical and legal criteria for their definition and identification in terms of the extension of state jurisdiction [6, pp. 11–12].

Other experts concluded that the main criterion for determining “the space object” shall be its purpose, including one related to the exploration and use of outer space, involving celestial bodies. It was proposed to use this description principle for all similar “space objects”: “launcher vehicle”, “separate stages of the carrier rocket”, “the spent space objects”, “spacecraft”, “artificial satellites of the earth, the moon or other celestial bodies”, “equipment on the moon and other celestial bodies”, “interplanetary stations and laboratories”, “orbiting space platforms”, “stations”, “installations”, “separate debris of spacecraft that disintegrated”, and “space probes as well as detached parties of space objects”. At the same time, this list that “the space object” cannot include “Land stations (rocket launching sites, tracking and control stations, transmitting and receiving stations)”. Subsequently, there was a question concerning the possibility of regarding such objects as “spacecraft” (before and after its launch), and if so, the way to describe it. In the end, most experts agreed that “the criterion ought to be the ‘capability’ of spacecraft to move under said physical laws, [physical laws of astronautical flight] or any more appropriate definition of the forces or mechanics of its evolution” [6, p. 12].

As a result, the following alternative definitions have been proposed for both “spacecraft” and generally for “the space objects” that are launched from the Earth (although none of them have ever been admitted as a model):

– “Spacecraft means any objects designed to move in outer space, not needing support from the reactions of air” [6, p. 13];

– “All artificial bodies (manufactured by man) shall be space objects which are launched from the earth, with or

without crew, with the purpose of orbiting around the earth, moon or the sun by making use of the laws of Kepler (celestial mechanics) or of reaching from the earth another celestial body whether or not with the objective to stay at the place of destination” [6, p. 13];

– “The definition of space object should [also] cover any object or its component part launched with the view of performing flight in outer space for exploration and use of space including the moon and other celestial bodies, till the moment of its scientific dismantling or demolition” [6, p. 13];

– “On entend par engin spatial tout appareil susceptible de se déplacer dans l'espace extra-atmosphérique (et destiné soit à s'y désintégrer, soit à s'y maintenir conformément aux lois de la physique astronomique)” [6, p. 13];

– “Space device means any object launched toward (in the direction of) space. (Appareil spatial signifie tout objet lancé en direction de (vers) l'espace)” [6, p. 14];

– “Space device means any object intended for launching into space. (Appareil spatial signifie tout objet destiné à être lancé vers l'espace)” [6, p. 14].

The essence of all these proposals was to develop one unique name for all “space objects” that could be subject to State jurisdiction and provide a generalized and at the same time precise definition applying a technical description.

However, this was precisely the main drawback of all these proposals. They proceeded from the technical description of the object, and not from the essence of the issue that they needed to solve.

I.e. to resolve the issue of jurisdiction regarding “the space objects” in outer space, there was no need for their detailed description. It was enough to simply indicate that this jurisdiction could extend to the corresponding “artificial object in outer space or on a celestial body” (**Outer space artificial object** or **Cosmic artificial object**). At the same time, for jurisdictional issues, it also does not matter what this object is called, what purpose this object had before it was launched into outer space, or before it was assembled in outer space.

Taking into account all of the above, as of the end of 1963 the following objects in outer space or on celestial bodies could be classified as **Cosmic artificial objects** (artificial objects in Cosmos): satellites, objects launched into outer space, space vehicles, spacecraft, rocket launching facilities, equipment that used in space activities and other similar objects [6, p. 577].

As for the description of “the space objects” located on the Earth or in its airspace, the answer can also be quite simple.

Take as an example “a motorized bicycle”. At the moment when a driver pedals it, this vehicle is a bicycle, while at the moment when the engine is used, it functions as a moped. I.e., if a given device is intended to be both a bicycle and a moped, then it is called, respectively, a bicycle or a moped at the time of its use, depending on the way it is used.

In turn, if we take a tank, it becomes clear that it can be used to transport passengers. However, everyone understands that the only purpose of this technical equipment is to be used as a tank, i.e., a military weapon.

Taking into account the above, we can conclude that if the corresponding object is intended only for flights into outer space, then it can be conditionally called “spacecraft” and it would include all the equipment and its components, which are planned to be launched.

Provided such an artificial object is intended for flights both in outer space and in the airspace of the Earth, then during targeted flights in the airspace of the Earth it will have the status of “aircraft”, and during a targeted flight into outer space or back it may have “spacecraft” status.

I.e., we can conditionally say that a *“spacecraft” is an artificial object the purpose of which is to fly into outer space and/or back, and which includes all the equipment and all its components that are planned to be launched.*

At the same time, the place of such a launch can be either the Earth or the place of its assembly in outer space or on a celestial body.

In addition, it shall be taken into account that when such “spacecraft” moves into outer space beyond Earth, the mentioned “spacecraft” and all its parts and equipment would retain their names, but from a legal point of view, they turn into **Cosmic artificial object** (i.e., artificial objects in outer space or on a celestial body).

However, before leaving the Earth's airspace, such “spacecraft” would have the legal status of a **“Pre-Space Artificial Object”** (or **“Pre-Cosmic artificial object”**).

As for other objects of space activity, it is also necessary to underline the appearance during this period of such objects as “satellite communication”, which can conditionally be attributed to **technical phenomena** [6, p. 577].

Additionally, the UN Resolutions have repeatedly drawn attention to studies of any changes occurring on planet Earth as well as any phenomena in the Universe outside the Earth, which can be conditionally classified as **natural phenomena** [6, p. 577].

At the same time, the main objects of space activity have always been such objects as outer space and celestial bodies, which can be classified as **Space natural objects** (or **Cosmic natural objects**). However, it is necessary to remember that these objects could have an additional status. Thus, *outer space can be characterized as a separate all-encompassing spatial-territorial unit that does not fall under the jurisdiction of any State on Earth.* Therewithal, *the celestial body can be characterized as a separate large spatial-territorial unit, which also does not fall under the jurisdiction of any State on Earth* (except for the territories of the States on Earth, considering Earth is classified as a celestial body) [6, p. 577].

Thus, summing up the study of objects of space activity, it may be concluded that such objects can be conditionally divided into several types: natural space objects, prespace artificial objects, artificial space objects, technical phenomena, and natural phenomena [6, p. 577].

4.2. The Objects of Outer Space Law

In turn, the object of law is only legal relations between or among subjects of law (including their behavior within the framework of these legal relations), which are the subject matter of regulation or require regulation [1, pp. 200, 401].

In this regard, *the object of Outer Space Law can be considered legal relations (or space legal relations) between or among the subjects of Outer Space Law (including their behavior within the framework of these legal relations) in outer space and on celestial bodies, which are subject matter to regulation by the corresponding legal system of Outer Space Law within a particular society or community.*

E.g., for the United Nations (as a separate community), the object of Outer Space Public Law can be considered

international space legal relations between or among States within the UN. However, the object of Outer Space Public Law can also be space legal relations within other unions of States.

Moreover, if the object of law is legal relations, then the object of the legal relations is their subject matter – i.e., what these legal relations are aimed at. According to the canonical concept of law, the subject matter of legal relations usually includes the rights, duties, and responsibilities of subjects of law as well as tangible and intangible benefits obtained as a result of such legal relations [1, pp. 262, 288, 382, 401].

However, if this list of objects of legal relations is relatively acceptable for legal relations on Earth, then for Outer Space legal relations would be significantly different.

For instance, under the Outer Space Public Law, outer space and celestial bodies can be objects of legal relations, but not as material goods, since they do not fall under the jurisdiction of States and are not subject to appropriation.

At the same time, the results of research and non-destructive use of outer space and celestial bodies (such as “satellite communication” and the like) are highly likely to be the objects of such legal relations. Also, it is unlikely (although theoretically possible) that someday the liability of legal subjects would become the object of legal relations in Outer Space Public Law. Thus, *the objects of legal relations in Outer Space Public Law may include only rights and obligations of States established as a result of such legal relations as well as tangible and intangible benefits (except for outer space and celestial bodies) obtained as a result of space activities without the destruction of outer space and celestial bodies.*

In turn, under the Outer Space Law of Principles, the object of legal relations could be any benefits that do not contradict accepted principles. However, at the same time, the rights, obligations, and responsibilities of subjects of law cannot be the object of such legal relations, since in this legal system they are replaced by cosmic principles. Thus, *the objects of legal relations under the Outer Space Law of Principles can include only the principles of relationships as well as tangible and intangible benefits that do not contradict the mentioned principles.*

It seemed to suggest that the objects of Cosmic legal relations in most circumstances cannot be several objects familiar to legal relations on Earth, and therefore, for each legal system of Outer Space Law there would be its distinct objects of legal relations.

However, it is possible that such features would not exist in Outer Space Private Law, since there is a strong probability that legal relations in this legal system would be built on the same principles on which classical legal systems on Earth are based with a similar list of objects of legal relations.

In this regard, with a high probability, *the objects of legal relations under Outer Space Private Law would include the rights, obligations, and responsibilities of legal subjects as well as tangible and intangible benefits obtained as a result of such legal relations.*

5. Jurisdictions in Outer Space Law

5.1. Principles of jurisdictions

Before making any conclusions on the ways, the situations, and those to regulate space activities, it is necessary to understand the principles of jurisdiction that could be applied in outer space and on celestial bodies.

According to the doctrine of international law, the universal basis for jurisdiction is nationality and territory as well as the right to their protection [6, pp. 49–50]. In this regard, the discussion is only about Public jurisdiction (jurisdiction of States), since individuals and their communities do not have the totality of these elements and therefore the regulation of relations concerning them is carried out on other grounds.

It is generally accepted that Public jurisdiction always consists of two complementary regulatory elements: “*jurisdiction*” (Prescriptive [legislative] jurisdiction – the power of the State making laws and the competence to apply them to certain persons) and “*jurisdiction*” (Prerogative [enforcement] jurisdiction – administration of justice and enforcement of law in a certain territory) [6, pp. 34, 50].

In this regard, “*the concept (doctrine) of State jurisdiction means the right of a State to regulate the rights of persons, to affect property, things, events and occurrences whether by legislative, executive or judicial measure*” [6, pp. 34, 49].

At the same time, according to the method and scope of exercise of jurisdiction, the following types are distinguished: “exclusive jurisdiction” (State has an exclusive right to exercise jurisdiction), “concurrent jurisdiction” (more than one State may simultaneously assume jurisdiction over persons, things or occurrences), “complementary jurisdiction” (State may under international space law assume jurisdiction supplementing the jurisdiction of a third State) [6, p. 34].

At the same time, it is necessary to understand that only “exclusive jurisdiction” is a full-fledged and autonomous jurisdiction, and all other jurisdiction options are simply derivative elements based on interstate agreements.

In addition, when describing the concept of Public jurisdiction, three different types of jurisdictions are often distinguished: territorial, quasi-territorial, and personal [6, p. 50].

However, only in the case of territorial jurisdiction, the State has exclusive jurisdiction within its own territorial domain over things, property, persons, and legal transactions done within it, including the extraterritorial activities of such persons [6, p. 51].

In other cases, the jurisdiction is not generally recognized and exclusive jurisdiction, but is only part of individual contractual interstate agreements (i.e., treaty jurisdiction).

For instance, personal jurisdiction is the totality of powers of a State with respect to own vehicles, natural and legal persons (objects of jurisdiction) bearing its nationality, enjoying its protection, or owing it allegiance wherever they may be [6, p. 68]. I.e., it is mainly about objects of jurisdiction located within the territory of a foreign State (i.e., outside the territory of the State of their registration). This means that when carrying out activities, these objects will not fall under the exclusive jurisdiction of their State but will have to comply with the rules of a foreign State (in the way the foreign State allows). Accordingly, personal jurisdiction will not consist in the establishment by the State of registration of rules of conduct for such objects, but in establishing for them prohibitions on certain actions to the detriment of the State of their registration (provided that compliance with such prohibitions will not contradict joint agreements with a foreign State). Thus, we can say that personal jurisdiction is not exclusive jurisdiction but is only an element of an agreement between two States. Accordingly, personal jurisdiction also cannot be automatically applied on *terra nullius* (outside the territorial jurisdictions of States).

Wherein, quasi-territorial jurisdiction is the sum total of the powers of a State in respect of embassy, ships, aircraft, and spacecraft (to the extent to which they are also granted legal personality) having its nationality [6, p. 57]. I.e., quasi-territorial jurisdiction differs from personal jurisdiction in that it extends to all persons and things on board, including the activities of such persons, whether on board the craft or elsewhere [6, p. 57]. Accordingly, the theory of quasi-territorial jurisdiction considers the vehicle and embassy as the territory of the State of their registration located outside its internationally recognized territorial boundaries (within the territory of a foreign State or *terra nullius*). However, in this case, quasi-territorial jurisdiction is also not exclusive jurisdiction, but is only an element of an agreement between two States or within a group of States and can only apply to objects located on the territory of one contracting State, but which are the property of another contracting State. Thus, quasi-territorial jurisdiction also cannot automatically apply beyond the territorial jurisdictions of all States (*terra nullius*).

I.e., it can be concluded that personal jurisdiction and quasi-territorial jurisdiction do not entail absolute competence for any State, but are only elements of agreements and concessions between two or more States – in other words, they regulate the relations between or among these States.

Only territorial jurisdiction provides the State with an absolute and independent right to regulate any activity (but only within its territory).

5.2. Boundaries of spatial-territorial jurisdictions of States

According to the existing doctrine of jurisdiction, the actual jurisdiction of each State is directly related to its territory. In turn, this is since “*the notion of jurisdiction finds its origin in the concept of territory, the principle of sovereign equality and non-interference with the domestic affairs of States*” [6, p. 49].

Over a long period, States have protected their territorial integrity (i.e., access to natural, human, and tax resources within a certain territory), including by adopting and signing relevant legal acts and international treaties [11, p. 577]. Gradually, from the seventeenth century AD, the doctrine of jurisdiction began to emerge from the concepts of sovereignty and territoriality, which was finally established in the nineteenth century [6, p. 49]. This doctrine, on the one hand, asserted the rights of States in the territories they occupied, and on the other hand, limited their rights only to these territories.

Thus, States have established the principles of jurisdiction under which they have legal competence and can use resources only on their territory, and, accordingly, do not have the competence and right to use objects (resources) outside their territory [11, p. 577].

In turn, as of the end of 1963, the boundaries of State territories (exclusive jurisdiction boundaries), in most cases, had already been determined, both on land and in water. Within these borders, the State has exclusive jurisdiction, and beyond them (*terra nullius* or on the high seas) the exclusive jurisdiction of the State ends [4, p. 4].

Wherein, the provisions of Article 1(1) of the Chicago Convention on International Civil Aviation (7 December 1944) established as follows: “*The contracting States recognize that every State has complete and exclusive sovereignty over the airspace above its territory*”. Thus, the spatial-terri-

torial jurisdiction of States is not limited to the surface of the Earth but is directed up into space and down to the center of the Earth, somewhat reminiscent of the shape of an inverted cone with uneven sides that coincide in shape with the borders of States on the surface of the Earth [4, p. 4].

If the issue of the lower limit of State jurisdiction has not yet been raised, then the question of the need to determine the upper limit of the spatial-territorial jurisdiction of States has been discussed for a very long time. Moreover, there are many theories and proposals on this topic, classified by McDougal, Lasswell, and Vlasic: (1) proposals based upon prescriptions of the Air Conventions, (2) proposals based upon varying physical characteristics of space, (3) proposals based upon varying natures of flight instrumentalities, (4) proposals based upon the factors of effective control, (5) proposals based upon the earth's gravitational effects, and (6) proposals based upon arbitrarily chosen altitudes [11, p. 579].

Take as an example, that one of the most popular proposals on this topic is to limit the airspace of States to the upper limit at which the force of gravity influences. However, it is very difficult to implement this proposal, since it is difficult to determine an object of ideal shape, weight, and density on which such experiment can be carried out. Perhaps this experiment could be carried out with an international prototype kilogram made of a platinum-iridium alloy (90% platinum, 10% iridium) and stored at the Bureau International des Poids et Mesures (in the city of Sèvres, France).

Also, there is a proposal to limit the airspace of States based on the geophysical meaning of the term "airspace", i.e., airspace ends at the air's edge. However, it is necessary to remember that "air is a mixture of gases and is not a chemical compound". At the same time, there is no clear boundary between airspace and space without air (filled with vacuum), since the content of gases in near-Earth space is observed from the surface of the Earth and further hundreds and thousands of kilometers upward. In this regard, some scientists proposed considering the upper limit of the airspace of States to be a height of 5.8 kilometers (approximately 3.6 miles) above sea level, below which is half of the air in the Earth's atmosphere [4, p. 5].

In addition, there is a theory about determining the upper limit of airspace at an altitude of 60 miles (approximately 100 kilometers), above which a relative vacuum can begin. However, at the same time, there were also versions that the vacuum could only begin above 400 miles (about 644 kilometers) [4, p. 5].

In turn, one of the most promoted proposals for the delimitation of air and outer space is to consider the upper limit of the airspace of States to be the maximum altitude at which there is enough air for there to be a "lift" from the air" for aircraft flights and balloons [4, p. 6].

However, despite such a large number of proposals and theories, all of them remained only subjects of behind-the-scenes negotiations, and none was taken as a basis since it was not considered acceptable from a scientific point of view [2, p. 138].

Perhaps the issue of delimitation of outer space and the spatial-territorial (air) borders of States has remained unresolved to this day because the expansion of the exclusive jurisdiction of States upward into space depends on it – i.e., the expansion of political influence. In any case, since the States failed to agree on such delimitation of space, it remains unclear how far the jurisdiction of a State extends in

aerospace over its territory [2, p. 137].

In turn, when studying this issue, it is necessary to understand that the aspect of the spatial-territorial jurisdiction of the State is connected not only with the exploitation and use of the controlled space but also with the security of the existence of the State itself and its population. Thus, this issue is not only legal or technical-physical but also political.

I.e. to say, the main question of the spatial jurisdiction of the State is not about the border between outer space and airspace, but concerning the demarcation of the upper limits of the spatial-territorial jurisdiction of the State – in other words, it is about the border between outer space and the air-political space of the State.

To determine this border, it is necessary to understand that the air-political space of the State ends where the threat to the security of its existence (sovereignty) disappears.

Taking this into account, the air-political space of each State may be conditionally divided into at least three layers of security: a layer of life safety, a layer of economic security, and a layer of atmospheric (natural) security.

The layer of life safety of the State would always be limited by a human's ability to exist since without the existence of a human being the State cannot exist. In turn, an ability to exist at appropriate heights is most often determined by historical experience. To be sure, there are historical instances of the conquest of the mountain peak Zhumulangma (or Everest) by people without using additional oxygen (in May 1978, this was done by Reinhold Andreas Messner and Peter Habeler). I.e., theoretically, one is capable of living and existing at least for a short time at the height of this peak, which is 8 849 meters (about 5.5 miles) above sea level, or slightly higher. Thus, we can roughly say that ***the upper limit of the State's life safety layer would end at an altitude of about 9 000 meters (9 kilometers or 5.6 miles) above sea level.***

The layer of economic security of the State, first and foremost, shall be associated with the maximum existing height of air transportation (passenger and cargo) as well as with the prospective height of such transportation in the next 20-30 years after the boundaries of the layer are established. In this regard, the upper limit of the economic security layer could be set at twice the maximum height of air carriage (taking into account possible prospects for increasing the height). E.g., if the maximum altitude for cargo and passenger transportation (which can also include an independent flight from base to base of military aircraft, including pilotless and man-carrying aircraft) is about 30 kilometers, then ***the upper limit of the State's economic security layer would be at an altitude of 60 kilometers (about 37.3 miles) above sea level.***

In turn, the layer of atmospheric (natural) security of the State would, first of all, be associated with the size and composition of the atmosphere, which affects the preservation of the natural human habitat on Earth and in water. E.g., the Earth's ozone layer is located at an altitude of approximately 10 to 40 kilometers, and its destruction over the territory of the State can lead to the destruction of the nature and population of that State. I.e., the thickness and composition of the Earth's atmosphere over the State shall remain such as to preserve the ozone layer and protect the Earth's surface from excess solar radiation. Also, the height, density, and composition of the Earth's atmosphere above the State shall remain such as to ensure atmospheric pressure within limits sufficient for its normal perception by humans and animals.

However, the most important aspect of the atmospheric security of the State is the risk of a potentially dangerous “object X” (a new active chemical element, a virus, an intelligent biological organism, or a similar object) entering the atmosphere of the State from space, which, if it gets the Earth, is capable of destroying flora, fauna, and even the people in this State. E.g., while passing through the atmosphere of a neutral State, when a spacecraft returns to Earth, some unknown space “object X” (previously attached to the ship in outer space or on a celestial body) may detach from it. We can say that at this moment the “X factor” arises - the factor of “object X” entering the Earth’s atmosphere. Imagine that this “object X” is an unknown chemical element that is inactive in a vacuum, but when combined with oxygen it could influence the atomic structures of known chemical elements (e.g., turn steel into powder). After such “object X” gets the Earth, our civilization may return to its primitive state. After all, the alchemists’ legends about the philosopher’s stone may be based precisely on such a cosmic “object X”. Unfortunately, terrestrial technologies can identify in space those objects that they have already encountered and identified on the Earth. I.e., there is a high risk that none of the space researchers would simply be able to detect this new “object X” and it could be introduced into the atmosphere of the State that does not carry out space activities and does not have technologies capable of protecting it from “object X”. Accordingly, the question arises at what height (the height of the “factor X”) the density and/or composition of the Earth’s atmosphere are sufficient so that, upon entering the Earth’s atmosphere, this “object X” could further move into the life safety layer of the State and cause catastrophic damage. In turn, some scientists believe that the size of the atmospheric layer (including all its various layers, the troposphere, the ozonosphere, the ionosphere, and, to some extent, the exosphere), in which the gas-air space of the Earth is present, is located up to the height 1000 kilometers above sea level (about 621 miles) [4, p. 7–8]. Due to this, we can conditionally assume that ***the upper limit of the State’s atmospheric security layer would be at an altitude of about 1000 kilometers (about 621 miles) above sea level.***

Taking into account all of the above, we can conclude that ***the upper limit of the entire layer of spatial security of a State (about 1000 kilometers above sea level) can be defined as the limit of the spatial-territorial jurisdiction of each State, below which the State would have exclusive jurisdiction.***

In turn, above 1000 kilometers and up to an altitude of 36 000 kilometers above sea level there is a layer of the atmosphere, which can conventionally be called the orbital layer (the layer in which the largest part of the artificial orbital satellites of the Earth is located). However, it is unlikely that this layer affects the security of only one State since it does not have a direct impact on the existence of the people of one particular State - most likely, the preservation of this layer and the possibility of using its orbits would serve for the security of all humanity on planet Earth. Therefore, conditionally, this layer can be called **the layer of spatial security of humanity** (up to an altitude of 36 000 kilometers or 22 370 miles above sea level) and the right to use it shall belong to all of humanity.

In addition, it is also necessary to underline such an object as the Moon, which is located from the Earth at a distance of approximately 378 000 kilometers (approximately 234 878 miles). Although the Moon is located further

than 36 000 kilometers from the Earth, it affects the nature of the Earth and its damage, change or destruction can have a catastrophic impact on all of humanity. Therefore, it would be logical to include the Moon in **the layer of spatial security of humanity**. Thus, ***the layer of spatial security of humanity would include the layer of atmosphere around the Earth up to an altitude of 36 000 kilometers (or 22 370 miles) above sea level and the Moon.***

At the same time, no State jurisdictions can exist in this layer and its use shall be carried out following plans and permissions received from non-state and non-political representatives of all humanity. Over time, to properly regulate activities in this layer, non-government, non-political, and independent bodies and organizations (public, scientific, and similar organizations) shall be established to make effective decisions regarding the use of this layer for peaceful purposes and the benefit of all humanity.

As for space above 36 000 kilometers and beyond the Moon, it can be considered alien outer space: space, i.e., alien both to the States and to all humanity on Earth.

5.3. Regulation of the activities in outer space and on celestial bodies

5.3.1. Widespread theories

The matter of regulating space activities, human relations, and state-to-state regulations (including those related to the jurisdiction of States) in outer space and on celestial bodies has existed from the very beginning of the development of Outer Space Law.

Attempts to solve this problem have led to the emergence of many concepts, theories, and proposals for determining the competence of subjects of space activities in outer space and on celestial bodies.

According to one of the most popular concepts of international public law, the State can act wherever direct prohibitions and restrictions are not established for it under international law, and sometimes it can even go beyond the framework of international law [5, p. 146]. This concept is a kind of “narcissist” concept since it invites States to act on the principle of “everything that is not prohibited is permitted,” and also to make decisions and act outside their territory based on their interests regardless of the interests of humanity.

However, based on this concept, three theories arose for the regulation of activities in neutral territories, which can be described as follows: “*Res Communis*” (or “*Res Communis Omnium*”), “*Res Nullius*”, and “*Res Communis Humanitatus*” (or “the Common Heritage of Mankind”) [5, p. 147].

According to the first theory of “*Res Communis*”, outer space and celestial bodies are considered a common territory [5, p. 147]. Therefore, all States, their citizens, and legal entities are free to explore, use, and develop the “commons” area. Previously, this theory was especially popular among underdeveloped States willing to receive income from the use of raw materials outside their territory (*terra nullius* or on the high seas). However, when it came to outer space and celestial bodies technologically developed States supported this theory since this allowed them to operate in space as if on equal terms but enrich faster than underdeveloped States that are unable to get to space [5, p. 147]. Moreover, there is an opinion that by agreeing to the UN GA Resolution 1721 States recognized outer space and celestial bodies as the territory of “*Res Communis Omnium*” [14, p. 12].

Under the second theory, “*Res Nullius*”, outer space and

celestial bodies are the territory that belongs to no one. However, this theory does not prohibit States or other actors from taking possession or control of the territory of “*Res Nullius*” for their exclusively sovereign purposes by right of first discovery or use [7, p. 38]. In this regard, this theory, which has imperialist and colonial motives, is attractive to States that claim world hegemony.

According to the third theory, “Res Communis Humanitatus”, outer space and celestial bodies are the common territory of all humanity. Therefore, all States, their citizens, and international entities are free to explore, use, and develop the common territory but only in the interests of humanity and on the condition that they share the resulting benefits with other participants (i.e., there is a joint use aspect) [5, p. 147].

However, despite high popularity, all these theories remain only theories, and the very concept of “narcissism” cannot be called perfect and acceptable, because it does not consider the element of equality for everyone and the possibility of the existence of alien intelligent beings in the Universe. Moreover, we can say that an attempt to extend this concept to outer space and celestial bodies is a dangerous process that could provoke a new space race and lead to a new type of armed conflict – space warfare.

5.3.2. The position of the UN General Assembly as of the end of 1963

Trying to resolve the issue of regulating space activities, by the end of 1963 the UN General Assembly announced several statements on this subject in the UN GA Resolution 1721 and the Declaration of Legal Principles, which could be formulated as follows:

“Outer space and celestial bodies are not subject to national appropriation by claim of sovereignty, through use or occupation, or by any other means.

The jurisdiction of States extends to all objects registered by them located in outer space and to astronauts thereon.

The activities of States in the exploration and use of outer space and celestial bodies shall be carried on following international law, including the Charter of the United Nations” [11, p. 579].

However, these statements did not answer questions about the competence of space actors. On the contrary, having announced these provisions, the UN General Assembly immediately faced the need to solve new problems related to the regulation of activities in outer space and on celestial bodies:

- determining the possibility of States applying national law in outer space and on celestial bodies,
- determining the boundaries of the competence of States to apply national law regarding their **Cosmic artificial objects**,
- determining the boundaries of the competence of States to apply national law regarding astronauts in **the Cosmic artificial objects** of these States,
- determining the possibility of States and international bodies applying international law in outer space and on celestial bodies.

5.3.3. The possibility of States applying national law in outer space and on celestial bodies

It should also be stated that throughout the entire period of development of Outer Space Law, mainly all the difficulties in determining the competence of public subjects of

space activities were associated with attempts to transfer classical law into the legal field of outer space and celestial bodies.

However, as mentioned above, all attempts to apply classical legal concepts in space activities would never be successful since outer space and celestial bodies are not the natural human habitat, but are alien space and an uninhabitable environment.

In turn, when in ordinary life people are in their own space (e.g., in their room), then they naturally have a certain right to establish their own rules of behavior and relationships in such a space – i.e., for them there is a principle that can conditionally be called the “*domestic room*” principle. Our planet Earth serves as a “*domestic room*” for humanity.

However, when people get to alien space (for instance, enter someone’s else room), they can no longer set their own rules there and cannot use alien space to their advantage. They can only agree on the way they should behave on a visit – i.e., a principle, which can roughly be called the principle of “*alien room*” takes effect. These rules of behavior and relationships in an “*alien room*” (on a visit) in the context of outer space and celestial bodies can be regarded as Extraterrestrial Law or Outer Space Law [11, p. 573].

The boundary between the “*domestic room*” and “*alien room*” in the Universe for people is **the upper limit of the spatial security layer of humanity** at an altitude of 36 000 kilometers above sea level (as discussed earlier).

In turn, both for the States and for the people, the principles of “*domestic room*” and “*alien room*” are also applied. However, unlike people, the “*domestic room*” of States is much smaller, since it is limited not by planet Earth but by their spatial-territorial jurisdiction [11, p. 575]. This is due to the fact that the concept of State jurisdiction is based on the element of territoriality in the notion of sovereignty and the principle of national appropriation [6, p. 51]. At the same time, the exercise of State jurisdiction on Earth is primarily a function of the operation and use of the controlled territory, – accordingly, the exercise of State jurisdiction in outer space is a function of exploitation and use of outer space also [6, p. 39]. In turn, even the Declaration of Legal Principles proscribed the principle of national appropriation from outer space and celestial bodies. It follows that the rules of spatial-territorial jurisdiction of States do not apply to outer space and celestial bodies, since these spatial-territorial units are in an “*alien room*” concerning States. Thus, the State cannot apply national law in outer space and on celestial bodies and, accordingly, cannot use outer space and celestial bodies.

At the same time, the fact that the State lacks jurisdiction and any other competence in outer space and on celestial bodies (beyond the Earth) exists on its own and should not require proof or recognition by other States or the United Nations – if so, the claim can be accepted as the truth [11, p. 577]. The desire of certain States to extend their jurisdiction to the “*alien room*”, even if it is supported by the majority of States from the rostrum of the United Nations, cannot violate the principles of “*domestic room*” and “*alien room*” based on the spatial-territorial jurisdiction of States. Otherwise, the very principle of jurisdiction and sovereignty of States can become meaningless. Everything is quite simple – the State has jurisdiction and can act freely only within the boundaries of its spatial-territorial jurisdiction (“*domestic room*”).

At the same time, the boundary between the “*domestic room*” and “*alien room*” for States is **the upper limit of the**

State's spatial security layer at an altitude of 1 000 kilometers above sea level (as discussed earlier).

Based on the above, we can conclude that none of the above subjects (neither States nor individuals) could establish standards of behavior in the “*alien room*” (outer space and celestial bodies) for other subjects of space activities. All of them can only agree on the way they would interact in outer space without doing harm.

Moreover, outside of its spatial-territorial domain a State cannot even use outer space and celestial bodies, but can only negotiate with other States and other subjects of space activities on the possibility of conducting any activity without causing damage to outer space, celestial bodies, and other subjects of space activities. At the same time, such activities cannot be carried out in the interests of only one State or group of States, but can only be carried out in the interests of all humanity as a whole. Any actions of States that violate these conditions can be regarded as a direct challenge to all humanity.

This concept of regulating activities in outer space and on celestial bodies may be formulated as follows: “*Res Nullius Civitatis et Res Communis Animal Rationale*”, or in a more expanded way - “*Res Nullius Civitatis*” [11, p. 578].

5.3.4. The limits of the competence of States to apply national law regarding their Cosmic artificial objects and astronauts thereon

Separately, it is necessary to underline the provisions of Paragraph 7 of the Declaration of Legal Principles, according to which the jurisdiction of States would extend to “an object launched into outer space and any personnel thereon”:

“The State on whose registry an object launched into outer space is carried shall retain jurisdiction and control over such object, and any personnel thereon, while in outer space. Ownership of objects launched into outer space, and of their component parts, is not affected by their passage through outer space or by their return to the earth. Such objects or component parts found beyond the limits of the State of registry shall be returned to that State, which shall furnish identifying data upon request prior to return” [18].

This statement is an attempt to establish quasi-territorial jurisdiction and personal jurisdiction on the **Cosmic artificial object**. At the same time, States justify quasi-territorial jurisdiction with the right of ownership of an object and personal jurisdiction with the concept of citizenship, accepting citizenship as the basis of state jurisdiction [6, p. 69].

However, despite the apparent “positive elements” of this provision related to the possibility of regulating legal relations within a **Cosmic artificial object**, this statement is purely colonial.

It is necessary to understand that high-tech Space States are constantly expanding their **Cosmic artificial objects** into outer space and onto celestial bodies, thus occupying the most advantageous places on celestial bodies and orbits around the Earth. It is already the case that no one can voluntarily remove them from these places. In the future, using the provision of Paragraph 7 of the Declaration of Legal Principles, these States would declare their jurisdiction over their Cosmic artificial objects and, thus, expropriate the physical places in outer space and on celestial bodies occupied by these objects without the consent of others States and humanity.

However, as was already mentioned, States do not have

any competence in space above **the upper limit of the State's spatial security layer**, according to the principle of the “*alien room*”.

At the same time, it is necessary to remember that quasi-territorial jurisdiction and personal jurisdiction are not jurisdictions in the literal sense of the word, but are only elements of an agreement between two States or within a group of States and can only apply to objects that are the property (or citizens) of one treaty States but are located on the territory of another treaty State.

However, in this case, Cosmos (which is an “*alien room*” for States and people) has no owner and therefore States have no one to agree with on establishing a prototype of quasi-territorial jurisdiction and personal jurisdiction.

I.e., in Cosmos, there cannot be any quasi-territorial jurisdiction and personal jurisdiction regarding the **Cosmic artificial object** and the astronauts thereon.

Accordingly, States cannot apply national law concerning their **Cosmic artificial objects** and the astronauts thereon, but can only agree with other subjects of space activities on modalities of the activities of their astronauts and **Cosmic artificial objects** in this environment without possessing jurisdiction over them. However, the lack of jurisdiction does not mean the absence of State responsibility for the activities of such objects. At the same time, in addition, States would also need to agree on the format of activities with their astronauts, who would leave the jurisdiction of the States of registration after crossing **the upper limit of the State's spatial security layer**.

In the absence of such agreements, the only right that States have about **Cosmic artificial objects** is the right of ownership, and concerning the astronauts thereon – the right to prohibit the actions of astronauts to the detriment of the State of their registration.

5.3.5. The possibility of States and international bodies applying international law in outer space and on celestial bodies

As in the case of national law, regarding international law, there are also many theories and proposals for its application in outer space and on celestial bodies.

E.g., under the most widespread theories the entire Universe can be divided into two spaces: national (each State has its own national space) and international (all other space, including outer space) [6, p. 40]. Accordingly, national law can be applied within the boundaries of the national space, and peremptory norms of general international law (*ius cogens*) can be applied within the boundaries of the international space. This position corresponds to the previously described theory of “*Res Communis*”.

Some lawyers have proceeded even further, declaring that laws shall follow people in the Universe, promoting Earth laws for the entire Universe [6, p. 40]. This theory has a little bit of religiosity since it reinforces the position that human is the most supreme intelligent being in the Universe excluding the existence of extraterrestrial intelligence.

In turn, to understand this issue, it is enough to “remember” that the creators and actual founders of the institution of international law are the member States of the United Nations.

However, as already said, the jurisdiction of States (including legislative jurisdiction) does not extend to outer space and celestial bodies above **the upper limit of the State's**

spatial security layer – i.e., the jurisdiction of States is limited to their “domestic rooms”.

At the same time, the United Nations (the members of which are only States) does not have the authority to grant States additional competencies and rights of use outside their territory, since this is not provided for by the UN Charter. Moreover, according to paragraph 7 of Article 2 of this Charter, the UN has no right to interfere in the internal affairs of States, i.e., it has no right to act in such a way even to expand their territorial jurisdiction [11, p. 577]. Therefore, substantially, the actual jurisdiction of the United Nations is limited to the jurisdiction of the Member States, which in turn are limited to their territorial jurisdiction.

I.e., the “domestic room” of the United Nations (which operates based on its Charter, which is an ordinary international agreement) is also limited by the jurisdiction of the United Nations itself, which is limited by the jurisdiction of the Member States of this Organization, which in turn are limited by their spatial-territorial jurisdiction [11, p. 573].

Accordingly, neither the States nor the United Nations can establish standards of behavior in the “alien room” (outer space and celestial bodies) for other space actors. All of them can only agree on the way of interaction without causing harm in the “alien room”.

As the Representative of France to the United Nations correctly noted: “*International law and the Charter of the U.N. do not apply to space activities in toto*” (this French representative's suggestion was supported by other representatives to the United Nations) [6, pp. 39-40].

At the same time, the rules of international law are applicable concerning the terrestrial effects of space activities – in other words, these rules shall be considered applicable when they are supposed to operate in their traditional environment [6, p. 51].

It seemed to suggest that the established principles and rules of general international law can be applied only in two cases of space activity:

- to regulate relations between or among States in outer space and on celestial bodies;
- to govern the jurisdictional aspects of the terrestrial effects of space activities [6, p. 39].

I.e., international law cannot be imposed and applied in outer space and on celestial bodies as “*ius cogens*”, but “*ipso facto*” can be applied as an element of Outer Space Public Law regulating relations between or among States in this environment [6, pp. 40-41].

6. General Principles of Outer Space Public Law.

6.1. Despite the many unsolved problems in the field of regulation of space activities that arose during 1958-1963, the international community still managed to move a little forward in the formation of the main theses of Outer Space Public Law.

Conventionally, the mentioned theses can be formed into several General Principles of Space Activities, which can be considered the basis for the development of modern Outer Space Public Law.

The main feature of these principles is that they were not agreed upon and formalized in international treaties, but most often took the form of a kind of *Conventionalis stipulatio* (joint public commitment), which was set out in one or more Resolutions and/or Declarations of the UN [8, p. 349].

Wherein, in this study, the term “Cosmos” is mainly

used to determine the name of these principles, and not “Universe” or “outer space and celestial bodies”. And this is not due to the astronomical or physical characteristics of space-time-matter but to the everyday perception of an average person [8, p. 350]. Historically speaking, most people perceive the concept of “Universe” as the whole world that surrounds a human, who is perceived as one of the elements of this world. Considering that the planet Earth, along with the rules established on it, is also part of our “Universe” (in the ordinary sense), the application of this term to the space outside the planet Earth becomes incorrect [8, p. 350]. At the same time, the concept of “outer space and celestial bodies” when translated into different languages often has different meanings and cannot be translated literally. Moreover, this concept has a vague meaning because it does not take into account stars as well as air and other gaseous layers around celestial bodies.

In turn, the concept of “Cosmos” is mainly perceived as a definition of space beyond the planet Earth, which includes both cosmic objects and the space between them [8, p. 350]. Therefore, the use of this term to name the processes of regulating relations outside of planet Earth is likely to be more correct.

Given the above, the General Principles of Space Activities in the Outer Space Public Law formed as of the end of 1963 can be formulated as follows:

- The Principle of Free Cosmos;
- The Principle of Peaceful Cosmos;
- The Principle of Useful Cosmos;
- The Principle of Cosmic Traffic.

The description of the main process of formation and development of these principles during 1958-1963 was previously published in papers from this series: “Outer space public law: the 1958-1963 period. Part 1” [8] and “Outer space public law: the 1958-1963 period. Part 2” [9]. Hence, this paper outlines only the main aspects of the creation and formulation of the General Principles of Space Activity.

6.2. Conventionalis stipulatio “The Principle of Free Cosmos”

When describing this principle, the concept of Free Cosmos refers to both passive and active characteristics of such freedom.

At the same time, the passive characteristic of Free Cosmos is its independence and neutrality. I.e. freedom from any territorial and other claims both from States and individuals [8, p. 350]. In turn, an active characteristic of Free Cosmos is the possibility of its unhindered visiting and exploration by any individual, including those representing the interests of any State or other community [8, p. 350].

Thus, the Cosmos (including outer space and celestial bodies) in this case is the object of this principle, and individuals, States, and other communities are its subjects [8, p. 350].

At the same time, it is necessary to say that in 1958-1963 this principle just started to develop leading to many discussions and disputes. Therefore, its formation took place not only based on specific provisions of the Declarations and conclusions in Resolutions but also based on individual statements, proposals, and assumptions of the UN General Assembly. In this regard, at the end of 1963 this principle could be formulated as follows:

“*Outer space and celestial bodies are free for exploration by all States (on a basis of equality and by international law) as well as by all people, private companies, non-go-*

vernmental organizations, and other interested parties.

Outer space and celestial bodies are not subject to national appropriation by claim of sovereignty, use or occupation, or by any other means” [8, p. 351].

6.3. Conventionalis stipulatio «The Principle of Peaceful Cosmos»

This principle began to take shape since the adoption of the UN GA Resolution 1148 and continues to be relevant to this day.

At the end of 1963 this principle could be formulated as follows:

“All subjects of space activities can explore and use outer space exclusively for peaceful purposes, act only in the interests of maintaining international peace and security as well as for the development of international cooperation and mutual understanding, and have no right to carry out propaganda of war in space activities.

All subjects of space activities shall refrain from placing, installing, and stationing in any other manner (and to refrain from causing, encouraging, or in any way participating in the conduct of the foregoing activities) in orbit around the earth and in outer space and on celestial bodies any objects carrying nuclear weapons or any other kind of weapons of mass destruction.

At the same time, States undertake not to carry out or take part in carrying out any nuclear weapon test explosion in places that are located in outer space and on celestial bodies, and which are under the jurisdiction or control of these States” [8, p. 353].

This principle imposes an absolute prohibition on the placement in outer space of any weapons and equipment that could be used in armed conflicts.

At the same time, any satellites or other equipment that could in some way be used for military purposes should have been launched only with the permission of the UN and under its full control with open access for any State to the information received from such equipment [8, p. 353].

However, already at this stage, the first contradictions arose regarding compliance with this principle.

These contradictions have resulted in multiple *“Fraus legi fit”*, which some States use to interpret the phrase “peaceful purposes” in their military interests [8, p. 353].

Proponents of preserving Peaceful Cosmos claim that the phrase “peaceful purposes” means “non-military purposes” [16, p. 82] – i.e., a prohibition on the use of outer space for any military purposes and placing any military facilities.

Proponents of Cosmos weapons claim that the phrase “peaceful purposes” means “non-aggressive purposes” [16, p. 82] – i.e., the possibility of placing military objects in outer space (e.g., for reconnaissance and surveillance), if they are not used for forceful actions or threats of force. Although this option is the most absurd (because any military facilities, directly or indirectly, are used to carry out military force), nevertheless, it is this option that prevails in the world today [3, p. 337] and is most actively promoted by the United States to ensure its military hegemony in outer space and on Earth [17, p. 82].

At the same time, some politicians justified the military use of space by the absence of a line between the military and peaceful use of outer space, since supposedly in both cases the goals can be duplicated [2, p. 142]. In this case, this meant navigational actions or military actions to fore-

stall an enemy attack and to protect the world.

However, no matter how some people try to justify military actions, they remain military actions, and the game of interpretation would remain an ordinary political game. The difference between military and peaceful goals has always been very simple - military goals are always directed against someone (even if they are carried out for the benefit of someone), and peaceful goals are always carried out for the benefit of someone and are never directed against someone.

Thus, any deployment of military objects in outer space contravenes peaceful purposes [17, p. 83] and also contradicts “The Principle of Peaceful Cosmos” [8, p. 354].

6.4. Conventionalis stipulatio “The Principle of Useful Cosmos”

This principle can be stated as follows:

“All States can explore and use outer space exclusively for the benefit and interests of humanity, avoiding national rivalries into this field” [9, p. 643].

Thus, any other provisions of international documents that grant States any rights to use outer space and celestial bodies can only be applied within the framework of the above formulation of “The Principle of Useful Cosmos” and to the extent that does not contradict “The Principle of Free Cosmos” and the condition of *“Res Nullius Civitatis”* [9, p. 643].

6.5. Conventionalis stipulatio “The Principles of Cosmic Traffic”

It can be considered that from the moment of the adoption of the UN GA Resolution 1721 and the Declaration of Legal Principles, an international process of regulating space activities began, within the framework of which several proposals were made, which can roughly be called *Conventionalis stipulatio* “The Principles of Cosmic Traffic”.

As of the end of 1963 this collection of principles included three special principles of space activities (The Principle of registration of launches, The Principle of mutual assistance, and The Principle of responsibility), which can be described as follows.

The Principle of registration of launches (the 1st Principle): *“States launching objects into orbit or beyond undertake to register such launches to the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space under the rules established by this Committee”* [9, p. 644].

The Principle of mutual assistance (the 2nd Principle): *“States shall render to astronauts all possible assistance in the event of accident, distress, or emergency landing on the territory of a foreign State or the high seas. Astronauts who make such a landing shall be safely and promptly returned to the State of registry of their space vehicle. Objects launched into outer space or component parts found beyond the limits of the State of registry shall be returned to the relevant State, which shall furnish identifying data upon request prior to return”* [9, p. 645].

The Principle of responsibility (the 3rd Principle): *“All States that carry national activities in outer space (including States which launch or procure the launching of an object into outer space, and each State from whose territory or facility an object is launched) bear international responsibility for national activities in outer space (including for the activities of governmental agencies or by non-governmental entities), for assuring that national*

activities are carried on in conformity with the principles outlined in the Declaration of Legal Principles, and for damage to a foreign State or its natural or judicial persons by such object or its component parts on the earth, in air space, or outer space.

International organizations bear international responsibility for activities in outer space to ensure that activities are carried on in conformity with the principles outlined in the Declaration of Legal Principles.

The implementation by States or its nationals of space activities (including experiments) that would cause potentially harmful interference with activities of other States in the peaceful exploration and use of outer space is possible only after an international consultation concerning the activity or experiment [9, p. 646].

It should be separately noted that all these principles of Cosmic traffic did not take the form of imperative and mandatory norms but naturally turned into elements of law since all subjects of space activity adhered to or tried to adhere to these principles to ensure the safety of space movement.

CONCLUSION

Despite all the diversity, the Universe is one giant system with uniform physical and chemical laws throughout its entire space.

However, the current study suggests that human imperfection is the reason why it is essential to divide the Universe into two separate legal spaces concerning jurisprudence and human life: the “domestic room” and the “alien room”.

At the same time, the paper proposes that the “domestic room” of humanity shall include the planet Earth and a **layer of spatial security for humanity**, which ensures the livelihoods of all humanity and includes the air-orbital space around the planet at least up to an altitude of 36 000 kilometers (about 22 370 miles) above sea level and the Moon. At the same time, the “domestic room” of any State, which is determined by its spatial-territorial jurisdiction, shall be located at an altitude no higher than **the upper limit of the State’s spatial security layer** at an altitude of about 1000 kilometers (about 621 miles) above sea level (i.e., inside “domestic room” of humanity).

In turn, the “alien room” for States and humanity is the Cosmos (including outer space and celestial bodies throughout the Universe) beyond the layer of spatial security of humanity (beyond the Moon and above 36,000 kilometers above sea level around the Earth).

Upon that the emphasis of the study is on the fact that neither people nor States can establish their own rules in an “alien room” for the entire Universe, but can only agree on the way of behavior and relationships when visiting such an “alien room” (i.e., on a visit).

Taking these features into account, the process of regulating space activities in Cosmos can be specified as a unique process. Moreover, this process is very recent in origin (not

accounting for religious theories) and is only taking its first steps, resembling the process of formation of classical law in Ancient Egypt and Ancient Rome.

It is precisely because of the youth and uniqueness of the process of regulating space activities that the study suggests the possibility of the development in the future of several legal systems in Outer Space Law, such as Outer Space Law of Principles (or *Animal rationale ius*), Outer Space Private Law (or Cosmos Private Law), Outer Space Public Law (or Cosmos Public Law).

In turn, subsequently, this may also lead to the emergence of new subjects of Outer Space Law, in addition to States and the United Nations, and therefore, the study proposes introducing a new interpretation of the term “the subject of Outer Space Law” different from the outdated classical interpretation of the term “the subject of law”.

In addition, it should be noted that in the process of development of space activities during 1958-1963, the subject and object structure of such activities was gradually formed. At the same time, due to the lack of an effective classification of objects of space activity, this study proposes to divide such objects into four types: natural phenomena, artificial phenomena, artificial space objects, natural space objects (which include outer space and celestial bodies as separate spatial-territorial units).

Furthermore, considering a large number of scientific discussions on the topic of determining the status of “space objects” and “spacecraft” and responsibility for their operation, this study proposes introducing several new terms to solve this problem, namely the term “Cosmic artificial object” and the term “pre-Cosmic artificial object” as well as interpretations of these terms.

To summarize this study, it is safe to say that in 1958-1963 a gradual and confident process of formation of one of the above legal systems, namely Outer Space Public Law, began.

Given the unique environment for which Outer Space Public Law was developed, the sources of this law initially took on a non-standard form, a kind of *Conventionalis stipulatio* (joint public promise) set out in the form of Resolutions and Declarations of the General Assembly of the United Nations or the form of other similar official documents.

However, even in the format of such *Conventionalis stipulatio*, the international community managed to develop the first four most important General Principles for Space Activities: The Principle of Free Cosmos, The Principle of Peaceful Cosmos, The Principle of Useful Cosmos, The Principle of Cosmos Traffic (which consists of the following three specific principles: The Principle of registration of launches, The Principle of mutual assistance, and The Principle of responsibility).

It is these principles that may in the future become the basis for the development of Outer Space Public Law aimed at the benefit of all humanity.

References

1. Skakun O.F. Theory of the state and law. Kyiv, 2010. 520 p. (in Ukrainian).
2. Asamoah O.Y., Asamoah O.Y. Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. The Legal Significance of the Declarations of the General Assembly of the United Nations. Dordrecht : Springer Netherlands, 1966. pp. 129-160.
3. Beard J.M. Soft Law’s Failure on the Horizon: The International Code of Conduct for Outer Space Activities. 2017. Vol. 38, Issue 2. pp. 335-424
4. Cheng B. Studies in International Space Law. Oxford, 1997. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198257301.001.0001>

5. Christol C.Q. Outer space exploitability. *Space Policy*. 1990. Vol. 6, Issue 2. pp. 146–160. URL: [https://doi.org/10.1016/0265-9646\(90\)90050-8](https://doi.org/10.1016/0265-9646(90)90050-8)
6. Csabafi I.A. The Concept of State Jurisdiction in International Space Law. Dordrecht, 1971. 197 p.
7. Lai A.K. The cold war, the space race, and the law of outer space: space for peace. New York, 2021.
8. Marinich V.K., Myklush M.I., Yara O.S. Outer Space Public Law: the 1958-1963 period. Part 1. The collection of «Uzhhorod National University Herald. Series: Law». 2023. Vol. 2, Issue 79. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.54>
9. Marinich V.K., Myklush M.I., Yara O.S. Outer Space Public Law: the 1958-1963 period. Part 2. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. Issue 5. pp. 639–647. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.113>
10. Marinich V.K., Myklush M.I., Yara O.S. Regulation of space activities during 1958-1963. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. Issue 4. pp. 582–595. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.91>
11. Marinich V.K., Myklush M.I. Space Law, Subjects and Jurisdictions: pre-1963 period. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. Issue 4. pp. 569–581. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.90>
12. Marinich V., Myklush M., Holub S. THE OUTER SPACE (COSMIC) LAW PORTAL. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical Sciences»*. 2024. Issue 1(71). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-1-9540>
13. Marinich V. FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF OUTER SPACE (COSMIC) LAW DEVELOPMENT. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical Sciences»*. 2023. № 12(70). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-12-9510>
14. Ogunbanwo O. O. International Law and Outer Space Activities. Springer Netherlands, 1975. 272 p. (in Ukrainian)
15. Stelmakh O. International Legal Regime of Security for Exploration and Use of Outer Space for Peaceful Purposes. 2016. URL: <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3882.9683>
16. Su J. The “peaceful purposes” principle in outer space and the Russia–China PPWT Proposal. *Space Policy*. Vol. 26, Issue 2. pp. 81–90. URL: <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2010.02.008>
17. Tronchetti F. Preventing the weaponization of outer space: Is a Chinese–Russian–European common approach possible? *Space Policy*. Vol. 27, Issue 2. pp. 81–88. URL: <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2011.02.001>
18. UN General Assembly [18th Sess. 1280th plenary meeting]. Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. Issue 1962.

Список використаних джерел

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Київ, 2010. 520 с.
2. Asamoah O.Y., Asamoah O.Y. Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. The Legal Significance of the Declarations of the General Assembly of the United Nations. Dordrecht : Springer Netherlands, 1966. pp. 129-160.
3. Beard J.M. Soft Law’s Failure on the Horizon: The International Code of Conduct for Outer Space Activities. 2017. Vol. 38, Issue 2. pp. 335-424
4. Cheng B. Studies in International Space Law. Oxford, 1997. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198257301.001.0001>
5. Christol C.Q. Outer space exploitability. *Space Policy*. 1990. Vol. 6, Issue 2. pp. 146–160. URL: [https://doi.org/10.1016/0265-9646\(90\)90050-8](https://doi.org/10.1016/0265-9646(90)90050-8)
6. Csabafi I.A. The Concept of State Jurisdiction in International Space Law. Dordrecht, 1971. 197 p.
7. Lai A.K. The cold war, the space race, and the law of outer space: space for peace. New York, 2021.
8. Marinich V.K., Myklush M.I., Yara O.S. Outer Space Public Law: the 1958-1963 period. Part 1. The collection of «Uzhhorod National University Herald. Series: Law». 2023. Vol. 2, Issue 79. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.54>
9. Marinich V.K., Myklush M.I., Yara O.S. Outer Space Public Law: the 1958-1963 period. Part 2. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. Issue 5. pp. 639–647. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.113>
10. Marinich V.K., Myklush M.I., Yara O.S. Regulation of space activities during 1958-1963. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. Issue 4. pp. 582–595. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.91>
11. Marinich V.K., Myklush M.I. Space Law, Subjects and Jurisdictions: pre-1963 period. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. Issue 4. pp. 569–581. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.90>
12. Marinich V., Myklush M., Holub S. THE OUTER SPACE (COSMIC) LAW PORTAL. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical Sciences»*. 2024. Issue 1(71). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-1-9540>
13. Marinich V. FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF OUTER SPACE (COSMIC) LAW DEVELOPMENT. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical Sciences»*. 2023. № 12(70). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-12-9510>
14. Ogunbanwo O. O. International Law and Outer Space Activities. Springer Netherlands, 1975. 272 p. (in Ukrainian)
15. Stelmakh O. International Legal Regime of Security for Exploration and Use of Outer Space for Peaceful Purposes. 2016. URL: <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3882.9683>
16. Su J. The “peaceful purposes” principle in outer space and the Russia–China PPWT Proposal. *Space Policy*. Vol. 26, Issue 2. pp. 81–90. URL: <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2010.02.008>
17. Tronchetti F. Preventing the weaponization of outer space: Is a Chinese–Russian–European common approach possible? *Space Policy*. Vol. 27, Issue 2. pp. 81–88. URL: <https://doi.org/10.1016/j.spacepol.2011.02.001>
18. UN General Assembly [18th Sess. 1280th plenary meeting]. Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. Issue 1962.

Володимир Костянтинович МАРІНІЧ

здобувач, Національний університет біоресурсів і природокористування України; адвокат, Адвокатське бюро «ФОКС» Марини Миклуш»; учасник, ГО «Портал космічного права»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3206-1436>
e-mail: marinich@cosmiclawportal.org

Марина Ігорівна МИКЛУШ

керуючий, Адвокатське бюро «ФОКС» Марини Миклуш», керівник, ГО «Портал космічного права»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2202-9482>
e-mail: myklush@cosmiclawportal.org

Світлана Миколаївна ГОЛУБ

старший викладач, Академія праці, соціальних відносин і туризму
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2365-064X>
e-mail: holub@cosmiclawportal.org

НОВИЙ ПОГЛЯД НА РЕГУЛЮВАННЯ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВІД ВИТОКІВ ДО СУЧАСНОСТІ

У дослідженні висвітлено нові погляди на регулювання космічної діяльності, які сформовано на основі синтезу інноваційних підходів до регулювання такої діяльності та аналізу документів, прийнятих міжнародною спільнотою у цій галузі за весь період розвитку космічної діяльності. Насамперед у дослідженні порушено питання про формат наявного Космічного права (зокрема у вигляді *Conventionalis stipulatio*), а також висунуто питання про можливість появи в майбутньому кількох нових правових систем регулювання космічної діяльності. У зв'язку з цим наново переглянуто перелік суб'єктів та об'єктів космічної діяльності та космічного права, а також запропоновано варіанти їхньої класифікації та нової інтерпретації. Крім цього, на поточному етапі дослідження подано пропозицію із застосування нового підходу до організації правового простору Всесвіту з урахуванням принципів «домашньої кімнати» та «чужої кімнати». Водночас така пропозиція також включає застосування нових методів для визначення просторово-територіальної юрисдикції держав. Так, замість пошуків кордону між повітряним та космічним просторами (які досі не увінчалися успіхом) розглянуто питання про можливість поділу всього повітряно-космічного простору на декілька спеціальних шарів: шар просторової безпеки держав, шар просторової безпеки людства та відкритий Космос. Додатково у дослідженні звернуто окрему увагу на поступове формування у період 1958-1963 рр. перших чотирьох найважливіших Загальних Принципів Космічної Діяльності, які у майбутньому можуть стати основою створення Космічного Публічного Права, спрямованого на благо всього людства. На думку автора статті, результати цього дослідження дадуть змогу сформулювати новий погляд на процес регулювання космічної діяльності та запропонувати нові форми та види Космічного права, що дадуть змогу змінити міжнародну ситуацію в цій галузі на краще.

Ключові слова: космос, космічне право, космічна діяльність, принципи, суб'єкти, об'єкти, юрисдикції

Тетяна Володимирівна **РОМАНОВА**

д.е.н., доцент, Міжнародний центр сучасної освіти (м. Прага, Чехія)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3639-6388>

e-mail: tromanova@email.cz

Людмила Павлівна **ДАВИДЕНКО**

к.х.н., доцент, Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0072-7328>

e-mail: DavidenkoLudmila@i.ua

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

Структурні характеристики національної економіки є одними з головних чинників, які визначають тенденції динаміки національних економічних процесів. У статті досліджено методичні основи оцінювання структурних зрушень в економіці на основі виділення та інтерпретації альтернативної групи показників, запропоновано вдосконалення методики визначення деяких коефіцієнтів. Обґрунтовано, що поглиблення досліджень методів оцінювання структурних зрушень в економіці є необхідною передумовою формування ефективних напрямів управління структурою економіки і вагомим елементом забезпечення всебічного розвитку національної економіки.

Ключові слова: структура економіки, структурна політика, структурні зрушення, методи оцінювання структурних зрушень

ВСТУП

Структура національної економіки є одним з головних чинників, який формує передумови економічного розвитку та перспективи ефективної інтеграції України в європейський економічний простір.

Дослідження специфіки структурних зрушень, виявлення та застосування взаємовпливу кількісних і якісних характеристик економіки на процеси формування її структури є основою для пошуку та вибору дієвих засобів підвищення адаптаційних можливостей національного господарства до сучасних тенденцій розвитку європейських економічних систем. Формування та реалізація ефективної структурної політики надасть змогу забезпечити розвиток національної економіки і підвищити її інтеграційні характеристики для ефективного включення у світові економічні процеси.

Проблеми структурної модернізації національної економіки широко розглядаються в роботах зарубіжних та вітчизняних учених. Зокрема, серед зарубіжних дослідників слід відзначити роботи Д. Белла, К. Ерроу, К. Кларка, А. Менона, В. Ойкена, Д. Перкінса, А. Пігу, М. Пората, Ф. Райхельда, К. Рогоффа, Дж. Сакса, Р. Солю. Різноманітні аспекти сутності та особливостей структурних зрушень досліджено у працях вітчизняних науковців О. Амоші, Ю. Бажала, А. Бойко, С. Білої, В. Гейця, О. Горняк, С. Єрохіна, В. Онищенко, Л. Федулової, М. Хвесика, Ю. Чайки, Л. Шаблістої, Л. Шинкарук, Ю. Яременка, О. Ястремського та інших учених. З урахуванням цінності здійснених досліджень додаткове обґрунтування методів і аналіз системи показників оцінювання структурних зрушень в економіці є актуальним, адже вони є підґрунтям для формування стратегії розвитку економіки, яка базується на подоланні структурних диспропорцій і гальмуванні негативних наслідків змін у структурі економіки.

МЕТА роботи полягає у дослідженні методичних основ та особливостей застосування альтернативних коефіцієнтів для аналізу і оцінювання структурних зру-

шень в економіці.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною та методологічною основою роботи є фундаментальні положення економічної теорії, теорії державного регулювання економіки, методології економічного розвитку, наукові дослідження провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з питань формування структурної політики на основі оцінювання структурних зрушень в економіці. У дослідженні застосовано методи системного аналізу та порівняння, класифікації, структурно-логічного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Національна економіка змінює свою структуру під впливом багатьох факторів, зумовлених як державним регулюванням, так і дією ринкових механізмів і зовнішніх чинників. Такі зміни проявляються у кількісних та якісних трансформаціях економіки, а також перетвореннях інституціонального забезпечення національної економіки. Структурні зрушення відбуваються на різних рівнях функціонування економіки, і водночас можуть носити комплексний характер, що супроводжується паралельним протіканням відповідних змін у структурі економіки на різних її рівнях.

Основними проявами структурних зрушень в економічній системі є зміни рівня ВВП, обсягів виробництва продукції в окремих видах економічної діяльності; міжрегіональних і міжгалузевих диспропорцій; обсягів, структури та об'єктів інвестування; співвідношення між виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання; структури доходів і витрат населення; структури споживання та накопичення; співвідношення кількісних характеристик секторів та галузей економіки тощо.

Структурні зрушення потребують комплексного оцінювання їх параметрів, оскільки від рівня відображення таких аналітичних даних залежить розуміння процесу трансформації економічної системи, а отже, й можливості інтенсифікації формування тенденцій економіч-

ного розвитку. Можливість такої інтенсифікації створюється в рамках реалізації структурної політики, яка містить у собі параметри ідентифікації й управління структурними зрушеннями.

Методи оцінювання структурних зрушень можна розділити на чотири групи: перша група представлена базовими показниками; друга – диференційованими та різнокритеріальними показниками; третя – інтегральними коефіцієнтами; четверта – альтернативними та базовими показниками оптимальності структури. Перші три групи коефіцієнтів досліджено авторами у попередніх публікаціях. У цій статті розглянемо особливості оцінювання структурних зрушень в економіці на основі застосування альтернативних показників.

Одним із альтернативних методів оцінювання структурних зрушень можна вважати коефіцієнт подібності або коефіцієнт косинуса. Його застосування виправдано тоді, коли максимальна питома вага сукупності структурних елементів більш ніж у два рази перевищує її мінімальне значення. Косинус кута між векторами структур x та y визначається величиною його повороту між структурами, які порівнюються. Цей коефіцієнт змінюється від 1 до 0 і відповідно характеризує повне співпадіння або ортогональність цих структур:

$$E(\bar{x}, \bar{y}) = \cos \varphi = \frac{(\bar{x} \cdot \bar{y})}{|\bar{x}| \cdot |\bar{y}|}, \quad (1)$$

де $(\bar{x} \cdot \bar{y}) = \sum x_i y_i$ – скалярний добуток векторів; $|\bar{x}| \cdot |\bar{y}|$ – довжина векторів $|\bar{x}|$ і $|\bar{y}|$.

Для оцінювання зміни результативної і факторної ознак використовується коефіцієнт еластичності

$$K_{ел} = \frac{y_1 - y_0}{y_0} \div \frac{x_1 - x_0}{x_0}, \quad (2)$$

де $y_1 - y_0$ – зміна результативної ознаки; $x_1 - x_0$ – зміна факторної ознаки.

Цей коефіцієнт демонструє зміну результативної ознаки у разі зміни факторної на 1 %; шкала вимірювання знаходиться від -1 до 1 [1, с. 150].

Якщо трансформувати коефіцієнт косинуса у традиційний для статистичного аналізу вигляд, то він буде мати таку форму:

$$E = \frac{\sum d_1 \cdot d_2}{\sqrt{\sum d_1^2 \sum d_2^2}}, \quad (3)$$

де d_1 – питома вага (частка) структурного елемента в загальній сукупності за базовий період; d_2 – питома вага (частка) структурного елемента в поточному періоді.

Якщо провести адаптування цього коефіцієнта для аналізу структури економіки за видами економічної діяльності чи секторами, то він набуде такої форми:

$$\cos \alpha = \varphi_t = \frac{\sum x_{it} x_{it-1}}{\sqrt{(\sum x_{2t}^2 \sum x_{2t-1}^2)}}, \quad (4)$$

де x_{it} , x_{it-1} – продукція першого i -го сектора відповідно у поточний та базовий періоди; x_{2t} , x_{2t-1} – продукція другого i -го сектора відповідно у поточний та базовий

періоди; $(t-1)$ – базовий період; (t) – поточний період.

Графічно такий коефіцієнт буде мати такий вигляд як на рис. 1.

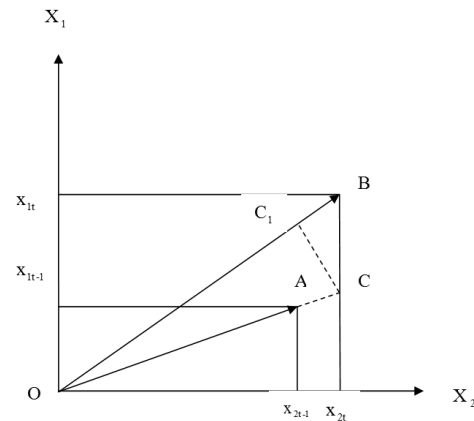

Рис. 1. Графічне зображення коефіцієнта косинуса

У цьому разі за величиною φ_t визначається кут між структурами ($\alpha = \arccos(\varphi_t)$), якщо динаміка структур демонструє максимальне значення $\cos \alpha$, що досягається за $\alpha = 0$, структурних зрушень немає або вони несуттєві (повна тотожність структур), мінімальне значення $\cos \alpha$ за $\alpha = \pi/2$ свідчить про максимальний рівень структурного зрушення. Точки A і B відповідають значенням двох i -их секторів відповідно у базисний та поточний періоди, а довжина від початку осі ординат до кожної з них характеризує обсяги часток цих секторів у загальній структурі економіки. Водночас можливим є ранжування декількох обраних секторів та агрегація їх значень у вигляді відповідно двох показників за поточний і базовий періоди, що дає змогу прослідкувати структурні зрушення відносно цих двох сукупностей. Темпи зростання визначаються співвідношенням векторів OA та OB, які беруться за модулем, а різниця між початковим та кінцевим векторами визначає структурні зрушення двох структур. Градація економічних процесів відбувається графічно як зміна їх стану у вигляді переходу з точки A в точку B. Причому пропорційне зростання характеризує відрізок від точки A до C, зміна пропорційної динаміки зростання відображається в куті під час переходу з C до C_1 , а відповідне структурне зрушення характеризується зростанням на відріжку від C_1 до B [2, с. 366].

Недоліком такого коефіцієнта є змінна чутливість залежно від величини структурних зрушень. Так, за незначних змін у структурі, яка досліджується, чутливість коефіцієнта мала, у разі збільшення цих змін – чутливість коефіцієнта зростає. Для коефіцієнта косинуса немає єдиної шкали вимірювання, а отже, процедура оцінювання аналітичних даних, досить ускладнюється.

До альтернативних коефіцієнтів, що вимірюють структурні зрушення, слід віднести і коефіцієнти оптимальності структури економіки. Їх засновано на комплексному аналізі структурних зрушень з погляду акумулятивного впливу структурної трансформації на стан економічної системи. Відповідність індексу інтенсивності структурних зрушень у вигляді зміни часток секторів у наповненні ВВП та динаміки групи структурних зрушень, які відповідають функціональному стимулю-

ванню цих економічних секторів, запропоновано Б. Галінієне та А. Вітасом [2]. Така відповідність має вигляд тотожності між індексом інтенсивності структурних зрушень у секторальній структурі економіки та акумулятивним впливом трьох зрізів структури: динаміки структурних зрушень у структурі чистого експорту, зміни у структурі кредитування комерційних банків та кредитної підтримки ЄС, зміни у структурі прямих іноземних інвестицій. Математично тотожність, яка відображає ефективність структури економіки, має такий вигляд:

$$\sum_{i=1}^n V_{ij}^t = \frac{1}{T} \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Delta CF_{ij}^t}{\Delta Y^t} + \frac{\sum_{i=1}^n \Delta NX_{ij}^t}{\Delta Y^t} + \frac{\sum_{i=1}^n \Delta I_{ij}^t}{\Delta Y^t} \right), \quad (5)$$

де $\sum_{i=1}^n V_{ij}^t$ – індекс інтенсивності структурних зрушень у

період t ; $\frac{\sum_{i=1}^n \Delta CF_{ij}^t}{\Delta Y^t}$ – сума зміни темпів комерційного кредитування та фінансової підтримки ЄС для секторів

економіки в період t ; $\frac{\sum_{i=1}^n \Delta NX_{ij}^t}{\Delta Y^t}$ – сума зміни темпів

чистого експорту в період t ; $\frac{\sum_{i=1}^n \Delta I_{ij}^t}{\Delta Y^t}$ – сума зміни темпів

прямих іноземних інвестицій в економічних секторах у період t ; t – період, який досліджується; i, j – економічні сектори; ΔY^t – зміна ВВП у періоді t порівняно з базовим періодом $t-1$; T – інтервал часу [2, с. 368].

Для порівняння обох сторін тотожності застосовується розрахунок інтенсивності структурних зрушень за

$$\sum_{i=1}^n V_{ij}^t \geq \frac{1}{T} \left(\frac{\sum_{i=1}^n \Delta CF_{ij}^t}{\Delta Y^t} + \frac{\sum_{i=1}^n \Delta NX_{ij}^t}{\Delta Y^t} + \frac{\sum_{i=1}^n \Delta I_{ij}^t}{\Delta Y^t} \right). \quad (7)$$

Це зумовлено нелінійністю функціонування економічної системи, а саме здатністю акумуляції ресурсів та підвищення ефективності їх застосування, що в результаті повинно приводити до перевищення ефекту від використання ресурсів над їх функціональним фактичним обсягом, що є метою економічної політики держави загалом і структурної політики, зокрема.

У разі нерівності одержаних показників економічна система інтенсивно витрачає ресурси, не відбуваються відповідні структурні зрушення з необхідною інтенсивністю, що є результатом недостатньо раціональної структурної політики. В окремих випадках така нерівність може свідчити про переважну кількість довгострокових інвестиційних проєктів в економічній системі з достатньо

$$ISKP_{\phi\psi}^t = \frac{SKP_{\phi\psi}^t}{SKP_{\phi\psi}^{t-1}} = \frac{VK^t}{VP^t} \Big/ \frac{VK^{t-1}}{VP^{t-1}} = \frac{IVK_{\phi\psi}^t}{IVP_{\phi\psi}^t} = \frac{IV(VIN^t + VCO^t)_{\phi\psi}}{IVP_{\phi\psi}^t}, \quad (8)$$

де $ISKP_{\phi\psi}^t$ – локальний індекс позитивності структурних змін економіки; $\frac{SKP_{\phi\psi}^t}{SKP_{\phi\psi}^{t-1}}$ – різниця структурних співвід-

ношень між обсягами випуску видів економічної діяльності, які виробляють кінцевий продукт у фактичних цінах

порту, зміни у структурі кредитування комерційних банків та кредитної підтримки ЄС, зміни у структурі прямих іноземних інвестицій. Математично тотожність, яка відображає ефективність структури економіки, має такий вигляд:

класичною формулою:

$$\sum_{i=1}^n V_{ij}^t = \frac{M_{ij}^t - M_{ij}^{t-1}}{T}, \quad (6)$$

де M_{ij}^t – частка сектора в галузевій структурі в поточний період, %; M_{ij}^{t-1} – частка сектора у галузевій структурі в базовий період, %; T – період часу.

Отже, завдяки розрахунку показаних вище індексів авторами пропонується ввести тотожність структурних зрушень цих індексів як показник ефективності функціонування економіки та оптимальності її структури. На нашу думку, така тотожність у разі збільшення ефективності функціонування економіки повинна трансформуватись у рівність чи перевищення індексу інтенсивності структурних зрушень по відношенню до агрегаційного показника обраних зрізів структури економіки за її секторами:

великим періодом впровадження й окупності, а тому доцільно збільшити інтервал дослідження динаміки економічної системи, що дасть змогу врахувати цю тенденцію.

До цікавих показників ефективності структури економіки належить індекс структурної динаміки, запропонований Т.І. Приходько. Цей індекс засновано на дослідженні структурних зрушень у секторній структурі економіки, застосовуючи агрегацію динаміки різних її зрізів. Індекс позитивності структурних змін відображає динаміку однієї з основних міжгалузевих пропорцій виробництва [3, с. 60]. Він відображає зміну базової пропорції виробництва між випуском кінцевого і проміжного продукту, та математично має такий вигляд:

поточного та базового року відповідно; VK^t , VK^{t-1} – обсяги випуску з виробництва кінцевого продукту у фактичних цінах за поточний та базовий період відповідно; VP^t , VP^{t-1} – обсяги випуску продукції окремих видів економічної діяльності, що виробляють проміжний продукт (добування паливно-енергетичних та енерге-

тичних корисних копалин, металургія, оброблення деревини і виробів з деревини, виробництво й розподіл електроенергії, газу, води, виробництво іншої мінеральної продукції) у фактичних цінах поточного та базового періоду відповідно; $IVK_{\text{фц}}^t$ – індекс випуску продукції видів діяльності, які виробляють переважно проміжний продукт у фактичних цінах у році t ; $IVP_{\text{фц}}^t$ – індекс випуску продукції видів діяльності, які виробляють переважно кінцевий продукт, у фактичних цінах у році t ; VIN^t – обсяги випуску продукції інвестиційно спрямованих видів діяльності (машинобудування, хімічна і нафтохімічна промисловість, будівництво) у році t ; VCO^t – обсяги випуску продукції споживчо-орієнтованих видів діяльності (легка та харчова промисловість, целюлозно-паперове виробництво, сільське та лісове господарство) у році t [3, с. 60].

Серед критеріїв оптимальності структури економіки також застосовується інтегральний показник оцінювання оптимальності i -го типу структури економіки, який засновано на застосуванні фактичних та нормативних (чи планових) показників у добутку з ваговими коефіцієнтами, котрі відображають ступінь впливу функціонування цього типу структури. Інтегральний показник оптимальності відповідної структури в загальній сукупності можна виразити у вигляді такої формули:

$$Z_i = \sum_{j=1}^m b_{ij} P_{ij}, \quad (9)$$

$$\sum_{j=1}^m b_{ij} = 1, \quad (10)$$

де b_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску j -го показника в інтегральний індекс i -го типу структури економіки; P_{ij} – нормалізовані значення j -тих показників i -го типу структури.

$$P_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_{ij, \text{st}}}, \quad (11)$$

де X_{ij} – фактичні дані j -го показника i -го типу структури; $X_{ij, \text{st}}$ – нормативні (оптимальні, або планові) значення j -тих показників i -го типу структури [4, с. 102].

Показник P_{ij} характеризує ступінь наближення відповідного типу структури до її планового, чи оптимального стану, за $P_{ij} > 1$ фактичні показники перевищують нормативну межу, а отже, відповідають критерію оптимальності структури, а у разі $P_{ij} < 1$ – не відповідають нормативному значенню та потребують відповідного коригування.

Для аналізу оптимальності структури економіки також застосовується коефіцієнт структурної незалежності, який відображає ступінь насичення економічного середовища ресурсами, що мають внутрішнє походження, а отже, не залежать від коливань кон'юнктури на світовому ринку. Такий показник можна виразити у вигляді формули

$$K_{ne} = \frac{Ex}{Im}, \quad (12)$$

де K_{ne} – коефіцієнт структурної незалежності економіки; Ex – обсяги сукупного експорту; Im – обсяги сукупного імпорту.

Якщо значення такого коефіцієнта $K_{ne} > 1$, економічна структура демонструє ознаки оптимальності своєї структури, що проявляється у вигляді позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу. Коли $K_{ne} < 1$ – це свідчить про зростання залежності від зовнішніх ресурсів.

Такий коефіцієнт можливо адаптувати для оцінювання оптимальності структури на мезорівні економічної системи: для цього необхідно застосовувати показники функціонування i -го сектора в загальній структурі економіки. У такому разі коефіцієнт структурної оптимальності сектора буде мати такий вигляд:

$$K_{soS} = \frac{Ex_i}{Im_i}, \quad (13)$$

де K_{soS} – коефіцієнт структурної оптимальності сектора; Ex_i – обсяги експорту i -го сектора; Im_i – обсяги імпорту i -го сектора.

Для проведення аналізу динаміки структурних зрушень у функціонуванні i -го сектора з погляду його оптимальності в загальній структурі можливе застосування нормованого агрегованого показника структурної оптимальності. У цьому разі він буде мати такий вигляд:

$$\Delta K_{soS_{ij_n}} = \frac{M_{ij} + \dots + M_{ij_n}}{n}, \quad (14)$$

де M_{ij} – маса структурного зрушення у структурі експортно-імпортних операцій i -го сектора за j -тий період у натуральному вираженні; M_{ij_n} – маса структурних зрушень у структурі експортно-імпортних операцій i -го сектора за наступний j -ий період у натуральному вираженні; n – кількість градацій.

У наведеній формулі M_{ij} розраховується:

$$M_{ij} = \frac{Ex_{ij} - Ex_{ij-1}}{Im_{ji} - Im_{ji-1}}, \quad (15)$$

де Ex_{ij} , Ex_{ij-1} – обсяги експорту i -го сектора відповідно за поточний та базовий період; Im_{ji} , Im_{ji-1} – обсяги імпорту i -го сектора відповідно за поточний та базовий період.

Цей показник доцільно застосовувати в порівняльному аналізі функціонування секторної структури економіки з позиції оптимальності функціонування її секторів за визначений період.

Якщо попередній коефіцієнт враховує приток саме зовнішнього ресурсу, то наступний показник засновано на аналізі структури експорту, тобто досліджує економічні процеси, які відбуваються в системі експортних операцій з погляду їх залежності від ресурсного складника взагалі. Показник структурної незалежності сектора можна виразити у вигляді такої формули:

$$K = \frac{e_1}{e_2}, \quad (16)$$

де e_1 – обсяги обробленого експорту; e_2 – обсяги сировинного експорту [5, с. 61].

Чим вище цей показник, тим більша частка інно-

ваційно-технологічного складника у структурі відповідного сектора економіки. Тобто у разі зростання цього показника оптимізується структура сектора. Якщо така тенденція властива більшості економічних секторів, то економіка знаходиться в періоді стійкого розвитку й оптимізації своєї структури.

Наступним коефіцієнтом для оцінювання оптимальності структури економіки є показник закритості економічного сектора, який можна виразити у вигляді формули:

$$Z_s = \frac{Y_i}{Ex_i + Im_i}, \quad (17)$$

де Y_i – обсяги продукції, яка виробляється i -им сектором; Ex_i – обсяги експорту i -го сектора; Im_i – обсяги імпорту i -го сектора.

Показник має порівняльну шкалу вимірювання, його зростання свідчить про збільшення рівня закритості економічного сектора, у разі його зменшення відкритість економічного сектора зростає. Цей показник можливо розраховувати й для всієї економічної системи загалом, застосовуючи відповідні статистичні дані.

ВИСНОВКИ

Отже, у статті досліджено та адаптовано альтернативні методики оцінювання структурних зрушень,

обгрунтовано важливість їх ідентифікації та виявлення їх специфіки на основі застосування різнорівневих показників. Складно-диференційовані показники структурних зрушень дають змогу математично знаходити сектори з найбільшими структуроутворюючими характеристиками, формувати сценарні прогнози динаміки структурних зрушень, проводити математичний аналіз ефективності застосування окремих положень державних програм з ініціювання структурних зрушень та здійснювати загальний мультисекторний аналіз ефективності економічних процесів, досліджувати процеси взаємодії національної економіки та зовнішнього економічного простору [6].

Водночас розгалужена сукупність методик дослідження структурних зрушень направлена не тільки на інтерпретацію поточного стану структури економіки, а насамперед на пошук шляхів її вдосконалення та створення оптимальної форми такої структури. Оцінювання процесів, які відбуваються у структурі економіки, зосереджується на можливості створення стратегії її розвитку та розробленні обгрунтованих методів інтенсифікації зростання та підвищення ефективності функціонування. Така стратегія має втілюватися в дієвій та раціональній структурній політиці.

Список використаних джерел

1. Струк Н.С., Корицька О.І. Оцінка ефективності структурних змін у промисловому виробництві України. *Бізнесінформ*. 2015. № 2. С. 148–155.
2. Галінієн Б., Вітас А. Методи оцінювання структурних змін у галузевій структурі. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 2 (128). С. 359–374.
3. Приходько Т.І. Структурні зміни в економіці України. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 3. С. 59–76.
4. Чайка Ю.М. Методичні підходи до оцінки оптимальності технологічної структури національної економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2009. Вип. 3. № 2. С. 100–104.
5. Чайка Ю.М. Державне регулювання структурних трансформацій економіки України. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2013. №. 1. С. 60–63.
6. Романова Т.В. Державна структурна політика економічного розвитку в контексті інтеграційних змін: монографія. Полтава, 2016. 372 с.

References

1. Struk N.S., Korytska O.I. Evaluation of the effectiveness of structural changes in the industrial production of Ukraine. *Businessinform*. 2015. № 2. pp. 148–155. (in Ukrainian).
2. Haliniene B., Vitas A. Methods of assessing structural changes in the industry structure. *Actual problems of economics*. 2012. No. 2 (128). pp. 359–374.
3. Prykhodko T.I. Structural changes in the economy of Ukraine. *Economics and forecasting*. 2013. No. 3. pp. 59–76.
4. Chaika Yu. M. Methodical approaches to assessing the optimality of the technological structure of the national economy. *Bulletin of the Dnipropetrovsk University. Series: Economy*. 2009. Issue 3. No. 2. pp. 100–104.
5. Chaika Yu. M. State regulation of structural transformations of the economy of Ukraine. *State and regions. Ser.: Economy and entrepreneurship*. 2013. No. 1. pp. 60–63.
6. Romanova T.V. State structural policy of economic development in the context of integration changes: monograph. Poltava, 2016. 372 p.

Tetiana ROMANOVA

Doctor of Economics, Associate Professor, International Center of Modern Education (Prague, Czech Republic)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3639-6388>

e-mail: tromanova@email.cz

Liudmyla DAVYDENKO

PhD in Chemical Sciences, Associate Professor, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0072-7328>

e-mail: DavidenkoLudmila@i.ua

ALTERNATIVE INDICATORS FOR ASSESSING STRUCTURAL SHIFTS IN THE ECONOMY

Introduction. Structural changes require a comprehensive assessment of their parameters, since the level of reflection of such analytical data depends on the understanding of the process of transformation of the economic system, and, consequently, the possibility of intensifying the formation of trends in economic development. Depending on the objectives of the analysis, as well as on the amount of available statistical or other necessary information, it is possible to use indices, coefficients and other indicators that identify structural changes in the economy, which are most adapted to the needs of consolidating analytical data. The priority of choosing one or another indicator of structural shifts should be based on parallel comparative calculations of adjacent indices in order to most clearly reflect the processes under study.

The purpose of the paper is to study the methodological foundations and features of the use of alternative coefficients for the analysis and assessment of structural changes in the economy.

Results. Structural shifts in the economy are the change in the state of related elements of the economic system at different levels of its functioning that are accompanied by qualitative changes in their relationship and are characterized by fluctuations in proportion of their ratio, expressed in quantitative characteristics, which may be due to endo - and exogenous factors. Methods of evaluation of structural changes can be divided into four groups: basic indicators; differentiated indicators; integral coefficients; alternative and baseline indicators of the optimal structure of the economy. The methodical bases of the evaluation of structural shifts in the economy based on integrated groups of indicators, proposals to the methodology of evaluation of some integral coefficients had researched. The paper examines the methodical bases for assessing structural shifts in the economy on the basis of allocation and interpretation of an alternative group of indicators, proposes to improve the methodology for determining some coefficients.

Conclusion. It is substantiated that the deepening of research on methods for assessing structural changes in the economy is a necessary prerequisite for the formation of effective directions for managing the structure of the economy and is an important element in ensuring the comprehensive development of the national economy.

Keywords: economic structure, structural policy, structural changes, methods of assessing of structural shifts

Юрій Володимирович **КІСТРУГА**

здобувач, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5664-5235>

e-mail: yukasod85@ukr.net

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЗАГРОЗИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ЇХ ДІАГНОСТИКА

У статті досліджено сутності та діагностику внутрішніх та зовнішніх загроз безпеки підприємства. Визначено зовнішні та внутрішні загрози підприємства. Проаналізовано, до яких негативних наслідків може призвести виникнення загроз безпеки підприємства зі сторони його адміністративно-управлінського персоналу та кадрів загалом, постачальників та інших контрагентів, споживачів. Виявлено інструменти, впровадження яких здатно превентивно вплинути на ключові бізнес-процеси та мінімізувати негативні наслідки у разі виникнення загроз.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, зовнішнє середовище, внутрішнє середовище, загрози, ризики

ВСТУП

Сучасний стан ведення підприємницької діяльності в Україні відзначається впливом економічної кризи від війни та наслідків пандемії SARS-CoV-2, що передувала повномасштабному військовому вторгненню на територію України. Саме тому стабільне функціонування та розвиток підприємства суттєво залежить від його спроможності вчасно виявляти, реагувати та впроваджувати превентивні заходи задля зменшення впливу економічних загроз внутрішнього та зовнішнього середовища. Це обумовлює особливу роль формулювання стратегії економічної безпеки, яка є однією з важливих складових в управлінні сучасним підприємством. Ефективно налагоджене стратегічне управління підприємством забезпечує завчасному виявленню потенційних економічних небезпек, наявність часу та можливостей задля сприятливого впливу на них. Ключова роль відводиться забезпеченню високого рівня економічної безпеки, що має доволі вагомі перспективи для впровадження на кожному суб'єкті підприємництва. Це пояснюється такими причинами: завдяки налагодженій системі економічної безпеки підприємства є можливість попередження загроз, створення превентивних заходів для своєчасного реагування на них. Всі вищеперелічені дії є запорукою стабільного функціонування та розвитку підприємства на ринку, підвищення рівня лояльності споживачів, постачальників та інших контрагентів, що прямо вплине на показники ефективності його діяльності, а також забезпечить спроможність підприємства до більшого рівня мобільності та гнучкості до змін як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі.

Зовнішні та внутрішні загрози мають рівноцінний вплив на сталість функціонування підприємства, водночас для кожного суб'єкта підприємництва загрози будуть унікальними відповідно до їх сфери діяльності та форми господарювання, на які необхідно вчасно реагувати та формувати алгоритми протидії їм, за рахунок обрання відповідальних інвесторів, постачальників та інших контрагентів, встановленню довірливих стосунків зі споживачами та проведенню моніторингових дій стосовно змін у законодавстві та економіці країни загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та практичні аспекти впливу зовнішніх та внутрішніх загроз безпеки підприємства розгля-

далися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, серед перших варто відзначити роботи таких науковців І. Башинська, К. Зайченко, В. Лойко, А. Пекин, О. Сташук та ін. Стосовно наукових праць зарубіжних авторів відзначимо наукові доробки таких авторів: J.G. Covin, J.S. Hornsby, D.F. Kuratko та ін.

МЕТА дослідження – визначення сутності та ключових аспектів діагностики внутрішніх та зовнішніх загроз безпеки підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети застосовано такі загальнонаукові методи дослідження, як методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, аналогії та формалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вітчизняні підприємства зараз постійно діють під впливом загроз, ризиків та різних небезпек, що формуються як всередині підприємства, так і за його межами. Саме тому важливим є правильно налагоджений моніторинг середовища, в якому діє підприємство, виявлення потенційних загроз та розподіл їх на зовнішні та внутрішні. Звісно, досягнути абсолютний рівень економічної безпеки підприємством неможливо, проте цілком можливим є побудова чіткої схеми протидії небезпекам та ризикам, що виникають як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі.

Г. Пастернак-Таранушенко під загальним словом «безпека» розуміє – стан об'єкта захисту, який відрізняється динамічною стабільністю та своєчасною можливістю вплинути на хід подій, з метою збереження цього об'єкта [1].

На перших етапах ведення підприємницької діяльності ключовим аспектом є вчасне визначення потенційних загроз, що можуть сформуватися як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі. Саме від цього залежить, які заходи впроваджуватиме підприємство і як зможе зреагувати загалом. Варто відзначити основну відмінність: внутрішні загрози виникають всередині підприємства, на які воно може вплинути або ж зовсім не допустити їх виникнення (застаріле техніко-технологічне забезпечення, плинність кадрів тощо); зовнішні загрози з'являються несподівано для підприємства та вплинути на них воно не може (несприятлива державна політика, недобросовісні дії конкурентів, ненадійні постачальники, форс-мажорні обставини тощо).

Економічна безпека – це одна з найважливіших умов існування підприємства, адже саме вона забезпечує його захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також виступає фундаментом його економічно ефективного функціонування та стабільного розвитку [2].

Визначимо внутрішні та зовнішні загрози, що мають вплив на стабільність функціонування суб'єкта господарювання (табл. 1). Це забезпечить ефективність впровадження превентивних заходів, побудови стратегії їх подолання та визначення алгоритмів дій у разі їх виникнення.

Проведений аналіз внутрішніх та зовнішніх загроз виявив, що є великий обсяг загроз, що можуть впливати на стабільність функціонування підприємства. Ключовою відмінністю є його можливість впливати та контролювати рівень впливу загроз внутрішнього середовища та неможливість впливу на загрози зовнішнього середовища, що потребує від топ-менеджменту активувати всі свої ресурси задля адаптації до умов, що виникли.

Деякі вчені вживають поняття «внутрішнє середовище», хоча саме підприємство може й повинно виявляти, контролювати та усувати внутрішні дестабілізуючі фактори [3].

Крім визначених загроз, необхідно також враховувати вірогідність виникнення певних форс-мажорних обставин, до яких підприємство зазвичай неготове, проте вирішення яких потребує прийняття оперативних та чітких управлінських рішень.

Однією з найбільш вагомих загроз внутрішнього середовища на підприємстві є низький професійний рівень адміністративно-управлінського персоналу. Причиною є те, що саме від них залежить стабільність виконання всіх бізнес-процесів підприємства і на них лежить уся відповідальність за наслідки від прийняття тих чи інших управлінських рішень. До ключових обов'язків топ-менеджменту підприємства відносять такі: формування кодексу корпоративної культури, постановка цілей перед підлеглими, ухвалення стратегічних рішень та побудова стратегії розвитку підприємства загалом. Проте реалії сучасних підприємств доводять, що основною проблемою, з якою вони стикаються є некомпетентність адміністративно-управлінського персоналу, що негативно відображається на усіх вище відзначених бізнес-процесах та може призвести до негативних наслідків, а саме низький рівень прийнятих управлінських рішень, відсутність ефективного стратегічного планування тощо.

Некомпетентні керівники руйнують навіть ті залишки мотивації, які були наявні у співробітників на момент найму на роботу [8].

Одним з інструментів, який доволі широко розповсюджений серед підприємств провідних країн світу та

застосовується ними як спосіб підтримки внутрішнього середовища саме в аспекті розвитку управлінсько-кадрового потенціалу, є інструмент оцінювання корпоративного підприємництва (CEAI – Corporate Entrepreneurship Assessment Instrument).

Його застосовують для оцінювання сприйняття менеджерами п'яти основних вимірів (підтримка вищого керівництва, свобода дій/автономія в роботі, виснаження/заохочення, наявність часу та організаційні кордони), критично важливих для створення внутрішнього середовища, а також висвітлює його сфери, які необхідно вдосконалити [9].

Ще одним джерелом потенційних загроз для підприємства може слугувати співпраця з контрагентами, інвесторами, споживачами, постачальниками тощо. Проаналізуємо їх вплив більш детально.

Зі сторони постачальників загрози можуть відображатися у вигляді недотримання умов контрактних зобов'язань, зривів термінів поставок сировини, матеріалів або інших комплектуючих, коливання цін та вартості поставки, низької якості продукції, що не відповідає заявленим стандартам. Все це має прямий негативний вплив на більшість бізнес-процесів підприємства, зокрема виробничий та управлінський, що призводить до збільшення його витрат та строків виробництва, або й зовсім зупинки виробництва.

Для мінімізації виникнення несприятливих та загрозливих ситуацій, що можуть негативно відобразитися на стабільності функціонування підприємства топ-менеджменту необхідно впроваджувати такі заходи [10]:

- створити інтегровану базу даних постачальників, консолідувавши дані про постачальників у всіх операційних системах, що допоможе створити видимість, прозорість ланцюга постачання та доступ до інформації в режимі реального часу;

- сегментувати постачальників за категоріями ризику, застосовуючи дані з внутрішніх і зовнішніх джерел, що дасть змогу у подальшому розробити плани дій у надзвичайних ситуаціях з кібербезпеки та плани управління ризиками постачальників;

- постійно оновлювати оцінку постачальників, що забезпечить підприємству мінімізувати понесення додаткових витрат у разі відмови постачальника в довгостроковій перспективі.

Споживачі відносяться до зовнішнього середовища підприємства і також можуть бути джерелом певних загроз для нього, зокрема через зміну смаків та споживчих переваг, перемикання на товари конкурентів, зниження рівня купівельної спроможності тощо. Саме тому важливим є розуміння портрету цільової аудиторії, усвідомлення її потреб та визначення шляхів їх задоволення.

Таблиця 1 – Зовнішні та внутрішні загрози безпеки підприємства (побудовано автором на основі [3-7])

Зовнішні загрози	Внутрішні загрози
несприятлива зміна політичної та економічної ситуації в країні	низький професійний рівень топ-менеджменту підприємства
використання методів недобросовісної конкуренції	порушення трудової дисципліни
ненадійність постачальників, партнерів та контрагентів	відтік кваліфікованих кадрів
надзвичайні ситуації природного й техногенного характеру	зниження професійно-кваліфікаційного рівня кадрів
несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації підприємства	порушення режиму збереження комерційної таємниці
недосконалість нормативно-правової бази	низький рівень інноваційної активності підприємства
промислово-економічне шпигунство	відсутність ефективної системи планування на всіх рівнях
зміна смаків та вподобань споживачів	низький технічний і технологічний рівні виробництва

Вивчення споживачів дає змогу підприємству краще виявити те, на який обсяг продажу воно може розраховувати, наскільки можна розширити коло потенційних споживачів, що очікує продукцію в майбутньому тощо [11].

Для налагодження більш ефективної співпраці зі споживачами підприємствами впроваджується такий інструмент як CRM-система (Customer Relationship Management System), що є провідним як серед вітчизняних, так і зарубіжних суб'єктів підприємництва.

CRM-система – це програмне забезпечення, яке допомагає компаніям збирати та аналізувати дані про клієнтів з різних джерел, включаючи вебсайти, соціальні мережі, телефонні дзвінки, електронну пошту, маркетингові матеріали та інші канали [12]. Система також дає змогу зберігати інформацію про історію взаємодії з клієнтами, їхні минулі покупки, запити, рівень задоволеності та інші параметри.

ВИСНОВКИ

Внутрішні та зовнішні загрози мають рівноцінний вплив на діяльність підприємства, а кожен суб'єкт підприємницької діяльності зі свого боку може провокувати виникнення загрозливих ситуацій, що потребують вчасної реакції та прийняття оперативних управлінських рішень. Усвідомлення всіх можливих джерел їх виникнення дає змогу розробити певні алгоритми дій для управлінсько-кадрового персоналу та впровадження ними конкретних заходів, зокрема обрання відповідальних постачальників, моніторинг змін у законодавстві, підвищення рівня лояльності споживачів тощо. Підвищити ефективність від вищевказаних заходів також можливо за рахунок впровадження спеціалізованих програм та систем, що дасть змогу автоматизувати окремі бізнес-процеси. Все це у комплексі забезпечить підприємству більш стабільне функціонування та стійке становище у разі виникнення загроз як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Пекін А. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія. *Економіст*. 2007. № 8. С. 23–25.
2. Зайченко К.С., Діма Н.І. Економічна безпека підприємства: сутність та роль. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8900>
3. Лойко В.В. Загрози економічній безпеці промислового підприємства: сутність і класифікація. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4372>
4. Сташук О.В., Андрійчук М.П. Зовнішні та внутрішні загрози фінансової безпеки підприємства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2012. Випуск 19. С. 220-222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_19_54
5. Башинська І.О. Уточнення визначення дефініції та економічного змісту категорії "економічна безпека підприємства". *Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: колективна монографія*. Дніпропетровськ, 2014. Т. 2. Розд. 3.2. С. 14-20.
6. Петренко О.В., Антоненко В.М. Економічна безпека підприємства: загрози та шляхи їх пересічення. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 328–333. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/59.pdf
7. Зайченко К.С., Проноза О.О. Актуальні загрози фінансовій безпеці та їх класифікація. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2021. С. 155-158.
8. Іванків О. Діагностика загроз економічній безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1. С. 40-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2016_1_9
9. Kuratko D.F., Hornsby J.S., Covin J.G. Diagnosing a firm's internal environment for corporate entrepreneurship. *Business Horizons*. 2014. Vol. 57, Issue 1. pp. 37-47. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0007681313001353>
10. What is Supplier Risk Management? URL: <https://www.compliancequest.com/what-is-supplier-risk-management/>
11. Організація та управління системою економічної безпеки підприємства / З.Б. Живко та ін. Черкаси, 2019. 120 с.
12. What is CRM and how to get the most out of the system implementation? URL: <https://ce.smart-it.com/en/blog-post/what-is-crm/>

References

1. Pekin A. Economic security of enterprises as an economic and legal category. *Economist*. 2007. Issue 8. pp. 23–25. [In Ukrainian].
2. Zaichenko K.S., Dima N.I. Economic security of the enterprise: the essence and role. *Efficient economy*. 2021. Issue 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8900>. [In Ukrainian].
3. Loiko V.V. Threats to the economic security of an industrial enterprise: essence and classification. *Efficient economy*. 2015. Issue 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4372>. [In Ukrainian].
4. Stashchuk O.V., Andriichuk M.P. External and internal threats to the financial security of an enterprise. *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series: Economics*. 2012. Issue 19. pp. 220-222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_19_54. [In Ukrainian].
5. Bashynska I.O. Clarification of the definition and economic content of the category "economic security of an enterprise". *Economic security in the context of globalization of the world economy: collective monograph*. Dnipropetrovsk, 2014. Vol. 2. Part 3.2. pp. 14-20. [In Ukrainian].
6. Petrenko O.V., Antonenko V. M. Economic security of an enterprise: threats and ways to overcome them. *Economy and society*. 2016. Issue 2. pp. 328–333. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/59.pdf. [In Ukrainian].
7. Zaichenko K.S., Pronozha O.O. Current threats to financial security and their classification. *Socially competent management of corporations in the conditions of behavioral economics: materials of the international scientific and practical conference*. Lutsk, 2021. pp. 155-158. [In Ukrainian].
8. Ivankiv O. Diagnostics of threats to the economic security of an enterprise and ways to mitigate them in the context of European integration processes. *Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University*. 2016. Issue 1. pp. 40-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2016_1_9. [In Ukrainian].
9. Kuratko D.F., Hornsby J.S., Covin J.G. Diagnosing a firm's internal environment for corporate entrepreneurship. *Business Horizons*. 2014. Vol. 57, Issue 1. pp. 37-47. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0007681313001353>

10. What is Supplier Risk Management? URL: <https://www.compliancequest.com/what-is-supplier-risk-management/>
11. Organisation and management of the enterprise economic security system / Z.B. Zhyvko et al. Cherkasy, 120 p. [In Ukrainian].
12. What is CRM and how to get the most out of the system implementation? URL: <https://ce.smart-it.com/en/blog-post/what-is-crm/>

Yurii KISTRUHA

applicant, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5664-5235>

e-mail: yukasod85@ukr.net

INTERNAL AND EXTERNAL THREATS TO ENTERPRISE SECURITY: ESSENCE AND DIAGNOSTICS

The paper studies the essence and diagnostics of internal and external threats to enterprise security. External threats to the enterprise are identified, in particular, unfavorable changes in the political and economic situation in the country, the use of unfair competition methods, unreliability of suppliers, partners and contractors, natural and technical emergencies, unauthorized access of competitors to confidential information of the enterprise, imperfection of the regulatory framework, industrial and economic espionage, changes in consumer tastes and preferences. The author identifies internal threats to the enterprise, in particular, low professional level of the top management of the enterprise, violation of labor discipline, outflow of qualified personnel, decrease in the professional qualification level of personnel, violation of the regime of commercial secrecy, low level of innovation activity of the enterprise, lack of an effective planning system at all levels, low technical and technological levels of production. The author analyzes what negative consequences can result from threats to the security of an enterprise from its administrative and managerial staff and personnel in general, suppliers and other contractors and consumers. The author identifies the tools whose implementation can preventively influence key business processes and minimize negative consequences in the event of threats. As for the tool that has effectively proven itself among enterprises in developed countries and is used to support the internal environment in terms of developing managerial and human resources, it is worth noting the corporate entrepreneurship assessment tool (CEAI). As for the tool that is actively used, including by domestic entrepreneurs, to collect and analyze customer data, which allows storing information about the history of interaction with customers and increasing their loyalty, it is worth mentioning a CRM system.

Keywords: security, economic security, external environment, internal environment, threats, risks

ОБЕРЕЖНО – ПЛАГІАТ!

BEWARE - PLAGIARISM!

Наведемо досить яскравий приклад плагіату статті одного автора іншими. А саме частини статті автора Головач В.В. «Виявлення аудитором шахрайства та інших викривлень фінансової звітності методами економіко-правового аналізу» (*Бухгалтерський облік і аудит*. 2012. № 5. С. 28-40) використано автором Приходько І.П. у статті «Методи економіко-правового аналізу при виявленні фактів шахрайства в аудиті» (*Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 9. С. 54-56. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=2790&i=12>).

Ілюстративно текстові співпадіння наводяться у табл. 1 (текстові співпадіння виділено курсивом).

Таблиця 1. Порівняння текстів статей для ілюстрації плагіату

Головач В.В. Виявлення аудитором шахрайства та інших викривлень фінансової звітності методами економіко-правового аналізу. <i>Бухгалтерський облік і аудит</i> . 2012. № 5. С. 28-40.	Приходько І.П. Методи економіко-правового аналізу при виявленні фактів шахрайства в аудиті. <i>Інвестиції: практика та досвід</i> . 2013. № 9. С. 54-56.
1	2
Автори МСА 240 погоджуються з тим, що шахрайство є широким юридичним поняттям. Разом з тим, пропонують при проведенні аудиту обмежити аналіз шахрайства виключно формальною оцінкою суттєвих викривлень фінансової звітності. На їх думку, навіть в тих випадках, коли аудитор може підозрювати чи ідентифікувати можливість шахрайства, він не повинен робити юридичних висновків, чи відбулося шахрайство фактично. При цьому від аудитора <i>вимагають надавати належну оцінку таким типам навмисних викривлень, як неправдива фінансова звітність та незаконне привласнення активів.</i>	Практика здійснення аудиторських перевірок економічних правопорушень, що стосуються шахрайства, при дослідженні фінансової звітності (надалі "експертиза фінансової звітності") <i>вимагає надавати належну оцінку таким типам навмисних викривлень, як неправдива фінансова звітність та незаконне привласнення активів.</i>
В свою чергу в МСА 240 <i>неправдива фінансова звітність розглядається як навмисне викривлення, що включає пропуск сум або розкриття інформації у фінансовій звітності з метою введення в оману користувачів фінансової звітності. Також звертається увага на те, що неправдива фінансова звітність може вчинятися внаслідок таких неправомірних дій:</i> – маніпулювання, фальсифікації або змінювання облікових записів чи підтверджувальної документації; – перекручення або навмисного пропуску подій, операцій або іншої значущої інформації у фінансовій звітності; – навмисного неправильного застосування облікових принципів, які стосуються сум, класифікації, способу подання або розкриття інформації. Що стосується незаконного привласнення активів, то в МСА 240 зазначено, що така неправомірна діяльність включає в себе крадіжку активів суб'єкта господарювання в тих чи інших розмірах. Серед різних способів незаконного привласнення активів пропонується особливу увагу приділяти таким способам: – привласненню надходжень; – викраденню матеріальних активів або інтелектуальної власності; – змушенню суб'єкта господарювання сплачувати за неотримані товари або послуги; – використання активів суб'єкта господарювання для власного збагачення.	<i>Неправдива фінансова звітність розглядається як навмисне викривлення, що включає пропуск сум або розкриття інформації у фінансовій звітності з метою введення в оману користувачів фінансової звітності. При цьому звертається увага на те, що неправдива фінансова звітність може вчинятися внаслідок таких неправомірних дій:</i> – маніпулювання, фальсифікації або змінювання облікових записів чи підтверджувальної документації; – перекручення або навмисного пропуску подій, операцій або іншої значущої інформації у фінансовій звітності; – навмисного неправильного застосування облікових принципів, які стосуються сум, класифікації, способу подання або розкриття інформації. Що стосується незаконного привласнення активів, то така неправомірна діяльність включає в себе крадіжку активів суб'єкта господарювання в тих чи інших розмірах. Серед різних способів незаконного привласнення активів пропонується особливу увагу приділяти таким способам: – привласненню надходжень; – викраденню матеріальних активів або інтелектуальної власності; – змушенню суб'єкта господарювання сплачувати за неотримані товари або послуги; – використання активів суб'єкта господарювання для власного збагачення.

Продовження табл. 1

1	2
В МСА 240 також зроблено наголос на тому, що <i>незаконне привласнення активів часто супроводжується підробленими документами чи неправдивими записами або документами, щоб приховати факт нестачі активів або їх використання як застави без належного дозволу.</i>	<i>Незаконне привласнення активів часто супроводжується підробленими документами чи неправдивими записами або документами, щоб приховати факт нестачі активів або їх використання як застави без належного дозволу.</i>
Крім того, в МСА 240 надається розгорнута характеристика вини у формі умислу, а також розкривається механізм вчинення шахрайства та його мотивів. В даному випадку мотиви вчинення шахрайства пропонується розглядати у вигляді усвідомлення можливості його скоєння та певного логічного обґрунтування такої дії. При цьому на конкретних прикладах надаються наступні пояснення: 1. <i>Усвідомлена можливість вчинити шахрайство може існувати, якщо особа вважає, що можна обійти внутрішній контроль за наявності довіри або знання його недоліків.</i> 2. <i>Для окремих осіб мотивом шахрайства є наміри жити понад отриманих доходів, оскільки система етичних цінностей дозволяє їм свідомо та навмисно вчиняти нечесну дію.</i> 3. <i>Іноколи чесні особи можуть вчинити шахрайство в середовищі достатнього тиску на них поза межами чи в межах суб'єкта господарювання.</i>	Згідно чинного законодавства мотиви вчинення шахрайства необхідно розглядати у вигляді усвідомлення можливості його скоєння та певного логічного обґрунтування такої дії, а саме: 1) <i>усвідомлена можливість вчинити шахрайство може існувати, якщо особа вважає, що можна обійти внутрішній контроль за наявності довіри або знання його недоліків;</i> 2) <i>для окремих осіб мотивом шахрайства є наміри жити понад отриманих доходів, оскільки система етичних цінностей дозволяє їм свідомо та навмисно вчиняти нечесну дію;</i> 3) <i>іноколи чесні особи можуть вчинити шахрайство в середовищі достатнього тиску на них поза межами чи в межах суб'єкта господарювання.</i>
Тому не зайвим будуть короткі роз'яснення спеціальної юридичної термінології. В першу чергу необхідно з'ясувати зміст поняття «шахрайство». Тим паче, що факти привласнення коштів та іншого майна працівниками в широкому обіході, а також в спеціальній літературі називають різними термінами, частіше всього «крадіжками» і менше всього «шахрайством» (8, 9). З точки зору кримінального права України, Росії та інших країн колишнього СРСР факти привласнення майна персоналом, якому воно було ввірено, не підпадає під кваліфікацію – шахрайство. В кримінальному праві України шахрайство розглядається як окремий склад злочину, що вчиняється особами у віданні яких не знаходилося майно на законних підставах. На відміну від пострадянських держав в кримінальному праві багатьох країн Америки та Європи факти привласнення майна персоналом кваліфікують як шахрайство, а в широкому обіході мають назву «білокомірцева злочинність» Шахрайство (Fraud) у федеральному кримінальному законодавстві США визначається в цілому ряді розділів Зведення законів у вигляді складної за своїм змістом системи діянь, в основі яких криється обман, що має вигаданий, уявний або фіктивний характер. Особливим видом шахрайства в американському законодавстві вважається привласнення у вигляді обманного обернення на свою користь чужого майна особою, котра мала доступ до нього на законних підставах. В кримінальному законодавстві Франції значна увага приділяється злочинам, що містять в собі зловживання довірою. Провідне місце відводиться привласненню коштів, цінностей або будь-якого іншого майна, яке було ввірене та яке було прийняте за умови повернення чи використання за призначенням.	У першу чергу необхідно з'ясувати зміст поняття "шахрайство". Тим паче, що факти привласнення коштів та іншого майна працівниками в широкому сенсі використання, а також в спеціальній літературі називають різними термінами, частіше всього "крадіжками" і менше всього "шахрайством". З точки зору кримінального права України, Росії та інших країн колишнього СРСР факти привласнення майна персоналом, якому воно було ввірено, не підпадає під кваліфікацію – шахрайство. У кримінальному праві України шахрайство розглядається як окремий склад злочину, що вчиняється особами, у віданні яких не знаходилося майно на законних підставах. На відміну від пострадянських держав у кримінальному праві багатьох країн Америки та Європи факти привласнення майна персоналом кваліфікують як шахрайство, а в широкому вжитку мають назву "білокомірцева злочинність" [3] Шахрайство (Fraud) у федеральному кримінальному законодавстві США визначається в цілому ряді розділів Зведення законів у вигляді складної за своїм змістом системи діянь, в основі яких криється обман, що має вигаданий, уявний або фіктивний характер. Особливим видом шахрайства в американському законодавстві вважається привласнення у вигляді обманного обернення на свою користь чужого майна особою, котра мала доступ до нього на законних підставах. У кримінальному законодавстві Франції значна увага приділяється злочинам, що містять у собі зловживання довірою. Провідне місце відводиться привласненню коштів, цінностей або будь-якого іншого майна, яке було ввірене та яке було прийняте за умови повернення чи використання за призначенням.

1	2
В Кримінальному кодексі України шахрайство персоналу підпадає під ознаки статті 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем». Цей склад злочину передбачає, що привласнення чи розтрата стосується чужого майна, яке було ввірено винуватому чи перебувало в його віданні. Натомість склад злочину «Шахрайство», викладений в статті 190 Кримінального кодексу України, стосується заволодіння чужим майном, яке не було ввірено винуватому і не перебувало в його віданні. В наслідок цього виникають суттєві розбіжності між вітчизняним законодавством та законодавством інших країн стосовно тлумачення терміну «шахрайство».	У Кримінальному кодексі України шахрайство персоналу підпадає під ознаки статті 191 "Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем". Цей склад злочину передбачає, що привласнення чи розтрата стосується чужого майна, яке було ввірено винуватому чи перебувало в його віданні. Натомість склад злочину "Шахрайство", викладений в статті 190 Кримінального кодексу України, стосується заволодіння чужим майном, яке не було ввірено винній особі і не перебувало в її віданні. Унаслідок цього виникають суттєві розбіжності між вітчизняним законодавством та законодавством інших країн стосовно тлумачення терміну "шахрайство" [4].
Характерно, що в аспекті зарубіжного законодавства в якості шахрайства згідно Кримінального кодексу України логічно розглядати це як цілий ряд злочинів управлінського персоналу. В першу чергу це стосується статті 212 «Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів», статті 218 «Фіктивне банкрутство», статті 220 «Приховування стійкої фінансової неспроможності», статті 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами», статті 223 «Порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів», а також інших складів злочинів. Подібного змісту юридичні делікти містяться також в Кодексі України про адміністративні правопорушення.	Характерно, що в аспекті зарубіжного законодавства в якості шахрайства згідно Кримінального кодексу України логічно розглядати це цілий ряд злочинів управлінського персоналу. У першу чергу, це стосується статті 212 "Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів", статті 218 "Фіктивне банкрутство", статті 220 "Приховування стійкої фінансової неспроможності", статті 222 "Шахрайство з фінансовими ресурсами", статті 223 "Порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів", а також інших складів злочинів. Подібного змісту юридичні делікти містяться також в Кодексі України про адміністративні правопорушення.
Будь-яке правопорушення в тому числі шахрайство, як суспільно небезпечне діяння, включає наступні ознаки: 1.Завдану шкоду. 2.Протиправні дії або бездіяльність. 3.Причинний зв'язок між завданою шкодою та протиправними діями або бездіяльністю. 4.Наявність вини. У зв'язку з цим у своєму звіті за наслідками проведеної перевірки аудитор повинен стосовно перекручень фінансової звітності у вигляді шахрайства висловити обгрунтовану думку щодо наведених вище ознак правопорушення. Зокрема, визначити характер та розмір завданої шкоди. Кому саме та яким чином завдано шкоду. Детально описати протиправні дії або бездіяльність конкретних посадових осіб щодо вчинених ними перекручень фінансової звітності, обумовлених шахрайством. Показати причинний зв'язок між завданою шкодою та протиправними діями. Встановити наявність вини шляхом з'ясування посадових обов'язків осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. В обов'язковому порядку зажадати пояснень від осіб, причетних до перекручень фінансової звітності.	У статті використано історичний та логічний (для дослідження еволюції постановки проблеми та наступності її вирішення), порівняльного аналізу (для порівняння методів економіко-правового аналізу), абстрагування (для вивчення окремих специфічних підходів економіко-правового аналізу). Будь-яке правопорушення, в тому числі шахрайство, як суспільно небезпечне діяння, включає наступні ознаки: 1) завдану шкоду; 2) протиправні дії або бездіяльність; 3) причинний зв'язок між завданою шкодою та протиправними діями або бездіяльністю; 4) наявність вини. У зв'язку з цим у своєму звіті за наслідками проведеного дослідження аудитор повинен стосовно перекручень фінансової звітності у вигляді шахрайства висловити обгрунтовану думку щодо наведених вище ознак правопорушення. Зокрема, визначити характер та розмір завданої шкоди. Кому саме та яким чином завдано шкоду. Детально описати протиправні дії або бездіяльність конкретних посадових осіб щодо вчинених ними перекручень фінансової звітності, обумовлених шахрайством. Показати причинний зв'язок між завданою шкодою та протиправними діями. Встановити наявність вини шляхом з'ясування посадових обов'язків осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. В обов'язковому порядку зажадати пояснень від осіб, причетних до перекручень фінансової звітності.

Продовження табл. 1

1	2
Якщо залишити осторонь дискусії з цієї проблематики, то логічно звернути увагу на те, що економіко-правовий аналіз ґрунтується на загальних методах дослідження та оцінки фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій, в тому числі банків, фондів, холдингів, корпорацій та інших структур стосовно їх ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості і тому подібне (22-26). Разом з тим, економіко-правовий аналіз на відміну від звичайного економічного аналізу ставить за мету вивчення особливого виду відхилень і негативних явищ у сфері економіки. Їх особливість полягає в тому, що вони містять у собі ознаки правопорушень у вигляді деструктивних змін економічних показників, зміст яких визначається конкретними юридичними нормами. Для виявлення таких негативних явищ економічні методики доповнюються юридичними, внаслідок чого відповідний вид аналізу набуває комплексного економіко-правового змісту.	Економіко-правовий аналіз на відміну від звичайного економічного аналізу ставить за мету вивчення особливого виду відхилень і негативних явищ у сфері економіки. Їх особливість полягає в тому, що вони містять у собі ознаки правопорушень у вигляді деструктивних змін економічних показників, зміст яких визначається конкретними юридичними нормами. Для виявлення таких негативних явищ економічні методики доповнюються юридичними, внаслідок чого відповідний вид аналізу набуває комплексного економіко-правового змісту.
Таким чином, економіко-правовий аналіз являє собою систему прийомів та методів аналітичного дослідження бухгалтерських документів і наявних у них показників фінансово-господарської діяльності з метою виявлення та попередження правопорушень, а також оцінки ефективності застосування заходів соціального контролю у боротьбі з ними.	Таким чином, економіко-правовий аналіз являє собою систему прийомів та методів аналітичного дослідження бухгалтерських документів і наявних у них показників фінансово-господарської діяльності з метою виявлення та попередження правопорушень, а також оцінки ефективності застосування заходів соціального контролю у боротьбі з ними.
У залежності від рівня дослідження показників фінансово-господарської діяльності та відповідних документів бухгалтерського обліку економіко-правовий аналіз розділяють на такі види: – документальний аналіз або економіко-правовий аналіз первинних документів; – бухгалтерський аналіз або аналіз документів аналітичного обліку та відображених у них господарських операцій; – фінансовий аналіз або економіко-правовий аналіз синтетичного обліку і звітності, у тому числі статистичної та податкової фінансової звітності.	У залежності від рівня дослідження показників фінансово-господарської діяльності та відповідних документів бухгалтерського обліку економіко-правовий аналіз розділяють на такі види: – документальний аналіз або економіко-правовий аналіз первинних документів; – бухгалтерський аналіз або аналіз документів аналітичного обліку та відображених у них господарських операцій; – фінансовий аналіз або економіко-правовий аналіз синтетичного обліку і звітності, у тому числі статистичної та податкової фінансової звітності.
Керуючись викладеним, розглянемо конкретні методи економіко-правового аналізу та їх можливості стосовно виявлення шахрайства (27, 28. с.16-26). Метод стереотипів орієнтований на виявлення типових змін економічних показників, зумовлених конкретними способами вчинення правопорушення. Стереотипна поведінка, що характеризує певне правопорушення містить у своїй основі аналогічний зв'язок між змінами кількох показників. Такі зміни суперечать нормальній господарській діяльності і відображають суттєву ознаку відповідного порушення. Метод сполучених порівнянь застосовується для конструювання блоків сполучених пар економічних показників, шляхом розрахунку динамічних рядів їхнього приросту за кілька звітних періодів і побудови відповідних графіків взаємозалежних змін динамічних рядів або пошуку можливо сполучених показників, динаміка змін яких не існуватиме за нормальних умов.	Керуючись викладеним, розглянемо конкретні методи економіко-правового аналізу та їх можливості стосовно виявлення шахрайства. Метод стереотипів орієнтований на виявлення типових змін економічних показників, зумовлених конкретними способами вчинення правопорушення. Стереотипна поведінка, що характеризує певне правопорушення, містить у своїй основі аналогічний зв'язок між змінами кількох показників. Такі зміни суперечать нормальній господарській діяльності і відображають суттєву ознаку відповідного порушення. Метод сполучених порівнянь застосовується для конструювання блоків сполучених пар економічних показників, шляхом розрахунку динамічних рядів їхнього приросту за кілька звітних періодів і побудови відповідних графіків взаємозалежних змін динамічних рядів або пошуку можливо сполучених показників, динаміка змін яких не існуватиме за нормальних умов.

1	2
У першому випадку, в якості сполучених обираються пари показників, що мають взаємозалежну динаміку змін. Зокрема, обсяги витрат електроенергії і води протягом першого півріччя були стабільними, а обсяги реалізації, особливо кухонної продукції, з квітня місяця стали значно меншими. У другому випадку порівнюються відносно відокремлені показники з метою виявлення негативного зв'язку, обумовленого шахрайством або іншим протиправним вчинком. Метод спеціальних розрахункових показників покликаний виявляти певні зміни економічних показників у звичайних умовах господарської діяльності. Спеціальні розрахункові показники визначаються аналітичним шляхом спрямованим на виключення або зменшення впливу правопорушення на оціночний критерій господарської діяльності. При цьому припускається, що отриманий таким чином спеціальний розрахунковий показник повинен характеризувати нормальну господарську діяльність, і порівняння з ним іншого показника, зміненого правопорушенням, дасть змогу встановити таку зміну. Обов'язковою умовою застосування цього методу є попереднє виявлення економічного показника, який буде змінено правопорушенням. Залежно від характеру можливих змін розраховується показник, що відображає нормальні умови господарської діяльності. Розбіжності між розрахунковим і фактичним показником будуть свідчити про наявність правопорушення. На практиці застосовуються спеціальні розрахункові показники двох видів: показники збитків і показники вигаданої або прихованої від обліку господарської діяльності. Перші використовують для виявлення шахрайства персоналу та розкрадань майна, збитки від яких неминуче позначаються на основних показниках господарської діяльності: собівартості, доходах, витратах, прибутку та інших даних. Другі є ефективними для виявлення фактів шахрайства персоналу, пов'язаних із перекручуванням звітності при здійсненні прихованої господарської діяльності, яка безпосередньо не позначається на тих чи інших офіційних показниках. Разом з тим, виявлення правопорушень, пов'язаних з попереднім створенням нарахованих надлишків продуктів шляхом порушення технології приготування страв, значно знижує результативність зазначеного методу. Це зумовлено тим, що інформативних змін економічних показників, придатних для таких аналітичних розрахунків в подібних випадках виникає недостатньо. Більш дієвим у цьому відношенні є наступний метод. Метод коригуючих показників використовується для порівняння наявних у звітності або спеціально знайдених економічних показників з факторами навколишнього середовища, в якому функціонує підприємство. При застосуванні цього методу також виділяють показники збитків і вигаданої або прихованої господарської діяльності. Перші, в основному містять характеристику нових зв'язків, що утворилися між результатами господарської діяльності підприємства та навколишнього середовища.	У першому випадку в якості сполучених обираються пари показників, що мають взаємозалежну динаміку змін. Зокрема, обсяги витрат електроенергії і води протягом першого півріччя були стабільними, а обсяги реалізації, особливо кухонної продукції, з квітня місяця стали значно меншими. У другому випадку порівнюються відносно відокремлені показники з метою виявлення негативного зв'язку, обумовленого шахрайством або іншим протиправним вчинком. Метод спеціальних розрахункових показників покликаний виявляти певні зміни економічних показників у звичайних умовах господарської діяльності. Спеціальні розрахункові показники визначаються аналітичним шляхом, спрямованим на виключення або зменшення впливу правопорушення на оціночний критерій господарської діяльності. При цьому припускається, що отриманий таким чином спеціальний розрахунковий показник повинен характеризувати нормальну господарську діяльність, і порівняння з ним іншого показника, зміненого правопорушенням, дасть змогу встановити таку зміну. Обов'язковою умовою застосування цього методу є попереднє виявлення економічного показника, який буде змінено правопорушенням. Залежно від характеру можливих змін розраховується показник, що відображає нормальні умови господарської діяльності. Розбіжності між розрахунковим і фактичним показником будуть свідчити про наявність правопорушення. На практиці застосовуються спеціальні розрахункові показники двох видів: показники збитків і показники вигаданої або прихованої від обліку господарської діяльності. Перші використовують для виявлення шахрайства персоналу та розкрадань майна, збитки від яких неминуче позначаються на основних показниках господарської діяльності: собівартості, доходах, витратах, прибутку та інших даних. Другі є ефективними для виявлення фактів шахрайства персоналу, пов'язаних із перекручуванням звітності при здійсненні прихованої господарської діяльності, яка безпосередньо не позначається на тих чи інших офіційних показниках. Разом з тим, виявлення правопорушень, пов'язаних з попереднім створенням нарахованих надлишків продуктів шляхом порушення технології приготування страв, значно знижує результативність зазначеного методу. Це зумовлено тим, що інформативних змін економічних показників, придатних для таких аналітичних розрахунків, у подібних випадках виникає недостатньо. Більш дієвим у цьому відношенні є наступний метод. Метод коригуючих показників використовується для порівняння наявних у звітності або спеціально знайдених економічних показників з факторами навколишнього середовища, в якому функціонує підприємство. При застосуванні цього методу також виділяють показники збитків і вигаданої або прихованої господарської діяльності. Перші в основному містять характеристику нових зв'язків, що утворилися між результатами господарської діяльності підприємства та навколишнього середовища.

Продовження табл. 1

1	2
<i>Пошук нових зв'язків можливий стосовно економічних показників, які мени за все фальсифікуються зацікавленими особами внаслідок того, що такі показники зовнішнього середовища знаходяться за межами їх впливу. Передумовою такого пошуку є загальновідомий принцип відображення, який обов'язково призводить до того, що будь-яке правопорушення, у тому числі латентне, при взаємодії із зовнішнім середовищем спроможне залишати сліди відображення не тільки у господарській діяльності, а також у супутніх процесах.</i> <i>Другий підхід ґрунтується на вивченні існуючих зв'язків підприємства з факторами навколишнього середовища. Його метою є виявлення вигаданої або прихованої господарської діяльності у формах здійснення. При аналізі фіктивної, в даному випадку фактично не виконаної господарської діяльності, в основному, досліджуються економічні зв'язки підприємства на вході. У той же час, аналіз прихованої, тобто не повністю відображеної господарської діяльності здебільшого орієнтований на дослідження економічних зв'язків підприємства на виході.</i>	<i>Пошук нових зв'язків можливий стосовно економічних показників, які мени за все фальсифікуються зацікавленими особами внаслідок того, що такі показники зовнішнього середовища знаходяться за межами їх впливу. Передумовою такого пошуку є загальновідомий принцип відображення, який обов'язково призводить до того, що будь-яке правопорушення, у тому числі латентне, при взаємодії із зовнішнім середовищем спроможне залишати сліди відображення не тільки у господарській діяльності, а також у супутніх процесах.</i> <i>Другий підхід ґрунтується на вивченні існуючих зв'язків підприємства з факторами навколишнього середовища. Його метою є виявлення вигаданої або прихованої господарської діяльності у формах здійснення. При аналізі фіктивної, в даному випадку фактично не виконаної господарської діяльності, в основному досліджуються економічні зв'язки підприємства на вході. У той же час, аналіз прихованої, тобто не повністю відображеної господарської діяльності, здебільшого орієнтований на дослідження економічних зв'язків підприємства на виході.</i>

підготовлено редакцією журналу "Економіка. Фінанси. Право"

ЯК АВТОРУ ЗАХИСТИТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ

HOW CAN AN AUTHOR PROTECT AN INTELLECTUAL PROPERTY

Авторське право відповідно до ст. 437 Цивільного кодексу України (ЦКУ) виникає з моменту створення твору.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 438 ЦКУ автору твору належить право вимагати зазначення свого імені у зв'язку із використанням твору, якщо це практично можливо. Згідно зі ст. 440 ЦКУ автору твору належать майнові права на твір, зокрема виключне право дозволяти використання твору, право перешкоджати неправомірному використанню твору, зокрема забороняти таке використання. Під використанням твору розуміється, зокрема, його опублікування (ст. 441 ЦКУ).

Відповідно до ч. 1 ст. 442 ЦКУ твір вважається опублікованим (випущеним у світ), якщо про нього будь-яким способом повідомлено невизначеному колу осіб, зокрема видано, публічно виконано, публічно показано, передано на радіо чи телебаченні, відображено у загальнодоступних електронних системах інформації. Згідно з ч. 3 цієї статті ніхто не має права опублікувати твір без згоди автора, крім випадків, встановлених ЦКУ та іншим законом.

Згідно зі ст. 445 ЦКУ автор має право на плату за використання його твору, якщо інше не встановлено ЦКУ та іншим законом.

Відповідно до ст. 448 ЦКУ **автор має невідчужуване право на одержання грошової суми у розмірі п'яти відсотків від суми кожного продажу оригіналу художнього твору чи оригіналу рукопису літературного твору, наступного за відчуженням оригіналу, здійсненим автором**. Зазначена сума сплачується продавцем оригіналу твору.

У ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначено **способи захисту авторського права. Найбільш дієвими, на нашу думку, способами є:**

1) звернення до суду з відповідним позовом, сформулювавши одну або декілька з таких позовних вимог:

– визнання або поновлення авторського права,

– припинення дій, що порушують право,

– відшкодування моральної чи матеріальної шкоди, зокрема, **упущеної вигоди, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій;**

2) вимагати, зокрема у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права та/або суміжних прав та судові рішення стосовно цих порушень;

3) звертатися до власника сайту, на якому розміщено плагіат, через адвоката у порядку, що визначено у ст. 52-1 зазначеного Закону.

Також наводимо посилання на статті кодексів для захисту інтелектуальної власності.

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 431. Наслідки порушення права інтелектуальної власності.

1. Порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання цього права чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність, встановлену цим Кодексом, іншим законом чи договором.

Стаття 432. Захист права інтелектуальної власності судом.

1. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до статті 16 цього Кодексу.

2. Суд у випадках та в порядку, встановлених законом, може постановити рішення, зокрема, про:

1) застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;

2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;

3) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів за рахунок особи, яка вчинила порушення;

4) вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності, або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь за рахунок особи, яка вчинила порушення;

4¹) застосування разової грошової виплати замість застосування способів захисту права інтелектуальної власності, встановлених пунктами 3 та/або 4 цієї частини. Застосування разової грошової виплати здійснюється за заявою відповідача, за умови що право інтелектуальної власності порушено відповідачем ненавмисно і без недбалості та що застосування способів захисту, встановлених пунктами 3 і 4 цієї частини, є неспівмірним шкоді, заподіяній позивачеві. Розмір разової грошової виплати визначається судом як розмір винагороди, яка була б сплачена за надання позивачем дозволу на використання права інтелектуальної власності, щодо якого виник спір, і обґрунтовано задовольняє позивача;

5) застосування компенсації замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір компенсації визначається відповідно до закону з урахуванням вини особи та інших обставин, що мають істотне значення;

6) опублікування за заявою позивача в засобах масової інформації або доведення до загального відома іншим визначеним судом шляхом відомостей про порушення права інтелектуальної власності та зміст судового рішення щодо такого порушення за рахунок особи, яка вчинила правопорушення.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНІ ПРАВА»**Стаття 55.**

2. Особи, зазначені в частині першій цієї статті, мають право звертатися за захистом авторського права та/або суміжних прав до суду з будь-якими вимогами, не забороненими законом, зокрема про:

- 1) визнання авторського права або суміжних прав;
- 2) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 3) припинення та/або заборону вчиняти дії, що порушують авторське право та/або суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;
- 4) стягнення винагороди, передбаченої законодавством про авторське право і суміжні права;
- 5) відшкодування моральної шкоди;
- 6) відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права або суміжних прав, включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права або суміжних прав, або стягнення компенсації;
- 7) припинення підготовчих дій до порушення авторського права та/або суміжних прав, у тому числі шляхом припинення митних процедур, якщо є підстави вважати, що на митну територію України чи з митної території України можуть бути пропущені піратські примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технологічного засобу захисту об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав тощо;
- 8) опублікування за рахунок порушника в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права та/або суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень;
- 9) вжиття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та/або суміжних прав.

Стаття 56.

1. При порушенні будь-якою особою авторського права та/або суміжних прав, вчиненому з використанням мережі Інтернет, суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав (надалі – заявник) має право звернутися до власника веб-сайту (особи, яка є володільцем облікового запису та встановлює порядок і умови використання веб-сайту, або реєстранта відповідного доменного імені, за яким здійснюється доступ до веб-сайту, та/або отримувача послуг хостингу (за відсутності доказів іншого), та/або власника веб-сторінки (особи, яка є володільцем облікового запису, що використовується для розміщення веб-сторінки на веб-сайті, та яка управляє та/або розміщує цифровий контент в межах такої веб-сторінки), на якому (якій) розміщено або в інший спосіб використано відповідний цифровий контент, із заявою про припинення порушення авторського права та/або суміжних прав.

КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стаття 51². Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності.

Незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняються законом, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, призначених для її виготовлення.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 176. Порушення авторського права і суміжних прав

1. Незаконне відтворення, використання та розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, інших творів, а так само незаконне відтворення, використання та розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, камкординг, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, а також фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, – караються штрафом від трьохсот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або завдали матеріальної шкоди у великому розмірі, – караються штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища або організованою групою, або якщо вони завдали матеріальної шкоди в особливо великому розмірі, – караються штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Примітка. У ст.ст. 176, 177 цього Кодексу матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі, – якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а завданою в особливо великому розмірі, – якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

підготовлено редакцією журналу "Економіка. Фінанси. Право"